

VI БАНДЕРІВСЬКІ ЧИТАННЯ

НЕДЕРЖАВНИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР
«УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

VI БАНДЕРІВСЬКІ ЧИТАННЯ

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

КИЇВ — 2019

УДК 339.984 (082)
Е457

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ. Збірник матеріалів Шостих Бандерівських читань. Київ, 1 лютого 2019 р. / Упор. Т.Бойко, Ю.Сиротюк, Б.Галайко, К.Денисов. — К.: НАЦ «УССД», «Видавець Олег Філюк», 2019. — 320 с.

У книзі містяться матеріали провідних вчених та дослідників економічного націоналізму, аналіз світового досвіду, рецепти всебічних, структурних соціально-економічних реформ в Україні, практичне втілення засад економічного націоналізму. Ідейно наслідуючи ОУН, сучасні дослідники та практики кінцевим результатом реформ визначають соціальну та національну справедливість, яка дозволить нації нарешті зреалізувати успішний проект Української Самостійної Соборної Держави.

До книги також увійшли найкращі роботи міжнародного конкурсу для молодих науковців на тему «Економічний націоналізм як формула українського прориву», в яких розкрито питання інвестиційної політики, розвитку малого та середнього підприємництва, міграції трудових ресурсів, національних економічних інтересів.

Матеріали включають доробок науковців, політиків, молодих дослідників, учасників російсько-української війни.

ISBN 978-617-7122-45-5

© НАЦ «УССД», 2019

© «Видавець Олег Філюк», 2019

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО: ПЕРЕДМОВА	7
---	---

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ	11
--	-----------

Юрій Сиротюк

ДЕСЯТЬ НАЦІОНАЛІСТІВ-ЛІДЕРІВ: ДОСВІД УСПІХУ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ У СВІТІ	12
--	----

Руслан Кошулинський

ПЛАН ДОКОРІННИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ	29
--	----

Валентина Попова

НАЦІОНАЛЬНА МАКРОСИСТЕМА ЯК ПРИРОДНА ОДИНИЦЯ РОЗВИТКУ ПРИ РОЗРОБЛЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ	37
---	----

Йосиф Ситник

РЕІНКАРНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ВІЗІЯ, МІСІЯ, ЦІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ	60
--	----

Михайло Головка

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: СВІТОВИЙ ДОСВІД УСПІХУ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОБУДОВИ СИЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	102
---	-----

Володимир Панченко

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: НОВІ ВАРІАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ	114
--	-----

В'ячеслав Попов

БЕЗПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ОЛІГАРХІЧНОГО СПРОТИВУ ЕКОНОМІЧНОМУ НАЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	131
--	-----

Костянтин Денисов

НАЦІОНАЛІЗМ — БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНИЙ ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КОМУНІСТИЧНИХ І ЛІБЕРАЛЬНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.	168
--	-----

Олег Баган

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ: ЙОГО СУТНОСТІ Й ЗАГРОЗИ	179
---	-----

<i>Михайло Гордієнко</i> КОЛІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НЕДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ	194
<i>Тарас Ткачук</i> НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ, ЦІЛІ, ЦІННОСТІ ТА НАДБАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	206
<i>Євген Костюк</i> ПОВЕРНЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ДЕРЖАВНУ ВЛАСНІСТЬ — ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	214
<i>Анатолій Кравець</i> СИСТЕМИ БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ УКРАЇНИ.	221
ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФОРМУЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРОРИВУ	237
<i>Леонід Поляков</i> ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ХХІ: ДЕ ШУКАТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНВЕСТОРА?	238
<i>Олександр Чупак</i> ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ІМІГРАЦІЇ — ЗАГРОЗИ, МОЖЛИВОСТІ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД	248
<i>Еліза Асланова</i> ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ VS ЕКОНОМІЧНИЙ ПАТРІОТИЗМ: ДВІ ПЛОЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ	260
<i>Олексій Бешуля</i> ВІТЕРАНСЬКИЙ БІЗНЕС ЯК СПОСІБ ВІРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	277
ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ДІЇ: ДОСВІД МІСЬКИХ ГОЛІВ — НАЦІОНАЛІСТІВ	291
<i>Сергій Надал</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ДОСВІД ТА ІННОВАЦІЇ ТЕРНОПОЛЯ	292
<i>Руслан Марцінків</i> ІВАНО-ФРАНКІВСЬК — МІСТО ДЛЯ ЖИТТЯ	303
<i>Олександр Симчишин</i> ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ — ЩОДНЯ НОВИЙ	312

УКРАЇНСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО: ПЕРЕДМОВА

У ХХІ ст. Україна вступила, маючи сировинну, олігархічну економіку, прибутки з якої виводяться до офшорів, а фінансові дірки латаються зовнішніми кредитами та позиками, що толерантно та сором'язливо звуться «макрофінансовою допомогою». Державний бюджет України зразка 2019 року витратить 417,0 млрд грн на погашення та обслуговування боргів, а на комплексну програму реабілітації ветеранів російсько-української війни лише 110,0 млн грн — немає жодного сенсу навіть порівнювати ці цифри. Кредитори позичають нам гроші в обмін на непопулярні, а до того ж сумнівні з точки зору ефективності соціально-економічні реформи. Країна потрапила у зачароване коло «зовнішні кредити — сумнівні реформи — економічна нестабільність — зовнішні кредити».

Чи є вихід із цього кола? Чи спроможна Україна на власне національне економічне диво? Що для цього потрібно? Хто здатен на відповідні кроки?

Вихід є — політика економічного націоналізму, розбудови та захисту власних інтересів у сферах промисловості, енергетики, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, фінансів. Політика, що не буде спиратися виключно на протекціоністські заходи, адже їх можна використовувати лише короткостроково. Протекціонізм — перший крок до переходу економіки на траєкторію сталого розвитку з далекоглядною перспективою на 25-50 років. Націоналізм якісно відрізняється від догматичних ідеологій комунізму та лібералізму: перша повністю закрила Україну для зовнішнього світу з

одночасною мілітаризацією економіки, друга навпаки відкрила всі можливі кордони для зовнішнього впливу (навіть проект державного бюджету вже погоджують з Міжнародним валютним фондом).

Сучасний дослідник О. Сич слушно зазначає, що націоналізм, а точніше раціональний націоналізм, — «такий спосіб розуміння і тлумачення цього явища та система поглядів на нього, які базуються на розумово вивіреному, практичному і доцільному використанні його суспільного потенціалу¹». Націоналізм — гармонійна, рухлива ідеологія, що використовує кращі світові практики соціально-економічних реформ у власних інтересах, дбаючи виключно про них.

Потенціал для докорінних соціально-економічних перетворень в Україні є, навіть беручи до уваги міжнародні зобов'язання, що їх взяли уряди різних часів. Для його реалізації потрібна ідеологія реформаторського економічного націоналізму, що спиратиметься на гармонійне поєднання кращих світових практик, власний успішний досвід, ідейно-теоретичну спадщину державників-реформаторів, а головне — братиме до уваги національні особливості, які не притаманні жодній нації світу. Прикладом тому є Китай, який, за висновком польського професора економіки Гжегожа В. Колодко, будує соціально-економічну модель «китаїзму²» — вдалого поєднання ефективних елементів різних західних і східних моделей управління, але з виключною опорою на власні національні культурні, історичні, духовно-релігійні традиції.

¹ Сич О. Концепція раціонального націоналізму та проблеми його становлення / Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сич. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. — С. 287.

² Колодко Гжегож В. Соціалізм чи капіталізм? *Tertium datur* / Економіка і прогнозування. — 2018. — № 1. — С. 7–36.

Перевести у практичну площину таку ідеологію здатні українські націоналісти, що вони й продемонстрували під час VI Бандерівських читань «Економічний націоналізм та соціальна справедливість». Цей захід об'єднав науково-дослідні, теоретичні розробки у царині соціально-економічних реформ із досвідом практичного економічного націоналізму очільників Тернополя, Хмельницького та Івано-Франківська. Свідченням високого рівня доповідей стало те, що спираючись на успішні світові практики реформ та ідеологічну платформу ООН, автори детально обґрунтували стратегічні напрямки розбудови соціально-економічної сфери в Україні.

Основні доповідачі ґрунтовно розкрили теми правильного визначення стратегічних пріоритетів економічних реформ, необхідності ефективного регулювання діяльності стратегічних підприємств і природних монополій, розвитку кредитно-фінансової сфери для потреб вітчизняного бізнесу, податкового стимулювання малого та середнього підприємництва, використання науково-технічного потенціалу в процесі структурних реформ, вирішення проблематики справедливої оплати праці українських робітників і спеціалістів. Окремі тези доповідей вже втілені у зареєстрованих проектах Законів України, об'єднаних в Антиолігархічний пакет докорінних перетворень.

Окремо слід виділити досвід мерів-націоналістів Тернополя, Хмельницького та Івано-Франківська, які реалізують успішні моделі інвестиційної, інноваційної та науково-технічної політики, розвитку сучасного підприємництва, міжнародної торгівлі, капітального будівництва. Їхні прогресивні соціально-економічні реформи високо оцінили міжнародні інституції. В Україні вони мають перспективу стати основою для успішних загальнонаціональних тактичних управлінських рішень, адже є прообразом майбутньої моделі українського національного економічного дива.

«Я завжди там, де молодь. Бо без молоді немає революції», — казав Євген Коновалець. Стратегічне бачення докорінних соціально-економічних змін виклали учасники міжнародного конкурсу для молодих науковців на тему «Економічний націоналізм як формула українського прориву», які досліджували питання пошуку національного інвестора, регулювання міграції та ринку робочої сили, а також загального напрямку економічної політики. Учасники конкурсу засвідчили: Україна володіє власним потужним інтелектуальним капіталом, що є особливо важливим ресурсом у сучасну епоху економіки знань.

Нинішнє покоління має всі можливості для переможного завершення Української національно-визвольної революції та розбудови справедливого соціально-економічного ладу в державі. Сподіваємось, що матеріали цього річних Бандерівських читань стануть для цього потужним ідейно-теоретичним фундаментом. Бо давно відомою є істина: «Немає нічого більш практичного за хорошу теорію».

Юрій Сиротюк

директор Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
народний депутат України VII скликання

Костянтин Денисов

кандидат економічних наук,
викладач економічного факультету
Запорізького національного університету

**ЕКОНОМІЧНИЙ
НАЦІОНАЛІЗМ
ТА СОЦІАЛЬНА
СПРАВЕДЛИВІСТЬ**

Юрій Сиротюк

директор Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
народний депутат України VII скликання

ДЕСЯТЬ НАЦІОНАЛІСТІВ-ЛІДЕРІВ: ДОСВІД УСПІХУ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ У СВІТІ

«Економічний націоналізм виходить передусім з довгострокових інтересів нації як спільноти, а не з егоїстичного пориву до наживи окремих її одиниць, з засад забезпечення самодостатності та економічної безпеки держави, гармонійного перерозподілу національного продукту»

27 років з початку проголошення Незалежності Україна безупинно декларує курс на економічні реформи. Починаючи з перших кроків першого Президента відновленої Української Держави Леоніда Кравчука та проявившись у програмі Леоніда Кучми «Шляхом радикальних економічних реформ», країну безупинно «реформують». А результати кожен громадянин відчуває на собі.

При чому ці реформи — неприродний «гібрид» ультраліберальних економічних реформ (що супроводжувався втратою державного контролю над економікою та фінансами і врешті-решт призвів до формування кланової монопольної олігархічної моделі економіки) та совкової соціальної політики (з роздутим державним апаратом, максимальною централізацією, непідкріпленими матеріально законодавчими обіцянками соціальних гарантій), яка

давала ґрунт для спекуляцій постколоніальних та колонізаційних політичних сил комуністичного ґатунку.

Результат цих реформ очевидний. Україна втратила потенційні стартові можливості як одного з європейських індустріальних лідерів, стрімко скотилася в усіх позиціях навіть у порівнянні з колоніальним станом часів УРСР; створена грабіжницька неокolonіальна модель соціального та економічного визиску — модель дикого монопольного олігархічного капіталізму, триває процес деіндустріалізації зі знищенням наукоємних сфер виробництва, поряд з цим розгортається жакхлива демографічна криза зі стрімким зменшенням населення та штучним витисканням кваліфікованої робочої сили за кордон. Це все результат ультралівих ліберальних реформ, що безупинно тривали всі роки Незалежності та привели до втрати зовнішньополітичної суб'єктності України. І кінця реформ, як і кінця падіння, не видно.

Чи є вихід з цієї ситуації і чи є курс на ультраліберальні реформи безальтернативним? Очевидно, є. Ця стаття подає лише поодинокі приклади вкрай успішних реформ у деяких країнах світу (на різних континентах), які були в схожій з Україною ситуації (постколоніальний стан, зовнішня агресія, олігархічний монополізм чи навпаки абсолютна зовнішня залежність, сировинний характер економіки). Цей рецепт — економічний націоналізм. Ба більше, смію припустити, що лише економічний націоналізм дозволить постколоніальній чи постокупаційній країні успішно потрапити у коло провідних економічних гравців.

Перш ніж випрацювати рецепти для української економіки, вважаю за доцільне згадати успішний досвід різних урядів, що добилися значних успіхів на шляху реформ у XX–XXI століттях в царині економічного розвитку та суспільного процвітання. Не всі з них прямо асоціювали себе з націоналізмом як ідеологією, наголошуючи на ролі консервативних, антикомуністичних чи просто традиціоналістських ідей, однак їхні політичні рухи, по суті, йшли

саме націоналістичним шляхом розвитку. У нашій десятці п'ять моделей економічного націоналізму, реалізованих у XX столітті у різних частинах світу, і п'ять чинних очільників держав, які використовують інструментарій економічного націоналізму.

Туреччина Мустафи Кемаль Ататюрка

Голова турецьких сил у визвольній війні проти Греції та союзних військ Антанти (1919–1922), очільник уряду Анкари в 1919–1921 роках, президент Туреччини в 1923–1936 роках. Ще до приходу до влади він мав репутацію досвідченого полководця, одного з генералів, що розбив британські сили при вторгненні на Галліполі. Після поразки Османської імперії у Першій світовій війні просував ідею розбудови світської та національної держави турків.

Досягнення у соціальній сфері та економіці:

- Встановлення державного контролю над стратегічними галузями економіки, насамперед у промисловості. Державний патронаж дозволив залучити інвестиції в розвиток інфраструктури. У результаті протягом 1924–1937 років протяжність залізних та асфальтованих доріг збільшилася майже на 50% — до 22 тис. км. Вже в середині 30-х Туреччина займала 3-тє місце за темпами економічного розвитку.

- Подолання проблеми безземелля селян шляхом перерозподілу земель османів, знаті, вакфів та духовенства. В результаті понад 70% сільських родин стали власниками своїх наділів.

- Впроваджена практика податкових канікул для малих підприємств, які лишень розпочинали свою справу.

- Подолано режим «капітуляцій» (тяжба нерівноправних договорів із європейськими державами у сфері економіки). До Першої світової під контролем великих держав Європи було майже 80% турецької, або тоді ще османської, промисловості. Після війни 1919–1922 років майже всі нерівноправні договори з Заходом перестали діяти.

– Була впроваджена стабільна національна валюта — ліра, для захисту якої діяли консорції, а пізніше був реформований Національний банк. Було знівельовано вплив Османського банку, заснованого іноземцями, а турецькі гроші набули міцності.

Реформи Мустафи Кемалю послугували прикладом для багатьох східних держав. На досягнення Туреччини орієнтувалися Іранська та Афганська монархії. Копіюючи досягнення уряду Ата-турка, вони домоглися економічного підйому.

Греція Іоанніса Метаксаса

Прем'єр-міністр у Королівстві Греція в 1936–1941 роках. Встановив режим військової диктатури, формально зберігши порядок конституційної монархії.

Досягнення в економіці та соціальній сфері:

– Подолання економічної кризи, стабілізація національної валюти драхми.

– Впровадження норм робітничого законодавства, більша частина з них діє у Греції досі: 40-годинний робочий та 5-денний робочий тиждень; страхування від безробіття; створення державної служби зайнятості; впровадження декретної оплачуваної відпустки; гарантовані оплачувані щорічні двотижневі відпустки; впровадження жорсткіших норм безпеки праці. Було загалом побудовано соціальну державу.

– Відбувалося розширення сільськогосподарських земель, масово провадили державне будівництво дренажних систем.

– Набула поширення практика погашення фермерських боргів з казни, а також було встановлено підлогу цін для продукції галузі задля розподілу національного багатства на селі.

– Великі кошти з бюджету вкладали в інфраструктуру, зокрема будівництво залізниць.

– Здійснено великі проекти громадських робіт.

Франція Шарля де Голля

Після років повоєнного відставання від сусідів (насамперед Британії, Франції та країн Бенілюксу) в темпах росту ВВП, де Голль

- встановив суворий контроль над стратегічними галузями економіки (металургія, ВПК, залізниця і т.д.). Особливо важливі підприємства націоналізували, інші ж лишали за власниками, але з контролем з боку відповідних міністерств. Це дозволило залучити бюджетні і приватні інвестиції в наукоємні галузі та наздогнати в темпах розвитку європейських партнерів.

- Здобув енергетичну незалежність шляхом будівництва атомної високопродуктивної енергетики. За його президентства було запущено і під'єднано до електромережі сім реакторів, ще чотири почали будувати. Їх створювали з суттєвою державною підтримкою. Вже тоді це дозволило експортувати електрику за кордон. Нині на АЕС виробляється понад 70% спожитої французькою економікою енергії.

- Інвестування наукоємних галузей дозволило завершити розробку літаків «Конкорд»; почали будувати мережу швидкісних поїздів та модернізувати сільське господарство, що традиційно відіграло значну роль у господарчому житті Франції та у формуванні її експортного товару.

- Вибіркова державна підтримка, протекція та плани виробництва, зважаючи на адекватну потребу. Розвивалися відсталі в господарстві регіони. В результаті за все XX ст. у 1960-х у Франції була найменша різниця між регіонами за темпами приросту багатства.

- Депролетаризація робітничого класу, насамперед у стратегічних галузях. Акції та облігації фірм і підприємств на пільгових умовах продавали працівникам, що давало їм додатковий дохід і стимулювало до продуктивності. Фактично власниками деяких фірм були одночасно держагенції, робітники і безпосередньо біз-

несмени, що робило всіх зацікавленими у продуктивній праці. Це була загальноєвропейська тенденція, адже саме в 60-х максимально подолали майнову нерівність на Заході (у Франції та Німеччині 50% національного багатства було в руках 60% населення).

– Повернення самодостатності економіки, яка була втрачена через «План Маршала», який, з одного боку, дозволив повоєнній Франції відновитися, а з іншого критично прив'язав її економіку до США та Британії. Саме державне втручання дозволило прийти до самодостатності у багатьох галузях.

– Протягом усього президентства де Голля зростав золотий резерв та міць франка, оскільки уряд відмовився від використання долара у банківських запасах, вимінявши його на американське золото.

Загалом курс де Голля на пропорційну податкову систему, помірне державне регулювання економіки «дирижизм», протекція власних виробників, опора на Європейський ринок — всі ці засади певною мірою діяли в політикумі після нього, та значною мірою актуальні досі.

Португалія Антоніо де Олівейри Салазара

Лідер режиму «Нової держави», прем'єр-міністр Португалії (1932–1968). Встановив національно-консервативний режим (ідеологію лузотропікалізму), модернізував економіку однієї з найвідсталіших держав Європи.

– Забезпечив швидкі темпи економічного зростання до того найвідсталішої держави Європи.

– Забезпечив стрімкий розвиток промисловості (зокрема, під час Другої світової активно розробляли родовища вольфраму).

– Забезпечив розвиток інфраструктури, будівництва мостів і доріг, що стоять донині. Саме тоді звели перший міст через Тежу в Лісабоні, який і назвали Ponte Salazar — міст Салазара, завдовжки 2,5 км. Нині входить у 20 найдовших підвісних мостів світу.

– Забезпечив рівновагу між власниками заводів та робітниками, права яких підтримує уряд. «Нова держава» — форма корпоративного устрою суспільства, де права кожної верстви захищають в гармонії з загальними інтересами нації.

Південна Корея Пак Чун Хе

Голова військової хунти в 1961–1963 роках, президент Республіки Корея 1963–1979 роках. Прийшов до влади через кар’єру в армії. Проявив себе як талановитий офіцер у ході Корейської війни в 1950–1953 роках, за що отримав генеральське звання. В 1960-х його країна лежала в руїнах, катастрофічно відстаючи в економічному розвитку і за рівнем життя від КНДР, постійно відчуючи військову загрозу. Крім того, у країні був політичний безлад, а корупція проникла в усі гілки влади. За таких обставин військові взяли наводити лад. Після короткого правління хунти генерал Пак Чун Хе переміг на демократичних президентських виборах з невеликим відривом.

– Відбудова народного господарства країни з нуля.

– На початку 1960-х Республіка Корея відставала в розвитку від КНДР, розмір її економіки був менше ніж 40 млрд доларів. На кінець правління Пак Чун Хе він становив понад 150 млрд.

– В останні роки 1960-х зростання ВВП досягало 25% у рік, в середині 1970-х — 45% на рік.

– Держава взяла на себе функцію залучення інвестиції та їх розподілу. Так було залучено японські технології та мільярди вливань у промисловість, а також десятки мільярдів від США за участь у В’єтнамській війні.

– За державної підтримки зміцнені великі Корейські корпорації чеболі (аналог японських дзайбацу), які практикували патерналістський підхід до управління робітниками. В 1950–1970 рр. починається історія таких промислових об’єднань, як LG, Samsung, Hunyundai. З 1960-х чеболі виробляють близько половини ВВП Ко-

реї. Традиційно для азіатського великого бізнесу ці корпорації беруть на себе функції і соціального забезпечення своїх працівників.

За підсумками правління Пак Чун Хе Республіка Корея була серед «Азійських тигрів».

Індія. Нарендра Моді

Чинний прем'єр-міністр Республіки Індія. Представник націоналістичної Бхаратії Джанати Парті, що є консервативно-релігійною альтернативою Індійському Національному Конгресу, що робив ставку на вестернізацію і спроби запозичення елементів соціалізму. Прийшов до влади під гаслами «Націоналізм — наше натхнення». В економічній сфері спирається на пропоновану ще М. Ганді ідею свадеші (власного виробництва).

Досягнення у сфері економіки:

– проведення валютної реформи, заміна старих купюр на нові. У листопаді 2017 року влада Індії без попередження оголосила про виведення з обігу банкнот номіналом 500 та 1000 рупій — найбільш популярних платіжних засобів країни. Рішення відмовитись від обігу купюр в 500 та 1000 рупій ухвалили раптово, але свідомо: аби всі ті, хто тримав свої накопичення в готівці, не встиг нічого вдіяти. «Це найбільший наступ на чорну готівку, який коли-небудь застосовували. Це шок для чорного ринку, спекулянтів та корумпованих осіб усіх відтінків та в усіх сферах життя», — пише Firstpost.

– Гроші старого зразка можна було покласти на банківський депозит. Але поява на рахунках великих сум готівки привертала пильну увагу податкових інспекторів та була наслідком подальшого розслідування щодо походження цих грошей. Банки зобов'язали передавати в податкові органи дані про особу, яка кладе на депозит велику суму. Якщо в рівні доходів щось не збігається, доводиться не лише сплатити податок, а ще й штраф, що дорівнює сумі податку, підвищеній на 200%.

Ще одна мета реформи — стимулювання переходу на онлайн-платежі. «Дії уряду спонукають країну переходити на безготівкові розрахунки та запроваджувати цифрову економіку якнайшвидше.

- у 2017 році провів податкову реформу, що звела десятки федеральних і місцевих податків до одного зі зрозумілою процедурою нарахування.

- Запущено програму «Виробляйте в Індії», націлену на активне залучення іноземних інвесторів за сприяння індійського уряду шляхом подальшої лібералізації, прозорості ведення бізнесу, створення спеціальних умов і пільг. Індія повинна, за задумом Моді, перетворитися на світову промислову кузню, ґрунтуючись насамперед на людських ресурсах і амбітності молоді.

- Запущено амбітний проект промислово-інвестиційного коридору Делі-Мумбаї. Коридор поєднає офіційну столицю Делі з промислово-фінансовою столицею Мумбаї. У його реалізацію вкладуть 100 мільярдів доларів прямих іноземних інвестицій. У зоні 200 км обабіч коридору створюється потужна інфраструктура, що сприятиме економічному зростанню прилеглих територій.

- З 2015 року Індія залишається світовим лідером за темпами зростання. Зокрема, експорт України до Індії за 2016 зріс на 20%.

Японія Сіндзо (Шіндзо) Абе

Прем'єр-міністр Японії у 2006–2007 роках, а також з 2012 року і досі. Став наймолодшим на своїй посаді за всю історію країни, а також вперше після закінчення Другої світової війни двічі очолив уряд з перервою.

Досягнення у сфері економіки:

- Пожвавлення фінансової сфери та міжнародної торгівлі шляхом штучної девальвації єни та пом'якшення умов роботи банків. Здешевлення національної валюти після довгого подорожчання дозволило досить закритій економіці Японії збільшити доходи від експорту.

– Активне інвестування бюджетних коштів у програми розвитку малого бізнесу, розбудову інфраструктури, відбудову постраждалих від природних катаклізмів регіонів (останнє досить актуальне для острівної країни, що має обмежені ресурси та розташована в зоні сейсмічної активності).

– В середині 2010-х Японія досягла найнижчого рівня безробіття у XXI ст. З початку другого урядування Абе кількість безробітних скоротилася з 4% до 3,7%.

– З 2012 року ВВП Японії зростав на 1,5–1,9% щороку і лишень у 2014–2015 рр. скорочувався.

– Акції японських фірм нині показали найбільше за 40 років зростання в ціні. Це дозволило національним фірмам розширитися, зокрема концерну Міцубісі, а самій державі отримувати великі доходи від закордонних інвестицій.

Руанда. Поль Кагаме

Президент Республіки Руанди з 1994 року, засновник Руандійського патріотичного фронту, колишній майор угандійської військової розвідки. Виходець з народності тутсі, що є етнічною меншиною в Руанді. Одержав військову освіту в США, потім став польовим командиром.

У 1994 році очолюваний ним РПФ припинив геноцид у Руанді, і Поль Кагаме став віце-президентом Республіки Руанда і міністром оборони. Зумів зберегти стабільність і підняти економічний рівень, перетворивши країну в одну з найбільш інноваційних, з динамічним розвитком.

Досягнення в економіці та соціальній сфері:

– Подолання економічної кризи, стабілізація національної валюти.

– За час свого першого терміну Кагаме домігся подвоєння ВВП країни; до 2017 він зріс у 5 разів.

– Руандійське економічне диво — країну порівнюють з Південною Кореєю. Кагаме каже, що бере приклад з Кореї та Сінгапуру.

– Поль Кагаме запропонував стратегію, в основі якої — «інтелектуальна економіка», що базується на двох стовпах: сфера послуг та ІТ-технології.

– Руанда стала одним з центрів світового рівня розвитку ІТ-технологій, тут відбувались міжнародні форуми.

– Разом з агроекспортом активно розвивається промисловість, туризм.

– Реалізують програму підключення до Інтернету віддалених сіл.

– За оцінками Transparency International, рівень корупції в Руанді найнижчий у Східній Африці.

– За рівнем інвестиційної привабливості вийшли на другий у світі рівень після Нової Зеландії.

– Ростає рівень життя — з 1994 по 2017 рр. середня тривалість життя збільшилась з 44 до 67 років.

– 90% населення користує з безкоштовної медицини через державний страховий поліс.

Бразилія Жаїра Болсонару.

Консерватизм та ринкові реформи Паулу Гедеша

1 січня 2019 року в Бразилії відбулася інавгурація президента Жаїра Болсонару. Новий голова держави сповідує цінності християнського консерватизму та обіцяє проводити політику, суттєво відмінну від тієї, що втілювала попередня соціалістична влада. Колишній офіцер Болсонару позитивно ставиться до військового режиму, що управляв країною в 1964–1985 роках. Він зобов'язався суворо боротися зі злочинністю та корупцією, зміцнити військо і повернути християнські основи до системи освіти.

Однак, як зізнався сам Болсонару, він має небагато знань у сфері економіки та управління національним господарством. Його радником, а з 1 січня міністром економіки, був призначений Паулу Гедеш: відомий економіст, випускник чиказького університету. Маючи класичний правий погляд на економіку, Гедеш доповнює

соціально та політично правого Болсонару, таким чином формуючи рідкісне сьогодні поєднання консервативної соціально-культурної політики та вільного ринку для Бразилії. Також він ніколи не займав посад в будь-якій з гілок влади і не брав участі у формуванні економічної політики на різних рівнях.

– Щоб надати Гедешу повноту влади, було об'єднано три окремі міністерства: фінансів, планування й бюджету, промисловості й зовнішньої торгівлі. Його пріоритетами є реформування пенсійної системи, зменшення бюджетного дефіциту, приватизація державних підприємств, зменшення державного боргу і податкова реформа. Ці заходи повинні відновити зростання економіки Бразилії, що у 2015 і 2016 рр. скоротилася на 3,6% і 3,5% відповідно, а у 2017 і 2018 рр. зросла на мізерні як для свого потенціалу 1% та 1,4% (оцінке твердження).

– Разом з тим запланована зміна правил оподаткування. Гедеш планує знизити рівень податкового навантаження на економіку, що наразі сягає 36% від отримуваного доходу, до 20%.

– Податкову реформу Гедеш розцінює як основний стимулятор, що пришвидшить зростання економіки. Протягом двох-трьох років його міністерство сподівається посприяти створенню 10 мільйонів робочих місць через збільшення обсягу приватних інвестицій. Останні Гедеш називає «двигуном економічного зростання». Про результати таких ініціатив, їхню ефективність та успішність говорити ще рано. Але поворот від державного соціалізму в бік економічного націоналізму в одній з найбільших країн світу очевидний.

США. Дональд Трамп

45-й президент Сполучених Штатів Америки, представник республіканської партії. Період його правління знаменується відмовою від ультраліберальної економічної та культурної політики попередника Барака Обами та поверненням до націонал-кон-

сервативних цінностей. Від початку передвиборчої кампанії у 2016 році Трамп послідовно дотримується принципу першочерговості національних інтересів («America First», «Make America Great Again»).

У сфері економіки Президент втілює політику економічного націоналізму. Її риси яскраво проявляються як всередині країни, так і в відносинах з іншими державами — торговельними партнерами. Політика Трампа, яку нещадно критикують ліберальні еліти, дає відчутні результати, що проявляються насамперед у високих темпах економічного зростання, рекордно низькому рівні безробіття і створенні нових робочих місць.

Варто окремо розглянути зовнішню та внутрішню економічну політику. У відносинах з торговельними партнерами адміністрація Трампа від початку орієнтується на протекціонізм: захист національних виробників, обмеження імпорту кінцевої продукції, використання імпортно-експортних тарифів для регулювання обсягу руху товарів та субсидювання окремих галузей. Значних змін умов торгівлі з іншими країнами Трампу вдалося досягти завдяки рішучим діям щодо переукладення та узгодження нових міжнародних угод. Зокрема, був змінений договір про вільну торгівлю в Північній Америці, переукладені двосторонні угоди з Японією, Індією, Південною Кореєю та іншими державами, введені тарифи на товари з ЄС. Очевидно, ці дії спрямовані на зменшення торговельного дефіциту США — найбільшого у світі (566 мільярдів доларів у 2017 р.). Результати змін стануть відчутними протягом наступних трьох-п'яти років, коли нові договори будуть ратифіковані й завершаться перехідні періоди.

Значно яскравішими з точки зору фактичних результатів та успішності є реформи у внутрішній економічній політиці. Однозначно, перше місце займає податкова реформа, в рамках якої було знижено ставку на прибуток корпорацій з 35% до 21%. Завдяки цьому бізнес США зумів вивільнити значну частину коштів, що

спричинило стрімке збільшення кількості робочих місць. Протягом 2017–2018 років було створено приблизно 4 мільйони нових робочих місць, рівень безробіття наблизився до рівня 50-річного мінімуму (3,9% наприкінці 2018 року), а річний темп зростання ВВП перевищує високі для розвинутих економік 3%.

Іншою надважливою реформою податкового законодавства стала зміна правил оподаткування компаній, зареєстрованих в офшорних зонах. Була впроваджена територіальна система оподаткування, за якої компанії, зареєстровані у США, звільнялися від частини корпоративного податку. Таким чином був створений значний стимул для інвестування всередині країни, а не в офшори (наприклад, у 2015 р. американські компанії інвестували закордон 2,5 трильйона доларів).

Компенсація втрат від зменшення податкових надходжень відбувається через дерегуляцію та зменшення державних витрат. Зокрема, були знижені витрати, пов'язані з екологічними проектами. У контексті цього варто пригадати резонансну заяву Трампа про вихід США зі складу Паризької угоди щодо протидії змінам клімату. Також почалася реалізація плану з оновлення та розвитку інфраструктури, в рамках якого заплановано інвестувати 1,5 трильйона доларів, але лише 200 мільйонів — з федерально-го бюджету. Решту заплановано залучити через проекти державно-приватного партнерства й місцеві бюджети.

Вагомий вплив на економіку Сполучених Штатів мають заходи, спрямовані на обмеження імміграції. У перший тиждень перебування на посаді президента Трамп підписав акт про заборону в'їзду до США громадянам восьми країн: Сомалі, Сирії, Ірану, Лівії, Чаду, Венесуели, Лівії та Північної Кореї. Рішення, мотивоване протидією тероризму, довго розглядав суд, однак врешті було підтримане й визнане конституційним. Пізніше президент прийняв рішення скасувати Акт «Мрійники» (Dreamers Act), що давав можливість нелегальним неповнолітнім мігрантам отри-

мати дозвіл на постійне проживання. Ще одним заходом стала відмова приймати біженців, крім тих, що походять з визначених документом 11 країн. У 2017 році кількість біженців до США вдалося скоротити вдвічі, від близько 100 000 до близько 50 000 осіб. Триває процес зведення стіни на кордоні з Мексикою, значно збільшена кількість військових та силовиків, що охороняють південний кордон.

Хоча антиімміграційні заходи подаються передусім у політико-культурному контексті, вони значно впливають на економічне життя. Переважна більшість мігрантів підпадає під визначення дешевої робочої сили, що спричиняє низхідний тиск на рівень заробітної платні. Оскільки мігранти часто погоджуються на гірші умови праці, а також не схильні вступати до профспілок, роботодавці позбуваються необхідності удосконалювати робоче середовище. З одного боку, це здешевлює робочу силу як фактор виробництва і дозволяє виробляти більше продукції, що стимулює розвиток економіки. З іншого, страждає якість робочих місць, зменшується зайнятість серед місцевих жителів, втрачається зв'язок роботодавців з локальними культурними центрами. На відміну від більшості інших розвинутих країн, що розглядають імміграцію як необхідний фактор економічного зростання, Трамп підходить до цього з позиції економічного націоналізму.

Підсумковий успіх економічної політики Трампа визначатиметься за результатами щонайменше його першого терміну на посаді президента. У разі настання глобальної рецесії у 2019–2020 роках, поточні успіхи можуть бути зведені нанівець. Проте можна зробити висновок, що під керівництвом Трампа економіка США рухається у напрямку довгострокового оздоровлення. Передусім про це свідчать зрушення у структурі національного господарства стосовно посилення промислового сектору. Наприклад, завдяки податковій і тарифній політиці виробників заохочують зосереджувати свої потужності всередині країни, а не вивозити

їх за кордон. Це не лише створює передумови для нарощування експорту готової продукції, а й розвиває внутрішній ринок товарів і послуг. За умови послідовного втілення цієї стратегії, протягом кількох років можна значно знизити чутливість економіки до зовнішніх факторів. Саме в цьому полягає сутність економічного націоналізму, і Трамп свідомо обрав цей шлях для протидії глобальним загрозам наступних років.

Це лише декілька з багатьох прикладів, коли очільники держав завдяки національно спрямованій політиці виводили постколоніальні країни після розрух та воєн, стагнацій та економічних криз у передові країни, з високим індексом росту ВВП, а водночас зі справедливою соціальною політикою. Слід також зазначити, що економічний націоналізм виходить передусім з довгострокових інтересів нації як спільноти, а не з егоїстичного пориву до наживи окремих її одиниць, з засад забезпечення самодостатності та економічної безпеки держави, гармонійного перерозподілу національного продукту. Один із перших дослідників цієї економічної теорії, американський вчений В. Раппард, у праці «Економічний націоналізм» у 1937 році дав таке визначення: «Якщо визначати економічний націоналізм за його основною метою, то... це доктрина, якій судилося служити нації, зробивши її не багатшою, а вільнішою, шляхом заохочення не до матеріального добробуту, але до її незалежності від зовнішніх впливів. Економічний націоналізм є політикою національного самозабезпечення». Сучасний американський дослідник Д. Законі влучно зазначає: «Економічний націоналізм надає перевагу національним інтересам над приватною власністю й отриманням прибутку. Замість переслідування можливостей виключно для збільшення капіталу, політики ухвалюють економічні рішення з метою об'єднання і зміцнення національної держави».

Отож, збереження ідентичності, самодостатності, здобуття синергії нації, прив'язання економіки до політичних та духовних

цілей спільноти, виводить завдання економічного націоналізму поза рамки фінансово-економічних цілей, а головне забезпечує зв'язок і єдність різних суспільних страт, не протиставляє їх одна одній, дозволяє будувати баланс відносин між економічно заможними членами спільноти та соціально незахищеними, не дозволяти нарощувати прірву між багатими і бідними всередині суспільства. Як зазначає про економічний націоналізм французький мислитель Л. Мішель, «Це національна політика самодостатності... Ніколи не можна порушувати баланс між різними частинами цілого, не можна дозволяти, щоб одні багатіли і розвивалися за рахунок інших навіть тоді, коли цього вимагає капіталістична логіка прибутку та ефективності». Задля збереження ідентичності нації та самодостатності національних держав економічний націоналізм протистоїть глобалізму, політиці знищення інститутів національних держав, сім'ї, традиційних релігійних та національних цінностей.

В Україні намагаються створити ілюзію, що є лише два економічні полюси: державний соціалізм та ультралібералізм. Світовий досвід свідчить, що провідні країни світу давно відмовилися або активно відмовляються від цих економічних крайнощів та обирають шлях економічного націоналізму. І саме цей шлях забезпечує успіх економічного прориву країн, що розвиваються, та закріплює економічне панування провідних країн.

Руслан Кошулинський

заступник голови Всеукраїнського об'єднання «Свобода»

ПЛАН ДОКОРІННИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Національна економіка України — це структурована за видами і в територіальному просторі економічна діяльність у масштабах країни, що регулюється інституційною системою, яка відповідає **економічному, політичному та ідеологічному** устрою (порядку), сформованому в державі.

Суб'єктами національної економіки є домашні господарства, підприємства і держава. Між ними засновано економічні відносини, що можуть набувати форми вертикальних і горизонтальних зв'язків. Проте жодну з форм цих зв'язків не варто ідеалізувати. Їх треба використовувати в єдності для ефективного функціонування національної економіки.

Усі **економічні суб'єкти** — домогосподарства, підприємства та держава — є економічно відокремленими, а отже, мають власні економічні інтереси. Зважаючи на те, що **економічні інтереси** суб'єктів різні й навіть суперечливі, **головне завдання влади** — **сприяти й мотивувати їх до єдності розуміння в досягненні національних економічних інтересів на користь усієї Нації**.

Сутність **докорінних перетворень в національній економіці** у концепції **націоналістів** — це цілковите перезаснування наявної **системи економічного порядку**, яку збудували зовнішні та внутрішні «архітектори», впроваджуючи нескінченні й безрезультативні «реформи» в Україні.

Чинний економічний порядок дає змогу здійснювати системну «внутрішню окупацію держави» через узаконені механізми політико-економічної корупції та диктатури олігархату. Нинішнє законодавство спрямоване на обслуговування й задоволення економічно-власницьких апетитів бізнес-кланів та їхніх олігархічних «квазідержав», монополізацію базових секторів економіки, обмеження конкуренції, високі бар'єри виходу на ринок, перерозподіл національних ресурсів та сплачених податків на користь приватних монополій (через пільги, комунальні й енергетичні субсидії, експортно-імпортні преференції тощо).

«Внутрішня окупація держави» — це законотворчість та держрегулювання на користь кланово-олігархічних структур, транснаціональних корпорацій та їхнього капіталу.

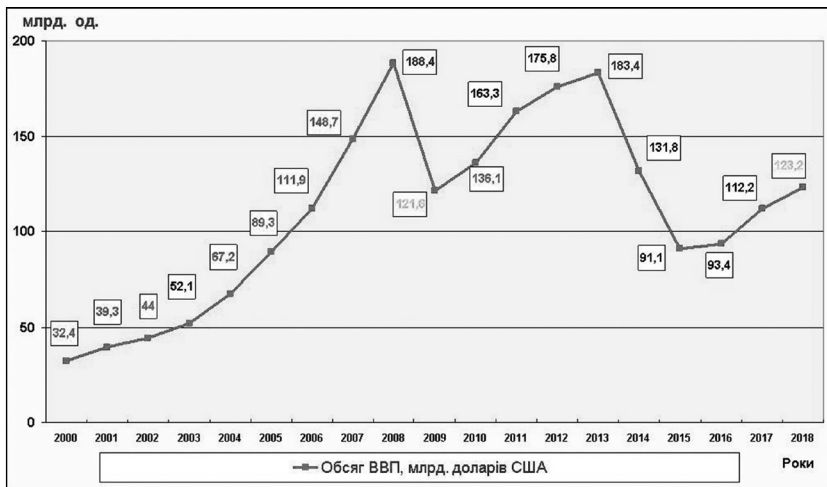

Рис. 1. Динаміка номінального ВВП України

Саме через внутрішню окупацію держави темпи капіталізації олігархічного бізнесу та зростання їхніх прибутків у рази пере-

вищують темпи росту національної економіки загалом, а також малого й середнього підприємництва.

Олігархи збирають «корупційно-дивідендні вершки» з усієї економіки та всіх суб'єктів господарювання і кінцевих споживачів.

Про наслідки функціонування «внутрішньо окупованої держави» свідчать запропоновані статистичні показники.

Зокрема, обсяг ВВП України мав пікові зростання у 2008 та 2013 рр., а за прогнозними підсумками 2018 року обсяг ВВП буде на рівні 2009 року (*графік 1*).

Якщо порівняти низку країн світу, які мають майже однако-ву з Україною чисельність населення, то за обсягом ВВП Україна відстає від Канади (де населення лише 35 млн осіб) у понад 13 разів (!!!), від Південної Кореї та Іспанії — у понад 10 разів (!!), від сусідньої Польщі — в 4 рази!! (*графік 2*).

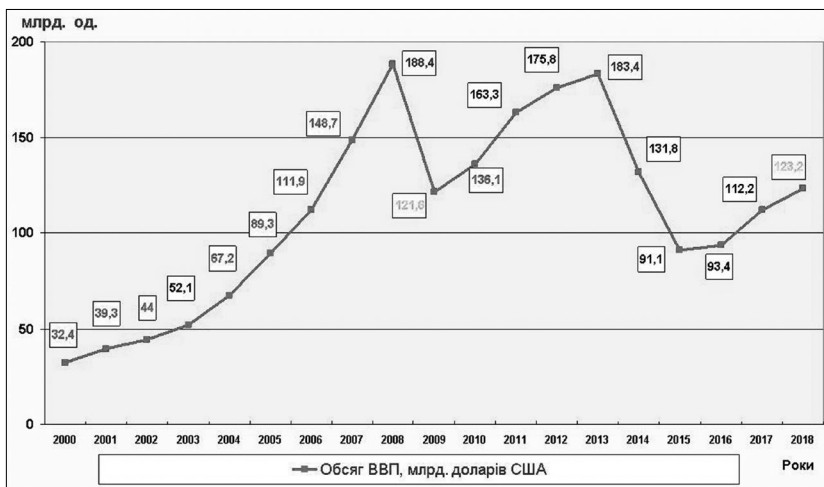

Рис. 2. Чисельність населення та обсяг ВВП в окремих країнах світу у 2014 році

Водночас державний зовнішній борг України, як при попередній владі, так і при теперішній, стабільно зростає і вже досяг майже 40 млрд дол. США. Він становить понад 1/3 ВВП (**графік 3**).

Рис. 3. Динаміка державного зовнішнього боргу України за 2003–2018 рр.

У структурі видатків держбюджету України спостерігаємо значне зростання витрат на загальнодержавні функції та обслуговування боргів із 4 до майже 10% від ВВП, зниження видатків на економічний розвиток майже у 2 рази у порівнянні з 2013 р. та зростання витрат на **оборонний сектор** з 1% до 2,6% — **розрекламованих** владою 5% ВВП на оборону і близько немає. Проте частка витрат на правоохоронну й судову систему зростає і є більшою за видатки на Армію (**графік 4**).

Кількість зайнятих працівників підприємств в економіці динамічно знижується впродовж багатьох років (**графік 5**).

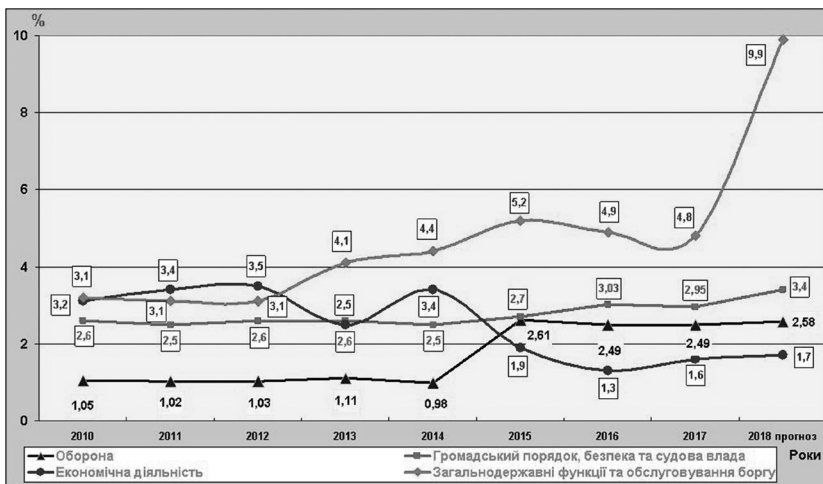

Рис. 4. Структура витратків державного бюджету України у 2010–2018 рр., % до ВВП

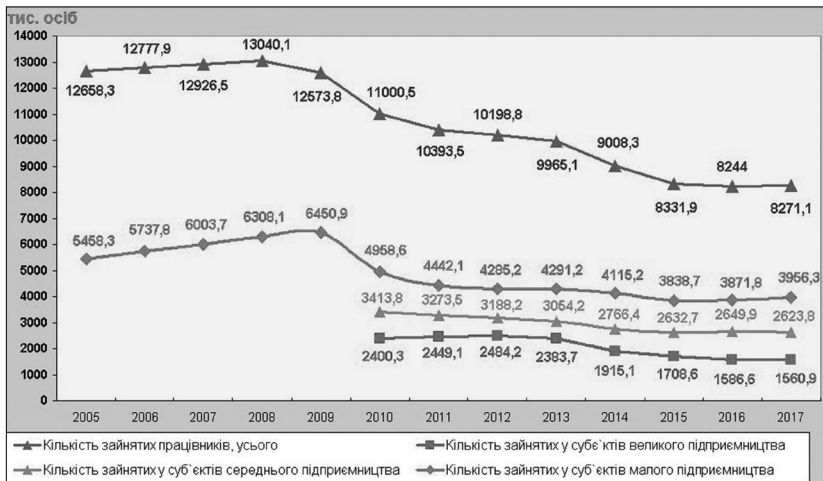

Рис. 5. Кількість зайнятих працівників підприємств в економіці України

Обсяг прямих зовнішніх інвестицій попри піар влади є мінімальним та зменшується, а надходження грошових переказів від українських заробітчан динамічно зростає (*графік 6*). Власне, на грошах заробітчан (понад 10 млрд дол. США в рік) та щорічних зовнішніх та внутрішніх запозиченнях уряду (понад 1/3 надходжень держбюджету) і тримається українська економіка.

Рис. 6. Прямі інвестиції в Україну (інструменти участі в капіталі)

Отже, подальші перспективи такого псевдорозвитку цілком очевидні та прогнозовані.

Відтак найперспективнішими і найприбутковішими інвестиціями для збереження стану «внутрішньо окупованої держави» є інвестиції в **інструменти політичного впливу** (короткострокові проекти-партії, президентів, міністрів, членів комісій держрегулювання різних секторів економіки, суддів, посадовців органів правопорядку, голів держадміністрацій тощо).

Свідченням цього є рівень інноваційності продукції української промисловості, фінансування наукових та прикладних досліджень тощо. Бо насправді інноваційні розробки, наука, розвиток людського й інтелектуального потенціалу та високі соціальні стандарти життя українців для вигодонабувачів «внутрішньо окупованої держави» є нецікавими й малорентабельними.

Лише тотальний контроль політичного процесу та усіх гілок влади, зокрема ЗМІ, законодавчо-правове гарантування недоторканності здобутої за корупційними механізмами прав власності, узаконений і непорушний монополізм, концентрація усіх видів капіталу й багатства — дає очікувані й гарантовані прибутки та дозволяє моделювати економічно-соціальні процеси на перспективу подальшого панування й зиску для зацікавлених сторін.

Проте не українську національну перспективу!

Перефразовуючи Лінкольна, можна сказати, що маючи контроль над владою та ЗМІ, декілька олігархічних кланів «мають змогу постійно обманювати багатьох, уміють тривалий час обманювати більшість, а також можуть, розклавши яйця у різні політичні кошики, постійно спокушати ту кількість виборців, яка потрібна для ухвалення вигідних для них рішень та абсолютного панування».

Відтак сучасна бізнес-модель національної економіки, яку сконструювала та підтримує влада впродовж останніх 20 років, — це адвокація інтересів «внутрішніх окупантів держави» — олігархів, а також зовнішніх агентів впливу (зацікавлених в Україні як джерелі природних ресурсів, дешевої праці та ринкові збуту).

Грунтуючись на ідеологічних засадах українського націоналізму, вважаємо, що вихід України з наявного економічного зашморгу полягає у прояві Сили й Волі до змін та комплексному перетворенні за такими напрямками:

1. Ліквідація кланово-олігархічної моделі економіки, взяття під державний контроль природних монополій та надр, стимулювання конкуренції.

2. Економічна деокупація та відновлення територіальної цілісності та Соборності України.

3. Макроекономічне регулювання, бюджетна, податкова та фінансово-банківська система — спрямовані на розвиток реального сектору української економіки, малого й середнього бізнесу та становлення українців-власників.

4. Інтелектуалізація економіки, науково-технічний поступ, залучення інвестицій — шлях до динамічного і довготривалого росту національної економіки.

5. Інноваційно-технологічна та структурна модернізація національної промисловості.

6. Розвиток внутрішнього ринку, сприяння створенню нових підприємств та приросту робочих місць.

7. Соціальна справедливість, приватна економічна свобода, власність та добробут українців.

Валентина Попова

доктор економічних наук, професор,
економічний експерт

НАЦІОНАЛЬНА МАКРОСИСТЕМА ЯК ПРИРОДНА ОДИНИЦЯ РОЗВИТКУ ПРИ РОЗРОБЛЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

*«Щодо устроєвої форми української держави ОУН
на теперішньому етапі послідовно не відстоює
якоїсь усталеної структури, ані назви,
залишає це питання на час державного будівництва,
коли український народ буде вирішувати
його свободною волею»*

Степан Бандера
«Слово до Українських
Націоналістів-Револьюціонерів за кордоном»

Степан Бандера поклав своє життя на боротьбу за незалежність України. У протистоянні з тодішніми московськими, німецькими та польськими загарбниками він вірив у перемогу української нації. Підтвердженням незламності його віри є те, що у найскладніші миті свого життя він плекав думку про принципи майбутнього державного устрою своєї батьківщини. Після руйнування колоніальної імперії та всенародного визнання незалежності України, перед сучасними бандерівцями стоїть питання реалізації його задумів.

Відповідно до настанов Степана Бандери, партійний напрям роботи бандерівців полягає у консолідації нації для встановлен-

ня такого *«державного будівництва, коли український народ буде вирішувати його свобідною волею»*. Тепер вже постало питання звільнення від впливу на державну владу в Україні не зухвалого зовнішнього, а підступного внутрішнього ворога.

На відміну від прямого колоніального поневолення, на теперішньому етапі постає питання відстоювання певної устроевої форми української держави. Відповідний науковий напрям зусиль бандерівців полягає у розробленні концептуальних засад державного устрою незалежної України.

Сформульована Степаном Бандерою проблематика розв'язання цієї проблеми актуальна й дотепер. Досі, не лише в Україні, але й в усьому світі панує зазначена ним у цитованому *«Слові...»* суперечність: *«... В сучасності сама устроева форма держави ще не вирішує і не відзеркалює її дійсного змісту»*. Після здобуття незалежності за формою актуальним є питання її змістовного наповнення, бо: *«Коли ж тепер у кожную державно-устроеву форму вкладають різний зміст, то пощо питання структури і назви має ділити й різнити самостійницькі сили, відводити увагу і енергію від боротьби за зміст?»*

Залишаються незмінними окреслені Степаном Бандерою базові критерії наукового пошуку: *«Не заперечуємо жодної устроевої форми, в яку вкладається правильний зміст української державности, і за це не входимо в спори. На своїх прапорах наш рух виписує с а м и й з м і с т української державности і якого не можна підмінити жодною формою, а не форму-структуру, в яку можна б вкласти різний зміст»¹*.

Звільнення від колоніального поневолення України, лідером якого був Степан Бандера, ставить перед його послідовниками

¹ Бандера С. А. Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном. – Б. м. (На чужині): Видання Пресового Бюра ЗЧ ОУН, 1948. — С. 5. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/940/file.pdf>

нові завдання. Актуальним питанням є напрацювання фундаментальних світоглядних основ побудови України для українців, що може бути повною мірою реалізовано на засадах економічного націоналізму. Вирішення цього завдання ускладнюється відсутністю власного довгострокового досвіду державного будівництва та непридатністю до прямого використання здобутків світової науки і практики.

Роль економічних наук у питаннях розбудови сучасного суспільства відзначається не покращенням добробуту всього людства, не подоланням бідності, а перманентними світовими фінансовими кризами. Світові й локальні економічні потрясіння примушують провідних науковців відволіктись від зачарування своїми «новітніми» теоріями.

У сучасних наукових працях все частіше констатують невідповідність змісту і форми теоретичних принципів побудови державної економіки, на неприпустимості яких наголошував Степан Бандера. Час підтвердив справедливості його висловлювань з цього приводу. З руйнуванням ідолів комунізму розсіюються побудовані апологетами космополітизму примари денационалізованого світового устрою.

Але практична непридатність розписаних у підручниках усього світу марксизму, монетаризму, кейнсіанства та інших «прогресивних» концепцій не відвернула запеклих космополітів від їхніх антинаукових зазіхань. Частина з них почала відволікати увагу від хибності своїх теорій звинуваченнями у всіх негараздах давно ними ж покладені до архівів класичні «лібералізм», «протекціонізм», «маржиналізм», «меркантилізм» та інші початки наукового мислення. Інша частина без жодних ознак сорому за скоєне почала вдавати чесних і підняла гвалт гаслами «вся економічна наука неправильна!», «потрібна нова парадигма!». «Яку ж альтернативну парадигму можуть прийняти економісти після відмови від концентрування на порівняльній статистиці та інших формах теоре-

тичних надбудов у дусі концепції рівноваги? На думку американських інституціоналістів та інших сучасних авторів, наприклад, Ніколаса Джорджеску-Рогена, а також Ричарда Нельсона і Сіднея Уінтера, плідною парадигмою, альтернативною парадигмі механічної рівноваги, вірогідно, є еволюційна позиція»¹.

Ані перші, ані другі не розглядають причин гучних провалів тих економічних моделей, вірогідність і непорушність яких вони донедавна так вправно доводили. І ті, і ті отримують нові гранти на розроблення ще більш облудливих теорій.

Висновки й узагальнення сучасних закордонних науковців хоча ще й не визнають справедливості тверджень націоналістів, але вже не роблять з національного питання страхітливого опудала. Нація як природна спільнота на практиці продемонструвала переможну стійкість у боротьбі з хитромудрими зазіханнями на факт її існування. Надто нації багатьох країн світу побудували власні держави, в серцевину розбудови яких були покладені принципи економічного націоналізму.

Висловлені в гідних уваги останніх дослідженнях і публікаціях судження значною мірою не суперечать, а багато в чому збігаються з думкою першого ідеолога українського націоналізму Миколи Івановича Міхновського: «... кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виливатись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежану змогу всестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду; коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою, — тоді стане зро-

¹ Hodgson M. Geoffrey. Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1988. P. 164.

зумілим, що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин»¹.

Загальне уявлення про головні питання сучасної наукової дискусії з приводу нашої проблематики, а також про сучасні методи їхнього перегрупування, дають наступні приклади. На підтвердження вірогідності авторські переклади супроводжуються оригінальними текстами.

У книзі «Друзі, але не союзники» вказується на таку причину виникнення помилкових теоретичних положень: «Одним з очевидних наслідків цього цілісного, радикально космополітичного мислення було те, що не можна було навіть думати в поняттях національного економічного розвитку, оскільки національна держава з цієї точки зору просто не була «природною» економічною одиницею». («One obvious implication of this holistic, radically cosmopolitan pattern of thinking was that it could make no sense even to think in terms of national economic development, because the nation-state, from this perspective, was simply not a “natural” economic unit»)².

Інший автор для обґрунтування своїх суджень про економічний націоналізм «цитує» наведений вислів так: «не можна було [для економічних лібералів 19-го століття] навіть думати в поняттях національного економічного розвитку, оскільки національна держава з цієї точки зору просто не була «природною» економічною одиницею» («it could make no sense [for 19 th century economic liberals] even to think in terms of national economic

¹ Міхновський М. Самостійна Україна. — Б. М. (На чужині): «Український Патріот», 1948. — С. 19.

² Neff Stephen G. Friends But No Allies. Economic Liberalism and the Law of Nations. New York: Columbia University Press, 1990. P. 41. URL: <https://archive.org/details/friendsbutnoalli00neff>

development, because the nation-state, from this perspective, was simply not a “natural” economic unit»)¹.

В обох випадках йдеться, здавалось би, про те саме. Але брутальна підміна фрази «радикально космополітичного мислення» на «економічних лібералів 19-го століття» змінює об'єкт звинувачення, чим приписує джерела своїх подальших висновків іншому. Це фальсифікує наукову думку для відволікання, наприклад, від такого логічного зв'язку: космополітизм — марксизм — комунізм — диктатура, що робиться для одночасного приховування варварської сутності космополітизму та переорієнтації уваги на ті речі, які ніяк не стосуються обмеження будь-яких свобод.

Сучасні неприховані теоретики космополітизму вимушені визнавати факт розгортання економічного націоналізму, але спотворюють його сутність з використанням витончених методів фальсифікації. Наприклад: «Тією мірою, якою економічна безпека розглядається як більш помітна проблема, ніж військова безпека в епоху після Холодної війни, економічний націоналізм стає все більш важливим компонентом націоналістичних настроїв. ... Економічний націоналізм пов'язаний з особистою незахищеністю роботи, авторитаризмом та нетерпимістю до двозначності. Економічний націоналізм також заснований на негативному ставленні до індивідуального космополітизму»².

Як бачимо, вороги націоналізму перефарбовуються, але демонструють таку саму змістовну нікчемність, визначення якій ще на початку минулого тисячоліття дав один з засновників

¹ Helleiner E. (2002) Economic Nationalism as a Challenge to Economic Liberalism. Lessons from the 19th Century, “International Studies Quarterly”. No. 46. — P. 307–329.

² Baughn C. Christopher, Yaprak Attila. Economic Nationalism: Conceptual and Empirical Development. Political Psychology. Vol. 17, No. 4 (Dec., 1996). P. 759–778. URL: https://www.jstor.org/stable/3792137?seq=1#page_scan_tab_contents

першого українського журналу «Україна» в Чикаго д-р Стефан Гринецький: «Всі доводи і упевнення космополітів, що питання національне — то пусте; що питання національне — то вузькоглядність недоука, що воно чи скоріше чи пізніше згине з лиця землі; що класова боротьба і домагання її є тисяч разів важніші чим якісь там дурні, несумні домагання національності і т. п.; всі ці твердження є нічим іншим, як пустою фразеологією, неопертою на жадній підставовій науці»¹.

Роль національного питання у державному устрої висвітлюється більш конкретно у тих роботах, які стосуються фактичних подій у певних країнах. Наприклад, у статті про каталонську справу («націю без держави») подано таке визначення: «Під назвою «нація» я маю на увазі групу людей, які усвідомлено формують спільноту, спільну культуру, прив'язану до чітко демаркованої території, які мають спільне минуле та спільний проект на майбутнє і заявляють право на самоврядування. Таким чином, на мій погляд, «нація» включає п'ять вимірів: психологічний (усвідомлено сформованої групи), культурний, територіальний, політичний та історичний»². Це визначення вже не містить звичних для космополітів негативів стосовно національного питання. Але цей, як і багато подібних випадків, привертає увагу відстороненням від придатності до практики державотворення, адже без економічного виміру все назване позбавлене матеріального підґрунтя.

Питання економічного націоналізму має глибокі історичні корені, а зняття табу з національного питання підштовхує до зачаткування відповідних фундаментальних досліджень. Адже

¹ Гринецький Стефан. Народ а національність. Українська Видавнича Спілка «Україна». — Чикаго, б.р. — С. 20.

² Guibernau Montserrat. Nationalism and Intellectuals in Nations without States: the Catalan Case. WP núm. 222. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona, 2003. P. 4. URL: <https://www.icps.cat/archivos/WorkingPapers/wp222.pdf?noga=1>

економіка як така виникла не тоді, коли про неї почали говорити чи писати, а тоді, коли людство почало відходити від тваринного способу існування, тобто коли з'явилися перші ознаки господарської діяльності. Заразом новітні «космополіти-націоналісти» докладають немалих зусиль для відволікання від цієї цілком зрозумілої логіки. Подібний натяк знаходимо у присвяченому цій темі дослідженні: «Незважаючи на те, що раніше використовувався термін «економічний націоналізм», перший приклад, який я знайшов, відображений в титулі книги Лео Пасвольського, опублікованої Інститутом Брукінгса у Вашингтоні в 1928 році: *«Економічний Націоналізм Дунайських держав»*»¹. Інтенсивно поширюються підтверджені статистикою й історичними фактами судження, мовляв, «Земля стала круглою лише після того, як це підтвердила наука. А до цього вона була пласка, на що вказують чисельні факти карання на смерть за твердження про зворотнє».

Спостерігаються також приклади упередженого ставлення до сутності економічного націоналізму. Небезпека руйнування причинно-наслідкових зв'язків між нацією та її господарством полягає у штучному наголосі на його націоналістичній або економічній складовій.

У першій групі наголошується на провідній ролі ідеологічної складової національної ідентичності. Наприклад, професор з Гарварда Раві Абдел визначає економічний націоналізм «як сукупність політик, що впливають із загальної національної ідентичності та відповідають загальнодержавним цілям та напрямам»². Мек-

¹ Heilperin Michael A. *Studies in Economic Nationalism*. Geneva, Droz; Paris, Minard, 1960. P. 17. (Publications de l'Institut Universitaire de Hautes études Internationales, No. 35.). URL: https://mises-media.s3.amazonaws.com/Studies%20in%20Economic%20Nationalism_2.pdf?file=1&type=document

² Rawi Abdelal. *Purpose and Privation: Nation and Economy in Post-Habsburg Eastern Europe and Post-Soviet Eurasia*. *East European Politics and Societies*. Vol. 16. No. 3, (2003). P. 900.

сиканський науковець Хуан Феліпе Лопес-Аймес у документі, представленому на Всесвітньому конгресі з питань політики та суспільства Кореї 2009 р. у Сеулі, дає більш обережне визначення: «Під економічним націоналізмом я маю на увазі взаємозв'язок економічного процесу та національної ідентичності, що охоплює політичне використання (і побудову) такої ідентичності з цілями розвитку»¹.

Приклад другої групи демонструє англієць Сем Прайк у дослідницькій статті «Економічний націоналізм: теорія, історія та перспективи»: «Економічний націоналізм слід розглядати як набір практик, спрямованих на створення, зміцнення та захист національних економік у контексті світових ринків»². Турецький науковець Айхан Актар дає визначення: «Економічний націоналізм загалом можна визначити як сукупність захисних або неомеркантилістичних економічних політик, що реалізуються в конкретній країні з метою захисту внутрішнього ринку від руйнівних впливів іноземного капіталу та товарів»³.

Останні дослідження і публікації зображають різні аспекти перебігу того єдиного процесу, визначення якому сторіччя тому дав О. І. Бочковський: «Поневолені народи прямують до повного політичного самовизначення, до власної режимо-політики. Не хочуть бути кріпаками в ярмі ворожої державності та чужого націо-

¹ Lopez Aymes Juan Felipe. Automobile, Information and Communication Technology and Space Industries as Icons of South Korean Economic Nationalism, Pacific Focus. Vol. 25. No. 2, 2010. P. 290.

² Sam Pryke. Economic Nationalism: Theory, History and Prospects. Global Policy. Vol. 3. Issue 3. 2012. P. 285.

³ Ayhan Aktar. Economic Nationalism in Turkey: The Formative Years, 1912 – 1925. Boğaziçi Journal, Review of Social and Administrative Studies. Vol. 10. No. 1–2, 1996. P. 263.

нального утиску»¹. Запровадження економічного націоналізму завершується побудовою національних держав з позбавленням націй колоніальної залежності на руїнах колишніх імперій².

Насправді економічна та націоналістична складові економічного націоналізму пов'язані так: повне політичне самовизначення нації відбувається в результаті природного поширення національної ідеології на господарське життя та підпорядкування господарського життя ідеології нації.

Метою цього дослідження є конкретизація ознак національної макросистеми як природної економічної одиниці дослідження при розробленні концептуальних засад економічного націоналізму в Україні.

Наукове обґрунтування концептуальних засад економічного націоналізму в Україні базується на настанові Степана Бандери щодо затвердження української державності. На користь саме такого підходу до здійснення досліджень вказує неспростовний факт провалу заснованих на антинаціоналістичних принципах космополітичних теорій.

Крах системної політики денаціоналізації в Україні та становлення низки національних держав у світі підтверджує справедливість думки зі вже згаданої нами праці О.І. Бочковського: «Зрозуміло тому та природно, що всі поневолені народи прямують до власної незалежності та державної самостійності, що вони хочуть бути панами у власній хаті»³. Тобто необхідною умо-

¹ Бочковський О. Національна справа / Статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною. — Відень: 3 друкарні Адольфа Гольцгаєзена у Відні, 1918. — С. 71.

² Попова В. В. Україна: від економічного колоніалізму до економічного націоналізму. Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. Ред. О.М. Сич. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. — С. 191–205.

³ Бочковський О. Національна справа / Статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною. — Відень: 3 друкарні Адольфа Гольцгаєзена у Відні, 1918. — С. 72.

вою позбавлення від штучного ярма космополітичних фантазій є наслідування природних закономірностей побудови національної економічної системи.

На такому протиставленні побудовані судження одного з засновників Організації Українських Націоналістів — Миколи Сціборського. У його головній теоретичній праці, уперше виданій у 1935 р., підкреслено наступне: «Націократія заперечує принцип класової боротьби та право окремих соціальних груп на монопольне панування в державі й на експлуатацію суспільства». Центральне місце у його баченні шляхів затвердження пріоритету нації посідає розбудова її господарської системи з «культу власної нації — держави»¹.

Виключною властивістю економічного націоналізму є спрямованість на інтереси певної нації. Це означає налаштування не лише устрою держави та її господарства, а насамперед тієї науки, якою слід керуватись при виконанні відповідної державної стратегії. Декілька поколінь українських націоналістів продемонстрували повну самодостатність у питанні наукового обґрунтування принципів побудови незалежної України. Наведені вище цитати Степана Бандери й Миколи Сціборського містять орієнтири обрання підходів до розв'язання питань державного устрою і облаштування господарства України.

Спадок послідовних борців за незалежність дає сучасним бандерівцям вагоме теоретичне підґрунтя для запровадження економічного націоналізму в Україні. Їм нема потреби ставати в чергу, щоб позичати чужі ідеї. Навпаки, бандерівці мають всі підстави продемонструвати національну свідомість в науці і затвердити свою повну незалежність від іноземних тлумачень української історії чи порад «доброзичливців». Вони здатні розробити та реалі-

¹ Сціборський М. Націократія. — Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. — С. 86–88.

зувати на практиці власну стратегію економічного націоналізму і не чекати від когось визнання правоти їхньої відданості Україні.

Стратегія економічного націоналізму передбачає забезпечення самодостатності господарювання у межах певної нації. Сукупність господарських зв'язків нації становить національну макросистему — одиницю дослідження, запровадження та реалізації стратегії економічного націоналізму. Природна приналежність кожної господарської одиниці до певної нації (лат. *patio* — плем'я, народ, форма стійкої історичної спільності людей, що виникла на основі спільності мови, походження, території, економічного життя, культури і ментальності) є необхідною умовою дотримання цілісності великої (гр. *makros*) системи (гр. *systema*).

Національна макросистема (НМС) — це сукупність економічних суб'єктів, а саме: виробників, домашніх господарств та держави, що пов'язані процесом колообігу суспільного продукту за стадіями виробництва, розподілу, обміну та споживання, характер взаємодії між якими зумовлений спільною територією, мовою, історією, культурою, ідеологією та архітектонікою організаційно-економічного механізму управління розвитком.

Господарська система утворилась як результат природного процесу становлення певної нації, а відтак вона має не лише загальносистемні, але й відповідні специфічні характерні ознаки та особливості. Стратегія економічного націоналізму є неповторною для кожної НМС, вона реалізується комплексними системними заходами, спрямованими на формування власних типу та моделі економічного розвитку¹. НМС має певну структуру з відповідними зв'язками і залежностями (рис.). Загальною стратегічною ме-

¹ Попова В. В. Методологія статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку національної макросистеми : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.10; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. — К., 2010. — С. 9.

тою економічного націоналізму є розвиток нації у поєднанні з його якісними та кількісними параметрами. Унікальністю кожної нації та її станом обумовлюється неповторність типу її економічного розвитку.

НМС містить велику кількість суб'єктів господарювання з розмаїттям зв'язків узгодження економічних інтересів. Відповідно, структурне та організаційне забезпечення економічного розвитку НМС неможливе без статистичних досліджень та аналітичних висновків. Що насамперед передбачає визначання параметрів об'єктів статистичного спостереження НМС:

1. Складових НМС і системи зв'язків між ними.
2. Комплексу критеріїв НМС.
3. Ознак НМС: загальносистемних та особливих.
4. Властивостей НМС: загальносистемних та особливих.

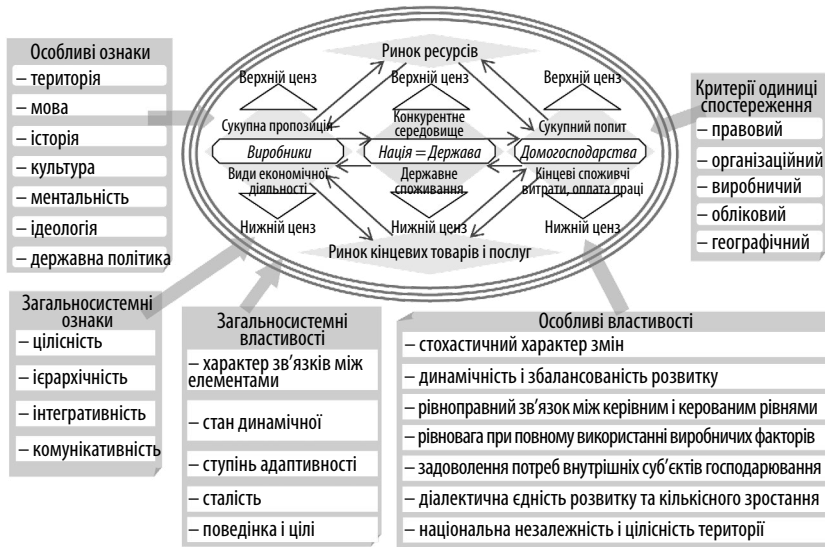

Рис. Національна макросистема — структура, ознаки, властивості

1. Складові НМС і система зв'язків між ними — держава, виробники та домашні господарства, що взаємодіють у процесі колообігу суспільного продукту¹. Ці економічні суб'єкти мають певні обмежувальні ознаки, які кваліфікуються як верхній і нижній ценз — тобто ті якісні і кількісні параметри, системне дослідження яких дозволяє узагальнити процес економічного розвитку та визначити його тип за відповідними складовими.

Держава в межах цієї методології дослідження розглядається як комплекс інституційного забезпечення функціонування НМС. «... український націоналізм вчить, що передумовою забезпечення всебічного розвитку нації та її активної ролі у світовому оточенні є *власна, незалежна держава*»². Інститути державної влади забезпечують цілісність НМС створенням інфраструктури господарських зв'язків, формуванням правил ринкової поведінки та контролем їхнього дотримання. Параметри верхнього цензу держави визначаються її підтримкою конкурентного середовища національної макросистеми, а нижнього — часткою державного споживання у структурі ВВП за витратами.

Виробники — це великі і малі підприємства, що мають різні форми власності, виробляють продукцію, послуги та інформацію з застосуванням різних виробничих технологій. Вироблений ними продукт становить основу економічної самодостатності держави, а відтак нації. Параметрами верхнього цензу при дослідженні цієї складової НМС є сукупна пропозиція, а нижнього — пропозиція або обсяг виробництва у межах конкретного виду економічної діяльності.

¹ Попова В. В. Статистична ідентифікація теорій економічного розвитку : методологія та практика вимірювання : [монографія]. — К. : ВПД «Формат», 2010. — 428 с.

² Сціборський М. Націократія. — Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. — С. 70.

Домогосподарства є найвагомішою складовою економічного розвитку НМС, постачальниками робочої сили, споживачами кінцевої продукції та послуг. Їхні представники є носіями національної ідентичності, а відтак джерелом державної влади. Верхній ценз тут визначається показником сукупного попиту на продукцію та послуги кінцевого споживання. Параметри нижнього цензу конкретизує частка кінцевого споживання у структурі ВВП за витратами та частка оплати праці найманих працівників у структурі ВВП за доходами.

Система зв'язків між складовими НМС утворюється і підтримується інститутами державної влади у єдиній інфраструктурі. Підтримка рівних можливостей на ринках ресурсів і готової продукції є одним з найважливіших елементів внутрішньої державної політики.

2. Комплекс критеріїв НМС характеризує її правові, облікові, організаційні, географічні та виробничі можливості.

Правовий критерій визначає ступінь дотримання чинного законодавства та досконалість правової системи.

Обліковий критерій визначає ступінь вірогідності, повноти і своєчасності інформації стосовно всіх аспектів функціонування НМС.

Організаційний критерій визначає ступінь досконалості архітекtonіки організаційно-економічного механізму управління розвитком на інституційному, технологічному, зовнішньо- та внутрішньоекономічних рівнях.

Географічний критерій означає ступінь захищеності державних кордонів — конкретної території, що історично створилася для проживання певної нації.

Виробничий критерій визначає ступінь свободи руху суспільного продукту за стадіями «виробництво — розподіл — обмін — споживання».

3. Ознаки НМС дають уявлення про її параметри як системи взагалі (загальносистемні), і як системи національної (особливі).

Загальносистемні ознаки визначаються тими параметрами, які дають підстави розглядати національну економіку як певну систему.

Цілісність НМС проявляється у якостях єдності її окремих складових. Будь-яка система, а тим більше макросистема національного рівня, завжди перебуває між крайніми межами умовної шкали: «абсолютна цілісність — абсолютна адитивність». (Наприклад, спроба поділу України по Дніпру між Росією і Річчю Посполитою).

Ієрархічність НМС проявляється у наявності певних рівнів підлеглості і специфічних особливостей структурного і морфологічного характеру, які певним чином впливають на неї. Властивості НМС, що проявляються на кожному її ієрархічному рівні, не можна розглядати як суму властивостей її окремих складових. Ієрархічний устрій послаблює чи посилює цілісність системи, її адитивність і, відповідно, сприяє динамічній рівновазі чи порушує її, що призводить до еволюційних змін.

Інтегративність НМС проявляється у подоланні неоднорідності і суперечливості окремих її структурних елементів та схильності до системоутворення. Інтегративні ознаки складових НМС (політичний устрій, структура управління, економічний стан, наука, техніка та ін.), рівень їхнього розвитку, відповідність чи суперечливість їхніх складових загалом визначають ступінь цілісності чи адитивності.

Комунікативність НМС проявляється у ступені її відкритості прямим міжнародним впливам, економічним, політичним, науково-технічним, ціновим та іншим змінам, що відбуваються в інших національних макросистемах. Насиченість і потужність комунікативних зв'язків національної макросистеми певним чином характеризує її цілісність.

Особливі ознаки визначаються тими параметрами, на підставі яких встановлюється належність цієї макросистеми певній нації.

Територія — найголовніший з п'яти елементів державотворення, який називають «тілом держави» та однією з найперших умовин її існування: «Територія є в житті держави не випадковою величиною, а навпаки як найорганічнішою, без якої загалом ся остання немислима»¹. Існують певні вимоги щодо території національної держави: достатнє просторове положення, її форма (бажано максимально закруглена, а не витягнута, пропорційність між довжиною і шириною, певна різноманітність, можливість досягнення власної географічної обмеженості (річки, гори, вихід до морів, тощо).

Мова створює концептуальні межі для кодування та інтерпретації інформації, яку надають мозку наші почуття; формує спільну культуру та є підставою для прийняття рішень, наприклад, пов'язаних з процесами колообігу суспільного продукту (домовленості, угоди).

Культура визначається як передача від одного до іншого покоління шляхом навчання та імітації знань, цінностей та інших факторів, які впливають на поведінку людей. Вона є соціальною інфраструктурою передачі інформації, що ґрунтується на неформальних обмеженнях (інститутах), підґрунтя яких становить ідеологія.

Ідеологія — система поглядів та ідей, світосприйняття, сукупність понять та уявлень про дійсність, що формується у свідомості окремої людини та суспільства у цілому; які виражають їхнє відношення до навколишнього світу та виступають основою конкретних дій певної нації.

Відповідно до здатності індивіда до виживання, як основний інстинкт та прийнятний для нього спосіб переробки інформації в умовах невизначеності формується його ідеологія, ідеї, яки-

¹ Бочковський О. Національна справа / Статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною. — Відень: 3 друкарні Адольфа Гольцгаєзена у Відні, 1918. — С. 58.

ми він керується, та створюються певні поведінкові догми. Підґрунтям цієї тріади є національна культура та менталітет, який базується на суб'єктивному сприйнятті реальності під впливом тисячолітнього побуту певної нації, її сталих звичаїв та традицій, які вкупі визначають неформальні норми поведінки.

Національна ментальність — це сукупність психічних, психологічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних особливостей мислення нації, яка проявляється у обрядах, звичаях, традиціях, формалізованих та неформалізованих нормах поведінки тощо.

Політична складова НМС визначається архітектонікою організаційно-економічного механізму управління національним розвитком та його спрямованням на дотримання наступних принципів: збалансованості механізмів немонетарного типу; відповідності рівня відтворювальних пропорцій виробництва панівним потребам суспільства; сполучення відкритості НМС до зовнішніх впливів та гнучкості взаємодії керуючої та керованої підсистем; пропорційності складових «національного ромба» як сукупності виробничих факторів, ефективності використання ресурсів, місткості та якості споживчого ринку, досконалої конкуренції; рівних можливостей формування факторних комбінацій всіма суб'єктами господарювання.

4. Властивості НМС дають уявлення про ступінь прояву і характер її відповідних ознак.

Загальносистемні властивості вимірюються у параметрах, характерних для будь-якої макросистеми.

Характер зв'язків між елементами НМС визначається напрямом дії, силою, упорядкованістю та ступенем взаємозалежності. Вони можуть бути первинними або похідними, активними (управлінськими) або реактивними, мати внутрішні і зовнішні джерела, бути прямими й оберненими.

Стан динамічної рівноваги НМС на певний момент може бути стабільним, хитким, близьким до краху чи руйнування. Рівновага НМС розглядається як її здатність зберігати свій стан за відсутності зовнішніх збуджень.

Ступінь адаптивності НМС визначається швидкістю запровадження змін цільових настанов відповідно до напряму розвитку, які формуються у результаті усвідомленого ухвалення рішень на державному рівні. За радикального перегляду цільових настанов НМС виникають негативні явища, спричинені розходженнями у спрямуванні її господарської та інституційної складових. Адаптивність надає можливість НМС досягти суттєвих позитивних результатів за недостатньої апіорної інформації щодо змін внутрішніх потреб і невизначеності зовнішнього середовища.

Сталість НМС визначає її потенційні можливості щодо відновлення стану ринкової рівноваги, якщо її порушать внутрішні або зовнішні фактори. Ця здатність вимірюється розміром відхилень, який не може перевищувати певну межу. Факторами зовнішнього збудження для НМС можуть бути воєнні дії, природні катаклізми та зміни у міжнародних відносинах (умови міжурядових договорів, кон'юнктура світових цін тощо). Якщо за різних збуджувальних впливів ззовні найважливіші компоненти НМС залишаються відносно стабільними, можна говорити про стан стійкої рівноваги.

Поведінка НМС характеризується можливостями переходу з одного стану в інший протягом певного періоду. Поведінка НМС може бути спрямована як у бік прогресивного розвитку, так і в бік деградації. Загальною властивістю НМС є циклічність зміни основних параметрів з відносним поверненням до початкового стану при узагальненому русі у напрямі висхідного тренду.

Цілі НМС мають бути чітко сформульовані, такими, які вона прагне свідомо досягнути. Загалом цілі НМС формуються у вигляді заздалегідь продуманого результату спільної діяльно-

сті, який має бути отриманий у визначений період. Для досягнення цілей НМС повинна мати здатність до виконання певних дій, на що налаштовується її внутрішня структура з відповідними функціями. Окрім того, цілі НМС безпосередньо пов'язані з визначеністю порядку її взаємодії з зовнішнім середовищем. Поширеною формалізованою цільовою настановою щодо еволюційного розвитку НМС є її орієнтація на якісне та кількісне зростання ВВП.

Особливі властивості вимірюються у параметрах, характерних для певної НМС.

Стохастичність характеру змін НМС зумовлена переважно ініціативною поведінкою підприємницького сектору. Чим більшим носієм економічного зростання та джерелом розвитку він є, тим активніше запроваджує інноваційну поведінку, що є основним чинником непередбачуваності. Обумовлені національними звичками і уподобаннями очікування унеможливають деструктивний вплив цих змін.

Динамічність розвитку НМС проявляється у постійній боротьбі за ресурси та ринки збуту, що змінює не тільки загальний економічний простір НМС, а й співвідношення між її структурними складовими. Здатність НМС до динамічного розвитку забезпечується національним організаційно-економічним механізмом управління, його можливостями координувати взаємодію між суб'єктами господарювання для забезпечення їм рівного доступу до формування комбінацій основних виробничих факторів.

Збалансованість розвитку НМС полягає у переході системи з одного стану в інший зі зміною її основних якісних параметрів. При цьому в одному відносно стійкому стані НМС створюються і накопичуються вихідні умови для її переходу до наступного стану, а перетворення її структурних складових відбувається під впливом зміни потреб нації і впливу зовнішнього середовища.

Цей параметр показує, наскільки порушення стабільного стану НМС прагненням нації до досконалості компенсується її прагненням до внутрішньої рівноваги.

Рівноправність зв'язку між керівним та керованим рівнями НМС є обов'язковою умовою для її збалансованого розвитку. Невідповідність дій керівного рівня національним інтересам керованого призводить до втрати цієї властивості, пригнічення економічного розвитку та загрожує цілісності НМС.

Забезпечення рівноваги за умови повного використання основних виробничих факторів НМС. Відсутність цієї властивості створює передумови до витоку основних виробничих факторів (насамперед праці як найбільш мобільного фактору) за межі НМС, що спричиняє зменшення її розміру з можливим повним припиненням її існування.

Спрямованість на задоволення постійно зростаючих потреб внутрішніх суб'єктів господарювання НМС. Цей параметр збільшується (зменшується), коли цільові настанови ключових суб'єктів господарювання на максимізацію прибутку відповідають (суперечать) інтересам нації. Переорієнтація суб'єктів господарювання на задоволення потреб зовнішніх споживачів при нехтуванні потребами внутрішніх приводить до ресурсного виснаження НМС та загрожує її існуванню.

Діалектична єдність якісного розвитку і кількісного зростання НМС проявляється у збільшенні її економічного розміру у вигляді ВВП при постійному удосконаленні якісних параметрів розвитку — інституційного та технологічного забезпечення, підвищення рівня задоволення потреб внутрішніх проміжних та кінцевих споживачів, рівня життя населення тощо.

Збереження національної незалежності й цілісності — особлива властивість, параметр якої дозволяє ідентифікувати НМС як окрему велику систему з усіма її ознаками, критеріями, характеристиками, особливостями та властивостями.

Розвиток або деградація певної спільноти зображено в комплексі тих якісних змін, які супроводжуються збільшенням або зменшенням розміру кількісних економічних показників. Ця загальнотеоретична сентенція увиразнюється відповідно до ступеня конкретизації складових, критеріїв, ознак і властивостей спільноти, про розвиток або деградацію якої йдеться. У спільноті чужих одна одній осіб відсутня єдність у розумінні такої якісної ознаки як розвиток, хоча зміни кількісних економічних показників можуть бути визначені цілком конкретно. І навпаки, що більше спільнота об'єднана почуттям національної єдності, то чіткішими є якісні орієнтири її змін.

Наведені параметри об'єктів статистичного спостереження НМС є узагальненими і передбачають ретельну деталізацію до рівня практичного використання. Заразом саме цей узагальнений рівень дає уявлення про ті елементи, які сприяють або перешкоджають карбуванню національної єдності, а відтак дають змогу охопити обов'язкові умови її економічного зростання та розвитку. Окреслюються ті абстраговані границі нації, про державу якої у «Національній справі» О. І. Бочковського сказано: «Кожна держава має отже певні свої природні границі, з якими нерозлучно зв'язано поняття її незайманої інтегральности та які є необхідними умовами її життя. Що є поза тими границями, може бути без шкоди для дальшого життя держави відірване. Коли однак ампутується щось з середини сих границь, тоді буття держави може бути смертельно zagrożене, позаяк «закон оздоровлення» у сьому випадку є безсильним, життєва сила держави може бути знищена в своїм осередку»¹.

¹ Бочковский О. Национальная справа / Статті про національне питання в зв'язку з сучасною війною. — Відень: З друкарні Адольфа Гольцагезена у Відні, 1918. — С. 59.

Змістовне наповнення національної макросистеми базується на національному принципі державного будівництва України і передбачає задоволення інтересів української нації. Використання цього концептуального підходу дає змогу досягнути окресленої Степаном Бандерою єдності форми і змісту української державності.

Налаштуванням національної макросистеми України на реалізацію економічного націоналізму здійснюється відхід від тих космополітичних вигадок, за зовні привабливою формою-структурою яких приховується прагнення до варварського пограбування і знедолення нації.

В результаті цього дослідження конкретизовано основні складові національної макроекономічної системи. Це дає можливість розгорнути відповідні напрями наукового пошуку з дотриманням єдиного принципу української державності.

При цьому слід брати до уваги дію таких впливових чинників, як взаємодія з іншими націями-державами й активне втручання чужих Україні агресивних у політиці і брутальних у науці антинаціоналістичних сил. Але незалежно від того, наскільки підтвердиться наукою і практикою життєздатність результатів цього дослідження і яких змін вони зазнають у процесі реалізації, незмінною залишається потреба іти за настановами Степана Бандери.

Запорукою цього є наскрізна орієнтація дослідницького апарату на пошук шляхів практичного затвердження самодостатнього розвитку української нації. Складові, критерії побудови, ознаки та властивості національної макросистеми як одиниці реалізації економічного націоналізму в Україні сформульовані так, щоб якнайкраще виписати *«... с а м и й з м і с т української державности і якого не можна підмінити жодною формою...»*.

Йосиф Ситник

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту
персоналу та адміністрування
Національного університету
«Львівська політехніка»

**РЕІНКАРНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
ВІЗІЯ, МІСІЯ, ЦІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ**

Національна економіка України впродовж останніх десятиріч розвивається паралельно з економіками передових країн світу, проте в різних напрямках.

Для передових країн та тих, що динамічно розвиваються, національними трендами є активне стимулювання економік та конкуренції, інтенсивне державне регулювання та підтримка інноваційної активності суб'єктів господарювання, регуляторне, монетарне й структурне сприяння кредитуванню реального виробництва (особливо стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва й високих технологій шостого технологічного укладу), перехід до інтелектуально-знаннєвої економіки.

В українських реаліях маємо циклічну стагнацію економічного розвитку, глибоку монополізацію фундаментальних секторів економіки та високу концентрацію капіталу й власності серед декількох олігархічних кланів, штучну девальвацію української валюти, спровоковану урядом інфляцію цін виробників та споживчих цін, спустошення кредитного портфеля фінансових установ та конкуренцію уряду й реального сектору економіки за кредитні ресурси.

Внаслідок цього — деіндустріалізація промисловості та статус сировинної економіки з низькою вартістю найманої праці і низьким рівнем добробуту й життя українців.

Національна економіка України характеризується істотними структурними дисбалансами, різкими циклічними змінами ключових індексів, зокрема індексу споживчих цін на товари та послуги, індексу реальної заробітної плати та індексу девальвації гривні щодо стабільних іноземних валют (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка базових економічних показників в Україні за 2005–2018 рр.^{1,2}

Роки	Показник		
	Індекс реальної заробітної плати, %	Індекс споживчих цін на товари та послуги, %	Індекс девальвації гривні щодо долара США, %
	до попереднього року		
2005	120,3	113,5	96,3
2006	118,3	109,1	98,5
2007	112,5	112,8	100,0
2008	106,3	125,2	104,3
2009	90,8	115,9	147,9
2010	110,2	109,4	101,8
2011	108,7	108,0	100,4
2012	114,4	100,6	100,3
2013	108,2	99,7	100,02
2014	93,5	112,1	148,7
2015	79,8	148,7	183,7
2016	109,0	113,9	117,0
2017	119,1	114,4	104,1
2018	109,5	110,9	102,3

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

Рівень розвитку національної економіки можна оцінювати за багатьма показниками, зокрема індексом фізичного обсягу ВВП; індексом промислової продукції України; виробничою структурою ВВП України та його структурою за доданою вартістю; структурою видатків державного бюджету; динамікою кількості суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення в економіці України; надходженням прямих інвестицій в Україну; рівнем загальних витрат на наукові дослідження і розробки (наукомісткість ВВП); рівнем заробітної плати; динамікою зовнішньої торгівлі товарами в Україні тощо.

Динаміка індексів фізичного обсягу ВВП та промислової продукції за період 2000–2018 років свідчить про нестабільність розвитку української економіки, різкі падіння у 2009 р. та 2014–2015 рр., а також незначні прирости, що мають короткотривалі ефекти (рис. 1).

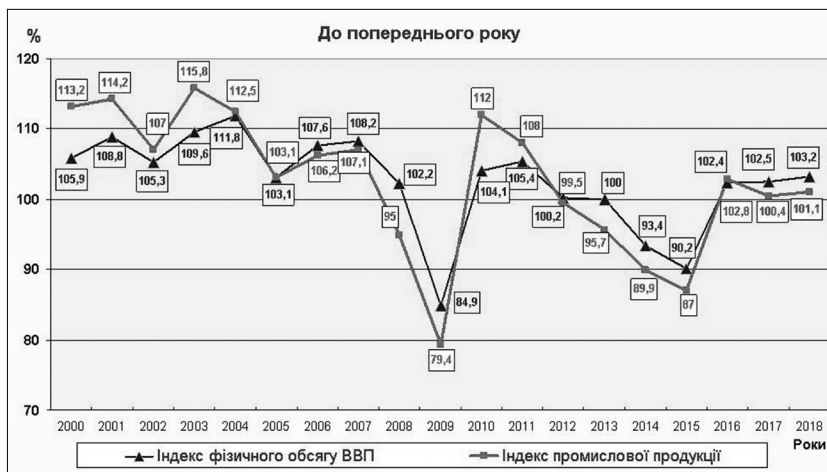

Рис. 1. Індекс фізичного обсягу ВВП та промислової продукції України¹

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Водночас виробнича структура ВВП України за основними видами економічної діяльності вказує на те, що основними джерелами його формування є оптова та роздрібна торгівля, податки на продукти та переробна промисловість, яка має тенденцію до зниження своєї частки із 13,2% до 12,4% (рис. 2).

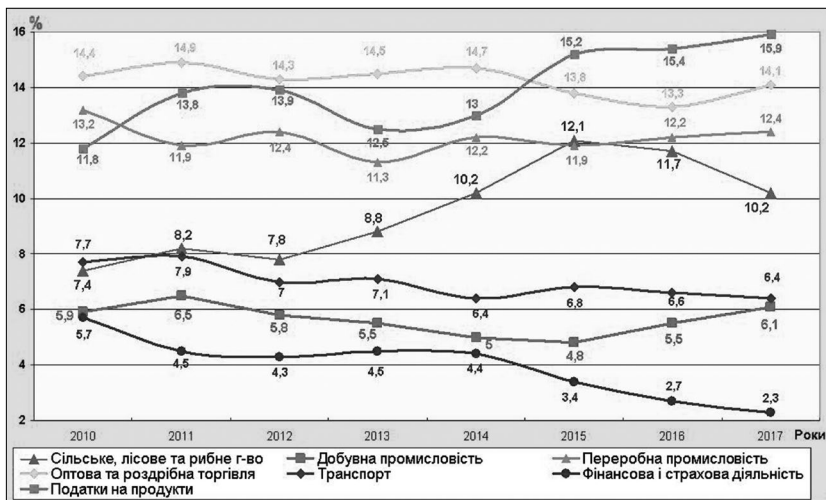

Рис. 2. Виробнича структура ВВП України за основними видами економічної діяльності¹

Стосовно структури ВВП України за доданою вартістю, то в період з 2012 р. до 2017 р. питома вага оплати праці найманих працівників зменшилася на 11,3%, водночас зросла частка валового прибутку та змішаного доходу на 8,5%, а також податків на 2,9% (рис. 3).

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

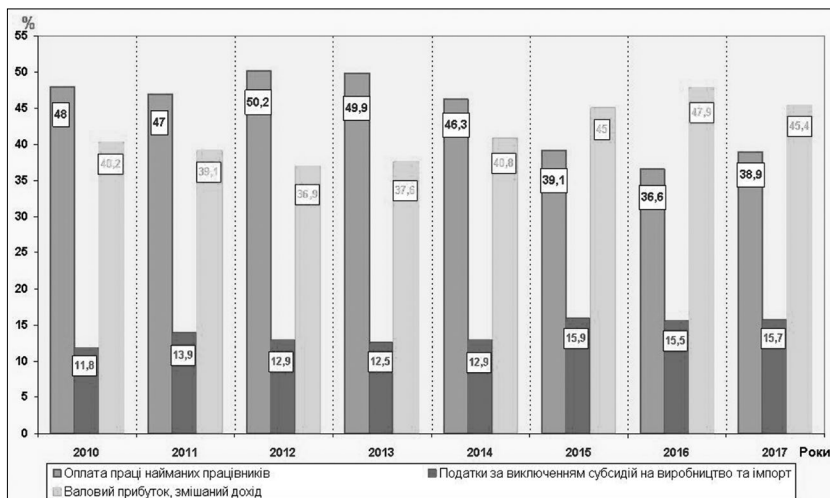

Рис. 3. Структура ВВП України за доданою вартістю¹

Сумарним показником, що характеризує рівень розвитку суспільства, є ВВП на душу населення. Цей показник у 2002–2008 рр. демонстрував доволі стійку динаміку зростання (табл. 2). Темпи приросту протягом 2004–2008 рр. становили в середньому 29,66%. Найбільше зростання показника зафіксовано у 2007 і 2008 рр. як у гривневому, так і в доларовому еквіваленті. Винятком став 2009 р., коли загострилась фінансово-економічна криза і номінальний ВВП на душу населення зменшився на 674,4 грн, або 3,3% щодо рівня 2008 р. Важливо зауважити, що зростання ВВП на душу населення було забезпечене не лише завдяки збільшенню самого ВВП, але і внаслідок негативної динаміки зменшення чисельності населення України — за 2002–2011 рр. на 2339,9 тис. осіб, або 4,94%.

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Проте за 2014–2016 рр. внаслідок зменшення обсягу ВВП та різкої девальвації гривні цей показник зменшився майже удвічі.

Порівнюючи ВВП на душу населення в Україні з іншими країнами Європи, спостерігаємо істотні відмінності за рівнем цього показника. Якщо порівнювати з Польщею, нашим сусідом, і Литвою, яка розпочинала ринкові реформи одночасно з Україною, то в часовому вимірі за рівнем ВВП на душу населення відставання становить 10–12 років. В абсолютному вимірі, якщо порівняти з 2008 р. та 2013 р. (найбільший ВВП на душу населення в доларовому еквіваленті України), у Польщі він перевищував український аналог у 3,5 раза, у Литві — у 3,6 раза, а у Франції (майже однаковий за площею з Україною) — 11,5 раза.

Такі тенденції свідчать про істотний розрив за рівнями життя між країнами, про їхню спроможність (неспроможність) забезпечити належний рівень освіти, соціальної адаптації, особистісного та інтелектуального розвитку, конкурентоспроможність на ринку праці та й, зрештою, людську гідність.

Показники видатків Державного бюджету України вказують на значну частку міжбюджетних трансфертів, обслуговування боргу та витрат на громадський порядок, безпеку й судову владу, низькі витрати на освіту і медицину (рис. 4, 5).

Одним із найвагоміших чинників зростання економіки й піднесення національного наукового потенціалу є рівень фінансування та інвестування розвитку освіти, науки, наукових досліджень. Аналізувати реальний стан інвестиційного забезпечення національної науки, оцінювати рівень фінансування наукових досліджень і розробок можна за багатьма показниками, зокрема рівнем бюджетних витрат на наукові дослідження і розвиток; загальними витратами щодо ВВП; структурою витрат на наукові дослідження за секторами діяльності; співвідношенням фінансування фундаментальних і прикладних досліджень; рівнем фінансування вищих навчальних закладів та їх наукових досліджень.

Таблиця 2

Номинальний ВВП на душу населення в Україні та окремих країнах Європи^{1,2}

Рік	Номинальний ВВП на душу населення в Україні в гривнях (UAH)						в доларах США (USD)*						Населення України, тис. осіб			ВВП на душу населення		
	Відхилення до попереднього р, +/-			Відхилення до попереднього р, +/-			Відхилення до попереднього р, +/-			Відхилення до попереднього р, +/-								
													грн.	%	4	5	6	7
	І	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	дол. США (USD)						
2002	4681,9	—	—	879,0	—	—	48230,3	4561	3444	30106								
2003	5591,5	+909,5	+19,4	1048,5	+169,6	+19,3	47813,0	5693	5505	30743								
2004	7272,9	+1681,5	+30,1	1367,4	+318,8	+30,4	47451,6	6681	6707	32252								
2005	9371,6	+2098,7	+28,9	1828,7	+461,4	+33,7	47105,2	7945	7505	33571								
2006	11630,2	+2258,6	+24,1	2303,0	+474,3	+25,9	46787,8	9038	9240	35173								
2007	15496,5	+3866,2	+33,2	3068,6	+765,6	+33,2	46509,4	11255	12298	36725								
2008	20494,9	+4998,4	+32,3	3891,0	+822,4	+26,8	46258,2	13855	14244	37313								
2009	19832,3	-662,5	-3,2	2545,5	-1345,6	-34,6	46053,3	11237	11140	36297								
2010	23600,4	+3768,1	+19,0	2974,0	+428,5	+16,8	45870,7	12200	11984	37284								
2011	28813,9	+5213,4	+22,1	3570,8	+596,8	+20,1	45693,3	13893	14357	38657								
2012	30912,5	+2098,6	+7,3	3856,8	+286,1	+8,0	45576,7	13145	14341	40874								
2013	31988,7	+1076,2	+3,5	4030,3	+173,5	+4,5	45482,7	13781	15693	42592								
2014	35834,0	+3845,3	+12,0	3014,6	-1015,7	-25,2	43721,8	14342	16545	43008								
2015	46210,2	+10376,1	+29,0	2115,4	-899,2	-29,8	42836,0	12566	14289	36613								
2016	55853,5	+9643,3	+20,9	2185,9	+70,6	+3,3	42668,4	12415	14912	36870								
2017	70224,3	+14370,8	+25,7	2641,4	+455,5	+20,8	42386,4	13811	16680	38476								

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² World Development Indicators. World Bank. 2018. [online]. URL: <http://www.worldbank.org>

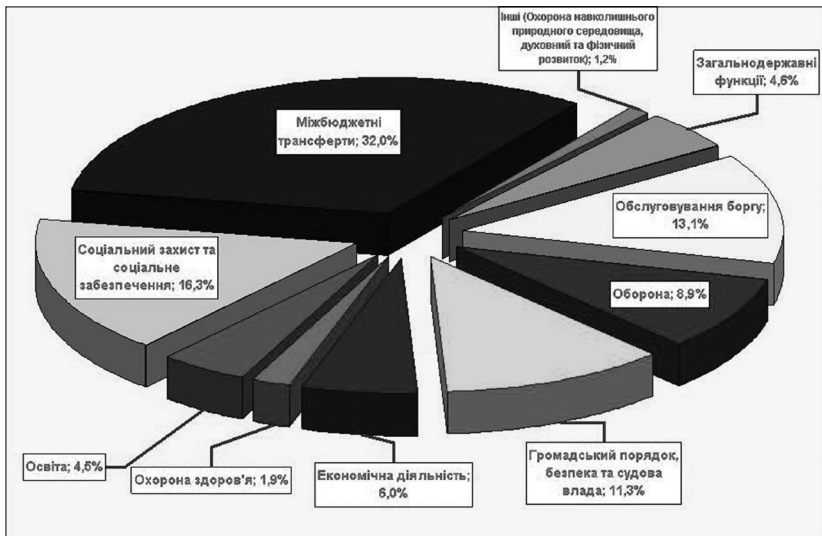

Рис. 4. Питова вага показників видатків Державного бюджету України за 2018 рік¹

Досліджувати зазначені тенденції найкраще у порівнянні з іншими країнами світу, які за своїм економічним та науковим потенціалом на порядок перевищують Україну, а тому є взірцем такого розвитку. Зокрема, у 2010 р. урядові бюджетні витрати на дослідження і розвиток (розробки) у відсотках до ВВП досягли 0,76% для ЄС-27 і дещо зменшились у порівнянні з 2009 р. (0,77%). Водночас аналогічні витрати з бюджету на наукові дослідження і розвиток в Україні вдвічі менші, ніж середні показники у ЄС-27, і становили за цей рік лише 0,34% від ВВП.

¹ Державний бюджет України за 2002–2019 роки. Міністерство фінансів України.
URL: <https://www.minfin.gov.ua>

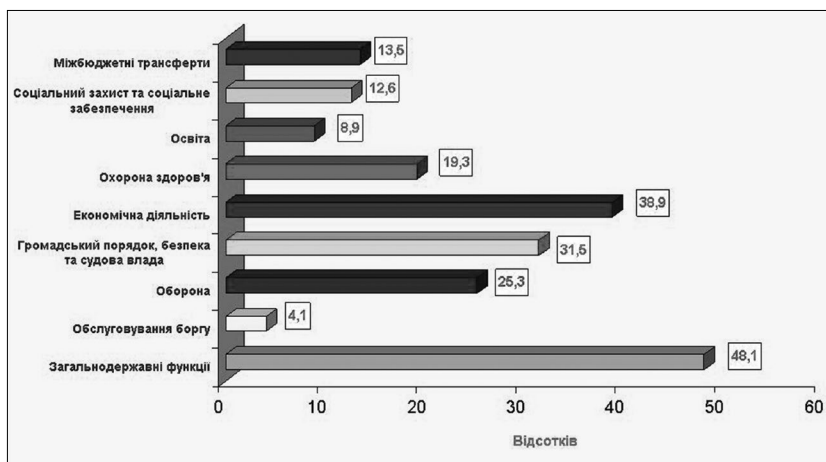

Рис. 5. Темп приросту показників видатків Державного бюджету України за 2018 рік до аналогічного періоду 2017 року¹

Поряд із бюджетними витратами важливим є аналіз динаміки інтенсивності валових витрат на наукові дослідження і розробок (R&D) у відсотках до ВВП щодо окремих країн світу та європейської спільноти загалом. Зокрема, у 2010 р. загальні витрати на R&D у ЄС-27 досягли рівня 2,0% від ВВП, який є нижчим за 3% як цільовий орієнтир на 2010 р. згідно з Лісабонською стратегією. Мета — 3% від ВВП на зазначені цілі проголошена у країнах ЄС на наступні десять років як одна з п'яти визначальних цілей європейської стратегії розвитку до 2020 р. Аналіз питомої ваги витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП зарубіжних країн та України у 2016 р. показує, що український рівень становить лише 0,48% (рис. 6).

¹ Державний бюджет України за 2002–2019 роки. Міністерство фінансів України.
URL: <https://www.minfin.gov.ua>

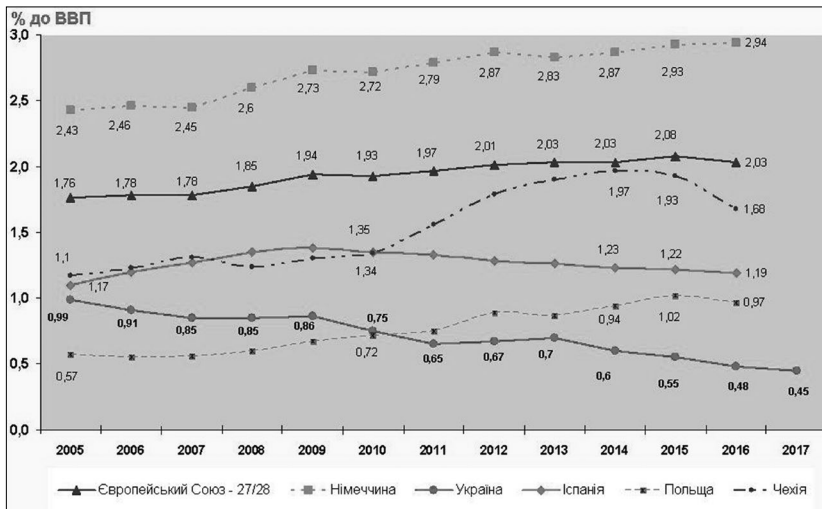

Рис. 6. Загальні витрати на наукові дослідження і розробки (наукомісткість ВВП) в Україні та інших країнах у 2005–2017 рр.^{1,2,3}

Водночас попри динамічне зростання нових знань та ІТ, обсяг виконаних наукових і НТР у структурі ВВП України та динаміка реалізованої інноваційної продукції українських підприємств мають тенденцію до зниження (рис. 7).

У національній економіці України зменшується не лише частка реалізованої інноваційної продукції українських підприємств, а й кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення в економіці України (рис. 8).

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Інтернет-сторінка Євростату, 2017. [online]. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>

³ World Development Indicators. World Bank. 2018. [online]. URL: <http://www.worldbank.org>

Рис. 7. Динаміка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %¹

Водночас у структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України питома вага продажу товарів українського виробництва поступово зменшується упродовж 13 років починаючи з 2005 р. Зокрема, за усіма групами товарів їхня частка зменшилася з 71,8% у 2005 р. до 43,7% у 2017 р., а стосовно непродовольчих товарів зменшення за цей період становило 33,3% (рис. 9). Аналогічна динаміка спостерігається стосовно продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств (рис. 10).

Зменшення обсягів внутрішнього виробництва зумовлює щорічне випередження приросту імпорту над експортом в українській економіці. Наслідком такої динаміки є постійне негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні. За підсумка-

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ми 10 місяців 2018 р. воно становило 7,9 млрд дол. США (рис. 11, 12). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,83.

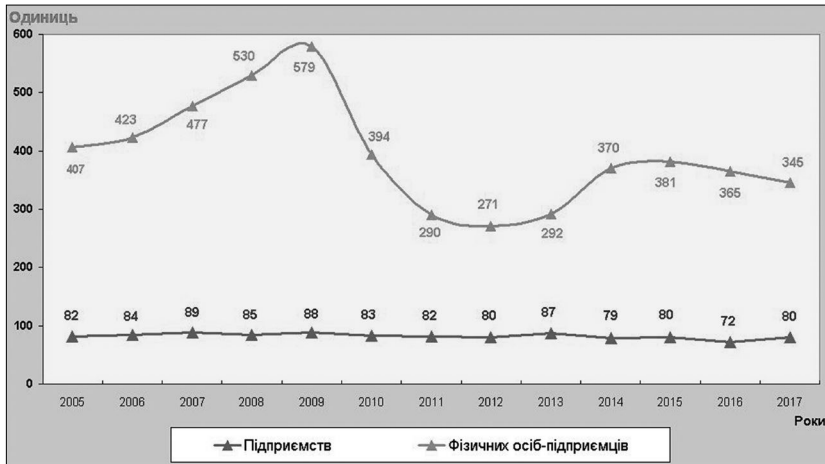

Рис. 8. Динаміка кількості суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення в економіці України¹

Зростання індексу споживчих цін упродовж 2014–2016 рр. на 172,8% і синхронно зменшення індексу реальної заробітної плати на 18,7% та девальвація національної грошової одиниці за цей самий період на 319,8% загострюють ситуацію на ринку праці та змушують все більше українців шукати інші джерела заробітку поза межами України, щоб уникнути родинних дефолтів.

Диференціація максимальної та мінімальної зарплат за видами економічної діяльності становила у 2005 р. — 1:3,9, у 2010 р. — 1:3,18, а у 2015 р. — 1:3,95.

¹ Там само.

Рис. 9. Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України¹

Для адекватного розуміння тенденцій заробітної плати в Україні за умов стрімкої девальвації гривні розглянемо динаміку середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника загалом в економіці та у перерахунку в євровалюту за середньорічним курсом НБУ (рис. 13).

Як свідчить розрахунок, середньомісячна заробітна плата у 2016 р. зменшилась в 1,69 раза у порівнянні з її піковим значенням у 2013 р. і досягла кризового рівня 2009 р. У 2018 р. зменшення до рівня 2013 р. становить 1,12 раза. Після економічної кризи 2009 р. та девальвації гривні щодо євро на 141,0% (2009 р. до 2008 р.), щоб відновити рівень заробітної плати, досягнутий

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

у 2008 р. (234,2 євро), українській економіці знадобилося два роки, а рівня 309,3 євро досягнуто аж через п'ять років. Не менш важливо порівняти у країнах ЄС-28 і в Україні розмір мінімальної заробітної плати (МЗП), яка у 2018 р. становила 115,8 євро (рис. 14).

Рис. 10. Частка продажу споживчих товарів, вироблених на території України, через торгову мережу підприємств¹

За рівнем МЗП у євроеквіваленті відставання України в діапазоні від 2,5–3,5 раза стосовно Болгарії (235 євро), Румунії (275 євро), Латвії та Литви (380 євро), до 13–14 разів — Британії (1397 євро), Франції (1480 євро), Німеччини (1498 євро), Бельгії (1532 євро), Нідерландів (1552 євро), Ірландії (1563 євро) (рис. 15). Такий стан

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

дискредитує саме поняття гідної оплати праці в Україні, породжує низку негативних чинників демотивації праці, стимулює еміграцію інтелектуальних працівників, побіжно ослабляючи й витісняючи з пріоритетних напрямів розвитку суспільства й економіки інтелектуальний розвиток особистостей та приріст інтелектуального капіталу підприємств. Проведені дослідження свідчать, що ключовими чинниками, які впливають на темпи розвитку національної економіки України, зокрема промислових підприємств, та характеризуються тісним кореляційним зв'язком із рівнем оплати праці, її продуктивності та рівнем пенсій є особливості її внутрішнього й зовнішнього середовищ (рис. 16, 17).

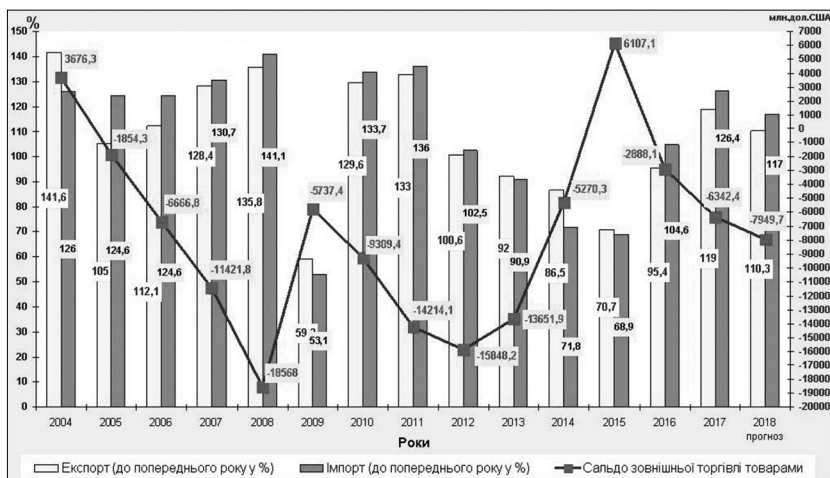
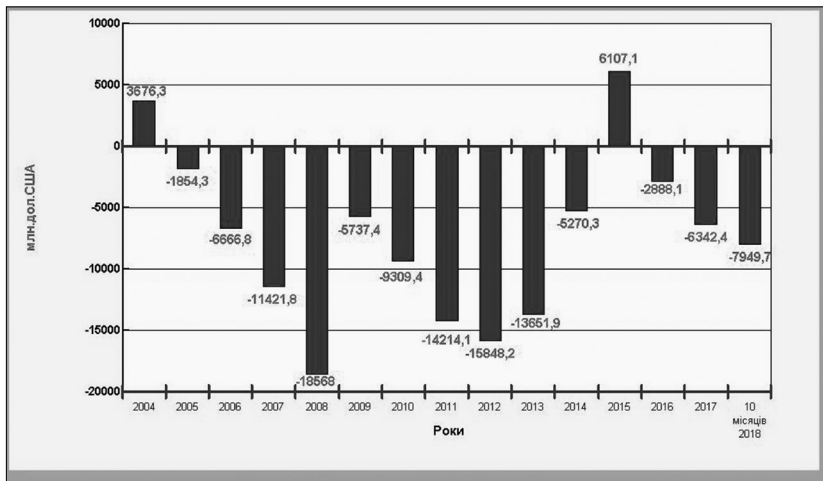

Рис. 11. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами в Україні^{1,2}

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

Рис. 12. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні^{1,2}

У 2019–2020 роках основним викликом для України залишатимуться суттєві виплати за державним та гарантованим державою боргом в іноземній валюті. Економічне зростання уповільниться. У 2019 році темп зростання ВВП знизиться до 2,5% через сувору монетарну та фіскальну політику НБУ та уряду.

Головним рушієм зростання національної економіки України за останні 5–10 років залишається приватне споживання домогосподарств, підтримуване насамперед збільшенням обсягів переказів з-за кордону та частково збільшенням реальної заробітної плати.

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

Рис. 13. Динаміка середньомісячної зарплатної плати в Україні^{1,2}

У 2018–2020 роках очікується поступове зростання грошових переказів від трудових мігрантів, що компенсуватиме розширення дефіциту торгівлі (рис. 18). У 2014–2018 роках таке зростання забезпечувалося насамперед збільшенням кількості трудових мігрантів завдяки спрощенню процесу працевлаштування в країнах Східної Європи. А в 2019–2020 роках через сповільнення міграційних процесів збільшення переказів відбуватиметься переважно через зростання доходів трудових мігрантів за кордоном. Власне, зростання доходів трудових мігрантів, а не прями інвестиції (рис. 18), й надалі визначатиме приріст ВВП, а також сприятиме зростанню заощаджень та попиту на банківські кредити.

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

Рис. 14. Мінімальна зарплата в Україні з 2000–2019 рр.^{1,2}

Водночас зростання доходів українців через приріст реальної заробітної плати вповільнюватиметься через сувору фіскальну політику влади та помірнішу конкуренцію на внутрішньому ринку праці.

Головними причинами стагнації національної економіки є її олігархічна основа, монополізація сировинно-базових галузей, штучна девальвація гривні, прискорення споживчого та інвестиційного імпорту, а також зростання вартості енергоносіїв.

Інфляція в Україні головним чином спровокована чинниками, на які внутрішній попит чи надмірна грошова маса має обмежений вплив. Йдеться передусім про підвищення адміністративно регульованих цін і тарифів на газ і житлово-комунальні послуги,

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

збільшення виробничих витрат під впливом підвищення заробітних плат та цін на енергоносії, зростання світових цін на імпортовані енергетичні ресурси та зменшення їх внутрішнього виробництва. Зростання цін і тарифів, що регулюються адміністративно, пришвидшилося до 18,0% п/п у 2018 р., з 16,1% п/п у 2017 році (рис. 19).

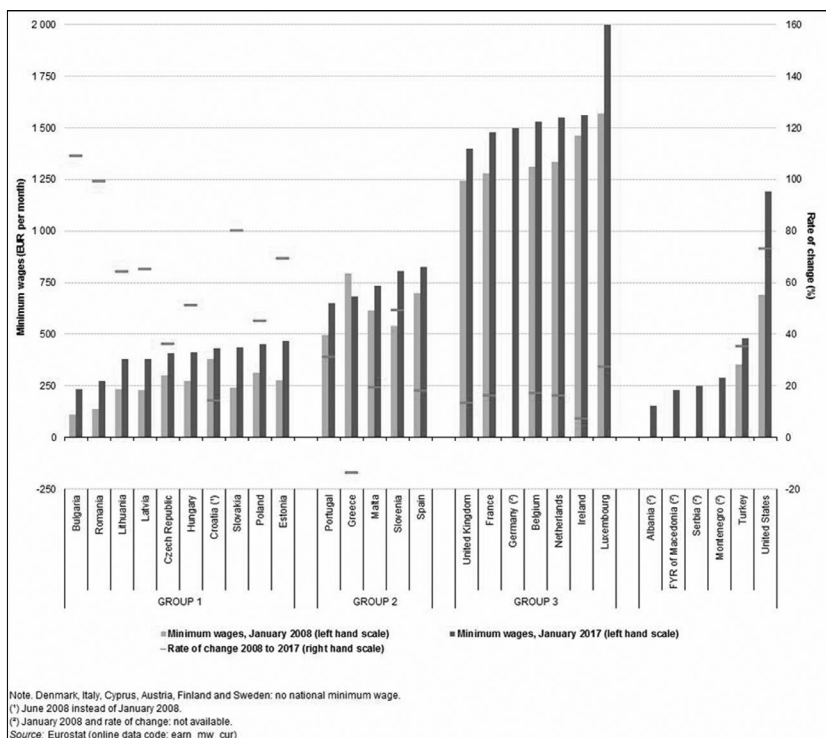
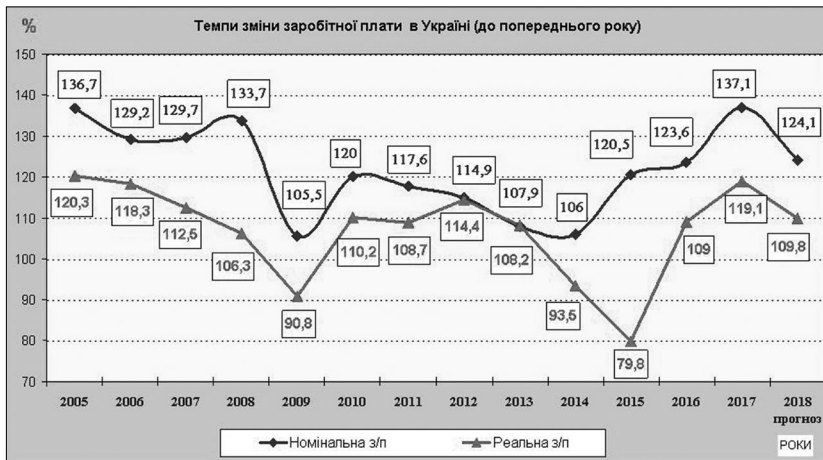

Рис. 15. Мінімальна заробітна плата у країнах Європи та США в 2008 та 2017 рр.¹

¹ Інтернет-сторінка Євростату, 2017. [online]. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Рис. 16. Темпи зміни номінальної та реальної заробітної плати в Україні¹

Протягом 2015–2018 років було суттєво підвищено тарифи на природний газ, поштові, телефонні, транспортні послуги, водопостачання та водовідведення.

Основним чинником, що сприяв промисловій інфляції, було збільшення темпів зростання цін у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (на 29,8% п/п у 2018 р.). Протягом року ціни на енергію зростали під впливом підвищення НКРЕКП тарифів на електроенергію для побутових споживачів, підвищення тарифів НАК «Нафтогаз» на постачання природного газу для промислових споживачів, зниження частки дешевшої атомної енергії у структурі виробництва електроенергії.

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рис. 17. Динаміка середньої та мінімальної пенсії в Україні за 2005–2019 рр.^{1,2}

Отже, попри наявний природний, ресурсний, людський та духовний потенціал Україна швидкими темпами поляризується стосовно успішних націй, зокрема країн-сусідів із центрально-східної Європи. З іншого боку, ліберальні стратеги й популісти у владі цю нерівність намагаються поглибити через остаточне відчуження від українців національного потенціалу — цільово позбавляючи їх прав володіння надрами, розпродуючи пакети акцій національних акціонерних компаній, стратегічних держпідприємств та землі с/г призначення.

«Творці» цієї безперспективної, з огляду на широкі національні інтереси, економічної політики намагаються вперто застосовувати антитрендову парадигму економічної стратегії «держава без

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

держави». Тоді як в сучасних умовах розвитку світової економіки розвинені країни і ті, що розвиваються, активно повертаються до стратегії «активного державного втручання» стосовно забезпечення їхнього інтелектуально-інноваційного розвитку в глобальній конкуренції націй. Саме тієї стратегії, яка завжди приносила успіх високорозвиненим країнам у минулому.

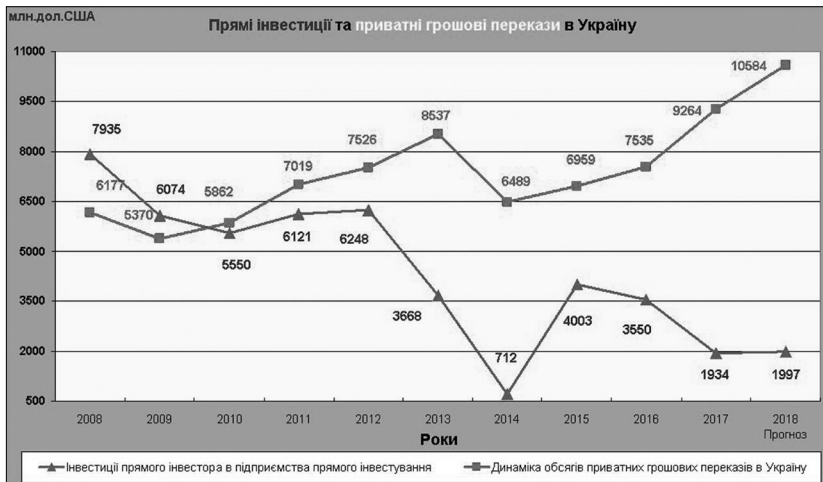

Рис. 18. Прямі інвестиції в Україну (інструменти участі в капіталі)¹

Враховуючи зазначене, сучасна теорія і практика українського націоналізму має спонукати націю до формування нової національної економічної політики та розбудови на її засадах систем державно-управлінських, інтелектуально-інноваційних, фінансово-бюджетних, фінансово-інвестиційних, виробничо-господарських, власницьких і конкурентних відносин. Українці мають

¹ Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

природне, абсолютне право на вибір стратегічного напрямку свого національного й економічного розвитку, а також на максимальну кількість у своїх руках важелів впливу, власності, доданої вартості, найбільшої частки капіталу та матеріальних і нематеріальних активів у своїй державі.

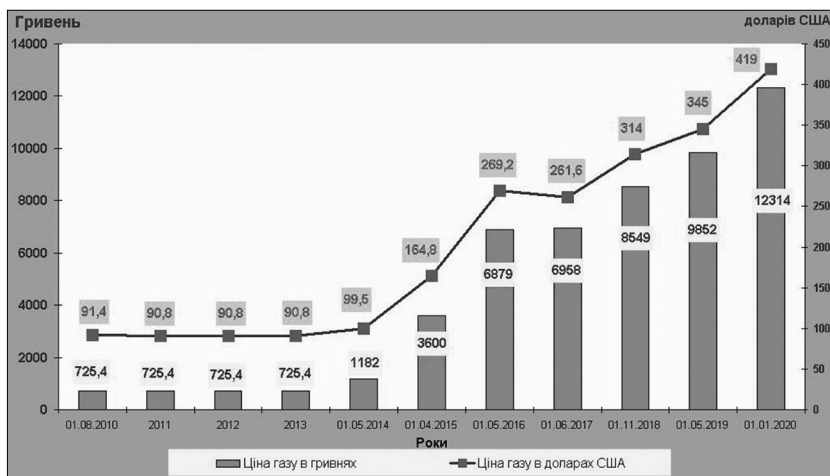

Рис. 19. Динаміка ціни на газ для населення за 1 тис. м³ в Україні^{1,2}

Відтак здійснювані впродовж багатьох років абстрактно-хронічні «реформи», які не мають чітко обґрунтованої мети та стратегічних цілей, є фатальними для української нації. Україні потрібна цілковита зміна системи економічного порядку в державі (з екстрактивних економічних інститутів (тобто інститутів, які

¹ Статистична інформація за 2000–2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

² Статистична інформація за 2005–2018 рр. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua>

забезпечують збагачення вузького кола монопольних власників, що формують владу, коштом ресурсів всього суспільства)), відмова від політики зовнішньої залежності стосовно вибору ідеології реформ.

Національна економічна політика України має виходити з усвідомленого власного, україноцентричного, логічно обґрунтованого, далекосяжного напрямку розвитку на основі економічних законів, засадничих національних цінностей і принципів, соціальної справедливості, формуванні культу й пошани до чесної праці й справедливого заробітку та прибутку, податкових зобов'язань в українському суспільстві. Щоб кожен працюючий, інтелектуальний, підприємливий та творчий українець зміг себе зреалізувати в Україні, а не шукав щастя у чужих світах.

Жодна нація не здобувала економічної могутності, розпочавши розвиток своєї економіки на основі ліберальної моделі виключно вільного ринку, який є лише маскою для колонізації або поглинання ринків слабших держав та їхніх ресурсів. Завжди сильні економіки розбудовували нації на засадах економічного націоналізму (протекціонізму) і відстоювали власні національні інтереси.

З огляду на це, вимогою часу є реінкарнація національної економіки, тобто зміна системи й перезаснування її на засадах і принципах, що відповідають світоглядним цінностям, менталітету й виразним прагненням українського народу бути всебічним вигодонабувачем її функціонування.

Відтак важливою є чітка конкретизація візії, місії, цінностей та стратегічних цілей національної економіки України у контексті націоналістичного світогляду сучасних українців та, можливо, навіть майбутніх поколінь.

ВІЗІЯ І МІСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У сутнісному вираженні візія розглядається як образ, що постає у свідомості людей, чи їх комплексне уявлення про майбутнє своєї нації та її місце і роль у світі, уявлення про свої життєві наміри й плани, омріяне середовище життєдіяльності та місце праці, а також досяжні індивідуальні й суспільні здобутки й перемоги. Візія — це система поглядів на певні явища чи події стосовно сподіваного розвитку суспільства, а також концепція (ідея) розвитку особистості, суб'єкта господарювання, соціально-економічних відносин, державного управління та конституційного ладу в державі.

Водночас візія є потужним рушієм суспільних, інституційних, структурних та економічних змін у державі. Перетворення економічної візії країни зі стандартного (а іноді суто формально-урядового) атрибуту суспільного життя на наддієвий інструмент втілення національних ідей та інтересів — це запорука кардинальної зміни людського сприйняття меж можливого.

Належно сформульована декларація щодо візії у будь-якій царині національного державотворення — це базовий інструмент для кожної нації, яка прагне розвою та величі (могутності). Візія має пробуджувати в усьому суспільстві прагнення, насагу та сенс життєтворення і роїння підприємницьких ідей. Вона чітко визначає напрям розвитку певних галузей держави та акцентує на тому, чого в майбутньому воліє досягти нація. Найважливіше — впевнитись, що візія надихає громадян держави й урядові команди та служить стратегічною «дорожньою картою» для ухвалення державницьких рішень на середньострокову й довгострокову перспективу на усіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування країни.

З огляду на це визначимо візію національної економіки України через призму україноцентричного світогляду.

ВІЗІЯ

Національна економіка України у майбутньому є лідером за людським капіталом, інноваційно-економічним потенціалом, обсягом внутрішнього ринку (споживання) та інвестицій поміж країн Центрально-Східної Європи й активно впливає на розвиток європейського та світового ринків. У національній економіці України органічно поєднуються інтелектуально-знаннева економіка, науково-технічна й інноваційна діяльність, високотехнологічна промисловість, високопродуктивне сільське господарство з продукцією його переробки найвищої якості й доданої вартості, ракето-, авіа- й суднобудування, чиста енергетика, сфера послуг, ІТ-сектор, нанотехнології та туризм. Національна економіка України є розвинутим, висококонкурентним і містким внутрішнім ринком, із високою зайнятістю населення й продуктивністю праці, потужним експортним потенціалом, достатньою рентабельністю інвестицій, динамічним ростом ВВП, високою оплатою праці та доходами українців, домінуванням українців серед власників приватного й акціонерного капіталу та підприємств.

Така амбітна мета — відгук на заклик блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого — «Великого бажайте!»

Щоб сповна зреалізувати цю амбітну мету, українська нація має усвідомити, проїнятися та окрилитися (загорітися) сутністю візії національної економіки України та модифікувати свою особисту, корпоративну та владно-державну поведінку відповідно до неї.

Тож ціллю національної економіки України пропонуємо бачити не випередження інших націй в економічному розвитку, а випередження самих себе в часі. Адже як обрій не має краю, так візія не має меж.

Подальше обґрунтування візії національної економіки України повинно внести на суспільний порядок денний низку кон-

кретних питань та отримати на них мотиваційні відповіді: 1) який здобуток, інтерес несе наша візія українському суспільству/Україні? 2) які цінності вона закладає для українців, підприємницької спільноти та інститутів влади? 3) якими своїми діями вони ці цінності здобудуть? 4) яким чином визначена візія зреалізує потенціал розвитку нації та забезпечить тяглість позитивних результатів попередніх візій? 5) яке джерело сталості розвитку національної економіки? 6) чи є ця візія здійсненна, зважаючи на наявний національний людський, ресурсний та фінансовий капітал? 7) чи втілення чітко окресленої візії побудовано на реальних стратегічних та індикативних планах і програмових засадах, чи її імплементація матиме безконтрольно непередбачений характер? 8) чи є сформованим для цього склад коаліційно-урядової команди з виразною україноцентричною ідеологією, високими фаховими компетенціями та сильним духом лідерів і переможців?

Способом *досягнення довгострокової візії національної економіки є її місія*. **Формулювання місії** — окреслення напряму, куди скеровані основні зусилля ключових зацікавлених сторін. Оскільки візія описує статичний образ майбутнього, то місія пояснює, які саме дії та завдання ставить перед собою національна економіка у довгостроковій перспективі, що забезпечують існування такої візії.

У найзагальнішому розумінні місія трактується як констатація філософії та призначення, наявного потенціалу та умов досягнення успіху, сенсу й ролі функціонування національної економіки в межах держави. Філософія національної економіки окреслює цінності та принципи, відповідно до яких нація та створені нею інституції й суб'єкти господарювання здійснюватимуть свою діяльність.

Місія так само може розглядатися як сформоване твердження відносно того, для чого існує національна економіка та яка її відповідальна роль у суспільстві, формулюється відмінність національної економіки однієї держави від іншої. Правдиво сфор-

мультимедійна місія хоч і має переважно загальну філософську сутність, неодмінно ідентифікує унікальність та традицію, що характеризує національну економіку саме тієї нації, для якої вона була розроблена.

Задля чого ж формулювати місію, що вона дає (акцентує, утверджує) для функціонування національної економіки? По-перше, місія акцентує увагу громадян держави, інституцій, суб'єктів господарювання та зовнішнього середовища на комплексному уявленні про те, що таке національна економіка, до чого вона прагне, який правовий та управлінсько-регулятивний інструментарій у ній буде застосовуватися в процесі розвитку. Водночас місія сприяє формуванню чи закріпленню виразної репутації національної економіки певної держави у світі.

По-друге, місія сприяє впевненості найманих працівників, підприємців та суб'єктів господарювання у законодавчо-інституційній захищеності права на працю, діяльність, власність та отримання справедливої винагороди й розподілу доданої вартості.

По-третє, місія допомагає ефективно структурувати національну економіку, гарантувати й примножувати приватну і державну власність, динамічно розвивати конкурентне середовище, ефективно управляти природними монополіями, забезпечувати досягнення національних інтересів на міжнародних та глобальних ринках.

По-четверте, місія згуртовує націю та її підприємницьке середовище, формує національний корпоративний дух інноваційності, заможності, добробуту та переможців. Це проявляється у тому, що:

– місія прояснює спільну мету, призначення національної економіки для її засновників та учасників. У результаті учасники національної економіки, усвідомлюючи її місію, можуть спрямовувати свої зусилля для досягнення особистих і бізнесових цілей, але в єдиному націєтворчому напрямку;

– місія сприяє тому, що учасники можуть ідентифікувати себе з творцями могутньої, багатой, прогресивної й перспективної національної економіки;

– місія сприяє формуванню чину обов'язку та відповідальності за розвиток національної економіки, з добру спадщину для майбутніх поколінь.

– Місія не несе в собі конкретних настанов щодо того, коли і що саме потрібно зробити. Вона задає основні напрями розвитку національної економіки, розуміння процесів і явищ, що мають відбуватися у її внутрішньому середовищі та поза ним. Зважаючи на вищевикладене, пропонуємо місію національної економіки України висвітлювати у такому філософсько-функційному розумінні (ключі).

МІСІЯ

Національна економіка України — найвигідніше у світі середовище для життєдіяльності українців. Національна економіка України є соціально орієнтованою ринковою економікою, що опираючись на власний ресурсний потенціал гарантує безпекові засади розвитку української нації та досягнення її інтересів, забезпечує сприятливі передумови розвитку усіх сфер підприємництва різних форм власності та видів підприємств. Національна економіка України — це гідні умови праці та її оплати, справедливий розподіл національного багатства й доходу, заможний особистісний розвиток українців, досяжна перспектива їх духовно-культурного, родинного, інтелектуального, власницького й матеріального зростання.

Тож очевидно, що загальна мета функціонування національної економіки України — цілісний розвиток та ефективне господарювання усіх найманих працівників, домогосподарств чи суб'єктів її підприємницької діяльності. А філософія, на якій ґрунтується ця мета, — зростання української нації, особистості, суспільства (громади) та держави.

Місія національної економіки України полягає у прагненні забезпечити справедливий дохід українським інвесторам, створюючи преференції та унікальні можливості для зростання й процвітання всіх українців, їхніх підприємств, територіальних громад, територіально-адміністративних одиниць та всього суспільства.

Місія національної економіки України є унікальною, вона формує чітке повідомлення українській спільноті й навколишньому світу про те, що саме відрізняє нашу національну економіку від інших, до чого вона прагне та що є найважливішою домінантою її розвитку.

Ознайомившись з цією місією, сучасний і майбутній українець, найманий працівник чи підприємець, власник чи інвестор, держслужбовець чи соціально вразливий громадянин зрозуміють, що в національній економіці України робиться особливий акцент на гармонійний особистісний та суб'єктно-господарський розвиток, досягнення високої економічної ефективності та забезпечення високих стандартів життя й добробуту громадян. Вони зможуть зорієнтуватися, чи відповідає філософія національної економіки України їхньому світогляду, життєвим цінностям, бізнесовим та корпоративним стратегіям і визначитися, чи воліють вони долучитися до реалізації свого потенціалу в межах цієї місії.

Загалом, розмірковуючи про місію на рівні національної економіки України, пропоную визначати її лаконічний варіант як виклик, що поглиблюватиме довіру українців до своєї держави і посилюватиме їхню лояльність до України. Наша місія — **«Зробити заможною й самодостатньою українську націю!»** — дасть можливість всім українцям пишатися спільними здобутками. У цьому ключі також пропоную окреслити глобальну економічну місію України з її основним завданням — **«Забезпечити справедливість та добробут усім націям у світі!»**.

Ціннісні засади національної економіки України

Цінності — це те, що особливо важливо для людини як особистості сильної духом, вольової, ідейної, яка прагне справедливості у відносинах з іншими людьми в межах нації та між різними націями. Усвідомлення цінностей економічного порядку в межах національної економічної системи дають змогу сформувати державотворчі, економічні, організаційно-культурні, виробничо-господарські, договірні, власницькі, фінансові, соціально відповідальні, зовнішньоекономічні та інші відносини, які будуть гуртувати й мотивувати націю до активної діяльності й розвитку.

Незалежність

Незалежність національної економіки України — це домінуюча власність українського народу на національне багатство, незалежність держави (урядової політики) у формуванні й розвитку власної економічної системи, власної національної економічної стратегії (народженої всередині країни) та здійсненні внутрішньоекономічної і зовнішньоекономічної діяльності згідно з національними інтересами. Основними напрямками досягнення економічної незалежності є незалежність у формуванні й розвитку: 1) продуктивних сил (засобів праці, предметів праці, людського капіталу, науки, сил природи, інформації, форм і методів організування господарської діяльності); 2) техніко-економічних відносин; 3) організаційно-економічних відносин; 4) економічної власності; 5) господарського механізму¹. Водночас конкретними формами економічної незалежності держави є: 1) технічна, або техніко-технологічна незалежність (техніка розглядається як синонім сучасних інформаційно-комунікаційних та нанотехноло-

¹ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.

гій); 2) сировинна; 3) інтелектуально-кадрова; 4) наукова; 5) енергетична (освоєння й використання ядерної, сонячної та інших видів енергії (які є силами природи)); 6) інформаційна; 7) організаційно-виробнича¹.

Економічна спільнота

Національна економіка — це спільнота (сукупність) власників, підприємців, найманих працівників, менеджерів, фахівців, робітників, юридичних та фізичних осіб, великих, середніх, малих та мікропідприємств, господарських об'єднань, нерезидентів, які дотримуються чинного законодавства України, поважають принципи права і справедливості, а також використовують українську мову, шанують та розвивають культурні й духовні традиції українського народу.

Особистісна та підприємницька свобода

Національна економіка — це середовище, де кожен учасник економічної спільноти має можливість вільно та відповідально реалізувати свої підприємницькі ідеї, право на гідну працю, таланти, організаційний, творчий, професійний, інтелектуально-інноваційний, виробничий та посередницький потенціал. Змагальність (конкуренція), підприємницький дух (приватна ініціатива), прибуток і заробіток як економічні стимули вкладу сил і засобів, відсутність обмежень стосовно росту доходів та інновації як рушійна сила прогресу визнаються невіддільною рисою сучасної національної економіки, яка базується на засадах національної безпеки, обов'язковості сплати податків, ощадливого використання природних ресурсів, екологічності, гуманізму, свободи.

¹ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.

Суб'єктне й економічне лідерство

Національна економіка прагне до лідерства у створенні сприятливих умов розвитку підприємництва, за рівнем та обсягом зростання сукупного ВВП і на душу населення, в інноваціях й постіндустріальних та знаннєво-технологічних зрушеннях, за рівнем зайнятості населення й платоспроможним попитом, за якістю продукції (товарів, робіт, послуг), місткістю й масштабом внутрішнього ринку, експортним потенціалом і позитивним сальдо зовнішньоторговельного балансу, активно впливає на майбутнє українського суспільства і європейського континенту. У національній економіці заохочується лідерство підприємств, організацій та видів економічної діяльності, їх відповідальність за динамічний розвиток української нації.

Високорозвинений внутрішній ринок

Високорозвинений і самодостатній внутрішній ринок — це панівний складник (ядро) у структурі національного ринку, який динамічно розвивається й забезпечує формування і задоволення платоспроможного попиту на товари і послуги домогосподарств, підприємств та органів влади всіх рівнів (бюджетних установ) завдяки пропозиції підприємств-резидентів, а також є ключовим чинником подальшого економічного зростання та розвитку національної економіки України. Головна мета державної політики у сфері внутрішнього ринку — підтримка конкурентоспроможності вітчизняних виробників і водночас розвиток конкуренції¹.

Примноження приватної власності в руках українців

Примноження приватної власності в руках українців — це гарантування багатством українцям, які діють незалежно та не мають абсолютної влади один над одним, через інструментарій сильної

¹ Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання : монографія / В. Д. Лагутін. — К. : Київ. нац. торг.екон. унт, 2008. — С. 52.

правової держави справедливого набуття приватної власності. Водночас це інтенсивне формування середнього класу (насамперед верстви власників різних матеріальних і нематеріальних активів), зростання кількості успішних українців, які збільшують статки не через ренту від захоплення у власність національних ресурсів й активів, створених минулими поколіннями, а завдяки своєму інтелекту, технологічним і творчим ідеям. Такий підхід неодмінно змінить «інтелектуальну та ціннісну якість заможних верств населення, забезпечить соціальну основу демократії, свободи й зростання добробуту» всього українського суспільства¹.

Паритетність приватного і державного сектору

Паритетність приватного і державного сектору — це оптимальне співвідношення основних типів власності — приватної, колективної і державної — та їхньої взаємодії на різних етапах розвитку національної економіки, а також рівність прав і обов'язків суб'єктів господарювання, заснованих на цій власності, перед українською нацією. Принцип паритетності приватного і державного сектору так само передбачає певні гарантії дотримання необхідного рівня інвестування суб'єктів діяльності зазначених секторів, пропорційного розподілу доданої вартості між власниками та найманими працівниками у межах розподіленого прибутку, гідну та справедливую оплату праці найманих працівників і менеджменту таких підприємств, а також фіскального навантаження стосовно наповнення державного та місцевих бюджетів України.

¹ Унковська Т. Нова економічна стратегія для України. Дзеркало тижня. № 7, 25 лютого – 3 березня 2017 р. URL: <https://dt.ua/macrolevel/nova-ekonomichna-strategiya-dlya-ukrayini>

Державне регулювання

Державна економічна політика — найкраще поєднання державного регулювання макроекономічних процесів та ринкових важелів самоуправління економікою на основі застосування інструментарію — активної державної промислової політики та кластерної стратегії, системи стимулів і фінансових інститутів розвитку, кредитно-інвестиційної й тарифної політики, капіталоутворення та зовнішньоекономічної діяльності з метою досягнення високої й сталої синергійної та емерджентної ефективності розвитку в усіх сферах економічної діяльності.

Соціальна справедливість

Гарантування соціальної справедливості — це ідея сильної держави у регулюванні соціальних процесів. Відповідно до неї відповідальність та ефективність держави у справедливому розподілі суспільних благ (зокрема справедливого розподілу доходів) є ключовим рушієм побудови ефективної соціальної економіки. Впровадження принципу соціальної справедливості в суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий розподіл: діяльності, доходів, праці, соціальних благ (прав, можливостей, влади), винагород та визнань, рівня та якості життя, інформації та культурних цінностей¹. Для досягнення соціальної справедливості необхідно комплексно використовувати інструменти державного і договірного регулювання, зокрема правові, економічні, адміністративні та погоджувальні методи регуляторного механізму. Адже саме соціально орієнтовані концепції справедливості з гнучким державним регулюванням, податковими, монетарними,

¹ Гриненко А. М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави // Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Педагогіка. — 2009. — Т. 112. Вип. 99. — С. 104–107. URL: <http://nbuv.gov.ua>

іншими важелями державного впливу на ринок праці, освітніх послуг, розподіл доходів та інших благ є тим вектором розвитку, ефективність якого доведена соціально-економічними успіхами розвинених країн світу¹.

Справедлива система оподаткування

Справедлива система оподаткування — це усталена на різних стадіях розвитку економіки система оподаткування, що стимулює розвій національного підприємництва, інвестиційної та інноваційної діяльності, а також справедливо встановлює ставки оподаткування стосовно різних видів доходів як суб'єктів підприємництва (залежно від їх розміру й масштабу діяльності), так і фізичних осіб та їхнього майна. Конститутивним має стати підхід, який запропонував ще Дж. Ст. Мілль: з великих доходів слід стягувати більшу частку податку, з невеликих — меншу частку податку. Тобто принцип податкової платоспроможності вимагає, щоб кожен платник податків платив податок прогресивно-пропорційно до свого майнового стану та обсягу доходів. ПДФО повинен сплачуватися за прогресивною шкалою оподаткування. Ставка податку на прибуток підприємств повинна збільшуватися залежно від масштабів їх діяльності та обсягу спожитих ресурсів, водночас сфера застосування єдиного податку має бути звуженою та виконувати свою пряму функцію — не наповнення бюджетів доходами, а сприяння пільговому функціонуванню мікро- і малого бізнесу з метою забезпечення зайнятості населення. Відтак стратегічно необхідно досягнути уніфікації оподаткування фізичних та юридичних осіб, коли середньозважена ефективна ставка

¹ Міщук Г. Ю., Самолук Н. М. Вимірювання соціальної справедливості у контексті оцінки ефективності відносин розподілу в суспільстві // Демографія та соціальна економіка, 2018. — № 1 (32). — С. 58–72. URL: <https://dse.org.ua/archive/32/4.pdf>

ПДФО дорівнює середньозваженій ставці податку на прибуток підприємств.

Тобто ліберальну теорію корисності зниження податкового навантаження потрібно замінити на націоналістичну теорію корисності підвищення відповідальності за бюджетні витрати.

Отже, українці можуть самостійно вирішувати, як оподаткувати доходи (прибутки) громадян та підприємств, нерухоме майно, визначати розміри рент та інших екологічних податків. Це не обмежується жодними міжнародними зобов'язаннями, окрім акцизів чи ПДВ, який можна змінювати чи замінювати будь-яким іншим споживчим податком за умови дотримання вимог 6 та 112 Директив ЄС.

Бюджетний контроль та відповідальність

Сувору відповідальність національного й місцевих урядів за здійснення попереднього (оцінка обґрунтованості й доцільності бюджетних видатків на стадії планування бюджету), поточного (оплата рахунків) та завершального (постперевірка вже проведеного платежу) видів фінансового контролю за рухом бюджетних коштів стосовно консолідованого, державного та місцевих бюджетів України.

Конкуренція та обмеження монополізму

Ключовим завданням держави є створення високого рівня конкурентного середовища в усіх можливих сферах господарської діяльності, демонополізація економіки, забезпечення надійного контролю за діяльністю природних монополій. Монополії придушують конкуренцію — важливу рушійну силу економічного прогресу. Монопольна влада — це потенційно дуже небезпечне явище не лише для населення, а й для існування держави загалом, оскільки створює живильне середовище для корупції та маніпулювання політичною владою, особливо якщо монополії належать приват-

ним структурам. З огляду на це, усі природні монополії повинні належати до державної та комунальної форми власності, менеджмент повинен призначати уряд на один термін із фіксованою винагородою, а їх господарська діяльність має перебувати під суворим публічним контролем суспільства та територіальних громад (кожних три роки зміна наглядових рад, уся фінансово-майнова звітність у публічному доступі, регульована тарифна політика й норма прибутковості та інвестиційна складова).

Міжнародне партнерство

Міжнародне економічне партнерство — це форма міжнародної взаємодії між суб'єктами міжнародних економічних відносин, побудована на основі чітко визначених принципів, і яка через формування спільної стратегії та цілей у визначених сферах діяльності має на меті реалізувати економічні національні інтереси кожного з партнерів. Загалом механізм формування і реалізації системи економічного партнерства між країнами має 7 стадій: 1) визначення пріоритетних сфер партнерства, порівняльний аналіз ринкового середовища країн-партнерів, визначення сильних і слабких сторін країн-партнерів; 2) визначення принципів та напрямів економічного партнерства; 3) визначення стратегічних національних інтересів; 4) формулювання стратегічних та тактичних цілей партнерства; 5) розроблення стратегії досягнення цілей партнерства; 6) розробка програм реалізації цілей; 7) оцінювання ефективності реалізації цілей країн-партнерів.

Перелік пропонованих ціннісних принципів не є вичерпним, і в процесі дискусії його можна доповнити чи розвинути.

Стратегічні цілі

– досягнення синергійних ефектів на засадах розвитку націєцентричності й відкритості політичних інститутів, які гарантуватимуть розвиток україноцентричних економічних інститутів;

- уникнення пастки бідності та перехід на якісно іншу — успішну траєкторію розвитку;
- ліквідація олігархічного інституційного устрою в економіці;
- розщеплення монопольних структур в економіці (переведення природних монополій та сировинних галузей під контроль уряду та територіальних громад);
- масштабування внутрішніх ринків різних видів діяльності з низькими бар'єрами входу для кожного підприємця, де успіх залежить від ефективності і якості продукту, а не від близькості до певних груп впливу;
- розвиток економічних інститутів, які забезпечують максимальне стимулювання підприємницької активності, швидкий інноваційний розвиток економіки і зростання якості життя української нації на тривалій сталій основі;
- формування привабливого інституційного та регуляторного середовища для технологічних інвестицій та інноваційного підприємництва;
- запровадження агресивних інноваційних стратегій, побудованих на системі інституційних, законодавчих і фінансово-фінансових механізмів, та інструментів для активізації національного високотехнологічного капіталу і приваблення світового;
- поступове зменшення видобутку сировини та всієї діяльності зі спадною віддачею, в яких зростання граничних витрат має більший темп росту, ніж темп зростання доходу на кожну наступну одиницю товару, що виробляється у цій сфері. Це стимулюватиме підприємців та інвесторів розвивати підприємства та виробництва зі висхідною віддачею та високою доданою вартістю. Також це відверне олігархат і транснаціональні корпорації від спокуси за безцінь приватизувати українські природні ресурси та отримати надприбутки від продажу сировини;
- поетапне зменшення (впродовж 5 років щорічно на 15–20%) у структурі українського експорту промислової продукції з низь-

кою доданою вартістю (сировини), яка характеризується високою волатильністю (мінливістю) їхніх цін, державне стимулювання виробництва інноваційної продукції для задоволення потреб внутрішнього ринку та нарощення її експорту;

- переорієнтація енергетичного сектору національної економіки з палива й енергії видобутих із надр землі на побудову енергетичних комплексів відновлюваних джерел енергії різних потужностей. Щорічне збільшення обсягу відновлюваних джерел у загальному балансі генерації електроенергії на 7–10%. За п'ять років довести її частку у цьому балансі до 15–20%;

- нарощення потенціалу для адитивних технологій (на базі 3 D-друку), стимулювання їхнього виробництва у різних секторах економіки, комплектуючих матеріалів тощо;

- активне державне інвестування у сферу національного матеріалознавства і виробництва інноваційних матеріалів, біотехнологій та нанотехнологій, цифрових технологій;

- стимулювання розвитку національних горизонтально-інтегрованих компаній із внутрішніми ланцюгами створення вартості на базі висококваліфікованого персоналу великих міст України та їх університетської мережі;

- формування структури видатків консолідованого, державного та місцевих бюджетів має забезпечувати цільову та фінансову підтримку економічного розвитку нації;

- динамічне фінансування людського капіталу, освітнього та наукового потенціалу, духовно-культурного піднесення має підвищувати якість та конкурентоспроможність національної економіки. Забезпечувати щорічні держбюджетні видатки на наукові дослідження і розробки на рівні 0,8–1,1% від ВВП, стимулювати підприємницький, державний та сектор вищої освіти до їх загального фінансування наукових досліджень на рівні 2–2,5% від ВВП України, а також стимулювати приватні інвестиції у створен-

ня нових робочих місць у сфері наукових досліджень і розробок із доведенням частки зайнятості населення України в цій сфері до 1,5–2,0%;

- забезпечення розвитку областей і територіальних громад на засадах фіскальної децентралізації та соборної (унітарної) відповідальності за гармонійний і збалансований розвиток української нації;

- посилення політики національної оборони, видатки на ЗСУ — це важливий активатор розвитку національної економіки України. Розвиток оборонно-промислового комплексу (ОПК) України як складової національної економіки України та зростання питомої ваги виробництва озброєння і військової техніки (ОВТ) у структурі внутрішнього ринку. ОПК як сектор економіки, що призначений для розроблення і виробництва продукції оборонного призначення, має стати фундаментом воєнної безпеки та оборони України. Підтримання високого рівня його розвитку має бути одним із пріоритетних воєнно-економічних завдань національної політики України;

- забезпечення структури банківської системи на основі формування її базового ядра з державних банків і банків з національним приватним капіталом та іноземних фінансових установ у співвідношенні 50:30:20 відсотків;

- податкова політика — це важіль стимулювання економічного зростання та позитивних структурних зрушень. Ліквідувати податки та податкові платежі (державне мито та судовий збір), які обмежують доступ громадян до правосуддя та до розпорядження правом власності на майно. Звільнити від оподаткування частину доходів громадян України, які вони інвестують в розвиток особистісний та своїх дітей (освіта, перекваліфікація, медичне обслуговування та страхування, заощадження на старість (починаючи з 50-річного віку)).

Отже, в економічній дискусії та націоналістичних програмових засадах маємо формулювати нові економічні сенси, наповнити їх національним змістом, розробити інструментарій їх розпізнання і донесення до громадян. Власне, спонукати їх як господарів своєї держави до власницько-підприємницького мислення та здатності запитувати самих себе, чи готові вони впроваджувати ці сенси, що стали жертвою рекламних лозунгів та порожніх обіцянок, у своє життя без подальшого нарікання.

Михайло Головко

кандидат економічних наук,

народний депутат України

від Всеукраїнського об'єднання «Свобода»,

член комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: СВІТОВИЙ ДОСВІД УСПІХУ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОБУДОВИ СИЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У ХХІ столітті світ поступово повертається від глобалізму та неолібералізму до ідеології націєцентризму.

Неоліберальний підхід, який останні двадцять сім років впроваджується в економічній політиці України, завів нашу державу в глухий кут. Економіка України продовжує занепадати й занурюватися в нову депресію. Реальна інфляція нівелює підвищення соціальних стандартів, виробництво не тільки не відновлюється, а й у ключових галузях (металургія, машинобудування, переробка, виробництво товарів тощо) продовжує падати. Погіршуються показники зовнішньої торгівлі України. У 2018 році дефіцит зовнішньоторговельного балансу становив 10,5 млрд доларів США і така тенденція зберігається.

З огляду на складну ситуацію в Україні виникає логічне питання: які ж системні помилки призвели до такого падіння національної економіки?

Насамперед уряд в односторонньому порядку відкрив свої ринки для імпорتنих товарів, знищуючи власний економічний потенціал. Замість політики економічного розвитку влада весь час йде шляхом політики перетворення країни на сировинну колонію.

Державне регулювання на дуже низькому рівні. Така політика відсторонення робить неможливим вплив на економічні процеси.

Фактично період з 1991 по 2019 рік є часом втрачених можливостей, коли було незаконно, злочинним шляхом розпродано за безцінь понад 29000 державних підприємств на користь світових транснаціональних корпорацій і українських олігархів-монополістів, які перетворюють Україну в сировинний придаток розвинених держав.

Окрім того, економічні негаразди безпосередньо впливають на демографічну ситуацію в державі. Сьогодні ми перебуваємо на перших позиціях у світі за темпами скорочення кількості населення.

У такий критичній ситуації єдиним реальним для України виходом з кризи є застосування дієвої та перевіреної часом та практикою політики економічного націоналізму.

Економічний націоналізм — це перманентне зростання національної економіки, експорту національної продукції, стимулювання власного виробництва та захист вітчизняного виробника шляхом політики протекціонізму та сприяння в державних дотаціях і доступних кредитах для підприємств.

Головна мета економічного націоналізму — перехід від сировинної до високотехнологічної економіки.

Нагадаю, що поняття «економічний націоналізм» зародилося наприкінці XVIII століття. Його появою маємо завдячувати першому міністру фінансів США Олександрові Гамільтону, який вперше в історії застосував таке поняття як «американська система» (з протекціонізмом і стимулюванням). Через 50 років німецький економіст Фрідріх Ліст використав поняття «національної системи політичної економії» приблизно в тому самому сенсі, що й Олександр Гамільтон. Він також вважав, що саме «національна економіка творить націю», а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації.

Свого часу шляхом впровадження політики економічного націоналізму пішли Великобританія, США, Японія, Німеччина, Франція, Південна Корея, Китай та інші провідні держави світу.

Наприклад, США ще у XVIII столітті відмовилися будувати аграрну державу та заклали основи національної економіки з державними обмеженнями, поступово роблячи ставку на власну промисловість і технології. Успішним прикладом протекціоністської політики в Америці можна назвати встановлення тарифів на іноземні автомобілі, що дало місцевим виробникам (Ford, General Motors) конкурентну перевагу.

У Британії завдяки втручання уряду від банкрутства були врятовані автомобільні компанії Jaguar та LandRover.

Уряд Німеччини врятував від кризи автомобільні концерни BMW і Volkswagen. Державна підтримка автовиробників за останні 10 років становив 115 млрд євро. В автомобільній промисловості Німеччини працюють 800 тисяч осіб, і уряд країни робить усе можливе, щоб зберегти ці робочі місця.

Південна Корея, отримавши кредитний ресурс від МВФ, визначила першочерговим завданням розвиток власної економіки, а **не «проведення реформ»**. «Азійський тигр» стрибнув саме через впровадження політики державного економічного націоналізму. До слова, кошти МВФ повернули завдяки зростанню економіки, а не іншим кредитам, як це робили та роблять уряди України.

Китай у 80-х роках XX століття завдяки економічному націоналізму здійснив стрімкий ривок, а китайські підприємства отримали можливість динамічно розвиватися і залучати мільярдні інвестиції.

Для прикладу, п'ять великих китайських компаній (Suntech, Huawei, ZTE, Goldwind, Avic) нещодавно отримали майже 120 млрд доларів США у вигляді дотацій і державних кредитів на реалізацію своїх інвестиційних проектів.

Тож уряди розвинених країн турбуються про вітчизняного виробника, шукають можливості для порятунку збиткових компаній, дають їм друге дихання.

Економічний націоналізм є відповіддю на виклики сучасного світу, що пов'язані з кризою глобалізму і переходом до регіоналізації і протекціонізму. Всі країни з розвиненими економіками зростали й зростають саме завдяки економічному націоналізму.

Поряд з тим, провідні світові держави, намагаючись зберегти своє економічне панування у світі, сповідають подвійні стандарти, використовуючи політику економічного націоналізму для себе, нав'язуючи іншим країнам політику неолібералізму і політику відкритих дверей. Для успішного розвитку Україна має наслідувати дії провідних держав світу.

Зокрема, президент США Дональд Трамп, який визнав себе американським націоналістом, на 73 сесії Генеральної Асамблеї ООН зазначив: «Америкую керують американці. Ми відкидаємо ідеологію глобалізму, застосовуючи доктрину патріотизму. По всьому світу відповідальні народи повинні захищатися проти загроз суверенітету, при чому не лише з боку світових урядів, але і від інших форм примусу і домінування».

На сьогодні для України є лише один реальний і дієвий механізм виходу з «крутого економічного піке» — це термінове запровадження у внутрішній і зовнішній політиці курсу на економічний націоналізм.

На нашу думку, ключовими кроками з реалізації політики економічного націоналізму мають стати системні зміни у наступних сферах.

Насамперед потрібно провести глибоку реформу фінансово-кредитної системи. Сьогодні на руках в українців перебуває близько 30–50 млрд доларів США, які необхідно залучити в комерційні банки, а для цього потрібно повернути довіру українців до банківської системи шляхом підвищення суми гарантованого

повернення коштів вкладникам банків до 500 тис. грн. За попередніми підрахунками, такий крок може надати банківській системі щонайменше 10–15 млрд дол.

Також потрібно встановити статутний капітал для комерційних банків, щоб на ринок вийшли банківські послуги в розмірі 10 млн дол. (це допоможе ліквідувати «схемні банки»). Надалі добитися зменшення облікової ставки НБУ до рівня Європейського Центрального Банку. У цьому напрямку пріоритетом НБУ та банків повинно стати кредитування, яке стимулює створення робочих місць.

Для захисту українських банків іноземні мають становити не більше ніж 30% загального обсягу банківської системи, при цьому заборонити діяльність в Україні банків країни-агресора. У свою чергу іноземні фінансові установи потрібно зобов'язати кредитувати виключно у гривні.

Важливого значення у фінансово-кредитній системі відіграє фондовий ринок. Його розвиток дозволить бізнесу залучати капітал під нижчі відсотки, ніж у банках.

Однак не варто забувати, що наразі фінансові потоки великою мірою приховані саме в тіньовій економіці. Детінізацію економіки можна провести шляхом примусово-добровільного повернення капіталів з так званих офшорних компаній. За прикладом Німеччини, Великої Британії, Південної Кореї, Саудівської Аравії, Казахстану необхідно створити спеціальну фінансову установу Фонд розвитку, одним з джерел наповнення якої стане сплата за легалізацію капіталів. Фонд розвитку надаватиме доступні кредити на інфраструктурні та промислові потреби місцевим громадам та малому і середньому бізнесу. Частина річного прибутку Фонду буде розподілятися серед тих, хто легалізував капітали, та інших інвесторів.

Але для повноцінного функціонування Фонду, тобто інвестування у виробництво чи інфраструктуру, треба розв'язати проблему боргів.

На сьогодні валовий зовнішній борг України становить близько 90% ВВП. Основними причинами його зростання є кредити від МВФ та позики уряду на обслуговування боргу. За прогнозами на 2019 рік борг України становитиме понад 2,3 трлн грн, а на його обслуговування і повернення піде 420 млрд грн.

Щоб подолати проблему боргових зобов'язань, насамперед необхідно провести реструктуризацію боргів, що дасть можливість відтермінувати їх виплату й обслуговування на кілька років.

Поряд з тим, Верховна Рада України має заборонити уряду самотійно, без її згоди, здійснювати як внутрішні, так і зовнішні позики. Не дозволяти емітувати єврооблігації, спрямовані на погашення боргу, за вищі відсотки, ніж наявні позики. Також у цьому контексті варто було б встановити заборону на використання незворотних кредитів через єдиний казначейський рахунок.

Важливим фактором покращення інвестиційної привабливості держави має стати практика розподілення усіх коштів на конкретні цілі, що неодмінно сприятиме зниженню корупційних ризиків. Адже саме останні стають дуже часто перепорою при виборі економічних секторів для інвестування. Тому необхідно отримані кредити спрямовувати на інвестиційні проекти за пріоритетними напрямками.

Щоб впевнити інвесторів у тому, що вони зможуть повернути свої інвестиції та отримати прибуток і уникнути свавілля правоохоронних органів, не ставши жертвами рейдерського захоплення, потрібно здійснити низку заходів, які стимулюють налагодження інвестиційного клімату в державі. Для початку — ліквідувати «економічні» підрозділи в силових відомствах, що є джерелом корупції та тиску на приватні підприємства. Далі необхідно збалансувати втручання податкових органів у бізнес, скоротивши перелік підстав для перевірок. Створення інвестиційної привабливості України також неможливе без підвищення якості роботи антимонопольних органів. Верховна Рада України має за-

провадити кримінальну відповідальність за картельну змову та розширити перелік застосування максимально можливого покарання. Необхідно всіма силами сприяти створенню середнього класу на базі підтримки малого та середнього бізнесу.

Запровадження зазначених вище змін вже у короткостроковій перспективі сприятиме поліпшенню інвестиційної привабливості країни, що в свою чергу дасть можливість залучити щонайменше 15–20 млрд доларів прямих інвестицій від іноземних інвесторів.

Зростанню інвестиційної привабливості України та її подальшому економічному розвитку також сприятимуть серйозні зміни в податковій політиці. Сьогодні в податковій сфері діє складна і досить заплутана система адміністрування податків, що призводить до корупції й тінізації економіки. На жаль, в Україні досі зберігається непрозора система відшкодування податку на додану вартість (ПДВ), побудована на фіктивному нарахуванні податкового кредиту та принципі відшкодування податків підприємцям коштом «відкатів» і хабарів. За оцінками експертів, через корупційні схеми навколо ПДВ сьогодні у тіньовому обороті перебуває понад 1 трлн грн. По суті, ПДВ є податком на надмірне споживання. У такій ситуації вбачаємо за доцільне звернутися до досвіду Сполучених Штатів Америки і за їхнім прикладом замінити ПДВ податком з продажу. Такий крок сприятиме суттєвому зменшенню корупційної складової в податковій системі України, пришвидшить грошовий оборот, збільшить ресурсні можливості для бізнесу та значно зменшить чиновницький апарат, який сьогодні займається адмініструванням лише одно ПДВ.

У контексті реформування податкової політики також варто зазначити про запровадження в Україні податку на виведений капітал замість податку на прибуток. У складних умовах сьогодення, коли в Україні залишається слабка виробнича база і зростає залежність від імпортованих товарів, постає нагальна потреба в посиленні та розвитку власних виробничих потужностей. Кажу-

чи простіше, треба, щоб підприємці будували заводи й фабрики в Україні, а не за її межами. У цьому ключі податок на виведений капітал відіграє одну з головних ролей. Він сприятиме накопиченню капіталу для його подальшого інвестування у виробництво продукції з високою доданою вартістю в межах України. Окрім того, запровадження податку на виведений капітал неодмінно стане поштовхом до подальшого спрощення системи адміністрування податків, що у свою чергу позитивно вплине на фінансово-інвестиційну привабливість нашої держави.

У 1992 році з прийняттям Закону України «Про приватизацію державного майна» почався процес поступового переходу державної власності в приватний капітал. У приватні руки за безцінь передавалися підприємства чорної та кольорової металургії, нафтопереробного комплексу, хімічної та харчової промисловості, сільського господарства та оборонного комплексу. На цей момент понад 80% української економіки перебуває у приватній власності. В руках держави, за невеликим винятком, практично не залишилося важкої промисловості. І процес концентрації економіки України під контролем великого капіталу, так званого олігархічного капіталу, незавершений досі.

Наявним масивом державної власності управляють неефективно, адже відповідно до чинного законодавства управління державним майном здійснює Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України, Державне агентство з управління корпоративними правами державами. Тобто в управлінні державним майном існує певний дисонанс та відсутність єдиної чітко централізованої системи управління. На сьогодні державний сектор економіки України становить, за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі, 14%. У європейських країнах державний сектор є значно більшим. Наприклад, у скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Данія) державний сектор економіки становить понад 50%. Ці країни є державами «загального добро-

буту», тобто державами з високим рівнем соціального забезпечення громадян.

Для ефективного управління державними підприємствами, їхньої модернізації, розвитку потрібно було би створити Українські Національні корпорації за галузевим напрямком. Частку державного сектору для стабілізації економіки варто збільшити до середньоевропейської. Зробити це можна, провівши аудит виконання приватизаційних договорів та розслідувавши факти незаконної приватизації.

Створення Українських Національних корпорацій дозволить залучити інвестиції з приватного сектору, що вже десятиліттями реалізують в різних країнах світу — як-от Renault у Франції, телекомунікаційна корпорація RAI в Італії, Samsung в Кореї, Huawei в Китаї, Мондрагонська корпорація в Іспанії тощо.

Зупинити деградацію економіки України економічний націоналізм пропонує шляхом імпортозаміщення. Україна для економічного стрибка і зростання рівня життя населення має стати експортоорієнтованою економікою за прикладом США, Франції, Німеччини, Китаю. Для розвитку експортоорієнтованої економіки необхідно стимулювати розвиток галузей, що здійснюють переробку сировини та виробляють продукцію з високою доданою вартістю. Потрібно підвищити експортні мита на вивезення сировини (необробленої продукції), що стимулюватиме виробників переходити на виробництво продукції з високою доданою вартістю.

Для забезпечення реалізації імпортозаміщення необхідно надати податкові пільги для виробників продукції з високою доданою вартістю, що йде на експорт. Також Верховна Рада законодавчо має встановити високі ввізні мита на продукцію, яка виробляється в Україні, щоб захистити національного виробника від нерівноправної конкуренції й тим самим посилити політику протекціонізму. Паралельно уряд повинен в достатньому обсязі фінансувати наукові розробки і стимулювати запуск Державної агенції з просування експорту.

За останні роки в Україні відбувається сильна концентрація підприємницького капіталу, причому наперед визначено галузі, де певні фізичні особи матимуть приватну монополію. За відсутності конкуренції приватні монополії збільшують ціни на роботи, товари та послуги, не підвищуючи заробітну платню робітникам, мінімізують сплату податків тощо. Така ситуація призводить до того, що держава втрачає свій економічний суверенітет; єдиним виходом з ситуації є ліквідація приватних монополій.

Основні завдання для антимонопольної політики — не допустити створення і ліквідації в Україні приватних монополій, запобігати недобросовісній економічній конкуренції у підприємницькій діяльності.

Для досягнення цих завдань потрібно стимулювати високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку, посилити відповідальність за картельні та монопольні змови, забезпечити контроль держави над природними монополіями шляхом обмеження рентабельності.

Також сьогодні можна констатувати, що Україна не досягла енергонезалежності від Росії в постачанні газу, ситуація навпаки ускладнилась через корупційні схеми купівлі газу у європейських партнерів Газпрому.

Основою енергетичної політики має стати видобуток власного газу понад 30 млрд куб. метрів на рік. Таких показників реально досягти за 2–3 роки. Гарантією розвитку цієї галузі буде стимулювання інвестиції, перегляд ставки ренти до рівня, що гарантує розвиток, спрощення процедури отримання ділянок під родовищами, повернення у розпорядження держави ділянок, на яких не ведуться розробки понад три роки, ліквідація газової «прокладки» на зразок «Нафтогазу».

Важливою складовою політики економічного націоналізму є модернізація інфраструктури. Кожна гривня, вкладена в залізничні та автомобільні шляхи, дає два долари доходу за 5–10 років

у вигляді зростання ВВП і непрямих податків, які збирають з доріг і супутньої інфраструктури. Для нормального функціонування доріг необхідно виділяти не менше ніж 100 млрд грн щороку.

Щоб транспортна система України ефективно працювала, потрібно збільшити суми податкових відрахувань, отриманих від продажу палива на ремонт доріг, а також збільшити на 25% пропускну спроможність основних залізничних ліній, транспортних вузлів, залізничних і автомобільних під'їздів до морських портів, вулично-дорожньої мережі великих міст. Уряд має системно проводити оновлення рухомого складу вагонів та локомотивів, розвиваючи вітчизняне виробництво, та зробити акцент на розвиток авіаційної галузі, посиливши міжрегіональне авіасполучення.

У всі часи Україна була і залишається житницею не лише Європи, а й усього світу. Саме тому політика економічного націоналізму не може оминати важливу проблему агропромислового комплексу. За підрахунками експертів, потенціал експорту продукції АПК становить 100–120 млн тонн на рік. Але для цього в Україні треба розвивати харчопереробні виробництва, розширити податкові пільги для сільгосппідприємств, які 100% продукції відправлятимуть на експорт. Важливо розвивати сільськогосподарську кооперацію і малі переробні локальні об'єднання. Для цього необхідно суттєво збільшити їхнє фінансування та державну підтримку.

Гроші на модернізацію і побудову підприємств АПК можна віднайти насамперед завдяки детінізації ринку сільськогосподарської продукції; збільшенню щорічних надходжень до Державного бюджету від сплати акцизного податку на спирт; зниженню відсоткової ставки за комерційними кредитами на 50%; збільшенню частки довгострокового кредитування на 20% шляхом компенсування відсоткових ставок.

Підвищення ефективності та потужностей потребує зернова логістика. Як наслідок, розрив між закупівельними та експортними цінами має скоротитись до 75–80%, що дозволить збільшити доходи сільськогосподарських виробників на 10–15 відсоткових пунктів.

Безперервна робота переробних підприємств неможлива без сучасної інфраструктури заготівлі та збуту плодоовочевої продукції і продукції тваринництва, збільшення потужностей плодоовочесховищ, зерносховищ, а також портів.

На сьогодні Україна входить до найбільших світових експортерів зброї.

Розвинений та ефективний військово-промисловий комплекс — запорука не лише безпеки України, а й один із факторів зростання національної економіки. Збільшення державного оборонозамовлення на 5% від ВВП дозволить в майбутньому підвищити дохідну частину бюджету від реалізації продукції ВПК.

Пришвидшення запровадження сучасних технологій на українських підприємствах відповідно до стандартів НАТО і введення грантової системи для конструкторів та науковців сприятиме потужному розвитку військового потенціалу. Треба прагнути до максимального імпортозаміщення, використовуючи комплектуючі вітчизняного виробництва. Окрім того, необхідно дозволити володіти зброєю кожному громадянину України, що стимулюватиме виробництво зброї цивільного призначення.

Розвиток вітчизняного ВПК забезпечить перемогу України в боротьбі з російською агресією. Без власної зброї перемогти у війні неможливо!

З метою якнайшвидшої переорієнтації економіки України на шлях економічного націоналізму Всеукраїнське об'єднання «Свобода» пропонує ухвалити антиолігархічний пакет законопроектів, який частково відображає зазначені вище кроки й допоможе розв'язати болючі для українського суспільства економічні проблеми.

Впровадження політики економічного націоналізму забезпечить стрімкий економічний розвиток, сприятиме поверненню українців в Україну та надасть можливість побудувати країну загального добробуту!

Володимир Панченко

кандидат історичних наук,
докторант Маріупольського
державного університету,
директор Агентства розвитку Дніпра

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: НОВІ ВАРІАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Як зауважує В. Сікора¹, для багатьох учених, провідних економістів світу, незаперечним є те, що економічна наука і економіка починається і закінчується національним фактором, ідеєю нації-держави. В. Карлова² інтерпретує національну ідею як багатоаспектне, багатогранне поняття, що акумулює фундаментальні цінності й інтереси, котрі сприяють об'єднанню усього населення країни чи його більшості, незалежно від етнічної належності, соціального становища, і формує певний ідеал як мету розвитку нації. При цьому вчена визнає, що бувши духовною категорією,

¹ Сікора В. Національна ідея в економіці: (українська перспектива) / В. Д. Сікора. — Київ: ЕксОб, 1999. — С. 37.

² Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування / В. Карлова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2010. — № 3. — С. 21–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_3_5

національна ідея обов'язково містить політичну складову, а значить реалізується в програмних документах та практичній діяльності різних суб'єктів — політичних партій та їхніх лідерів, громадських організацій, рухів і насамперед держави, яка володіє усією повнотою національного суверенітету і виступає головним механізмом втілення її в життя.

Водночас деякі економісти наголошують, що втілення національної ідеї, інтересів нації в економічну науку, а тим більше обґрунтування неминучості цього, робить її тенденційною, упередженою. Вони вважають, що національна ідея має абстрагуватися від цінностей, інтересів, від якихось уподобань, бути незалежною від політичних сил. І прихильниками таких поглядів є, до прикладу, лауреати Нобелівської премії з економіки П. Самуельсон і М. Фрідмен. Протилежні до П. Самуельсона і М. Фрідмена позиції висловили лауреати тієї ж премії Г. Мюрдаль і Дж. Робінсон. Дискусії останньої з провідними економістами в 40–60-х роках ХХ століття були в центрі світової економічної думки. Дж. Робінсон у 1960 р. у своїй праці «Економічна філософія»¹ стверджувала, що за своєю природою економічна наука вкорінена в націоналізм. При цьому для Дж. Робінсон слово «націоналізм» є синонімом національної ідеї, нації-держави. Г. Мюрдаль теж вважав, що економічна наука — це наука про національну економіку, це політична економія, і вона нерозривно пов'язана з національною ідеєю, культурою, нацією-державою². Націоналізм або національна ідея в економічній науці — це незмінна ідеологія, яку всі сприймають як очевидне. Дж. Робінсон і Г. Мюрдаль вважали, що коли економіст проголошує себе прихильником і носієм вільної від політич-

¹ Robinson J. Economic Philosophy: An essay on the progress of economic thought, 1962. URL: https://archive.org/stream/EconomicPhilosophy/Economic%20Philosophy_djvu.txt

² Аллен Р. Глобальная экономическая история: Краткое введение / пер. с англ. Юрия Каптуревского. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. — 224 с. — С. 65.

них, національних чи інших інтересів науки — це свідомо чи несвідомо містифікація, а тому така позиція неприйнятна. Вчені, що проголошують свої теорії «чистою наукою», насправді, як свідчить аналіз, виходять з інтересів впливових сил у певній нації-державі. Їм просто вигідно говорити, що економічна наука, яка сформувалася в країні, є чистою від цінностей. Адже це полегшить здобуття поваги і певних позицій в інших країнах і дозволить висунути економічні інтереси своєї держави під виглядом теорій, чистих від ціннісних орієнтацій та від національних інтересів.

Така позиція, на думку В. Сікори¹, — просто камуфляж реальних національних та інших інтересів для успішної їх реалізації. «Ідея про національні сили, національний фактор в економічній теорії та політиці спирається на новітнє наукознавство, на новітні політичні та економічні знання. Вона спирається на респектабельні методологічні наукові основи. Це не імпровізація. Це не дилетантство. Знання про національну ідею в економічній теорії — це неминучий результат новітніх явищ у розвитку сучасної науки про суспільство, про економіку, про майбутнє людства», — зазначає автор.

На думку Дж. Феловса, в економічній науці та політиці потрібно повернутись до теорій нації-держави, які сформулював німецький економіст Ф. Ліст у 1841 р., і які досі надзвичайно конструктивні². В книзі Ліста «Національна система політичної економії» були висловлені ідеї, які зараз набувають надзвичайної сили. В межах «історичної» школи політичної економії було створено вчення про «національну економіку», національну своєрідність господарських систем та законів їхньої еволюції, а тому заперечу-

¹ Сікора В. Національна ідея в економіці: (українська перспектива) / В. Д. Сікора. — Київ: ЕксОб, 1999. — 91 с. — С. 38–39.

² Аллен Р. Глобальная экономическая история: Краткое введение / пер. с англ. Юрия Каптуревского. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. — 224 с. — С. 124.

валось існування універсальних економічних законів, виходячи з незіставності національних економік, кожна з яких має власний шлях розвитку та історичну специфіку. У зв'язку з цим Ф. Ліст наголошував на необхідності виявлення істинно національних інтересів та специфічних законів господарського розвитку окремих країн з метою визначення ролі та функцій держави щодо збудження продуктивних сил нації та створення найсприятливіших умов для реалізації її економічного потенціалу¹. Вільний ринок — середовище, зручне лише для більш розвинутих країн, а інші приречені бути їхніми сировинними придатками. Щоб запобігти відставанню на період вирівнювання потенціалів, за висловом Ф. Ліста, необхідно, щоб держава утворила особливі тимчасові інститути, які б захищали національну економіку країни та сприяли її форсованому розвитку. Тип таких інститутів неоднаковий для різних країн та диктується внутрішніми господарськими традиціями, культурою нації, а також геополітичною специфікою. Збереження історичних традицій і культури, не придушення, а використання їх для економічного змагання — ознака національної ідеї в економіці.

А. Гамільтон у праці «Звіт про мануфактуру» (1791 р.) сформулював ідеї, котрі через двадцять років Г. Клей докладно розвинув в «Теорії про американську систему». Фактично в центрі американської системи, яку потім запозичили, використали і розвинули німці, зокрема Ф. Ліст, була ідея нації-держави. Згодом американська і німецька економічні політики ґрунтувалися значною мірою на цих ідеях². О. Гамільтон виступав за прийняття урядових заходів щодо стимулювання внутрішнього виробництва не через по-

¹ List F. The National System of Political Economy. — London: Longmans, Green, and Co., 1909. — 356 p.

² Панченко В. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика / В. Г. Панченко. — К.: Аграр Медіа Груп, 2018. — 618 с. — С. 25–35.

боювання щодо падіння зовнішньої торгівлі та погіршення стану платіжного балансу, а через його інтерес до розвитку національної економіки Сполучених Штатів Америки. Сам О. Гамільтон понад усе був зацікавлений у створенні нових галузей, виходячи з припущення, що вони стануть повністю конкурентоспроможними, коли досягнуть свого розквіту. Його аргументи з часом розвинули інші економісти, особливо Ф. Ліст, який ініціював поняття «розвиток молодих галузей». Але важливішим є те, що обидва діячі мали на увазі одне й те ж саме: його конкретна країна для розвитку своєї економіки повинна послуговуватися власними інтересами, а не підпорядковувати їх інтернаціональній, міжнародній теорії (космополітичній за тодішнім визначенням, тобто придатній водночас для всіх країн незалежно від рівня розвитку).

Національна ідея, що детермінує національне самовизначення, означає суверенне право націй володіти та розпоряджатися власними ресурсами і нести повну відповідальність за власний економічний розвиток. Це право є невіддільною частиною націоналізму і надається суверенним державам, оскільки має універсальний характер: всі суверенні держави у відповідних умовах володіють цим правом. Як наслідок, суверенні держави, котрі використовують своє право на самовизначення, не повинні порушувати це ж право іншого народу. Таким чином, маємо парадокс: сприйняття принципу самовизначення як універсального, накладає обмеження на реалізацію свого власного права самовизначення як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Водночас цей принцип визначає конфлікт між націоналізмом ліберальним та традиційним, і спроби обох сторін визнати себе «правильним» або «законним» через різні підходи до використання самовизначення власної нації — з порушенням прав інших націй або без порушення.

Національне самовизначення означає, що нації мають суверенне право на свої ресурси та несуть повну відповідальність

за власний економічний розвиток. Традиційні націоналісти заявляють, що теорія глобальної справедливості чи глобального розвитку, яка зобов'язує держави перерозподіляти джерела на користь інших, суперечить їхньому суверенному праву та ідеї відповідальності за власні внутрішні рішення. Ліберал-націоналісти надають це право всім державам, оскільки кожна нація потребує ресурсів та свободи.

В цьому контексті К.-Ч.Тан¹ звертає увагу на межі, які ліберал-націоналісти визначають для себе на шляху досягнення власних націоналістичних цілей: звісно, держави не можуть використовувати більшу частку ресурсів, ніж ту, якою володіють при здійсненні їхніх прав. Сьогодні глобальний розподіл дозволяє окремим ліберальним суверенним державам мати більше ресурсів у розпорядженні, тоді як інші не володіють достатніми ресурсами для створення необхідних інституцій з метою сприяння та захисту своєї національної ідентичності. Якщо ліберали й надалі експлуатуватимуть ліберальний варіант поняття «право на самовизначення», вони повинні створити «справедливу» глобальну структуру, в обов'язки якої входить перерозподіл серед бідних країн тої частки ресурсів, на яку вони заслуговують, та забезпечення їм рівних стартових умов. Лише в такому справедливому контексті можуть бути вирішені питання самовизначення та відповідальності: коли більш потужні держави більше не матимуть змоги визначити внутрішню політику інших держав. Якщо ліберал-націоналісти бажають повною мірою легітимізувати своє право на самовизначення, вони повинні бути активними прихильниками підходу, що базується на справжній «глобальній рівності», і довести, що «глобальна рівність» взагалі існує чи може бути створена.

¹ Tan K.-Ch. Justice without Borders. Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism / K.-Ch. Tan. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 219 p.

Серйозне сприйняття права на самовизначення означає визнання того, що національні держави рівні на міжнародній арені. У міжнародному праві рівність країн начебто існує століттями. Проте політична реальність доводить інше. За наявного глобального розподілу деякі суверенні держави володіють такою силою, що можуть навіть експортувати свою національну культуру, тоді як інші держави не мають достатніх ресурсів навіть для створення необхідних інститутів, спрямованих на стимулювання та захист власної національної ідентичності, не кажучи вже про вплив на інші держави. Активне просування лібералами ідеї самовизначення не має ігнорувати той факт, що всі суверенні держави повинні мати принаймні змогу користуватися матеріальними умовами, необхідними для самовизначення. Про яку рівність можна вести мову, якщо можливість скористатися своїм правом на самовизначення є лише формальним правом і не має нічого спільного з фактичним станом речей? «Рівність права на самовизначення не може бути забезпечена, коли деякі суспільства обтяжуються економічними потребами», — зазначає К.-Ч. Тан¹. Ми повинні переконатися, що всі суверенні держави володіють матеріальними ресурсами для самовизначення. Це стосується того, про що Дж. Роулз веде мову, стверджуючи про обов'язок надання допомоги для встановлення справедливих установ на національному рівні². Проте після досягнення вищезгаданої мети, у «Законі Народів»³ Дж. Роулз не запропоновано подальших цілей, наприклад, підвищення рівня життя

¹ Tan K.-Ch. *Justice without Borders. Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism* / K.-Ch. Tan. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 219 p.

² Rawls J. *A Theory of Justice* / J. Rawls. — Cambridge: Harvard University Press, 1999. — 538 p.

³ Rawls J. *The Law of Peoples* / J. Rawls. — Cambridge: Harvard University Press, 1999. — 533 p.

за межами того, що необхідно для підтримки цих інституцій. Не треба плутати міжнародний егалітаризм та глобальну справедливість. Однак К.-Ч. Тан заперечує, стверджуючи, що не так просто провести розмежування, і зауважує, що такі дослідники, як Дж. Роулз, не помічають розбіжності між народами, які перешкоджають самовизначенню слабких держав з точки зору їхньої сили. «Диверсифікація влади між народами має важливий вплив на спроможність країн насолоджуватися власною незалежністю та автономією», — зазначає він¹. В основному це стосується економічних відносин між країнами та їхніх позицій на світовому ринку, що впливає на політичну владу. Отже, економічний статус суверенної держави визначає ступінь контролю та участі в глобальних процесах ухвалення рішень та в міжнародних організаціях. Ця економічна нерівність прямо впливає на рівень життя людей, план розвитку країни та може загрожувати культурному життю. Якщо ліберал-націоналісти сприйматимуть ідею самовизначення як фундаментальну, вони повинні поставити ціль перетворити правову рівність у матеріальну рівність, а таку ціль можна досягти лише шляхом досягнення більшої економічної рівності між народами.

Тож яким чином економічний націоналізм вписується в міжнародну політекономічну літературу? Слід визнати, що традиційно одним з джерел економічного націоналізму вважалося меркантилістське вчення. Р.Гілпін² наголошує, що центральною ідеєю економічного націоналізму є підпорядкування національної господарської й економічної діяльності меті державного будівництва й інтересам держави. Для Р.Гілпіна економічні націоналісти

¹ Tan K.-Ch. Justice without Borders. Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism / K.-Ch. Tan. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 219 p. — P. 104.

² Gilpin R. Political Economy of International Relations / R. Gilpin. Princeton: Princeton University Press, 1987. — 472 p. — P. 31.

вдаються до використання протекціоністських заходів у торгівлі і захисної національної політики як засобу економічного розвитку, виголошуючи примат політичної необхідності над економічною доцільністю.

Реалістичний підхід до економічного націоналізму розглядає державу як центрального актора, що маніпулює економікою, обмежуючи можливості імпортерів, підтримуючи експортерів і заохочуючи іноземне інвестування у визначених пріоритетах. Втім опоненти такого підходу не розглядали його як переконливий і стверджували, що спрощене прирівнювання меркантилізму до націоналізму є вкрай апроксиматичним і методологічно вразливим. Перш за все меркантилізм мав місце значно раніше, ніж відбулося піднесення націоналізму в Європі. Англійський меркантилізм, наприклад, почався у XV столітті, іспанський і французький досягли піку наприкінці XV і XVI століття відповідно. З іншого боку, націоналізм як ідеологія, яка мотивує і впливає на політичні дії, розвиває національну ідентичність, почав вкорінюватись лише за часів другої Французької революції в XIX столітті¹. Більш важливо, що політика економічного націоналізму, попри примат національного контексту, може бути узгоджена з лібералізмом.

Для Т.Накано економічний націоналізм має бути визначений у термінах його націоналістичного змісту, а не на основі його конкретних політичних приписів, і в цьому відношенні багато прихильників ліберальної економічної політики в XIX столітті були фактично економічними націоналістами, адже вони вважали, що ліберальна економічна політика буде забезпечувати силу і багатство їхніх національних держав»². Загальновідомо, що метою економічної

¹ Shulman S. Nationalist sources of international economic integration / S. Shulman // *International Studies Quarterly*. — 2000. — Vol. 44. — P. 365–390. — P. 366.

² Nakano T. Theorizing economic nationalism / T. Nakano // *Nations and Nationalism*. — 2004. — Vol. 10. — No 3. — P. 211–229. — P. 212.

політики є максимізація інтересів нації — економічного розвитку, забезпечення робочих місць або розв'язання проблем платіжного балансу. Для досягнення цих цілей економічні націоналісти можуть виступати за вибіркові протекціоністські заходи, якщо вони сприяють національним інтересам (заходи, що стосуються політики економічного націоналізму), або за зростання торговельного обміну й активізацію інвестиційних потоків (заходи, що повністю узгоджуються з ліберальною економічною політикою). Отже, важливо, свідомо чи несвідомо, уникати сприйняття націоналістичних проєктів як таких, що обмежуються кордонами держави.

С. Шульман¹ розглянув національну політику Квебеку та Індії. Як засіб досягнення основних націоналістичних цілей автономії, єдності та ідентичності, націоналісти висунули політику вільної торгівлі, іноземних інвестицій та глобалізації. Ці політичні ініціативи відповідали глобалізації, а також політичним приписам економічних лібералів. Дж. Гласман², що аналізував особливості післякризового відновлення Таїланду, стверджує, що економічна політика країни помилково зводилась до меркантилістичної парадигми як аналога економічного націоналізму. Однак насправді цей випадок більшою мірою відповідає «неомеркантилізму», адже були запроваджені активні заходи підтримки різних секторів економіки, що сприяли зростанню його конкурентних позицій у світі. Як акцентує Дж. Гласман³, хоча Тайська народна партія (TRT)

¹ Shulman S. Nationalist sources of international economic integration / S. Shulman // *International Studies Quarterly*. — 2000. — Vol. 44. — P. 365–390.

² Glassman J. Economic nationalism in a post-nationalist era: the political economy of economic policy in post-crisis Thailand / J. Glassman // *Critical Asian Studies*, 2004. — Vol. 36. — No. 1. — P. 29–42.

³ Glassman J. Economic nationalism in a post-nationalist era: the political economy of economic policy in post-crisis Thailand / J. Glassman // *Critical Asian Studies*, 2004. — Vol. 36. — No. 1. — P. 37–64. — P. 51.

і розглядається як партія, що ставить інтереси народу вище за інтереси бізнесу, це не означає економічну політику закритих дверей або навіть політику порятунку тайських підприємців. Навпаки, політика TRT, зосереджуючись на забезпеченні ефективного співробітництва державного і приватного, національного та іноземного бізнесу, сприяла якісним структурним зрушенням в національній економіці. Економічна політика TRT була орієнтована на пошук відповіді на питання про те, як конкретна державна політика може зміцнити основи політичної та економічної підтримки обраних секторів економіки.

У дослідженні особливостей реалізації економічної політики в Індії А. П. Д'Коста¹ визначає пріоритетність сталеливарної та автомобільної галузей, а також галузі програмного забезпечення. Національна економічна політика в Індії, як показав Д'Коста, була сконцентрована на підвищенні конкурентоспроможності країни, її присутності на міжнародному інвестиційному ринку, стимулюванні розвитку експортного потенціалу, а також на врегулюванні платіжного дисбалансу. Пріоритетами національної економічної політики було визнано заохочення внутрішньої зайнятості шляхом стимулювання економічного розвитку, а також стримування відтоку валюти (типово меркантилістичний підхід). У цьому контексті слід розмежувати характерні риси на етапі лібералізації світогосподарських зв'язків, що стосуються нового економічного націоналізму і економічного націоналізму меркантилістичного типу. Як зазначають К. Харлен² і Т. Накано³, навіть О. Гамільтон і

¹ D'Costa A. Globalization and Economic Nationalism in Asia / A. D'Costa. Oxford: Oxford University Press, 2012. — 259 p. — P. 111–182.

² Harlen C. M. A reappraisal of classical economic nationalism and economic liberalism / C. M. Harlen // *International Studies Quarterly*. — 1999. — Vol. 43. — P. 733–744.

³ Nakano T. Theorizing economic nationalism / T. Nakano // *Nations and Nationalism*. — 2004. — Vol. 10. — No 3. — P. 211–229.

Ф. Ліст відповідають портрету економічного націоналіста нового типу. Наприклад, О. Гамільтон і Ф. Ліст, ідеологія яких базувалась на націоналістичних підставах для розвитку молодих націй, були прихильниками втручання держави для захисту виробничого сектору в країнах, що здійснюють свій еволюційний поступ, але для них ця політика повинна була застосовуватись на тимчасовій основі і діяти лише доти, поки країна не набуде достатньої конкурентоспроможності для виходу на зовнішні ринки.

Як О. Гамільтон, так і Ф. Ліст відкидали необхідність впровадження протекціоністської політики для вже промислово розвинених країн. Такий аргумент стає для С. Шульмана¹ приводом для цікавих узагальнень: просування економічними лібералами ідеї вільного руху товарів і капіталу не є ознакою відсутності націоналістичної ідеї, а навпаки той факт, що націоналісти пропагують меркантилістську чи протекціоністську політики, пояснюється їхнім прагненням накопичити багатство та здобути елементи сили (твердої чи м'якої за підходом чисельних теорій міжнародних відносин). Відтак на практиці ліберальна економічна доктрина переслідує цілі, принципово подібні до тих, які обирають економічні націоналісти — пошук і закріплення за собою джерел доходу, процвітання та економічна могутність. Іншими словами, зазначене вище вказує на небезпеку маркування конкретної політики або опису ролі держави як націоналістично забарвленої або ліберально орієнтованої. Конфлікт між цими політичними доктринами зміщується в площину визначення шляхів досягнення цілей, а відтак актуалізує ревізію ролі держави. Одна з точок зору, яку популяризувала «теорія суспільного вибору», розглядає державу як заздалегідь неефективну, що складається з державних агентів, які мотивуються власними інтересами. Водночас досвід азіатських «тигрів» (Тайваню, Сінга-

¹ Shulman S. Nationalist sources of international economic integration / S. Shulman // *International Studies Quarterly*. — 2000. — Vol. 44. — P. 365–390. — P. 367.

пуру, Гонконгу і Південної Кореї) і «дракона» (материкового Китаю) спростовують нарікання ліберальних економістів на неефективну участь держави в економіці. Приклад стрімкого зростання їхніх економік свідчить про необхідність прагматичної, позбавленої емоційних нашарувань оцінки ролі держави.

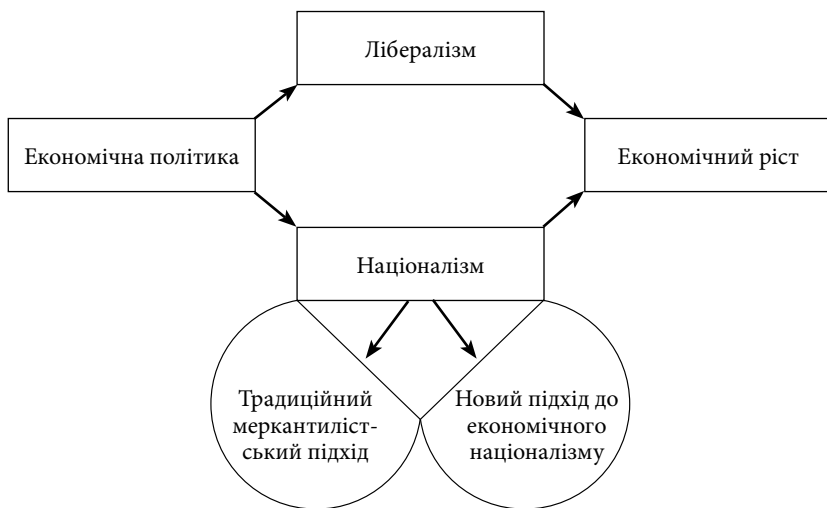

Рис. 1. Синергія націоналізму й лібералізму в економічній політиці

Джерело: розроблено автором

По-перше, в Сінгапурі, Малайзії, Тайвані та інших країнах існували потужні державні підприємства, які нарівні з приватними корпораціями намагались відповідати запитам часу. Координація та підтримка урядом інвестицій у різні сектори економіки також уможливили результативну індустріалізацію та ефективний рух спожитих факторів виробництва і виготовленої продукції як всередині країн, так і за їхніми межами. На відміну від упередженої позиції щодо ролі держави, влада політиків не лише визнається,

але й активно експлуатується для розв'язання питань, що стають об'єктом національного занепокоєння, а саме створення інституційних умов для сприяння прямим іноземним інвестиціям і активізації торгівлі, управління природними ресурсами та рухом робочої сили, а також реагування на зміни в міжнародному середовищі (запровадження санкцій, стимулів і т. д.).

З огляду на зазначене, економічна політика перестає бути «продуктом національного виробництва», віддзеркалюючи в собі реакції на ідеологічні запити глобальних інститутів та продуктовані ними інституційні правила взаємодії у сфері руху товарів, капіталу, робочої сили, знань та інформації при задоволенні генетично сформованої потреби у відстоюванні національних інтересів як уособлення національної ідеї в економіці. Світова організація торгівлі (СОТ) та її попередниця Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) разом з Міжнародним валютним фондом (МВФ) сприяли насадженню політики лібералізації у сфері торгівлі та капіталу, розділяючи світ за правилом «хто не з нами — той проти нас». Зафіксований на наднаціональному рівні курс на зняття тарифів та бар'єрів модифікував не стільки змістовне наповнення національних інтересів, скільки докорінним чином видозмінював стратегію держави в економічній сфері не лише на зовнішньому ринку, але й на внутрішньому. Іншими словами, зобов'язання сповідувати глобальні правила гри, що відповідно визначали можливості координації політик, зменшувало вагу економічного суверенітету держави. Слід акцентувати: поверхневе сприйняття курсу на лібералізацію торгівлі чи капіталу як такого, що не зачіпає національний інтерес через те, що всі учасники міжнародних економічних відносин сповідують таку економічну ідеологію як оптимальну, не враховує поступову втрату контролю держави не лише над специфікою реалізації та наслідками торговельної і фінансової політик, але й над особливостями здійснення бюджетної і боргової політик (особливо в разі виникнення платіжного

дисбалансу як результату структурних (не тимчасових) проблем в економіці). Обмежений доступ на ринки приватного капіталу при форсованій лібералізації валютної політики може спричинити підвищений запит на боргове фінансування з боку МВФ, кредити якого надаються на правила «обумовленості», що означає імперативне виконання країною-позичальницею умов співпраці, які призведуть до очікуваного, на думку експертів, результату.

Як зазначає Н. Резнікова, структурні умови, що «прикріплюються» до кредитів, які надає Міжнародний валютний фонд та група Світового банку, виступають своєрідним джерелом багатосторонніх обмежень політик розвитку. Ці умови стосуються цілої низки сфер, включаючи торгівлю, фінанси, державні підприємства, регулювання ринку праці та систему соціальних гарантій. Кількість структурних умов, що вмонтовуються до програм МВФ, подвоїлась в період 1970–80-х рр., а наприкінці 1990-х рр. до механізмів розширеного кредитування прикріплювались понад 50 умов, а до програм «стенд-бай» — від 9 до 15. Якщо враховувати вузьке визначення поняття «умови», то в кінці 1990-х років кількість разом узятих умов до виконання, передбачених процесом кредитування МВФ та СБ, коливалась від 15 до 30 для африканських країн на південь від Сахари та від 9 до 43 для країн інших регіонів. Якщо ж враховувати ширше визначення поняття, ці цифри значно збільшуються¹.

Т. Гомер-Діксон² описує процес, який Т. Л. Еванс³ називає «насилницькою залежністю» і виразно викладає, в який спосіб вона

¹ Резнікова Н. В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій / Н. В. Резнікова. — К.: Аграр Медіа Груп, 2018. — С. 171–172.

² Homer-Dixon T. The upside of down: Catastrophe, creativity, and the renewal of civilization. — Washington, DC: Island Press, 2008. — 448 p.

³ Evans T. L. Understanding the Political Economy of Enforced Dependency in the Globalized World. A Springboard for Sustainability-oriented Action. URL: http://www.feasta.org/documents/enforced_dependency/enforced-dependency.pdf

взаємодіє з культурною гегемонією в інтерпретації А.Грамші¹. «Ми вважаємо, що набагато легше грати за правилами, якщо ми справді віримо у законність й обґрунтованість більшої системи, яка, власне, встановлює ці правила. Ми долучаємося до капіталістичного світогляду. Без нього наш сучасний світ не матиме сенсу взагалі: ми не знатимемо своєї соціальної й економічної ролі, у нас будуть труднощі з контактами і спілкуванням з людьми. Ми розуміємо також, що безглуздо відкрито ставити під сумнів всеосяжну логіку нашої економічної системи, тому що доведеться ставити під сумнів джерело нашої власної зарплати — курку, що несе золоті яйця, так би мовити. Основна істина цього економічного устрою зрозуміла усім: інтереси бізнесу переважають над усім іншим. Отже, наша економічна система генерує поширення невпевненості і незахищеності, спонукаючи нас грати за правилами, а необхідність грати за правилами закликає нас бачити ці правила морально легітимними, а наша віра у легітимність правил створює величезні перешкоди для їхньої зміни. Для багатьох з нас відмова цілком раціональна»².

Відтак забезпечення глобальної рівності як імперативної умови реалізації права на самовизначення, за версією К.-Ч.Тана³, набуває нової інтерпретації, актуалізуючи реформу глобальних інститутів, які мають нести відповідальність за контроль над реалізацією країнами-адаптантами універсальних порад та рекомендацій, а в разі неприйнятних результатів нести відповідальність за так звані інституційні та рекомендаційні провали.

¹ Gramsci A. Selections from the prison notebooks. New York: International Publishers Co, 1971. — 572 p. — P. 57–58.

² Homer-Dixon T. The upside of down: Catastrophe, creativity, and the renewal of civilization. — Washington, DC: Island Press, 2008. — P. 217–218.

³ Tan K.-Ch. Justice without Borders. Cosmopolitanism, Nationalism and Patriotism / K.-Ch. Tan. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 219 p.

Маємо визнати, що вага «національного» в продукованій державою економічній політиці зменшується не тільки під тиском глобальних координаційних правил в різних сферах. Хоча слід врахувати, що «глобальні правила» є продуктом глобальних перемовин, в яких беруть участь національні представники, що мають за задумом відстоювати національні інтереси для реалізації національної ідеї. Абстрагування від реалій, в яких вага голосу країни та відповідно її здатність управляти процесом перемовин залежить від наявного у неї потенціалу твердої та м'якої сили, не додасть оптимізму нашому теоретизуванню хоча б тому, що уніфіковані правила співпраці є ганебним наступом універсального (тобто якого насправді не існує) на національно детерміноване й таке, чого не можна ігнорувати.

В'ячеслав Попов

кандидат економічних наук, доцент,
економічний експерт

БЕЗПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ОЛІГАРХІЧНОГО СПРОТИВУ ЕКОНОМІЧНОМУ НАЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

*«Відокремлення партій від громадянства,
їх замкнення в собі й відсутність будь-якого їх впливу
на суспільство й контролі суспільства над ними —
це вияви нездорового стану, а будувати на ньому
Національну Раду — це система олігархії, а не демократії.
Ми проти такої системи».*

Степан Бандера.
«Слово до Українських
Націоналістів-Революціонерів за кордоном»

Епіграфом до цієї роботи обрано окреслені Степаном Банде-рою перешкоди становленню незалежної України. Аналогічні «... вияви нездорового стану...» актуальні й досі:

— «Відокремлення партій від громадянства, їх замкнення в собі...» — провладні політичні партії в Україні, якими керують місцеві та закордонні олігархи, зневажають цінності української нації;

— «... відсутність будь-якого їх впливу на суспільство...» — спроби впливати на українців, щоб схилити їх до рабської покірності, наражаються на спротив, загартований сторіччями в-извольної боротьби;

— «... контролю суспільства над ними...» — суспільство відсторонене не тільки від контролю над діями влади, але й від механізмів її призначення;

— «будувати на ньому Національну Раду — це система олігархії, а не демократії»¹ — теперішня Верховна Рада України є представництвом не української нації, а олігархії.

Відповідно до висловлювань Провідника Організації Українських Націоналістів, сучасні орієнтири української нації полягають у дотриманні загальних цивілізаційних принципів, які можуть бути сформульовані наступним чином:

*Єдність партій з громадянством, їх відкритість і потужний вплив на суспільство й контроль суспільства над ними — це ви-
яви здорового стану, а будувати на ньому Національну Раду — це
система демократії, а не олігархії.*

Джерелом влади у цивілізованій державі є її народ, згуртований на принципах національної єдності. Монолітизм такого джерела забезпечується історично сформованими ідеалами, а національна єдність гарантує налаштування вищого інституційного рівня держави на зростання добробуту нації. Якщо цього не відбувається, нація ініціює послідовні зміни як системи вибору влади, так і самої влади.

Відповідно до цього положення, джерелом державної влади в Україні є українська нація. Але наслідком керівних дій декількох каденцій вищих владних інституцій в Україні є збідніння більшості українців і критично незадовільні показники усієї економіки на тлі збагачення обмеженої кількості наближених до влади осіб. Те, що такий стан спостерігається довгий час, дає підстави поставити під сумнів дотримання зазначеного цивілізованого принципу обрання влади в Україні.

¹ Бандера С. А. Слово до Українських Націоналістів-Револьюціонерів за кордоном. — Б. м. (На чужині): Видання Пресового Бюро ЗЧ ОУН, 1948. — С. 44.

Парадоксальна суперечність полягає в тому, що представники вищої державної влади збагачуються, а нація, яка начебто їх обрала, біднішає. Така ситуація можлива лише за однієї умови — відсторонення нації від її власного волевиявлення. Здобута оманливими обіцянками теперішня влада утримується економічними механізмами поневолення нації. Джерелом влади у сучасній Україні є не українська нація, а потужні економічні важелі її пригнічення, сукупність яких становить політику *економічного антинаціоналізму*.

Історія минувшини і приклади сучасності дають підстави стверджувати, що перехід від економічного поневолення до економічного націоналізму є неминучим. Заразом підтверджені світовим досвідом наукові здобутки вказують на залежність започаткування і швидкості перебігу цього процесу від стану *національної свідомості*. Для українців актуальним залишається виконання програмної настанови Степана Бандери: *«Наша визвольна концепція, ідеологія і програма українського націоналізму мусять чітко відбивати найістотніші прагнення українського народу, в найчистішій формі, без сторонніх і ворожих сугестій і викривлень, а одночасно формувати національно-політичну свідомість»*¹.

Актуальним питанням наукового пошуку є розкриття закономірностей налаштування господарства України на природне досягнення добробуту тієї нації, яка його створює, та унеможливлення штучного збагачення купки тих олігархів, які паразитують на ній. Усвідомлення всією нацією сутності відповідних практичних зрушень необхідне для активізації цивілізованого джерела її

¹ Бандера С. А. Українська Національна Революція, а не тільки протирежимний резистанс // Перспективи української революції. — Мюнхен: Видано коштом ОУН, Українського Інституту політичної освіти в Мюнхені Дослідного Інституту «Студіум» у Торонті, 1978. — С. 136. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9917/file.djvu>

влади. Верхівка побудованої свідомою нацією інституційної піраміди має ознаки єдності зі своїм підґрунтям: спільну мову, культуру, історію, побут, звички, традиції, що відповідають менталітету та ідеології нації¹. Таким чином досягається наскрізна інституційна єдність та підпорядкування керівних дій державної влади українським національним інтересам з відповідним налаштуванням державного господарського механізму України.

Останнім часом спостерігається посилення уваги науковців до поведінки олігархів. Дискусія точиться довкола звинувачень і виправдань впливу олігархів на владні інститути. Поява протилежних теоретичних суджень спричинена чисельними фактами негативних наслідків проникнення багатіїв у державні та міжнародні інститути влади.

Д. Аджемоглу висвітлює негативні для суспільства властивості олігархії у порівнянні з демократією як загальнотеоретичну проблему: *«Зараз зростає консенсус стосовно того, що інститути, які захищають права власності виробників, є необхідними для успішної довгострокової економічної діяльності. Однак не існує жодної згоди стосовно того, що становить «захист прав власності виробників» або щодо витрат та вигід кожних різних «форм прав власності»»*². Використовуючи математичну модель, він доводить неможливість досягнення довгострокової економічної вигоди усього суспільства при пануванні олігархічної системи управління.

¹ Попов В. Ю. Аномальність інституційного забезпечення економічної діяльності в Україні // Четверті Бандерівські читання «Як завершити Українську національну революцію»: збірник матеріалів (2 лютого 2017 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. — К.: «Промінь», 2017. — С. 234–249.

² Acemoglu, Daron, 2003. "The Form of Property Rights: Oligarchic vs. Democratic Societies," NBER Working Paper No. 10037. URL: <https://www.nber.org/papers/w10037>

В іншій роботі за його співавторства загальнотеоретичний аналіз олігархів доповнюється уже цілком однозначними якісними характеристиками: *«Багато країн, що розвиваються, постраждали під особистим пануванням «клеттократів», які здійснюють дуже неефективну економічну політику, експропріюють багатство своїх громадян та використовують виторг для власного прославу чи споживання»*¹. Тут стверджується, що клеттократи використовують слабкі місця у суспільних інститутах, а для їхнього повалення необхідна суспільна співпраця з революційними колективними діями (*«поза рівноважним шляхом»*). Іноземна допомога і прибутки з експлуатації природних ресурсів посилюють клеттократів, а низька продуктивність економіки і недалекоглядність роблять слабшою опозицію.

Інша публікація за участю цього автора висвітлює різні аспекти впливу олігархів на діяльність державних інституцій. Клеттократія тут розглядається як набір інститутів, які пригнічують економічне зростання, *«... у яких домінують диктатор або вузька кліка, які зосереджені на самозабезпеченні за рахунок решти населення»*². Прикладом справжнього клеттократа тут названо Джозефа Мобуту, який захопив владу в Конго і поставив за мету використання держави для збагачення себе та своєї сім'ї. Але у висновках, окрім зауваження про те, що *«... відмінності в інститутах різних країн*

¹ Daron Acemoglu, James A. Robinson, Thierry Verdier. «Kleptocracy and Divide-and-Rule: A Model of Personal Rule». Journal of the European Economic Association April–May 2004 2 (2–3):162–192. URL: <https://economics.mit.edu/files/4462>

² Acemoglu, Daron; Robinson, James. «The role of institutions in growth and development» (English). Commission on growth and development working paper. No. 10. Washington, DC: World Bank. 2008. P. 36. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/232971468326415075/The-role-of-institutions-in-growth-and-development>

в основному показують результат різних колективних виборів»¹, відсутній навіть натяк на шляхи усунення слабких місць в інститутах влади і налагодження співпраці членів суспільства для повалення «клептократів».

На відміну від опонентів, прихильники олігархічного державно-го устрою оперують переважно припущеннями. Приклад намагань підвести наукову основу під думку про вкрай позитивні властивості олігархії саме для українського суспільства демонструють Юрій Городніченко (один з лауреатів першої в Росії Національної премії з прикладної економіки 2010 р.) та Єгор Григоренко (до 2007 р. протягом семи років працював в Citigroup — транснаціональна банківська і фінансова корпорація).

Вони пропонують власну математичну модель, але в основу висновків замість результатів розрахунків покладають припущення, мовляв, «... *формування сильних бізнес-груп, контрольованих олігархами, могло б сприяти відродженню економіки в Україні та інших країнах з перехідною економікою*». Їхня аргументація, хоча й ґрунтується на прикладі середньовічного Китаю, але така сама гіпотетична: «*використання стимулів може перетворити бандитів-грабіжників у доброзичливих правителів*»².

Спільною рисою більшості публікацій з цієї тематики є ігнорування питань національних інтересів тих суспільств, на економічних здобутках яких наживаються олігархи. Чому так? Невже сучасні націоналістичні рухи занадто непомітні? Ні. Скоріш за все вони настільки яскраві, що аж «око ріже».

Своєрідний та дотепний зв'язок понять «олігархія» і «нація» знаходимо у книзі міністра закордонних справ Канади, українки

¹ Там само. — С. 99.

² Gorodnichenko, Yuriy and Grygorenko, Yegor, Are Oligarchs Productive? Theory and Evidence (April 24, 2006). Available at SSRN. P. 3. URL: <https://ssrn.com/abstract=613692> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.613692>

за походженням, Христі Фріланд — «Плутократи». З наведеного нею опису видно певні відмінності у деталях походження американських плутократів, але спільне з українськими олігархами важко не помітити: *«... в глобалізованій світовій економіці плутократи — найбільші інтернаціоналісти: і в тому, як вони живуть, і в тому, як вони заробляють свої капітали. ...Плутократи перетворюються на світову спільноту рівних; у них більше спільного між собою, ніж з їхніми співгромадянами. Хай де вони формально живуть ... нинішні супербагатії дедалі більше скидаються на окрему націю. ... «Господарі» сучасної економіки вміють скористатися революційними можливостями, але це означає, що вони живуть у світі, де, за словами одного угорського знавця ситуації, «виживає тільки параноїк»¹.*

Але у багатьох закордонних літературних джерелах помітне занепокоєння посиленням націоналістичного спротиву в Україні. Воно проявляється від спроб знівельювати саме поняття «нація» до переписування історії України з применшенням потужного світоглядного потенціалу української нації.

Наприклад, англійський історик і політолог Е.-Л. Вільсон, доктор наук за дослідження «Сучасний український націоналізм: націоналістичні політичні партії в Україні» (1993 р.), яке було чотири рази (!) перевидано у Великій Британії та перекладено польською й українською мовами, називає українців «несподіваною нацією». На його думку, історія України складається з міфів, а сучасні її олігархи — це «українська еліта». Нагромадження вигадок і нісенітниць він намагається прикрити удаваним співчуттям: *«... доволі загрозливою проблемою є те, що чимало представників нинішніх українських еліт не бачать себе охоронцями національного надбаня. У цьому критика українських націоналістів виглядає цілком*

¹ Фріланд Х.. Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи / пер. з англ. М. Климчука. — К. : Наш формат, 2017. — С. 14, 71, 173.

слушною. Свідомий патріотизм міг би запобігти деяким формам розграбування. Важко уявити собі, щоб представники польських чи угорських еліт розкрадали державне майно так безсоромно, як це роблять «безрідні космополіти» в Україні¹.

Написана з претензією на наукову досконалість, ця книга містить велику кількість тих «сторонніх і ворожих сугестій і викривлень», які, за наведеними вище словами Степана Бандери, покликані заважати «формувати національно-політичну свідомість» українців. Потік подібних україномовних видань повинен приспати національну свідомість українців^{2, 3}. Українська нація виявилась дійсно несподіваною для тих, чий очі та розум були й залишаються затьмарені ідеями ненажерливого збагачення.

Метою цієї публікації є окреслення причин безперспективності олігархічного спротиву економічному націоналізму в Україні.

Олігархія як явище

Прагнення до збагачення у більшості випадків є цілком природним. Відсутність такого прагнення може бути незрозумілим лише для бідної людини. Але воно цілком може бути відсутнє у вже достатньо забезпечених, які можуть повністю задовольняти свої теперішні і майбутні потреби. Будь-яке подальше збагачення такої людини є надмірним і виглядає неприродно як мінімум з двох причин:

– по-перше, потрібно витратити час і зусилля замість того, щоб використовувати собі на користь вже й без того достатньо великі статки;

¹ Вільсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вільсон ; пер. з англ. Н. Гончаренко, О. Гриценко. — К. : «K.I.C.», 2004. — С. 425–426. URL: <http://1576.ua/books/7275>

² Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / Пер. з англійської. — К: «K.I.C.», 2004. — 170 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smt.htm>

³ Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження і поширення націоналізму. — Київ : Критика, 2001. — 271 с. URL: <http://1576.ua/books/7275>

– по-друге, треба шукати способи використання тих коштів, які перевищують необхідне для задоволення потреб, що також потребує додаткових зусиль.

В обох цих випадках спостерігається порушення елементарної поведінкової раціональності — задовольняти як можна більше потреб коштом якомога менших витрат. Адже у наведених випадках витрачаються не малі зусилля там, де їх можна взагалі не витрачати.

Винятком може бути лише ситуація, коли збагачення є не метою, а наслідком. Наприклад, Генрі Форд застосовував здібності для реалізації своєї інноваційної на той час ідеї й залишився в історії як *«людина, яка побудувала Америку»*. Він пішов проти волі своїх інвесторів, які прагнули прибутків понад усе, і вважав, що автомобіль має бути доступним для всіх¹.

З олігархами інша справа. Хоча вони й витрачають не малі зусилля на удосконалення своєї діяльності, проштовхують до державної влади своїх ставлеників, суспільство отримує від них не користь, а шкоду. Прагнення до надмірного збагачення спонукає їх вигадувати хитромудрі схеми подолання закономірного ходу речей.

У **варварських племенах** багатство і влада були нероздільні. Економічна могутність окреслювала межі впливу багатіїв на суспільство, і цей вплив давав їм важелі ще більшого збагачення. Вони формалізували закони суспільної поведінки створенням інститутів своєї влади, а територіальні межі свого впливу — окресленням географічних кордонів. У ті варварські часи започаткування цього процесу було можливе лише у середовищі, спорідненому спочатку кровними, родинними зв'язками, а потім — на основі національної ознаки. Вправніші господарі мали заможніші родини, а тому до них дослухалися і їх поважали.

¹ The Rise of Henry Ford. URL: <https://www.history.com/shows/men-who-built-america/videos/the-rise-of-henry-ford>

Прагнення до збагачення було однією з рушійних сил перетворення диких племен у національні держави. На продовженні цього процесу спостерігаються військові зіткнення у протистоянні націй: «Пани чубляться, а у холопів чуби тріщать». Процес поділу на багатих і бідних у межах певних племен тепер вже продовжився у поділі на багаті і бідні країни. Але прагнення окремих осіб зосередити багатство у наднаціональних утвореннях конфліктує з історичним процесом затвердження національних держав. А економічний націоналізм є інструментом природної протидії зусиллям з відсторонення націй від створеного ними багатства.

Олігархічний устрій сформувався у процесі переходу людства від диких племен до національних держав. Варварський у свій суті режим управління базувався на використанні грубої сили для накопичення і захисту багатства. Деспот створював первісну систему управління власною державою, утримував військові формування для захисту себе і своїх підлеглих від втручання деспотів інших націй. Беззахисне, безграмотне суспільство сприймало такий порядок як велику благодать, адже ніхто, крім деспота, не міг покарати його кривдника і захистити від нападу ворогів. Тому цілком природно про царів і королів тоді казали: «влада від Бога». Сучасні «цивілізовані» олігархи демонструють намагання повернути суспільство саме до такої деспотичної форми державного управління.

За усього розмаїття обставин і умов незмінним було виникнення жорсткої конкурентної боротьби між олігархами за перше місце в ієрархії їхнього правління. Варварський характер поведінки при накопиченні багатства обумовлював такі самі варварські умови конкуренції з грубими придушеннями внутрішнього спротиву і військовими зовнішніми загарбаннями. І перше, і друге, по суті, знищувало внутрішні й зовнішні джерела накопичення багатства, чим знижувало могутність деспотичної влади.

Іншою важливою закономірністю відмирання деспотичного володарювання навіть «хороших» олігархів була їхня природна неспроможність враховувати інтереси своїх підлеглих. Існування «доброго царя» або гарного олігарха-державника неможливе, адже прагнення побудувати відповідну модель держави наштовхується на необхідність руйнування варварської суті олігарха.

Демократичний державний устрій сформувався у процесі становлення сучасного цивілізованого суспільства. Деспотія олігархів поступово перестала відігравати вирішальну роль в історії людства. З основного інструменту державного управління вона була переміщена до архівів під впливом закономірного історичного процесу.

Олігархи в Україні

Націоналістичний світогляд українців не залежить від їхніх статків, що найкраще сформулював Микола Міхновський у восьми з дев'яти Заповідей УНР: *«Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України»*¹.

Заможні українці вкладали кошти у розбудову національних святинь і вітчизняного господарства², а не приховували їх в офшорних зонах (як теперішні). На відміну від олігархів, які заробляють на війні з Московією, українці зараз поводяться так само, як під час Кримської війни 1853–1856 р.: *«Україна постачала кримський фронт не тільки харчами, фуражем, порохом і ядрами, а й значними сумами пожертв. Восени 1854-го тільки повітові предводителі дворянства зібрали 40 тисяч карбованців. На Воли-*

¹ «Десять заповідей УНР» Миколи Міхновського. Народний Оглядач. URL: <https://www.ar25.org/article/desyat-zapovidey-unp-mykoly-mihnovskogo.html>

² Воронський Д. Цей список дійсно вражає. Перелік об'єктів, збудованих в Україні на особисті кошти Гетьмана Мазепи. URL: <https://gorlis-gorsky.livejournal.com/2248916.html>

ні за лютий 1855-го пожертвували 113 тисяч карбованців для хворих і поранених. Величезні пожертви надійшли від Одеси, Херсона, Чернігівщини й Полтавщини, від багатьох приватних осіб»¹.

Сучасні багаті українці, замість витрачання коштів на загарбання влади і використання її для самозбагачення, йшли на великий ризик, підтримуючи вже не один Майдан. Натомість чужі українській нації багатії ладні надягати вишиванки, вивчати українську мову, визнавати гасло «Слава Україні» та ще багато чого, аби пролізти до керма державної влади.

Відчуженість від світогляду українській нації олігархи демонструють спорідненістю з **московськими** та **світовими** олігархами. Такий «прогрес» у їхній поведінці цілком відповідає логіці грабіжників націй, які намагаються *«кобилу не годувати, а лише примушувати працювати»*. Хіба не такою є парадоксальна безглуздість їхніх намагань довічно панувати у державі з єдиною метою якнайшвидше і наймайстерніше її виснажити?

Стосовно московських олігархів, інститути державної влади використовуються для підтримки їхнього бізнесу з «братнім народом» для обкрадання України. На державному рівні налагоджується згубна для України інтеграція господарських зв'язків, посилюється ресурсна і продуктова залежність української економіки від рішень кремлівських олігархів, укріплюється руйнівна єдність фінансових систем.

Інформаційний, освітній та науковий простір насичений інструментами приховування реального стану речей і пригнічення суспільної свідомості. Наведені далі у цій публікації результати статистичного аналізу хоча й підтверджують першу, але спростовують другу частину такого твердження: *«... зближення з Росією та іншими країнами СНД означало б ... гальмування успішного*

¹ Ляшук П. Кримська війна по-українськи // Україна Молода, 03.03.2006. URL: <http://umoloda.kiev.ua/number/627/163/22733/>

економічного розвитку навіть для тих, кого називають «українськими олігархами»¹. На таку думку можуть підштовхнути мотиви не наукового пошуку, а потужна фінансова підтримка тими самими олігархами.

Втручання московських олігархів у політичні процеси в Україні спрямоване на забезпечення владного панування «українських» олігархів. Вирішальним у відмові від асоціації з ЄС, а відтак і поштовхом до Революції Гідності, було рішення не української нації, а олігархів: *«Російські пропозиції, як позитивні (обіцянки), так і негативні (загрози) призначені не тільки українській владі, але й українським олігархам. Росія сподівається, що страх останніх перед припиненням експорту до Росії продукції їхніх компаній змусить їх чинити тиск на українську владу»*².

Стосовно світових олігархів владні інститути роблять все можливе для поневолення України інструментами фінансової залежності тепер вже не від конкретної країни, а від світового наднаціонального капіталу. Обумовлене кредитами МВФ *«... досягнення незначних темпів зростання ВВП (не більше ніж 3–4% на рік) не дасть можливості оминати борговий зашморг, призведе до суверенного дефолту, який значно ускладнить доступ України до світових ринків капіталу та остаточно закріпить за нею статус країни третього світу»*³. Кредитні кошти йдуть не на по-

¹ Беліцер Н. Українська, російська і «радянська» ідентичності в сучасній Україні. // Україна — проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. — Kennan Institute, Woodrow Wilson International Cen: Інститут Кеннана. Київський проєкт, 2003. (Конференція українських випускників програм наукового стажування у США Львів, 18–21 вересня 2003 р.). — С. 129.

² Нова влада: виклики модернізації. — К.: «К.І.С.», 2011. — С. 145. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Burakovskiy_Ihor/Nova_vlada_vyklyky_modernizatsii.pdf

³ УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — С. 20.

силення української економіки, а на «підгодовування» близьких їм за ненавистю до всього національного «українських» олігархів, і приховують подвійні засоби поневолення. По-перше, кредит надається у розпорядження конкретним багатіям при владі, але повернути його мають не особисто вони, а держава Україна. По-друге, світова олігархія демонструє цілковиту солідарність з українськими олігархами у питаннях надання кредитів не під становлення української економіки, а під інституційне посилення платіжного навантаження на пересічних українців.

За таких умов сила демократичного закону підтримки рівних прав кожного громадянина перетворюється у закон силового пригнічення цих прав для реалізації грабіжницької політики олігархів. Таке саме прагнення до перетворення сили закону у закон сили простежується не лише в Україні. Збройні сили все частіше використовуються не для захисту національних інтересів окремих держав, а навпаки для сприяння встановленню в цих державах антинаціональних режимів з олігархічною системою влади¹.

Модель змови «української» олігархії з московською і світовою є не чим іншим, як класичною пірамідою фінансового лихваря, коли повернення кредиту неможливе без наступних кредитів. Вірогідність наведених теоретичних суджень підтверджується численними історичними фактами останніх років. У разі загрози «українським» олігархам московські олігархи розгортають торговельні війни і прямі військові дії проти України, а світові олігархи закривають очі на зухвалі порушення міжнародних норм.

Олігархи сучасної України

На джерела сучасного олігархічного державного устрою України і супутніх йому негативних властивостей вказує С. Банде-

¹ Що сталося в Туреччині. BBC News Україна. 16 липня 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160716_turkey_what_happened_dk

ра (вперше опубліковано в 1950 р.): «... СССР, де всі лиха — гніт, злидні, поневолення, терор, тоталітаризм, **диктатура олігархії**, винищування цілих народів, нищення релігії, свободи думки, викорінювання людського й національного «я» і багато інших проявів крайнього варварства та неволі — доведені до найвищого ступеня»¹. Твердження Провідника Українських Націоналістів, по-перше, підтверджує перебіг історичних подій і, по-друге, дає нам чітку вказівку на те, що підґрунтям сучасної влади олігархів в Україні є комуністична антиукраїнська ідеологія.

Хронологічну послідовність виникнення вказаного явища «раптом» помітили дослідники, дуже далекі навіть від думки про ознайомлення з працями С. Бандери: *«Можна вважати, що починаючи з жовтня 1964 року в історії колишнього СРСР настала ера всевладдя номенклатурної бюрократії ...В організаційному плані номенклатура являла собою багатошарову і багатоступеневу ієрархічну піраміду, вершину якої «вінчала» всевладна партійно-державна олігархія — Політбюро»*².

Першу придатну для статистичного аналізу згадку про українських багатіїв знаходимо у списку 100 найбагатших людей центральної та східної Європи польського видання 2002 р.³. У ньому три позиції (відповідно 6, 10 і 18) посідають Р. Ахметов, В. Пінчук і В. Медведчук. У 2008 р. до цього списку потрапило уже 23 україн-

¹ Бандера С. Перспективи української революції. — Мюнхен: Видано коштом ОУН Українського Інституту політичної освіти в Мюнхені Дослідного Інституту «Студіум» у Торонті, 1978. — С. 151.

² Інституційні трансформації соціально-економічної системи України : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценка А. А.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАН України». — К., 2015. — С. 64–65

³ Список 2002 року 100 найбагатших центральної та східної Європи. Wprost 24. URL: <http://web.archive.org/web/20081216111454/http://najbogatsieuropejczycy.wprost.pl/?b=-1&e=37>

ських багатіїв, тобто майже чверть (23%) найбагатших європейців збагатіли чи у не найбільшій європейській країні¹.

На ті самі роки припадає початок офіційного входження найбагатших в Україні людей до владних структур. Підтвердження цих та низки інших, дотичних до цієї проблеми, фактів знаходимо у публікації «консорціуму незалежних громадських експертів» 2011 р.: «... Указом Президента № 347 від 2 квітня 2011 р. створено Тресторонню соціально-економічну раду, співголовами якої призначені, крім представника Уряду, керівник профспілки, член правлячої Партії регіонів та один з найбільших олігархів країни, голова Об'єднаного руху роботодавців Д. Фірташ»². Того року за українською версією журналу «Форбс» зі 100 найзаможніших українців Д. Фірташ посідав 9-те, а П. Порошенко — 13-те місце³. Таким чином можна констатувати певну динаміку побудови олігархічної системи державного управління в Україні: від посади співголови президентської ради у 2011 р. до посади президента у 2014 р.

Початком формування олігархічного режиму в Україні новітніх часів було спотворення результатів вибору українців у 2004 р. Реакцією національно свідомого суспільства був масовий спротив. У результаті Помаранчевого Майдану були проведені нові вибори, але винуватці спотворення волі виборців не були покарані і зробили все, щоб дискредитувати обрану всупереч їхнім зазіханням владу.

¹ Список 2008 року 100 найбагатших центральної та східної Європи. Wprost 24. URL: <http://web.archive.org/web/20090204083310/http://najbogatsieuropejczycy.wprost.pl:80/?b=-1&e=53>

² Нова влада: виклики модернізації — К.: «К.І.С.», 2011. — С. 196. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Burakovskiy_Ihor/Nova_vlada_vyklyky_modernizatsii.pdf

³ Перший український рейтинг «Forbes». «НАШІ ГРОШІ», 10.04.2011. URL: <http://nashigroshi.org/2011/04/10/pershyj-ukrajinskyj-rejtynh-forbes/>

Надалі антиукраїнські сили врахували помилки попереднього невдалого спотворення волевиявлення українців і офіційно затвердили президентом України тричі засудженого кримінального злочинця. Перед колишніми грабіжниками місцевого рівня відкрились можливості державної влади за незмінної аморальної сутності їхньої поведінки. Вони стали олігархами, які лише імітують державницьку політику, щоб приховано грабувати націю.

Затвердження олігархічної влади відкрило нові можливості не лише для нехтування моральними принципами суспільної поведінки, але й для зазіхання на державну незалежність України. Їхня близькість до московських олігархів проявилось у кроках з відновлення колоніальної залежності від Московії. Масові протести Революції Гідності примусили тікати з України верхівку, здавалось би, на віки створеної влади олігархів.

Верхівка втекла, але залишені корені швидко проросли у відновлений олігархічний владі. Розгорнувся новий ланцюг нехтування принципами суспільної моралі. Спочатку виявилось, що двоє з трьох «лідерів Майдану» є зрадниками національних інтересів України. Потім був використаний вже напрацьований досвід обману виборців. І нарешті, до влади в Україні прийшли вже досвідченіші олігархи, ще більше пов'язані з московськими і світовими олігархами.

Джерелами конфлікту новітнього відродження національної незалежності України є невідповідність економічних і моральних категорій. Вихід з цього парадоксального стану буде обумовлюватись закономірностями розвитку суспільства, від розуміння яких залежить успіх визвольного руху. Перспективи олігархічного спротиву економічному націоналізму в Україні перебувають на межі зіткнення двох протилежних світоглядів. Олігархи відверто нехтують моральними цінностями українців заради економічної вигоди, українці долають економічні труднощі, але втрачають свої моральні цінності.

Економічні перспективи олігархів в Україні обумовлюються інституційним устроєм господарювання, який вони заснували. Система, яку вони побудували, значною мірою відповідає устрою «фінансових пірамід»¹.

Свого часу державні інститути виявились безпорадними у питанні захисту суспільства від «комерційних фінансових пірамід». Сплеск їхнього поширення в усьому пострадянському просторі припадає на ті роки, коли були зруйновані колоніальні, але ще не були побудовані національні інститути влади. Переважна їхня більшість припинила діяльність у результаті природної схильності до самознищення, а не кримінального переслідування². Приреченість «фінансової піраміди» обумовлюється тим, що її існування передбачає більші суми виплат (привласнення), ніж внесків (платежів). Відповідно до елементарних економічних законів, таке можливе лише за умови перевищення кількості платників над кількістю тих, хто отримує виплати. Тобто для існування «комерційної фінансової піраміди» кількість учасників (платників) має збільшуватись безкінечно, тоді як кількість не тільки схильних до отримання дармової вигоди, але й людей, взагалі обмежена.

Започаткування «комерційних фінансових пірамід» ґрунтується на засадах **добровільної участі**. Її учасники гуртуються довкола

¹ Фінансові піраміди: теоретичне та практичне функціонування. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%B4%D0%B8-%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0/>

² Князев С. М. Фінансова піраміда: поняття та криміналістичні ознаки // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2011. — № 1 (1). — С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1%281%29__5

аморальної у своїй суті ідеї економічно невинуватеного збагачення. А відтак вони відіграють своєрідну позитивну роль очищення суспільства шляхом вилучення коштів у схильних до антисоціальної поведінки осіб.

З вичерпанням ресурсу добровільної участі настали часи запровадження **примусового принципу** побудови фінансової піраміди. В СРСР це були білети державної лотереї, які продавали у добровільно-примусовій формі дрібні партійні співробітники, профорги і комсоморги на підприємствах при купівлі якогось дефіцитного товару¹.

Перехід від «комерційних фінансових пірамід» до «державної фінансової піраміди» спочатку був замаскований під цілком «законні» страхові компанії, інвестиційні фонди і т. п. Антисоціальна сутність такої піраміди залишилась незмінною, але суттєво змінились умови її функціонування. Став досяжним «ефект масштабу», коли кількість учасників дорівнює кількості населення підкореного такій державній владі (олігархам), а кількість досяжних до залучення коштів зростає до розмірів міжнародних кредитів. З придбанням повноважень державної влади організатори цієї «фінансової піраміди» отримали потужні важелі примусового залучення до її діяльності. Тепер кожен громадянин платить вже не за участь у якомусь там «МММ» або «Еліта-центр», а за користування електрикою, теплом чи транспортом. Спорідненість цих платежів полягає не тільки у їхній сумнівній економічній обґрунтованості, але й у тому, що вони в остаточному підсумку виводяться з реального сектору Української економіки у вільні від оподаткування офшорні зони.

Результати діяльності «державної фінансової піраміди» подібні до результатів «комерційних фінансових пірамід», але з урахуванням «ефекту масштабу» це — виснаження української економіки.

¹ Лотереї СССР. URL: <https://lotostat.ru/info/loterei-sssr/>

Відповідно до наведеної нами гіпотези, перспективи керування олігархів в Україні невтішні у першу чергу для них самих, адже руйнується основа їхнього збагачення. Мотиви поведінки олігархів і організаторів «комерційних фінансових пірамід» споріднені у прагненні отримання економічно невиправданої вигоди, що суперечить моралі добропорядної поведінки.

Моральні закономірності перспектив панування олігархів в Україні розглянемо з використанням тієї методології Адама Сміта, за допомогою якої він у четвертій і п'ятій книгах дослідження «Про природу і причини багатства націй» показує недоліки меркантильної системи¹. Поведінка сучасних олігархів відповідає базовим положенням теоретиків меркантилізму тих часів.

Сила методології А. Сміта полягає в тому, що вона ґрунтується на чітких світоглядних орієнтирах. Назване дослідження було ним перерване і знову поновлене після зосередження уваги на теорії моральних почуттів². Подібний зв'язок економічних і моральних категорій відстежується і в сучасній Україні.

Вихід з парадоксальної ситуації завжди виглядає не менш парадоксальним, ніж сама ситуація. На перший погляд, залежність добробуту людини від її моральних почуттів відсутня. Дійсно, про яку високу мораль може йти у тих, хто доценту винищує цілу державу, якщо не голодоморами з репресіями, то витонченими хитромудрими схемами комунальних субсидій? Адже вони багатшають! І яка мораль тих, хто дозволяє це робити з собою? Хіба не видно, що їх ведуть до загибелі? Але, як бачимо, рух до повного

¹ Smith, Adam. 1776 [1981]. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Volume III. R. H. Campbell and A. S. Skinner, eds. Liberty Fund: Indianapolis. URL: <https://archive.org/stream/wealthofnations03smituoft#page/42/mode/2up>.

² Smith, Adam. 1975 [1759, 1790]. *The theory of moral sentiments*, eds. D. D. Raphael, and A. L. Macfie. Oxford: Clarendon Press. URL: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_MoralSentiments_p.pdf

економічного занепаду відбувається за умов відсутності моралі людяності у перших і достатньо високого порогу терпіння морального пониження в інших.

Взаємозв'язок змін між статками олігархів та добробутом українців зі змінами ВВП

Деструктивний вплив олігархів на інститути влади в Україні полягає у спотворенні системи інституційного забезпечення економічної діяльності¹. Обрана з нехтуванням національними інтересами група осіб запроваджує політичні інститути привласнення результатів господарювання всієї нації. При цьому вони не докладають власних зусиль і не витрачають власного майна чи коштів на облаштування національної економіки, а спрямовують результати праці всієї нації на власну користь. А використовують привласнені й приховані за кордоном кошти виключно для утримання такої державної влади, яка дозволяє їм привласнювати і приховувати.

Економічна сутність створеного олігархами інституційного розриву (між формальними владними і неформальними національними правилами поведінки) полягає у руйнуванні цілісності відтворювального циклу господарської діяльності. Цей шлях до збагачення через виснаження його джерела є шляхом в нікуди. Але засліплені хворобливою жадібністю олігархи позбавлені не лише здорового глузду, але й моральних критеріїв. Адже чи можна керуватись у прагненні знищити джерело власних статків і вкладати їх у побудову варварських інститутів пригнічення національної свідомості облудливою наукою, а там, де вона не діє, фізичним примусом?

¹ Попов В. Ю. Аномальність інституційного забезпечення економічної діяльності в Україні // Четверті Бандерівські читання «Як завершити Українську національну революцію»: збірник матеріалів (2 лютого 2017 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. — К.: «Промінь», 2017. — С. 234–249.

Вони добре усвідомлюють, що власні переконання нації набагато потужніші, ніж будь-яке матеріальне багатство. Вони мають значний досвід збагачення з використанням брехні та шахрайства, і не зважають на історичні факти, коли їм не тільки не дозволяли цього робити, але й жорстоко карали за це. Новітні олігархи вже добре засвоїли, що підкорити українців примітивною фізичною силою неможливо (репресії, голодомори), і що головна загроза їхньому існуванню нездоланна, тому що криється у загартованій декількома поколіннями незламності української нації.

Зброєю знищення ворога є все те, що загрожує його існуванню. Ворог української нації не має подібної ідеологічної зброї, бо він денационалізований, а тому не має адекватних засобів у протистоянні з нею. Побудова економічного націоналізму в Україні — загроза останньому його важелю. І ця загроза цілком реальна, адже не існує такого майна, якого не можна відібрати силою, але не існує такої сили, яка зможе відібрати національну свідомість.

Статки олігархів і ВВП в Україні

Аналіз статистичних показників виконано з метою виявлення:

- взаємозв'язку змін статків найбагатших людей в Україні зі змінами підсумкового показника функціонування української економіки — валового внутрішнього продукту (ВВП). Щільність цього взаємозв'язку дає уявлення про ступінь зв'язку змін статків олігархів і ВВП, а відтак про їхню зацікавленість у впливі на державну владу в Україні;

- взаємозв'язку змін добробуту українців зі змінами ВВП. Його щільність дає уявлення про ступінь залежності змін добробуту українців від змін ВВП, а відтак про економічні чинники їхнього ставлення до державної влади в Україні.

У цій розрахунковій частині використано методологічний підхід і статистичні дані, наведені у вже згаданій публікації Христі Фріланд *«Сумарні активи індійських плутократів, цих сорока*

восьми мільярдів, у 2012 році дорівнювали 14-м відсоткам ВВП країни. Це дорівнює питомій економічній вазі 424-х американських мільярдів»¹. Порівняльний аналіз з використанням наведених показників вказує на зворотний зв'язок економічної могутності країни і статків її олігархів (Табл. 1).

На відміну від Індії, кількість мільярдів в Україні у 2012 р. становила: за версією «Форбс» 8², а за версією журналу «Фокус» — 18³, але тільки двом з них (Р. Ахметову та В. Новинському) належало не 14% від ВВП, а навіть більше — 15,2%. При цьому середня концентрація активів на одного олігарха у США та в Індії становила приблизно по 5 млрд дол. США, тоді як в Україні вона була у 2,3 раза більшою — 11,52 млрд дол. США.

Якщо ВВП України було менше в 11,1 раза, ніж Індії, і в 103,1 — ніж США, то частка ВВП на одного мільярда в Україні навпаки була більшою в 26,1 раза, ніж в Індії, і у 230 — ніж у США. За даними Світового банку⁴, названі країни у структурі світового ВВП у 2012 р. становили: США — 22,43%, Індія — 2,54%, а Україна — 0,24%. Статки одного українського мільярда становлять у 230 разів більшу частку ВВП України, ніж частка статків одного американського у 100 разів більшому ВВП США.

¹ Фріланд Х. Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи / пер. з англ. М. Климчука. — К.: Наш формат, 2017. — С. 209.

² Другий український рейтинг «Forbes». «НАШІ ГРОШІ», 06.04.2012. URL: <http://nashigroshi.org/2012/04/06/druhyj-ukrajinskyj-rejtynh-forbes/>

³ Журнал «Фокус» № 13 (276). 30 березня 2012.

⁴ Gross domestic product 2012. World Development Indicators database, World Bank, 17 December 2013. URL: <http://ina.bnu.edu.cn/docs/20140606095454036563.pdf>

Таблиця 1

Порівняльний аналіз сумарних активів олігархів, 2012 р.

Показник	США	Індія	Україна
ВВП, млрд дол. США	15647,6	1691,4	151,8
ВВП відносно (Україна = 1)	103,1	11,1	1,0
Частка активів олігархів у ВВП, %	14,0	14,0	15,2
Кількість олігархів	424	48	2
Активи олігархів, млрд дол. США	2190,664	236,796	23,032
Середні активи одного олігарха, млрд дол. США	5,17	4,93	11,52
Частка ВВП на одного олігарха, %	0,03	0,29	7,59

Джерело: розраховано за даними^{1, 2, 3}

Наведені розрахунки показують економічний зміст моральної категорії порядної суспільної поведінки, за якої соромно бути багатим серед бідних, адже надмірне індивідуальне збагачення супроводжується загальним збіднінням українців. Умовно кажучи, багатії в Україні у 26 разів аморальніші, ніж в Індії, і у 230 разів — ніж у США.

Сам по собі значний розмір статків мільярдерів відносно ВВП вказує на те, що вони є потужними суб'єктами впливу на економіку України. А відтак вони не прості пересічні багаті громадяни, а олігархи, які здобули свої статки з дозволу, потурання або сприяння органів державної влади. Факт занепаду української економіки за цих обставин вказує на те, що для чинної влади в Україні інтереси окремих багатіїв важливіші за інтереси української нації. Порівняльний статистичний аналіз змін статків олігархів і ВВП відображає наслідки зрощення багатіїв з державною владою.

¹ Фріланд Х. Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи. С. 209.

² Журнал «Фокус» № 13 (276). 30 березня 2012.

³ Gross domestic product 2012. World Development Indicators database, World Bank. 17 December 2013. URL: <http://ina.bnu.edu.cn/docs/20140606095454036563.pdf>

Динаміка змін частки здобутків олігархів у ВВП України показує хронологію тієї шкоди, до якої призвели злочинні дії державної влади проти української нації (Табл. 2).

Таблиця 2

Статки олігархів в Україні, 2002–2017 рр.

Рік	ВВП, млн. дол. США	Статки олігархів, млн дол. США	Кількість олігархів	Статки олігархів до ВВП, %
2002	42393	3800	3	8,96
2003	50133	6850	6	13,66
2004	64883	10950	5	16,88
2005	86142	10600	7	12,31
2006	107753	36727,0	25	34,08
2007	142719	48611,0	25	34,06
2008	179992	67590,0	25	37,55
2009	117228	22608,7	25	19,29
2010	136013	31997,3	25	23,53
2011	163160	61719,6	25	37,83
2012	175781	58966,0	25	33,55
2013	183310	54875,1	25	29,94
2014	133503	49326,0	25	36,95
2015	91031	27330,0	25	30,02
2016	93270	17300,0	25	18,55
2017	112154	16082,0	25	14,34

Джерело: таблиця складена за даними^{1, 2, 3}

¹ The World Bank Group. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>

² Список 2002 року 100 найбагатших центральної та східної Європи. Wprost 24. URL: <http://web.archive.org/web/20081216111454/http://najbogatsieuropejczycy.wprost.pl/?b=-1&e=37>

³ AWR Wprost 24.

Сучасна влада в Україні прагне приховати своє нехтування українцями на користь поклоніння великим грошам, а тому офіційні статистичні дані стосовно кількості і статків олігархів та джерел їхнього надходження відсутні. Водночас державний масштаб розкрадання не залишається поза увагою закордонних та вітчизняних аналітиків^{1, 2}. Оскільки нас цікавить лише загальний стан змін, кількість олігархів у 2006–2017 рр. обмежена лише 25-ма найбагатшими, а наведені розрахунки виконувались без претензії на абсолютну точність. Але навіть попри обмеженість доступної для аналізу інформації і вибірковість її наведення, спостерігаються цілком логічні для поведінки олігархів зв'язки змін частки і обсяги їхніх статків зі змінами ВВП.

Частка статків олігархів у ВВП упродовж досліджуваного періоду в середньому становить 25% — від 8,96% 3-х олігархів у 2002 р. до 37,83% 25-ти (з 200 наведених у журналі «Фокус»³) у 2011 р. До світової фінансово-економічної кризи у період 2006–2008 рр. 25 найбагатших становили більш ніж третину ВВП (34,08–37,55%). Після стрибка долара з курсу 5 до 8 їхні статки зменшились майже на 45 млрд дол., а частка у ВВП — до 19,29%. Але після кризи вони швидко відновили свої позиції, і у 2011–2012 рр. їхні статки знову зросли до третини від ВВП (37,83 і 33,55% відповідно).

Після стагнації української економіки у 2012–2013 рр., коли темпи приросту ВВП були на межі статистичної похибки (2012 р. = 0,2%) або незмінні (2013 р. = 0%), статки олігархів зменшились майже на 4,2 млрд дол., а у порівнянні з ВВП — до 30%. Знецінення гривні у 2013–2014 рр. мало не удвічі (з 7,993 до 15,7686) обвалило український ВВП — майже на 50 млрд дол., але сукупні

¹ Наприклад: Журнал Корреспондент № 25 (214). 1 липня 2006 (рос.).

² AWR Wprost. URL: <http://web.archive.org/web/20081216111454/http://najibogatsieuropejczy.wprost.pl/?b=-1&e=37>.

³ Журнал «Фокус» №11 (224). 18 березня 2011 (рос.).

статки 25 найбагатших олігархів зменшились тільки на 5,5 млрд дол., що знову збільшило їхні статки відносно ВВП майже до 37%.

Найбільше зростання обсягів статків олігархів у 17,8 раза (з 3,8 до 67,6 млрд дол.) спостерігалось у 2002–2008 рр. на тлі зростання ВВП у 4,2 раза (з 42,4 до 180 млрд дол.). Зменшення статків 25 найбагатших олігархів майже у 3 рази (з 67,6 до 22,6 млрд дол.) відбулось під час світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., коли ВВП України зменшився на 14,8%, а з врахуванням падіння курсу гривні — у 1,5 раза (зі 180,0 до 117,2 млрд дол.).

З відновленням української економіки у 2010–2013 рр. і зростанням ВВП у 1,3 раза (з 136 до 183,3 млрд дол.) статки 25 найбагатших олігархів зросли у 1,7 раза (з 32,0 до 54,8 млрд дол.). Падіння ВВП у 2014–2015 рр. майже у 1,5 раза (з 133,5 до 91,0 млрд дол.) супроводжувалося зменшенням статків олігархів у 1,8 раза (з 49,3 до 27,3 млрд дол.).

У загальному підсумку начебто хаотичні зміни ВВП України і статків олігархів упродовж 2002–2017 рр. насправді прямо узалежені. Коефіцієнт кореляції між цими показниками дорівнює 0,932, що мовою статистики означає наявність майже функціонального зв'язку між ними.

Добробут українців і ВВП в Україні

На те, що чинну українську владу обступили олігархи, вказує її ставлення до змін статків купки багатіїв. Вчений-економіст, член-кореспондент Академії технологічних наук України, заслужений економіст України Олександр Пасхавер (у різні роки радник прем'єр-міністрів, міністрів, президентів, зокрема й теперішнього), найліпше характеризує відповідні уподобання. Епіграфом до публікації про статки олігархів у 2016 р. обрано такий його вислів: «Зниження вартості активів найбагатших співвітчизників — це люстро української дійсності, що віддзеркалює всі пороки та звитяги капі-

талізму, який звужується, мов шагренева шкіра»¹. А до публікації того ж видання наступного року обрано таке: «Сто найбагатших українців стали ще багатшими. Це обнадійлива ознака того, що національна економіка одужує». У самій публікації робиться спроба пом'якшити це пряме ототожнення одужання української економіки зі збагаченням найбагатших: «... крива вітчизняного капіталізму пішла вгору. А значить, є надія на стійке економічне зростання для всіх тих 40 млн українців, які не потрапили до списку ста найбагатших співвітчизників. Що саме по собі вже є благою звісткою»².

Наскільки корисним для української економіки став перехід від «диктатури пролетаріату» до неприхованої «диктатури олігархів»? Чи насправді для 40 млн українців, які не потрапили до списку найбагатших, змінилась ситуація на краще? Усвідомити правдиву відповідь на ці питання нам допоможе статистичний аналіз: порівняємо офіційні показники змін суми індексів інфляції та безробіття зі змінами темпів приросту ВВП.

У 2014–2015 рр. одночасно з падінням ВВП у 1,5 раза скоротився індекс обороту роздрібної торгівлі послідовно до 91,1% і до 80,2%³. Упродовж цих років олігархи лише частково втратили свої статки (Табл. 2), а купівельна спроможність пересічних громадян зменшувалась послідовно майже на 10% і на 20%. З урахуванням кумулятивного ефекту, українці змогли купити у 2015 р. на чверть (27%) менше, ніж у 2013 р. Зміни цього показника залежать від інфляції та безробіття, рівень яких визначається на основі офіційних ста-

¹ Золоті наші. Новое время № 40. 27 жовтня 2016. URL: <https://magazine.nv.ua/journal/2602-journal-no-40/zolotue-nashi.html>

² ТОП-100 найбагатших українців / Новое Время № 39 / 27 жовтня 2017. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2767-journal-no-39/top-100-bogatuh.html>

³ Статистичний щорічник України за 2015 рік : статистичний щорічник / Державний комітет статистики України: за ред. І. М. Жук / А. О. Вишневська (відп. за вип.). — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. — С. 27.

тистичних даних: інфляції — на основі індексу зростання споживчих цін, а безробіття — на основі рівня безробіття.

У досконалій ринковій економіці залежність між параметрами інфляції і безробіття зворотна, а відтак сума цих показників майже не змінюється. Порушення такої закономірності в українській економіці дає підстави для висновку про те, що «... незадовільний стан української економіки і складності у прогнозуванні макроекономічних зрушень для формування відповідної грошово-кредитної політики значною мірою визначаються недосконалістю інститутів ринкової взаємодії»¹. Коли вони зростають, зменшується не тільки купівельна спроможність, але й зростає індекс злиденності, який видно у сумі цих показників.

Індекс злиденності досліджується для вимірювання ефективності урядової політики і для порівняння досконалості економік різних країн. Британський економіст Девід Бланчфлауер у статті «Вплив макроекономічних шоків на добробут» саме таким чином визначає негативні наслідки безробіття та інфляції. За його розрахунками, цей показник у США був найбільшим у 1970–1979 рр. (13,29%), а найменшим — у 1948–1959 рр. (6,85%)². Стів Х. Ханке, професор прикладної економіки Університету Джона Хопкінса у Балтиморі, наводить приклад вимірювання змін індексу злиденності під час президентських термінів у США³.

Відповідно до обраної нами методології дослідження статків олігархів, порівнюємо зміни індексу злиденності зі змінами темпів приросту ВВП (рис. 1).

¹ Попов В. Ю. Українська економіка в параметрах інфляції та безробіття. // Економіка України — 2011р. — № 11 — С. 79.

² David G. Blanchflower. Books/Monographs/Reports. URL: <https://www.dartmouth.edu/~blnchflr/Projects.html>

³ Measuring misery around the world. Perspective. GlobeAsia May 2014. URL: <https://www.kitco.com/reports/Measuring-Misery-Around-the-World-May-2014.pdf>

Певна дзеркальна симетричність у змінах цих показників цілком закономірна, а їхня стрибкоподібність і хаотичність демонструють ступінь неупорядкованості державної економічної політики в Україні. Загальна амплітуда коливань кривої злиденності становить 45,1 пп. — від 7,3%, у 2012 р. до 52,4% у 2015 р. За відсутності сталої тенденції до зменшення вона демонструє у певні періоди спадну або висхідну динаміку, майже протилежну до змін темпів приросту ВВП.

Наприклад, у 1996–2002 рр. індекс злиденності зменшується з 47,63% до 9,0%, а у 2002–2008 рр. він зростає до 28,7%, але потім знову зменшується у 2009–2013 рр. з 21,1% до 7,7%. Черговий злет з 7,7% у 2013 р. до 52,4% у 2015 р. зумовлений падінням темпів приросту ВВП з 0,0% у 2013 р. до від’ємного значення (-9,8%) у 2015 р. Стабілізація індексу злиденності у 2016–2017 рр. на рівні 21,7% і 23,2% відбулась на фоні додатних темпів приросту ВВП — 2,4% і 2,5% відповідно.

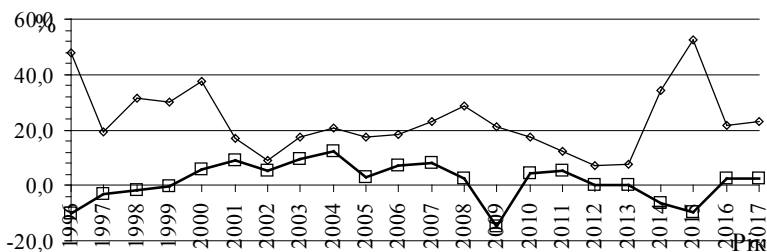

Рис. 1. Динаміка показників темпів приросту ВВП та індексу злиденності в Україні, 1996–2017 рр.,

де: —◇— — індекс злиденності; —□— — темп приросту ВВП.

Джерело: Статистичні щорічники України.

На характер взаємної залежності змін індексу злиденності і темпів приросту ВВП вказує коефіцієнт кореляції (-0,49). Тобто між цими двома показниками спостерігається цілком закономірна середня зворотна залежність, адже в єдиному господарському просторі відносно зростання (скорочення) ВВП неможливе без відповідного скорочення (зростання) безробіття та інфляції.

Найбільш впливовою складовою індексу злиденності завжди була інфляція — з найменшими значеннями у роки дефляції (2002 р. і 2012 р.), або інфляція на межі статистичної похибки (0,5% у 2013 р.). При цьому амплітуда змін індексу інфляції становить 43,9 п. п., а рівня безробіття — у 8,3 раза менше (5,24 п. п.). Така різниця розбіжність між змінами цих взаємопов'язаних показників суперечить відомим закономірностям і може бути пояснена лише похибками в офіційних статистичних даних. Наприклад, методика розрахунку рівня безробіття в Україні враховує тільки тих, хто стоїть на обліку у центрі зайнятості. Але, як повідомив міністр соціальної політики України Андрій Рева, від 3,2 до 9,0 млн українців виїхали на заробітки за кордон, тобто поза увагою статистики рівня безробіття залишаються від 20 до 50% економічно активного населення¹.

Таким чином, аналіз лише вкрай далеких від правди офіційних статистичних даних не підтверджує правдивість розповсюджених на загал оптимістичних тверджень. «Диктатура олігархів» небезпечна не лише для більшості українців, які вже опинились на межі повного збідніння, але й для самих олігархів, влада яких не зможе примножувати їхні статки у виснаженій українській економіці. Вони створюють загрозливі передумови

¹ Рева сказав, скільки українців заробляє на хліб за кордоном. Укрінформ 22.12.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2606697-reva-zaavlaeso-zarobitcan-uze-ponad-12-miljoniv.html>

знецінення записаних на них активів і революційного відсторонення їх від влади. З наведеного нами аналізу можна побачити певні ознаки цього процесу.

Наприклад, відносно незначні статки перших мільярдерів у 2002 р., (8,96% до ВВП) спостерігаються на тлі відносно низького рівня злиденності (9,0%), тоді як найвищим їхнім статкам у 2008 р. (37,55% до ВВП) відповідає більш як триразове зростання показника злиденності (28,7%). Натомість після майже дворазового зростання злиденності всіх українців до 52,4% у 2015 р., починається поступове скорочення статків олігархів до 14,34% відносно ВВП у 2017 р. Тож твердження у наведених вище цитатах про оптимістичні перспективи від збагачення олігархів оманливі не лише для пересічних українців, але й для самих олігархів. А відтак вони мають завдячувати не тим радникам, які підштовхують їх до неминучої катастрофи (О.Пасхавер), а тим українцям, які, намагаючись вберегти себе від злиднів, фактично намагаються убезпечити і їх від цілком передбачуваних перспектив.

Висновки (перспективи панування олігархів в Україні)

Результати дослідження вказують на безперспективність олігархічного спротиву економічному націоналізму в Україні. Відповідно до розрахунків, пряма залежність статків олігархів від ВВП (коефіцієнт кореляції у 2002–2017 рр. дорівнює 0,932) спостерігається на тлі збідніння більшості українців (коефіцієнт кореляції між індексами ВВП і злиденності у 1996–2017 рр. дорівнює –0,49). Лише таким станом речей можна пояснити те, що на сьогодні ВВП України у цінах 1990 р. постійно зменшується. Зі зменшенням ВВП знищується економічна основа існування тих українців, на результатах господарювання яких багатіють олігархи.

Високі статки у сполученні з важелями державної влади справляють враження про непорушність олігархічної влади в Україні. Але жодні статки і жодна державна влада не в змозі подолати за-

кони природи. Економічні закономірності такі ж непорушні, як закони всесвітнього тяжіння. Поведінка теперішніх провладних багатіїв така ж варварська, як і в доцивілізаційні часи, тому їх очікують подібні перспективи.

Розглянемо два крайні варіанти їхніх перспектив: панувати в Україні довічно і (або) залишити Україну з виснаженою ними економікою під створеною ними загрозою для існування.

Для довічного владарювання в Україні олігархам потрібно виконати нездійсненне — підкорити українську націю. Аморальністю намірів обумовлюється варварський характер доступних їм важелів: обмеження рівня знань у поєднанні з фізичним примусом. Такий ідеальний для них державний устрій вже добре відомий як рабовласництво, тож і перспективи «новітніх» рабовласників не важко передбачити.

Намагання реалізувати перший варіант неодмінно виштовхує олігархів у інші країни, де вони з «поважних» державників перетворюються у беззахисних втікачів — зрадників батьківщини. Ті закордонні олігархи, які сприяли їхньому збагаченню через виснаження української економіки, тепер стають їхніми конкурентами. Тепер вони зроблять все можливе, щоб відібрати у колишніх поплічників їхні статки як незаконно придбані (П. Лазаренко).

Перспективи затвердження економічного націоналізму в Україні розташовані на перетині економічних закономірностей і моральних цінностей українців. Нехтування економічними закономірностями загрожує економічним поневоленням. Нехтування моральними цінностями загрожує втратою суспільної свідомості.

Господарська діяльність України, формально об'єднаної інституційними й територіальними межами єдиної держави, впродовж майже чверті сторіччя характеризується зменшенням виробництва, перекрученням розподілу і скороченням споживання. Зменшення статків усього суспільства супроводжується цілком логічним збіднінням переважної і неприродним збагаченням мізерної

його частки. Те, що статки найбагатших змінюються синхронно зі змінам ВВП, вказує на те, що саме ця мізерно мала частина суспільства є біля важелів державного управління.

Економічний аспект цього парадоксу полягає у тому, що результатом діяльності обраної начебто за згодою усього суспільства влади є занепад держави. Адже неминучою перспективою такого стану є крах ретельно побудованої нею олігархічної системи володарювання.

Моральний аспект полягає у тому, що поведінка згаданих часток суспільства (і переважної, і мізерної), суперечить нормам людської гідності. Неприпустимим є перебування усього суспільства у стані постійного збідніння більшості через збагачення меншості, і відсутності спротиву більшості, яка постійно грабує меншість.

Обидва ці аспекти розгортаються у єдиному суспільстві, тому послідовний розгляд їхньої ролі у виникненні названого парадоксу не означає їхнього штучного відокремлення. Навпаки, економічне поневолення українців здійснювалось послідовним нехтуванням моральними цінностями української нації.

Цей «**баланс деморалізації**» вкрай непевний і розташований на межі спалахів революційних спротивів з одного боку, та придушення цих спротивів з іншого. Але олігархи його утримуватимуть лише до вичерпання економічного резерву нації, коли вже не матимуть зиску від панування або коли спротив нації загрожуватиме їхньому існуванню. І він буде дуже швидко зруйнований щойно політичні сили нації виконають вже згадану настанову Степана Бандери — «сформувати національно-політичну **свідомість**».

Досвід Майдану Гідності підтверджує справедливість судження про слабкість аморальної позиції олігархів в Україні, навіть з урахуванням їхньої закордонної підтримки. Провладні багатії повтікали до своїх московських протезе, московські запанікували і почали збройну агресію, а більш могутні закордонні з переля-

ку поприсилали цілу купу своїх вищих державних чиновників подивитись на тих «простих» українців, які наважились виборювати свої моральні цінності.

Потужність моральних мотивів обумовлюється ступенем усвідомлення особистістю її приналежності до певної спільноти. При розгляді питання впливу на національну свідомість українців у сучасних умовах слід брати до уваги низку відправних обставин: **залишкову історичну спадщину і сучасні антинаціоналістичні впливи**. Саме ці обставини були і залишаються головними чинниками перешкоджання розробці і реалізації тієї нашої визвольної концепції, про яку говорив Степан Бандера¹.

Залишкова історична спадщина вказує на те, що пригнічення національних рухів здійснювалось насамперед через вплив на свідомість націй. Побудована на спекулюванні економічними інтересами марксистська псевдонаукова теорія була представлена так, що знайшла підтримку у всіх куточках світу. Наскільки потужним був цей вплив, вказують ті його залишки, які досі не могла викоринити ні його критика, ні навіть розпад «марксистського політичного проекту у колишньому радянському блоці...»². Свідомість керівників і теоретиків українського національного визвольного руху була під значним впливом цієї ідеї. Їхні прагнення побудувати національну державу породжували нездоланий конфлікт з положеннями антинаціонального проекту. Залишалась незламною стійкість національної свідомості не тільки провідників і науковців української нації, але й більшості українців тих часів.

¹ Бандера С. Перспективи української революції. — Мюнхен: Видано коштом ОУН Українського Інституту політичної освіти в Мюнхені Дослідного Інституту «Студіум» у Торонті, 1978. — С. 136.

² Helleiner E. (2002), Economic Nationalism as a Challenge to Economic Liberalism. Lessons from the 19th Century, «International Studies Quarterly». No 46. P. 307–329. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-2478.00235>

Саме тому будівельники «світлого майбутнього» були змушені брутально знищувати українську інтелігенцію і всю націю голодоморами та репресіями.

Сучасні антинаціоналістичні впливи будуються шляхом підкріплення залишкової історичної спадщини новими методами модифікації суспільної свідомості. Але незмінними залишаються інструменти впливу на свідомість: унеможливлення виникнення української науки, мовно-культурна денаціоналізація, брутальне порушення територіальних кордонів, економічне гноблення. Значні фінансові та інтелектуальні ресурси спрямовуються на заповнення того антинаціоналістичного вакууму, який утворився у зв'язку з ганебним провалом марксизму. Колишні марксистки розробляють та поширюють майстерно обгорнуті облудливі тепер вже «націоналістичні» теорії. В основу їхніх розробок начебто покладена та сама боротьба з економічною нерівністю, але насправді вони мають на меті приспати національну свідомість у всіх куточках світу і унеможливити спротив збагаченню їхніх хазяїв — наднаціональних олігархів.

Різними способами, у першу чергу через сучасних науковців в Україні, здійснюються спроби денаціоналізації свідомості українців. Наприклад, таке підсумкове твердження в публікації про національну ідею як основу формування нової моделі економічного розвитку України: «Змушені констатувати, що сучасне українське суспільство — це суспільство без усталених традицій, ідеології, з розірваним історичним і культурним зв'язком з минулим»¹.

¹ Кицак Т. Г. Національна ідея як основа формування нової моделі економічного розвитку України в умовах системної трансформації та глобалізації Кицак Т. Г., Коваленко І. Ф. Соціально-трудові відносини теорія і практика зб. наук. пр. М-во освіти і науки України ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; Ін-т соц.-труд. відносин ; редкол. А. М. Колот (голова) [та ін.]. — Київ: КНЕУ, 2017. — № 2. — С. 192. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/22598/3/181-195.pdf>

Той факт, що історична пам'ять українців залишилась непохитною і сучасне покоління продовжує нести прапор визвольної боротьби, вказує на стійкість їхньої націоналістичної свідомості. Заразом наведені обставини вказують на парадоксальну ситуацію, коли результатом прояву незламної незалежності української національної свідомості все ще не є очікувана економічна незалежність. Ключем до розшифровки цього парадоксу може бути припущення про те, що українці досі не мають своєї власної наукової теоретичної бази побудови національного господарства, а тому були вимушені слідувати чужим вказівкам. З огляду на це, вимальовуються цілком конкретні обрії цільових настанов наукового пошуку:

- руйнування постколоніальної, спотвореної олігархічними засобами масової інформації свідомості і становлення національної — у кожного українця;
- виховання свідомого прагнення до формування цивілізованого джерела обрання національної державної влади;
- орієнтація українців на досягнення цілісності неформальних національних (звичаєвих) і формалізованих державних (законодавчих) інститутів влади.

Костянтин Денисов

кандидат економічних наук,
викладач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів і економічної теорії
економічного факультету
Запорізького національного університету

НАЦІОНАЛІЗМ — БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНИЙ ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КОМУНІСТИЧНИХ І ЛІБЕРАЛЬНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Поразка національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. призвела до відновлення імперського диктату Москви у вигляді комунізму з його відверто антиукраїнською риторикою і тоталітарним устроєм. Це стало підґрунтям для формування відповідної системи економічних відносин, заснованої на абсурдних експериментах, що суперечили не тільки економічній теорії, але й здоровому глузду — скасування приватної власності на всі засоби виробництва, націоналізація всіх підприємств, відмова на певному етапі від грошової системи, колективізація, форсована індустріалізація.

Створена ціною великих жертв економічна система протрималася до початку 60-х років, коли відбулось усвідомлення необхідності реформ. Українські вчені стали співавторами ряду новацій, які хоч і міцно трималися соціалістичних догм, але запроваджували певну свободу господарської діяльності підприємств. Врешті, саме догматики Політбюро КПРС їх і згорнули, побоюючись втратити повний контроль над економічними відносинами. Спроба поєднання планової та ринкової економіки у середині 80-х років

обернулася провалом¹ (хоч і створила умови для приватної ініціативи), адже КППС та радянський уряд не здатні були тримати ситуацію під контролем, експорт сировини не забезпечував високих валютних прибутків, посилилися соціальні та національні конфлікти.

Розвал червоної імперії ознаменувався реалізацією давньої мрії багатьох поколінь — незалежної України, яка успадкувала величезний за потенціалом господарський комплекс. Постало питання вибору моделі управління в умовах переходу до ринкових відносин та необхідності самостійно вибудовувати торговельно-економічні зв'язки з іншими країнами. І тоді сформувалося три табори: вчені, які відстоювали необхідність державного регулювання економічних відносин у перехідний період від планової до ринкової економіки; західні радники та їхні місцеві посіпаки-грантожери з гаслами про усунення державного регулювання, приватизацію, повну лібералізацію, вільні ринок та ціни; колишня партійна та комсомольська номенклатура, яка прагнула швидше прибрати до своїх рук будь-яке ліквідне майно.

Останні два табори перемогли і країна поринула у дикий капіталізм з економічними, ціновими та торговельними шоками. Заради об'єктивності зазначимо, що все ж були державницькі рішення, зокрема відмова зберігати на Україні рублеву зону. Цього від низки колишніх республік СРСР вимагав МВФ, шантажуючи при відмові припинити програму кредитування. На шантаж не піддалися лише Україна та країни Балтії, які розпочали національні грошові реформи, що в підсумку створило передумови для макроекономічної стабілізації. Союзниками МВФ на той момент були російські можновладці, які пропонували проводити взаємо-

¹ Еволюція ринкових інститутів в Україні : монографія.: у 2 ч. Ч. 2 / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.] ; за ред. канд. екон. наук В.В. Небрат ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2012. — С. 96–109.

розрахунки між колишніми республіками у рублях з кореспондентських рахунків у Центральному банку Росії¹.

До успішних економічних реформ слід зарахувати також грошову (1996) та створення спрощеної системи оподаткування (1998), запорукою яких стала участь вітчизняних вчених у розробці, підготовці та практичній реалізації. Тодішні керівники держави, попри їхню часом відверту антиукраїнську спрямованість, періодично дослухалися до представників академічної науки. Сьогодні радниками керівників вищого рівня є олігархи, бізнес-партнери зі статусом «любих друзів», пожирачі ліберальних західних грантів або іноземці з сумнівним досвідом реформування економіки. У кожного свій інтерес: олігархи — набити офшорні кишені, «любі друзі» — стати олігархами з подальшим набиттям офшорних кишень, грантожери та іноземці — захищати інтереси закордонного бізнесу та транснаціонального капіталу. Всі вони кожен по своєму доклалися до ухвалення нового законодавства про трансфертне ціноутворення (щодо спрощення умов виводу капіталів за межі України), про ринки природного газу та електричної енергії (створивши умови для додаткового збагачення олігархів, що контролюють приватні монополії) тощо.

Тепер вони лобіюють вільний продаж землі, наймаючи для телепропаганди своїх шкідливих ідей популярних осіб — відомих музикантів, журналістів. Разом з землею вони прагнуть продати державні стратегічні підприємства. І все це під гаслом ліберальних реформ, приходу іноземних інвесторів, викорінення корупції, зростання добробуту людей, європейських стандартів і ще чогось. Подібні шкідливі ідеї вже перемогли на початку 1990-х років, коли приватизація і ринок здавалися панацеєю від соціалістичної економіки загальної бідності.

¹ Шаров О. М. Валютна політика України: чверть століття невизначеності / О. М. Шаров. — Економіка і прогнозування. — 2016. — № 2. — С. 48–49.

Які результати мала економіка України за роки незалежності та ліберальних реформ (1990–2016)? Офіційна статистика свідчить: ВВП відчутно падав у 1991–2005 рр., 2009 р., 2014–2016 рр.; кількість зайнятих осіб скоротилася на 9,3 млн осіб, частка промисловості у валовій доданій вартості — з 36% до 25,7%; калорійність харчування населення зменшилася на 24,7%¹. Результати схожі з наслідками перших комуністичних експериментів над українською економікою та нацією.

Настав час ідеології українського націоналізму з відкиданням крайнощів комунізму і лібералізму. Лібералізм розвиває егоїзм, комунізм — відчуття безвідповідальності; націоналізм — почуття відповідальності перед нацією та єдність всіх індивідів навколо однієї мети. **Мета проста — Україна, де за задумом М. Міхновського² раби будуть свободними, невольники — вільними, злидарі — маючими, упосліджені — рівними, зневажені — гідними, а українці — людьми, громадянами цілого світу.**

Сьогодні питання соціальної справедливості стоять на порядку денному українських націоналістів³ через такі причини: інтереси нації вимагають подолання бідності та економічних негараздів;

¹ Державна служба статистики України / Публікації / Комплексні публікації / Статистичні щорічники України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² Міхновський М. Суспільно-політичні твори / Микола Міхновський. — К.: Смолоскип, 2015. — С. 175.

³ Сич О. Наступна революція матиме соціальний характер і антиолігархічну спрямованість / О. Сич / Четверті Бандерівські читання «Як завершити українську національну революцію»: збірник матеріалів (2 лютого 2017 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. — К.: Вид. «Промінь», 2017. — С. 32–41; Сич О. М. Соціально-консервативний націоналізм: фактори становлення // Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. — Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р. / Наук. ред. О. М. Сич. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. — С. 257–270.

на соціальних негараздах грають популісти та сили проросійсько-го спрямування; соціальні негаразди породжують негативні явища в суспільстві та гальмують формування середнього класу.

Якщо націоналізм гуртує різних індивідів навколо певної ідеї, то економічний націоналізм може об'єднати різні моделі, методи, інструменти та суб'єктів для подолання катастрофічних наслідків комуністичних і ліберальних експериментів в економіці України з подальшим її переходом на траєкторію сталого розвитку. Слід фундаментально визначитися з питаннями власності та моделі регулювання економіки. У пригоді стануть результати щорічних опитувань Інституту соціології НАНУ.

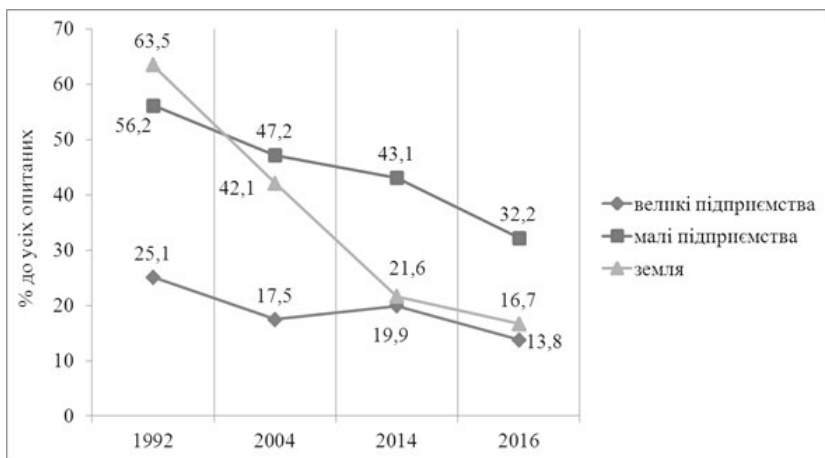

Рис. 1 Рівень підтримки українцями процесів приватизації окремих об'єктів власності за 1992–2016 роки¹

У 1992 р. понад половину українців підтримували приватизацію сільськогосподарської землі та малих підприємств, чверть

¹ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. URL: <http://i-soc.com.ua/ua/edition/ukrainske-suspilstvo/issues/>

опитаних — приватизацію великих підприємств (див. рис. 1). Останні доступні сьогодні результати опитувань показали, що рівень підтримки українцями приватизації землі зменшився у 3,8 раза, великих підприємств — у 1,8 раза, малих — на 42,7%.

На початках Незалежності приватна власність на землю давала українцям надію стати нарешті господарями на своїй землі. Націоналісти підтримували ідею ринку землі з огляду на можливість створення середнього класу на основі фермерів¹. Але хаотична та непрозора приватизація інших об'єктів, деградація правової системи, а особливо в частині реєстрації та охорони права власності, зумовили кардинальну зміну поглядів на земельні відносини. За останні три роки у рейтингу Doing business, за показником «Реєстрація власності», Україна опустилася з 61-го на 64-е місце. Негативу додають хаотичні рішення щодо процедури розпорядження землями — аукціони з умовою передачі 25% земель пільговим категоріям²; спроба запровадити подвійний контроль Держгеокадастру та органів місцевого самоврядування над землями поза межами населених пунктів, розкритикована науковцями та експертами³.

¹ Сиротюк Ю. М. Між соціальною справедливістю, псевдосоціальною демагогією та безпекою держави і нації // Соціальна політика в теорії і практиці українсько-го націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. — Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р. / Наук. ред. О. М. Сич. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. — С. 243.

² Постанова КМУ № 413 від 7 червня 2017 року «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF/print1523523051279167>

³ Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення та діяльності дрібних фермерських господарств і деконцентрації повноважень у сфері земельних відносин. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63085

У руках громадян та інших категорій користувачів (окрім аграрних підприємств різних форм власності) зосереджено 22 млн га сільськогосподарських земель, що становить 51,4% загального показника по Україні¹. Реалізація земельної реформи має відбуватися таким чином:

1) до початку реформи остаточно розмежувати зони відповідальності розпорядників земель, ліквідувати інститут подвійного підпорядкування, ліквідувати бюрократичний хаос та спростити реєстрацію власності;

2) створити спеціалізований державний земельний банк, виключно якому власники зможуть продавати свої наділи. Одразу слід передбачити джерела фінансування діяльності такого банку до моменту отримання ним достатніх платежів за користування зданими в оренду наділами. Адже йому необхідний буде початковий капітал для викупу земель від указаних вище категорій власників;

3) врахування потребує досвід ринку «зеленої» енергетики, де також діє модель єдиного покупця (монопсонія) в особі обленерго, які у певних випадках зволікають з оплатою за отриману енергію або штучно занижують обсяг її передачі до своїх мереж.

І жодних іноземних радників, експертів чи консультантів, а тим паче посадовців у центральних і місцевих органах виконавчої влади!

Має бути вирішена проблема обмеженості фінансової бази малих та середніх аграрних підприємств, на яких припадає майже 87% реалізованої продукції в галузі. Від 01.01.2017 року, на відміну від олігархічних холдингів, вони обмежені у державній фінансовій підтримці. Початок тому покладено після заміни особливого режиму оподаткування на систему дотацій, розподіл яких

¹ Сільське господарство України за 2016 рік. Статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. — К.: Держстат України, 2017. — С. 63.

відбувається на користь «любих друзів»¹. Особливий порядок оподаткування мав ознаки горизонтальної підтримки для всіх аграріїв без дискримінації; нині чинні дотації — це приклад вертикальної підтримки обраних у ручному режимі. Державні програми, пільгове цільове кредитування, прямі дотації, як то пропонує ВО «Свобода»², за умов горизонтального розподілу на всіх без виключення — абсолютно дієвий та ефективний спосіб нарощування ресурсної бази українських аграріїв.

Аграрний сектор, попри свої переваги, не здатен забезпечити сталий розвиток нації, економіки та держави. Нині він має сировинний характер, успадковуючи системні хвороби іншого важливого сектору економіки — промисловості. Під час V Бандерівських читань³ ми розглядали теоретичні та прикладні аспекти реалізації української національної моделі промислової політики імпортозаміщення з подальшою експортною експансією на ринки ГУАМ та Балто-Чорноморської вісі. В її основі — економічний націоналізм, національний прагматизм, відповідність зобов'язанням, які взяла на себе Україна перед СОТ, та опора на національні корпорації. Сьогодні їхнім аналогом можуть бути державні підприємства (ДП) стратегічного значення. Українські націоналісти впродовж XX–XXI ст. чітко дотримуються обґрунтованої думки — стратегічні підприємства мають належати виключно державі.

Державні стратегічні підприємства стабільно входять до рейтингу «ТОП-100 платників податків в Україні»⁴, а в рейтингу

¹ Гри в дотації: як аграрії взяли 4 мільярди. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/>

² Програма захисту українців. URL: <http://svoboda.org.ua/party/program/>

³ Денисов К. Економічне підґрунтя розбудови геополітичного проекту «Україна» / Обіжник Українських студій стратегічних досліджень. — № 4. — 2018. — К.: НАЦ «Українські студії стратегічних досліджень». — С. 19–26.

⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2389422-top100-najbilsih-platnikov-podatkov-v-ukraini.html>

«ТОП-10» їх порівно. 14,1% усіх податків (за виключенням ЄСВ) сплачена ДП із «ТОП-10». Середня зарплата на ДП перевищує аналогічний показник у приватному секторі на 27,53%; така ситуація у 12 із 16 секторів національної економіки¹. Перевагою ДП є високий рівень соціально-трудових відносин. Економічні проблеми на стратегічних підприємствах, звісно, є, що дає підстави чиновникам заявляти про неефективність державної форми власності. Ґрунтовно розібратися у причинах економічних проблем державних підприємств нам допоможуть результати перевірок, проведених Державною аудиторською службою та Рахунковою палатою України.

Ревізії Держаудитслужби України показали: за 2015–2017 рр. на ДП було допущено два основні види порушень: **а)** 3,43 млрд грн незаконних і нецільових витрат, недостач грошових коштів і матеріальних цінностей; **б)** 2,73 млрд грн недоотримання фінансових ресурсів². Через завищені витрати, продаж продукції за зниженими цінами і погану роботу з боржниками ДП втратили 6,16 млрд грн.

Причина того криється в системі управління та кадрових призначеннях. Опосередковано доказовим прикладом є результати аудиту Рахунковою палатою діяльності (за 2015–2016 рр. і 6 місяців 2017 року) державного АТ «Одеський припортовий завод», який став заручником фінансово-політичних амбіцій багатьох останніх урядів та наближених до них олігархів:

¹ <https://zaporizhzhya.svoboda.org.ua/news/articles/kostyantyn-denysov-derzhpidpryyemstva-pratsuyut-efektyvno-otzhe-nemaye-sensu-yih-prodavaty/126150/>

² Звіт про результати роботи Державної аудиторської служби України, її міжрегіональних територіальних органів та управлінь в областях за 2017 рік / I Том / Довідковий матеріал / Основні показники 2005–2017. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/132210>

1. Кредиторська заборгованість заводу виросла на 68% через непослідовну політику уряду та Фонду держмайна, найбільше коштом: **а)** девальвації, що вкупі з іншими чинниками призвела до збитків на суму 1,2 млрд грн; **б)** визнаних заводом штрафних санкцій у сумі 2,1 млрд грн.

2. Коефіцієнт рентабельності продукції за 2015–2016 рр. знизився у два рази, рентабельності активів і власного капіталу — у чотири рази.

3. Підприємство одночасно підпорядковане уряду, Фонду держмайна, Міністерству фінансів і Міністерству економіки — звідси управлінський хаос. Для прикладу, фінансовий план заводу на 2017 рік було затверджено лише 13.09.2017 року. Буквально через 3,5 місяця (а саме 27.12.2017 року) вже було затверджено фінансовий план на 2018 рік.

4. Не обійшлося і без фіскальної служби, яка стягнула з підприємства «авансом» 625,9 млн грн податку на прибуток. Понад половину (56,7%) цієї суми завод вже ніколи не поверне — закінчився термін позовної давності¹.

Висновок. Завод доводять до банкрутства, хоча він дає Україні можливість вигідно торгувати з арабськими країнами: їм вкрай потрібен карбамід, а вони можуть постачати дешевий газ замість Росії.

Якщо ДП працюють неефективно, потрібно змінювати їхніх керівників і формулу управління, а не форму власності.

У жодному разі не допускати до керівних посад іноземців. Кадровий резерв можна віднайти в тих випускниках ВНЗ, які здобувають профільну вищу освіту за бюджетні кошти. Держава вкладає гроші в їхню підготовку, згодом вони мають вкладати в ДП свій інтелектуальний капітал — знання, навички та уміння. Періодично проходити стажування чи перепідготовку на спеціальних курсах для підвищення фахового рівня та компетентності.

¹ Звіт Рахункової палати за 2017 рік. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16755497/Zvit_RP_2017.pdf?subportal=main

В економічній площині уряд має переглянути нормативи відрахування ДП частини прибутку до бюджету, щоб не обмежувати їхню фінансову базу для модернізації та розвитку. Обмеженню підлягають заробітні плати та премії керівників, які слід прив'язати виключно до результатів незалежного аудиту господарської діяльності кожного окремого підприємства за підсумками річного податкового періоду. Уряд має сприяти запровадженню інновацій на стратегічних підприємствах у напрямку енергозбереження, екологізації, глибокої переробки сировини, розширення товарного асортименту, соціально важливим результатом чого мають стати гідні умови та оплата праці робітників, виконання усіх соціальних зобов'язань, а стратегічно — створення нових робочих місць.

Підсумовуючи, зазначимо, що управління земельним банком і стратегічними підприємствами є елементом державного регулювання економіки у ринкових умовах. Регулювання, а не втручання, як-то відбувається сьогодні. Це жодним чином не зачіпає інтереси приватного бізнесу, хіба обмежує апетити олігархів щодо володіння стратегічними активами та природними монополіями. Українці підтримують необхідність поєднання державного управління та ринкових методів, про що свідчать результати згаданих вище опитувань Інституту соціології НАНУ. Від початку (2002 рік) частка прихильників комбінованої моделі зросла з 46,1% до 51,4% (2016 рік), що є абсолютною перевагою над іншими варіантами.

Ідеологічним підґрунтям подальших націоналістичних економічних реформ слід обрати підхід Дмитра Мирона-«Орлика», за яким «при будові господарського життя треба остерігатися всякого відірваного доктринерства, упертих шаблонів і бюрократичних експериментів, як це було, наприклад, у наших соціалістів, а тепер у більшовиків»¹. Негативний досвід реформ 1922–2016 років — яскраве тому підтвердження.

¹ Мирон Д. Ідея і чин України / Дмитро Мирон-«Орлик». — УВС ім. Ю.Липи. — Київ, 2017. — С. 249.

Олег Баган

кандидат філологічних наук,
доцент Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
голова Науково-ідеологічного центру ім. Д. Донцова

**НЕОЛІБЕРАЛІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ:
ЙОГО СУТНОСТІ Й ЗАГРОЗИ**

Одним із парадоксів сучасності є проблема розмивання світових ідеологій, затуманювання їхніх джерел та принципів в умовах прискороного цивілізаційного розвитку, який має передусім технологічні, телекомунікаційні і гіпервиробничі ознаки. Загальні успіхи науково-технічної революції XX ст. і створення основ телекомунікаційної цивілізації ніби розчинили в собі суспільні основи для змагання різних ідей та принципів, які перед тим довго конкурували між собою у сферах розвитку форм та інституцій влади, демократії, культури, господарювання та соціального забезпечення. Після 1945 р. відбувся поступовий занепад класичних політичних ідеологій передусім на Заході, оскільки умови загального господарсько-технологічного прогресу стирали гострі відмінності між ними, практика демократизму доводила, що рівень розвитку країни залежить передусім від рівня її свободи в усіх сенсах та аспектах суспільного буття, від рівнів освіченості та громадянської мобілізованості. Внаслідок поступового відставання і занепаду соціалістичної системи управління та господарювання в СРСР та країнах Східної Європи стало зрозуміло, що ідеологія і практика соціалізму-комунізму була лише патологічним тоталі-

таристським збоченням в цивілізаційному розвитку світу, «хворою мрією людства» (М. Куліш), а не передовою програмою його ушасливлення, як заповідали перші пророки цієї ідеології.

У ХХІ ст. людство ввійшло з ілюзією, що динамічний технологічний та економічний прогрес є головною сутністю суспільного буття, що нібито категорично і вичерпно пояснив Френсис Фукуяма своєю знаменитою працею «Кінець історії» (1992). Головною думкою американського філософа було ствердження, що ліберальна демократія західного зразка в основному перемогла після розпаду соціалістичного блоку в усьому світі, що вона є ідеальною формою для цивілізаційного розвитку планети, і цьому немає альтернативи.

Ще одним парадоксом сучасності стало те, що вже за 20 років після оприлюднення праці Ф. Фукуями у світі намітилося дуже завзяте протистояння між цивілізаціями, насамперед між Західною та Ісламською, про що просигналізував теракт 11 вересня 2011 р., який показав гостроту і фанатичність взаємонесприйняття, що триває й до сьогодні. Тенденції до цивілізаційного відчуження намітилися і на Далекому Сході, де лідером є Китай, в Південній Азії на чолі з Індією, в Латинській Америці, де стимулює події Бразилія, в Росії, яка як запізніла імперія пішла шляхом видворення специфічного неототалітаризму на синтезі замаскованої диктатури й реанімованого до статусу «національної релігії» православ'я.

Паралельно кризові тенденції охопили й такий успішний, на перший погляд, міжнародний проєкт, як Європейський Союз, який у 1990–2000-ні рр. розвивався й міцнів неймовірними темпами. Фактичний дефолт Греції, мільйонні хвилі афро-азійських біженців-іммігрантів, брекзит Великої Британії, деструктивні прояви офіційної політики мультикультуралізму — це лише перші сигнали. Як і сигнали про те, що Захід сьогодні переживає суттєву кризу духовності і моралі, що західний меркантилізм і пан-

економізм є страшною загрозою для екології планети, що світовий розвиток і гармонія стали заручниками інтересів фінансових транснаціональних еліт із кола країн т. зв. «золотого мільярда». Надмірне збагачення кількох плутократичних груп, які піднесли-ся й зуміли створити всепланетарну мережу впливів за допомогою ідей неолібералізму, стало сьогодні викликом і загрозою для людства.

На перший погляд видається очевидним, що Захід мав би схаменутися, в умовах нагромадженого неймовірного багатства та здобутого високого рівня культурно-освітньої свідомості він мав би почати перебудову стратегії розвитку, запобігаючи названим деструктивним тенденціям. Однак політика мультикультуралізму, цинічного утилітаризму, космополітизму й антитрадиціоналізму (антидуховності, антирелігійності) продовжується. У країнах Середньої і Східної Європи, в т. ч. в Україні, люди здебільшого не можуть збагнути, навіщо західні демократичні наглядові органи — Рада Європи, Європейський Парламент та ін. — так переймаються проблемами дотримання прав сексуальних меншин (ЛГБТ-спільнот), розвитку гендерної політики, впровадження ювенальної юстиції, захисту ромів як апатридів тощо. При тих викликах, які ми назвали, — економічні контрасти між членами ЄС, міжрасові конфлікти в Європі, брекзит, деградація національних і культурних цінностей — для європейських чиновників чомусь дуже важливо, чи відбувся гей-парад десь у Молдові або Грузії, чи ще ні. Настільки важливо, що вони ладні закрити очі на корупцію, недемократичну поведінку, господарське злодійство політичних еліт Східної Європи — лиш би вони проводили відкриті гей-паради і всіляко демонстрували свою лояльність до ЛГБТ-спільнот. І їм ще й сприятимуть. В чому тут суть?

Офіційна політика всетолерантності, космополітизму і мультикультуралізму в сучасній Західній цивілізації має свої ідейно-світоглядні основи. Ці основи називаються **неолібералізмом**,

який закорінений в добі Модернізму на межі XIX–XX ст. Неолібералізм треба відрізнити від класичного лібералізму XVIII–XIX ст. саме за дозою **морально-світоглядної складової**. Класичний лібералізм як ідеологія був спрямований на розвиток демократії та конституціоналізму, на досягнення головних свобод — виборів, віросповідання, слова, друку, зібрань, переконань, на витворення соціально-господарської основи для вільного ринку, на розвиток прогресивного мислення в суспільствах, на освітні і правові реформи в напрямку до створення громадянського суспільства. Однак приблизно після 1870 р. намітилася моральна і політична криза в західних демократіях. Великі економічні успіхи передових держав — Великої Британії, Франції, Німеччини, США, Нідерландів, Швейцарії, Данії, Швеції, в яких створювали індустріальну базу, їхня політика соціального забезпечення і підтримки бідних верств, народження великої кількості великих міст, які перетворилися на гігантські середовища проживання мільйонів вирваних з традиційної культури, з релігійних традицій, споживацьки налаштованих людей, і водночас ці міста були генераторами модернізаційних процесів, — усе це сповістило про народження нових форм цивілізації. Можливо, найпроникливіше і наймудріше про це написав відомий французький мислитель Гюстав Лебон у працях «Психологія мас» і «Психологія народів» (1895), який пояснив логіку створення масових суспільств, в яких профануються високі ідеї, еліти втрачають свої шляхетні характеристики і впливи, примітивні уявлення, уподобання і настрої стають панівними через те, що на верхні щаблі суспільної ієрархії масово виходять посередні люди. У 1930 р. цю концепцію мислення підсумував Х. Ортега-і-Гасет книгою «Бунт мас», в якій ще конкретніше описав процеси вульгаризації суспільного буття. Відтепер західні демократії щораз більше перетворювалися на охлократії, в яких все вирішували великі гроші, підмінювалися принципи чесних виборів і дотримання норм справедливості, в яких соціальний

прагматизм і споживацтво замінили ідеали суспільного полілогу і гармонії. Стало зрозуміло, що ідеал демократії, яким він здавався в умовах давньогрецьких держав-полісів, є цілком далеким від того, яку демократію могли створити європейці в умовах **масового суспільства**, в умовах, коли на верхах політики опинялися люди корисливі і захланні, брутальні і цинічні, які використовували норми демократії для обману і прихованого тиску на суспільство. Водночас самі суспільні маси поступово перетворювалися на вульгарний, споживацьки налаштований, далекий від високої культури хаотизований плебс.

Соціальна криза і контрасти супроводжувалися і духовною кризою. Про це першим найвиразніше просигналізував знаменитий християнський письменник Федор Достоєвський (1821–1881), який у своїх філософських романах 1870-х рр. («Злочин і кара», «Підліток», «Ідіот», «Брати Карамазови») відчув і осмислив страшну й драматичну проблему нового переможного приходу Сатани у зв'язку з поширенням абсолютно безбожного прогресистсько-матеріалістичного мислення в європейській цивілізації. Один з цих романів так і називається: «Біси» (1872). Хоча Ф. Достоєвський жив у патріархальній Росії, але в настроях її прозаїчної, нігілістичної, радикально-утилітаристської інтелігенції він чітко побачив процес народження опанованої злими духами людини, у світогляді якої зміщуються цінності, яка втрачає відчуття божественного і чистого, яка потворне проголошує «прекрасним» і черствіє до найменшої співчутливості, стає агресивною заради торжества Молоха матеріальної ситості. Великий письменник вельми переконливо описав, як лібералізм (образ Тимофея Верховенського) в певних умовах стає моральним і світоглядним підґрунтям для творення лівого екстремізму (образ його сина Петра Верховенського), який у формі большевизму невдовзі переміг в Російській імперії і вчинив жажливі злочини проти людяності. Ф. Достоєвський застеріг про прагматизм і прогресизм лібера-

лізму як об'єктивні основи для процесів **деградації особистості, руйнування духовності**.

Німецький філософ Фридрих Ніцше словами «Бог умер» про-сигналізував про народження **постхристиянської** цивілізації Заходу. Західне модерністське мистецтво — егоцентричне, хаотичне, часто бездуховне, антикласичне, антитрадиційне — проілюструвало цю духовну кризу. Його вершиною стало мистецтво авангарду, яке почало розвиватися від 1900-х рр. (експресіонізм, авангардизм, футуризм, кубізм, абстракціонізм, дадаїзм, згодом сюрреалізм) і яке унаочнило, що таке творчість людини, сформованої **цілком без візії Бога і божественного у душі**, налаштованої на деструкцію, зухвальство, нещире вдавання, позерство, абсурдність дій і образів. Власне, авангардизм продемонстрував, як відбувається розпад **цілісної людини** («цілого чоловіка» за І. Франком).

Атомізація суспільства продовжилася розщепленням душі окремої людини. Однією з найсильніших мистецьких проекцій цього процесу є творчість Ф. Кафки чи польськомовного єврейського прозаїка Бруно Шульца з Дрогобича, прозові чи малярські візії якого просто лякають своєю макабричністю, своїм оголеним відчуттям людини як жалюгідної, покинутої Богом, відданої своїм патологічним пристрастям, майже твариноподібної істоти. Згодом неолібералізм буде використовувати авангардистське мистецтво для навмисної руйнації особистості, анархізації соціуму, щоб легше ним керувати.

Отже, неолібералізм як ідеологія постає у кінці XIX ст. як спроба на рівні політичної і соціальної філософії дати синтез складним процесам масовістської, тобто спровокованої, демократії, яку втілюють вже тільки за допомогою широких маніпуляцій масовою свідомістю, тотальних фінансово-спекулятивних махінацій, контролю за пресою (згодом — за радіо і телебаченням), яка утверджується на низовому рівні за принципами охлократії, а на рівні влади — за принципами плутократії (олігархії). Цен-

тральною ідеологемою неолібералізму стає **антитрадиціоналізм** у всьому, руйнування всіх усталених норм, понять, смаків, уявлень, вірувань, теорій. Його програмні тези — це **утилітаризм** (суспільство з усього повинно мати користь, все має бути підпорядковано досягненню матеріальних благ, це альфа й омега людського буття, саме так виявляється знамените і найстрашніше спокушення Сатани — дарування їй невиситимої жадоби ситості й достатку, занурення її душі в дрібноту масового споживачтва-виробництва); це **раціоналізм** (цілковита заміна містичного світовідчуття людини, яке є її суттю як Божого створіння, спекулятивним, скептичним мисленням); це **атеїзм** (тотальне поширення практицизму, егоцентризму і безвір'я); це **глобалізм-імперіалізм** (опанування плутократичними фінансовими групами світових торговельно-виробничих потоків і створення реальних світових імперій); це **анархізм** (створення в суспільствах такої морально-духовної й інтелектуально-ціннісної ситуації, за якої цілісні і правдиві, складні та з відчуттям естетичного смаку уявлення про світ розпорошуються, коли розуміння високого й низького в усіх сенсах навмисне змішується, тож людина наче губиться в цьому світі, не має ні про що правильного розуміння, і реагуючи на це часто вдається до хаотичних, безладних, руйнівних дій). Неоліберальні культурологи та естетики доводять, що сприйняття краси є винятково суб'єктивним, невмотивованим, релятивним, що примітивне масове мистецтво має таку ж вартість, як і складне класичне мистецтво. Ця теза потрібна для того, аби зруйнувати **ієрархію** в людській свідомості, максимально деформувати й хаотизувати людські уявлення і смаки.

Загалом цей новий настрій західного суспільства ідеально починає відображати нова музика — **джаз**. Музика неопанованої енергії, негритянська за походженням, в культурному плані дика за своєю природою, какофонічна за технікою, деструктивна за впливами.

Зрозуміло, що наступ неолібералізму не міг не викликати контрреакції, насамперед протидії з боку європейського консерватизму й націоналізму і, згодом, різних християнських середовищ. Так розвинувся потужний християнсько-демократичний рух, який мав у різних країнах різні форми і забарвлення, але сутнісно був спрямований саме на запобігання тій глобальній духовній кризі, яка почалась в добу Модерну.

Надмірна захланність плутократичної, імперіалістичної політики тоді провідних держав світу — Великої Британії, Франції, Німеччини, Росії і США — врешті призвела до безглуздої, нищівної Першої світової війни. Очевидні тенденції до соціальної деградації, охлократії в країнах ліберальної демократії, помилки, моральна безвідповідальність їхніх лідерів, загальна катастрофічність ситуації після 1918 р. стали стимулом і підставою для кардинального переосмислення в європейських суспільствах принципів розвитку цивілізації. Так, від початку 1920-х рр. на політичну арену вийшли з новою силою широкі праві рухи: консервативні, націоналістичні, промонархістські, фашистські. Поступово вони почали перемагати в більшості країн Європи. До кінця 1930-х рр. лише Велика Британія, Голландія, Бельгія, Данія, Норвегія, Швеція і Швейцарія залишилися вірними ліберально-демократичним ідеалам, навіть у такій ультраліберальній країні, як Франція, праві мали вплив на близько 50% суспільних тенденцій.

Злою фатальністю міжвоєнного двадцятиліття XX ст. було те, що найпотужнішим, найяскравішим і найрезультативнішим рухом виявився німецький націонал-соціалізм, який насправді поєднував у собі разом з національно-консервативними цінностями виразні лівоекстремістські, тоталітаристські, імперські і шовіністичні засади. Це був приклад **гібридної** політичної ідеології масовістського типу. І в цьому полягала підступність та сатанинська привабливість націонал-соціалізму: він продемонстрував неймовірний мілітаризм, фантастичну громадянську дисципліну і по-

рядок, велику емоційно-символічну силу і водночас невситимість до матеріального та виробничого, до технологічного прогресу, що було наслідком його лівих ідейних джерел. Злочини і кінцева катастрофа націонал-соціалізму в ході Другої світової війни ніби затьмарили всі ті позитивні соціальні результати, морально-духовні успіхи правих рухів Європи 1920–1930-х рр. і поховали їх в пам'яті націй.

Відтак після 1945 р. західні ліберали, тепер вже неоліберали, вміло використали цю історичну ситуацію і її тлумачення: через своїх істориків і філософів, свою надзвичайно впливову пресу, а потім телебачення, і особливо через спеціально препаровану систему масової освіти почали наполегливо переконувати, що «злочинний німецький націонал-соціалізм був квінтесенцією, закономірним розвитком усіх правих рухів та ідеологій міжвоєнної доби», що було, зрозуміло, не так. Тож у всій західній цивілізації сформувалося стале уявлення про правих як потенційних «фашистів» і «нацистів». Таке ідеологічне маніпулювання історією і поняттями було потрібне неолібералам для утвердження свого безальтернативного панування: мовляв, якщо ти не ліберал, значить, потенційний «фашист» або «комуніст». Так тривало до 1990 р., коли соціалістична система розпалася і звинувачення «комуніст» відпало само собою.

Неоліберальні лідери чудово розуміли, що раніше чи пізніше їхня політика утилітаризму, плутократії, космополітизму буде виявлена як деструктивна, як антидуховна й антинаціональна, загрозлива для самих основ буття народів, що раніше чи пізніше в середовищах цих народів розвинуться праві, націозахисні, християнські, консервативні рухи, які зупинять тотальні впливи неолібералізму. Самих ідеологічних впливів, якими б потужними і всепроникними не були преса і телебачення (тепер — інтернет), завжди буде замало, бо у відкритій ідейно-гносеологічній суперечці ліберальні філософи завжди програватимуть філософам-кон-

серваторам. Це вже продемонструвало XIX ст., коли філософію позитивізму як ідеологічну доктрину лібералізму аргументовано розкритикували філософи-ірраціоналісти (Е. Гартман, В. Дільтай, Ф. Ніцше, Г. Лебон, Г. Моска, В. Парето, М. Шелер, А. Берґсон, В. Соловйов та ін.). Тому для контролю над народами була вибрана інша стратегія — стратегія **морального ураження**. Вона полягала у тому, щоб створити в усіх суспільствах, пройнятих демократією, атмосферу нігілізму, абсолютного практицизму, гедонізму, антидуховної деструкції та перверзії (толерантності до різних видів збоченства). Саме морально-ціннісна хаотизація західних суспільств (а тепер — всіх суспільств, які прийняли норми західної демократії), максимальна проповідь егоцентризму, принципового релятивізму (відмови від визнання істини в будь-чому), змішування культур і рас, руйнація християнських принципів (не даремно ж Євросоюз відмовився визнати християнство як одну з цивілізаційних підстав нової Європи) повинні **зруйнувати всі можливі основи для зародження і розвитку правих рухів та ідеологій**.

Таку стратегію неолібералізму, спрямовану на атомізацію соціумів, можна назвати політикою **соціальної дисперсії (розпорошення)**. В її основі лежить ідея руйнування всіх можливих підмурків ідеологічного, духовного, морального, культурного змісту, які б могли слугувати для об'єднань та мобілізацій суспільних груп і стратумів. Відповідно, ця стратегія має свою філософію **раціоналізму-прогресизму та матеріалізму-утилітаризму**; свою культурологічну теорію **постмодернізму**, свою екополітичну теорію **монетаризму і глобалізму**.

Історично неолібералізм формувався кількома етапами. Перший етап — це створення у 1922 р. т. зв. **Віденського гуртка** філософів, які стояли на позиціях **логічного позитивізму** або **неопозитивізму**. Провідні з них: Моріц Шлік (1882–1932), Ганс Райхенбах (1891–1963), Отто Нойрат (1882–1945), Рудольф

Карнап (1891–1970), Людвіг Вітгенштайн (1889–1951), Бертран Расел (1872–1970) та ін. Головна їхня тенденція — зведення філософії до логіко-математичних обчислень, відхід від історичного мислення, заперечення містичних та ідеалістичних (духовних) сутностей буття, спроба тотального зруйнування класичного філософського мислення. Великим здобутком Віденського гуртка стало широке поширення ідей релятивізму і скептицизму в західному суспільстві, світоглядне утвердження атеїзму, індивідуалізму та анархізму в ньому. Згодом ідеї «віденців» були використані для широкої перебудови західної системи освіти в дусі антиісторизму, нігілізму та соціальної дисперсії.

Другий етап — це творчість учасників т. зв. **Франкфуртської школи**, передусім Теодора Адорно (Візенгрєнд) (1903–1969), Макса Горькаймера (1895–1973), Герберта Маркузе (1898–1979), Ериха Фрома (1900–1980), Вальтера Беньяміна (1892–1940), Фридриха Полоха (1894–1970), їхнього спадкоємця і нашого сучасника Юргена Габермаса (р. н. 1929) та ін. Це яскраві представники неомарксизму, який вони змішували з фрейдизмом. Утверджували панеконімічне і пансоціологічне мислення, чим прагнули відволікти увагу від великих ідей класичної філософії, руйнували уявлення про цілісність світу і суб'єктність людської душі, потужно вплинули на формування в західних суспільствах духу вузького практицизму, анархізму, космополітизму, відкидали поняття нації. Саме Г. Маркузе був ідейним батьком-натхненником студентських бунтів у Франції 1968 р., які мали анархістський і антитрадиціоналістський характер. Великою мірою вони посприяли поширенню певних лівих ідей та рухів в Європі, які сумарно підважували ідею геополітичного протистояння демократичного Заходу тоталітарному СРСР, що об'єктивно грало на руку Москві, тобто крайні неоліберали виступили «п'ятою колоною» в західному світі і бездумно допомагали російському імперіалізові, який претендував тоді на світове панування.

І третій, завершальний, етап розвитку філософії неолібералізму — це творчість австрійсько-британського автора **Карла Попера** (1902–1994). Його можна вважати найвпливовішим філософом західного світу після 1945 р., оскільки його доктрина **відкритого суспільства** стала основою для глобальної західної політики і геополітики 2-ї половини ХХ ст. Це була суцільна апологія лібералістичного суспільства як форми максимального вираження людського індивідуалізму, космополітизму та практицизму. К. Попер цілковито не приймав історизм європейської філософії, через що кардинально критикував Платона як основоположника європейського ідеалізму й інтелектуального традиціоналізму. Він був найзавзятішим ідейним ворогом консерватизму і націоналізму, які прагнув представити як нібито «джерельні» для фашизму і нацизму (тоталітаризму). Його філософія позначена суттєвою дозою анархізму в дусі лівих мислителів ХІХ ст., тож становить завершений синтез ліволіберальних концептів.

Оскільки наша стаття має популярний, а не академічний характер, то ми обмежимо аналіз джерел неолібералізму лише цими іменами, залишивши за рамками десятки імен теоретиків 1950–1990-х рр.

(Nota bene: 99% теоретиків неолібералізму мали єврейське походження, тому в гносеологічному аспекті їхня творчість була пройнята талмудистським формалізмом, чужим концепціям класичної європейської філософії, вона онтологічно не узгоджується з її способом мислення).

Отже, ми підійшли до висновків про роль і значення неолібералізму в сучасній цивілізації. Передусім варто відзначити, що він має **протеїчний, маскувальний** характер. Чому? Тому що головною його метою є збереження і посилення впливів плутократії (фінансистської олігархії), а вона повинна здебільшого залишатися невидимою. Ситуація глобалізму вельми цьому сприяє. Водночас неолібералізм апіорі є ідеологією меншості — тієї ж

плутократії, інтереси якої він і захищає, а тому його головними суперниками на політичному полі є дві ідеології, які своїми інтенціями спрямовані на охоплення інтересів широких мас, — соціал-демократія і класичні праві. Перша консолідує суспільства, насамперед їхні нижчі верстви, на основі класово-професійних солідарностей, змагається за соціальну стабільність і захищеність. Друга об'єднує суспільства на основі національних, традиціоналістських ідеалів і принципів, апелюючи до моральних, культурних та духовних критеріїв розвитку та широкої мобілізації соціумів. Тож неолібералізм націлюється на профанацію, підміну цих ідеологій та рухів, і ми добре бачимо на прикладі більшості країн Західної Європи, де соціал-демократію скорумпували її партійно-профспілкові чиновники, а праві рухи наскрізь пройняті провокаторами та псевдоекстремістами, які надають їм образу «радикально-фашистських» (звідси їхні зв'язки з режимом Путіна в Росії, який легко увійшов у цю «гру» з правими, оскільки неоліберали підготували для цього ґрунт). Може, найяскравішим є приклад сучасної Німеччини, де зараз навіть існує коаліція між християнськими демократами й соціал-демократами (абсурдна по суті!), тому виникає питання, наскільки ці два табори втратили свої світоглядні принципи, наскільки вони насправді пройняті неолібералізмом, який їх розчинив своїм плутократизмом і гедонізмом. Адже очевидно, що перші зовсім не сповідують праві ідеї та християнські цінності й повністю включені в систему антихристиянської діяльності та пропаганди неолібералізму, а другі віддали інтереси соціальних низів у власність замаскованої влади олігархії.

Головною метою неолібералізму є створення ілюзії великої свободи демократичного суспільства. Однак насправді в них паює система **спрофанованої демократії**. Це коли за допомогою контролю над 90% всіх ЗМІ в державі, через підкуп політиків і витворення деструктивної моральної ситуації в суспільстві, яка

атомізує й хаотизує націю, вдається повністю визначати політичні процеси. ЗМІ роблять популярними потрібних людей (останній приклад — перемога на президентських виборах у Франції цілком невідомого і невиразного Е. Макрона, який є типовим ставлеником фінансових груп), через підкупи мають вплив на ключові посади в країні, а через суспільну апатію і ціннісну дезорієнтацію більшості суспільства оформлюється охлократичне голосування.

Свобода у ліберальних демократіях є велика, але тільки для верхів. Особистість у середніх і нижчих класах обмежена через названі вище чинники: тотальне маніпулювання свідомістю мас через ЗМІ, виставляння спрощених соціальних ідеалів розвитку, де головним є величина ВВП певної країни, пропаганда гедонізму, яка відволікає від духовних ідеалів, апатризм та космополітизм як аксіоми, що поширюють ціннісний нігілізм, навмисне домінування форм примітивної культури (поп-культури), яка примітивізує саму людину і її смаки та уподобання, розвиток пропаганди суспільної перверзії, яка призвичаює до патології, викривлює саму свідомість особистості, що відтак орієнтується на егоцентричні або фальшиві ідеали.

Про ці й подібні загрози та виклики нам треба пам'ятати, коли ми так захоплено сьогодні входимо у систему цінностей західної цивілізації, коли нам щодня, як заклинання, нав'язують повну асиміляцію до західних принципів і норм суспільно-політичного буття, а слово «європейський» для багатьох має вже магічне значення, тому ми вважаємо «нерозумними» всіх, хто «не повністю європеєць» і частково не визнає західних норм.

У сучасній Україні головними середовищами пропаганди ідей неолібералізму є київська газета «Критика» (гол. редактор Г. Грабович), львівський культурологічний журнал «І» (гол. редактор Т. Возняк), історичний журнал «Україна модерна» (гол. редактор Я. Грицак), Український Католицький університет (ідеологічний лідер — віце-ректор закладу М. Маринович), видавни-

цтва «Основи» ім. Соломії Павличко (Київ) і «Літопис» (Львів); найповніше його ідеологічну парадигму в політиці відображають партії «Самопоміч» А. Садового і «Громадянська платформа» А. Гриценка, хоча самі принципи й ідеали неолібералізму широко розсіпані в різних політичних середовищах, в т. ч., наприклад, в «Солідарності» П. Порошенка чи «Народному фронті» А. Яценюка, які воліють маскуватися в шати національної демократії, оскільки розуміють, що відвертий неолібералізм не принесе належного електорального успіху.

Михайло Гордієнко

кандидат політичних наук,

доцент Університету державної фіскальної служби України

КОЛІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НЕДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Сучасна динаміка соціально-політичних і духовно-культурних процесів, перегрупування геополітичного ландшафту на європейському континенті та у світовому масштабі диктує необхідність вироблення нового стратегічного курсу держави і визначення її економічних пріоритетів. Врядування країни, яке зволікає зі стартом ринкових трансформацій, впровадженням інноваційних проектів, підтримкою середнього класу ризикує потрапити в зону турбулентності й завести суспільство на маргінес — до неокolonіального рабства. **Успішна господарська діяльність соціуму є характерним маркером його життєдайності.** Кволість виробництва, зниження конкурентоздатності вітчизняних товарів та послуг, залежність від іноземного енергопостачання девальвує національну економіку і підриває суверенітет держави. Якщо провідні європейські країни інвестують кошти у технологічну модернізацію економіки, системно оновлюють виробничу інфраструктуру, то українські урядовці експлуатують сировинні галузі: видобуток руди, вирощування ріпаку, кукурудзи, соняшнику тощо. Це виснажує ресурсний потенціал нашої економіки й поглиблює соціальну кризу. Управлінська бездарність політичного істеблїшменту, корупційні схеми розподілу бюджету, зростання безробіття, девальвація національної валюти, відтік кваліфікова-

них кадрів за кордон спричиняють стагнацію економіки. Замість поступального розвитку нації відбувається її занепад і депопуляція. **Територія, що втрачає носіїв етнічних цінностей, поступово перетворюється на соціальний придаток неоімперських проєктів.** Самостійна локація соціуму в глобалізованому світі передбачає повагу до **титульної нації як визначального субстрату ідентичності** суспільства та рушія його соціально-економічного розвитку.

Ми схильні вважати, що нинішня кремлівська експансія відбулася за наявності **таких соціальних патологій новітньої України**, як вихолощення етнічної пасіонарності громадян, ослаблення військової потуги держави й поглиблення економічної кризи, обумовленої дилетантським правлінням вітчизняної квазієліти. Фахові аналітики у цьому контексті додають: «Для того, щоб зупинити російський наступ без Мінська, слід було ще навесні 2014 року запровадити в Україні военний стан, створити Ставку Верховного Головнокомандувача, здійснити загальну мобілізацію, перевести економіку й усе життя країни на військові рейки, а не сидіти на двох стільцях: «уранці воюємо, ввечері торгуємо»¹. Бізнес на війні та крові — це ганебне і неприпустиме явище. У цьому питанні потрібна чітка позиція: якщо комерційна діяльність відбувається на ворожій території чи приносить дивіденди агресору — це прямий виклик національним інтересам держави. Подібні прецеденти потрібно на законодавчому рівні унормувати як колабораціоністську діяльність й порушників притягувати до сурової відповідальності.

Українська спільнота на 27-му році незалежності дійшла до максимально критичної фази своєї політичної екзистенції. Наразі існує соціальний запит на докорінну **модернізацію еко-**

¹ Лосев І., Грабовський С. І знову про Мінські угоди // День. — 2018. — № 210. — 20 листопада. — С. 5.

номічної політики держави з екстенсивно-сировинної до креативно-технологічної. Екзальтація соціально-економічної кризи в Україні створює сприятливе середовище для маніпуляцій електоратом, поширення корупції, злочинності, бідності, деградації моралі, нівелювання прав та свобод громадян тощо. Джерела тотальної кризи — у байдужості та егоїзмі чинного політичного режиму, який **експлуатує бідність і неосвіченість населення для цинічних маніпуляцій його свідомістю у своїх меркантильних цілях**. Вітчизняний істеблішмент майстерно продукує популістську риторику, яскраві гасла, медійну активність, але все це — елементарна профанація сенсів і дій. Насправді цинічний популізм влади не підкріплюється конкретними справами, зокрема практикою підйому виробництва, скороченням безробіття, поліпшенням життя людей. Корумпований політичний режим постколоніальної України, який утримує владу за допомогою маніпулятивних технологій, фінансових ресурсів, приватизованих ЗМІ та узурпованих інститутів держави ніколи не стане близьким до народу і не здобуде його довіри та підтримки.

Важко заперечити той факт, що рівень розвитку і характер економічної системи суверенної держави визначається такими чинниками, як формою політичного правління й державного устрою, характером політичної влади та її легітимністю, рівнем розвитку громадянського суспільства, особистістю політичного лідера країни, якісним складом панівного класу, підтримкою міжнародної спільноти. Характер економічних відносин в державі безпосередньо корелюється з легітимною владою. **Якщо політичний режим не спроможний задовольнити ключові запити громадян, він втрачає легітимність і стає джерелом соціальної кризи**. Фахівець з кратології В. Халіпов зауважує, що саме «на фундаменті ринку і ринкових відносин, на базі підприємництва вибудовується зовсім інша система уявлень про принципи побудови суспільства, влади і людських відносин, інший тип поведінки влади і громадян.

Тут виникають і нові за змістом, по-новому взаємопов'язані між собою поверхи суспільної будови — господарсько-економічний, соціально-структурний і культурно-духовний. В основі ринку лежить визнання людей як товаровиробників, творців цінностей, партнерів у цьому виробничому процесі. Це визнання і партнерські відносини регулюються системою норм права, що є справою державної влади, конституційного законодавства. Розробці й додержанню цих норм слугує правова держава з її раціонально діючими гілками влади — владою законодавчою, виконавчою і судовою. В умовах становлення цивілізованої економіки і ринку треба і владу будувати по-новому, а переважно саме з неї і починати»¹. У транзитному суспільстві новий формат влади має **забезпечити ринкові трансформації й створювати умови для реалізації потенціалу особистості. Лише плідний союз влади й бізнесу може внести стабільність у хворобливий господарський організм постгеноцидної української нації.**

Політична влада, що втратила підтримку та повагу громадян, швидко втрачає свою легітимність і часто компенсує її коштом бруталного застосування насильницьких засобів до своїх підданих. У цих умовах **економіка стає заручницею кланового протиборства й політичної кон'юнктури, а громадянське суспільство ще не досягло такого рівня зрілості, щоб вчасно ставити запобіжники корумпованій владі.** Сучасний історик Р. Гарбар висловлює резонні думки про те, що «українське суспільство в масі своїй не було готове жити за демократичними принципами. Народ століттями був відлучений від державотворення й, отримавши свою державу, тільки набуває цього досвіду. Так само й влада з часів Золотої Орди не потребувала підтримки народу. Маючи у своїх руках багаті ресурси, вона монопольно розпоряджалася ними й була

¹ Халипов В. Ф. Энциклопедия власти. — М.: Академический Проект; Культура, 2005. — С. 233–234.

фінансово незалежна від народу... Загальна ейфорія не дозволила тверезо оцінити ситуацію, реальний стан суспільства. Запозичена форма влади не відповідає його реальному стану. І ця суперечність має вкрай негативні наслідки:

- в умовах війни відбувається моральна деградація суспільства: відсутність уявлення про майбутнє країни, про стратегію її розвитку, про свої особисті перспективи, зневіра в інститутах влади, зростання соціальної нерівності, ріст крайнього популізму;

- паралельно відбувається й деградація інститутів влади: держава не змогла забезпечити недоторканість своїх кордонів, не змогла гарантувати безпеку людей на території держави»¹. Іншими словами, ефективність українського державотворення визначається синхронізацію таких процесів, як зміцнення національної економіки, поліпшення якості влади й підвищення громадянської зрілості суспільства.

Треба підкреслити, що **утвердження ринкових відносин неможливе без створення сприятливих умов для вільної конкуренції**. Феномен конкуренції доволі широко і ґрунтовно обговорювався у сфері економічної науки, де склалося дві парадигми: ліберали стверджують, що повинна існувати вільна конкуренція не лише в економіці, а й в інших сферах суспільства. Натомість марксистки засуджують конкуренцію, роблячи виключення тільки для конкуренції у формі боротьби за владу між антагоністичними класами. Уникаючи крайнощів, треба сказати, що ефективність конкуренції проявляється за умови чесності, відкритості, толерантності її суб'єктів та наявності вільного ринку. З часів утвердження капіталістичного господарювання, в якому конкурентні відносини стали панівними, були зняті обмеження на шляху вільного руху товарів, капіталу і робочої сили. Тоді створюється єди-

¹ Гарбар Р. Форма влади і нестандартні рішення // День. — 2018. — № 6. — 17 січня. — С. 8.

ний національний ринок. Треба пам'ятати, що у конкурентному середовищі завжди присутні егоїстично-меркантильні прагнення людей, які не повинні шкодити національним інтересам держави.

В іншому ракурсі конкуренцію розглядає англійський філософ Б. Рассел. На його думку, «найважливішою формою конкуренції у теперішній час є конкуренція між державами, особливо тими, які називають наддержавами. Це стало тоталітарною конкуренцією за владу, багатство, за контроль над поглядами людей, але насамперед за саме життя, адже покарання смертю є головним засобом досягнення перемоги. Очевидно, що єдиним способом завершення цієї конкуренції є знищення національного суверенітету і національних збройних сил, а також заміна єдиного інтернаціонального правління монополією збройної сили. Альтернативою цьому є смерть великої частини населення цивілізованих країн і зведення решти частини до злиденності й напівдикого стану. У теперішній час величезна більшість надає перевагу саме цій альтернативі»¹. Зазначену рефлексію можна назвати **матрицею апокаліптичної конкуренції держав**, яка в латентній формі присутня у глобалізованому світі. Зокрема, конгломерат країн Європейського Союзу **не витримує конкуренції політичних амбіцій, що породжує відцентрові тенденції**. Для збереження консолідованої Європи її лідери повинні вміти йти на компроміс і давати рішучу відсіч неоімперським зазіханням на стабільність демократичного світу, які останнім часом агресивно просуває путінська Росія.

У структурі української економіки конкурентні відносини набувають поширення з розпадом радянської імперії. Однак перехід українського соціуму **від етатизованої ідеології комунізму до неокapіталістичної практики господарювання відбувається шляхом дикого накопичення капіталу**. Збагачення наших суб'єктів господарської діяльності здійснюється не в межах політи-

¹ Рассел Б. Власть. Новый Социальный Анализ. — К.: «Стэп-К», 1996. — С. 131.

ко-правового поля, а засобами міжвидової боротьби у середовищі бізнес-угруповань, що розподіляли сфери впливу за власними поняттями та інтересами. Тому у більшості галузей вітчизняної економіки **ринкова конкуренція далека від досконалості**. Про цю тенденцію **В. Власюк говорить так**: «Проблема полягає в негативному і скептичному відношенні до держави. Ми почали будувати державу, ринкову економіку в 1991 році. У нас не було відповідних традицій. У 1991–1992 роках Польща знайшла Бальцеровича, тому що треба було демонтувати планову економіку і впроваджувати основи ринкової економіки. Бальцерович теж багато чого робив навмання й інтуїтивно. Але ми в Україні цього не зробили. У нас не було впроваджено базових економічних свобод, які стимулюють ділову енергію громадян, створюють ринкові умови конкуренції. У нас відбулася приватизація, коли певні групи отримали приватну власність, і при цьому ми не впровадили інструментів вільного ринку. На Заході конкурують навіть великі власники, тоді як у нас конкуренція стримувалась. Як наслідок, ми отримали гібрид, який називається олігархічною економікою. При ній капітали інвестують у політику. Коли в інститути влади приходять ті, в кого вклали гроші олігархи, там вони вже відробляють відповідні завдання. Це порочне коло у нас працює, і нам треба його обов'язково розірвати»¹. З цих міркувань робимо висновок про те, що провідна місія держави в перехідному суспільстві полягає у створенні рівних умов для чесної й прозорої конкуренції усіх суб'єктів господарської діяльності. Кінцевим результатом такої конкуренції є постійне поліпшення якості товарів та послуг як базових засад соціально-економічної стабільності держави.

Згубною практикою для економіки новочасної України є те, що її структури менеджменту рекрутуються не з добірного товари-

¹ Дубровик-Рохова А. Що має зробити Україна, щоб розбагатіти? // День. — 2016. — № 195–196. — 28–29 жовтня. — С. 11.

ства освічених і патріотичних верств, а з кримінально-бізнесових угруповань, корумпованих багатіїв, які накопичили свої статки шляхом ігнорування гуманістичних принципів конкуренції та всупереч нормативно-правовим приписам держави. У цьому середовищі ще на зорі української незалежності **комфортно процвітає кланово-олігархічний неофеодалізм**, який довів наше суспільство до злиденності, а державу — до втрати територіальної цілісності. **Найбільша небезпека української олігархії — це її космополітичний світогляд та антинаціональна діяльність.** Більшості наших олігархів байдуже до окупації українських територій, до того, що наших патріотів вбивають російські найманці, а деколи вони ще й потурають діям сепаратистів. **Український паразитичний олігархат мислить не державницькими категоріями, а меркантильними поняттями збагачення та комфорту.** Звідси постає ключовий виклик українського націогенезу — це зрощення кримінального капіталу і влади. Наш компрадорський режим брутально ігнорує інтереси людей, торгує національним капіталом для власного збагачення, розмінює територію держави на зміцнення свого соціального статусу, провокуючи війну всіх проти всіх.

Відцентрові тенденції розвитку глобалізованого світу є каталізатором **ерозії національних інтересів України**, які й без того злочинно нівелює чинна псевдоеліта. У погоні за надприбутками наш кримінальний бізнес **повторює як мантру міфологему про те, що природа капіталу має інтернаціональний характер і що він позбавлений патріотичних конотацій.** У цьому контексті треба зауважити таку аксіоматичну річ: **економічна філософія бізнесу не повинна суперечити архетипам культури й ментальності нації.** Тобто розвиток матеріальної сфери суспільства має узгоджуватися з національними інтересами народу, його історичними традиціями й культурою. Досліджуючи українську культуру в цивілізаційному вимірі, провідні вітчизняні вчені зауважують, що її

«стан і розвиток завжди перебуває у прямому і зворотному зв'язку з загальним духовним тонуом суспільства. Якщо в суспільстві правда, справедливість, елементарні етичні норми не є вищими цінностями, то таке суспільство перебуває в глибокій духовній кризі, негативна еманация якої пронизує всі сфери й елементи культури. Воістину трагічним стало те, що українська культура і мова мали відроджуватися й утверджуватися за умов глибокої моральної й поведінкової деградації частини суспільства, успадкованої від тоталітарного минулого... Говорячи про духовний геноцид більшовицьких часів, не можна запліщувати очі на такі негативні явища, що характерні для наших днів. Печально, що з побуту суспільства вимивається українська книга..., руйнуються або занепадають бібліотеки... Значна частина засобів масової інформації працює на пониження морального рівня і примітивізацію запитів та смаків населення, часом безсоромно паразитує на національній несформованості, на глибокій зрусіфікованості суспільства, нагнітаючи кампанію компрометації української культури й українства взагалі... — під децибели фарисейської риторики про свободу слова та права людини... Коли читаєш жовту пресу, створюється враження, що живеш в окупованій країні, і окупант звіріє з кожним днем»¹. Отже, сучасна Україна веде війну одночасно та трьох фронтах: духовно-інформаційному, соціально-економічному й кремлівсько-азійському. Боротьба буде довгою і виснажливою. **Поразка у цьому протистоянні означатиме нову Руїну** й чергове поневолення української нації.

Наразі для притомної категорії людей зрозуміло, що ринкові механізми функціонування економіки несумісні з атавізмами радянської практики — патерналізмом, підданською культурою, колективною формою власності, плануванням господарської ді-

¹ Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Українська культура: цивілізаційний вимір. — К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. — С. 386.

яльності, вождизмом тощо. З іншого боку, **треба усвідомити й розвінчати міфологему про універсалізм лібералізму як імперативу перманентного удосконалення економіки.** Для української ментальності й способу життя характерна не стільки орієнтація на пошук нового, скільки схильність захищати усталене, що перевірене досвідом і часом багатьох поколінь. Тобто **економічним драйвером української спільноти з давніх часів й донині є хліборобсько-селянський, а не пролетарсько-робітничий клас.** Ґрунтовно цю парадигму аргументує у своїй консервативній доктрині В.Липинський. На його думку, «тільки український клас хліборобський в стані власною силою і власним авторитетом політично зорганізувати й національно об'єднати нашу етнографічну масу, тобто сотворити Українську Державу й Українську Націю... Коли б український хліборобський клас — клас найдужчий в Українській Нації — сам був політично й національно об'єднаний і зорганізований, то біля нього напевно вже б досі об'єдналась і зорганізувалась уся Українська Нація»¹. Спираючись на консервативні постулати В.Липинського, потрібно формувати стратегію економічного розвитку сучасної України. Немає сумніву, що **на зміну клановому олігархату, який створив українську економіку сервільного типу, потрібно вирощувати нову верству господарів-державників.** Для цього необхідно **стимулювати зміцнення хліборобсько-земельної аристократії та середнього класу, що є носіями національних традицій, культури, історичної пам'яті.** Клас хліборобів був і залишається основним продуцентом матеріальних благ на українських теренах. Він репрезентує тяглість, неперервність і органічність нації.

Зазначені вище конотації не завжди чітко синхронізуються з політикою економічних реформ неоліберального штибу, які у ві-

¹ Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. — Київ; Філадельфія. 1995. — С. 72.

тчизняних реаліях часто здійснюються через коліно, коштом зubo-
жіння широких верст громадян і на догоду великому капіталу.
Концептуальна вада неоліберального тренду полягає у тому, що
**етнічний націоналізм витісняється віртуальним космополітиз-
мом**. У системі транснаціонального капіталу знижуються запити
на традиційні цінності й зростають потреби в таких ресурсах,
як інформаційні технології, мережеві системи, віртуальні кому-
нікації тощо. Пострадянська влада здебільшого бере на озбро-
єння неоліберальний тренд економічних відносин, ігноруючи
консервативні елементи національного господарювання. У цій
дихотомії між ліберальною динамікою і національною статикою
доцільно шукати **синтетичну модель, на засадах конвергенції**.
Йдеться про те, що «визначальним у синергетичній глобаліза-
ції, — за А. Гальчинським, — є наповнення якісно новим змістом
горизонтальних зв'язків між її суб'єктами. А саме: панівний у сис-
темі неоліберальної глобалізації принцип ієрархічної субордина-
ції поступається місцем соціально-економічним відносинам, що
реалізуються на засадах конвергенції. Конвергенція (зближен-
ня) — це не підпорядкування слабшого сильнішому, а взаємодія
на принципах паритету і довіри, це умова збереження індивіду-
альності та самодостатності кожного суб'єкта відповідних відно-
син»¹. Конвергенція як визначальний атрибут економіки знань,
на відміну від конкуренції з його практикою відчуження, перед-
бачає відносини з партнером як з особистістю, а не лише як з
об'єктом трансакцій. Якщо конкуренція є дієвим інструментом
розвитку виробництва, то конвергенція пов'язана з нематеріаль-
ними чинниками економіки — інформацією, знаннями, довірою
та соціальним капіталом.

Резюмуючи, треба зазначити, що у XXI столітті на зміну мар-
нотратній експлуатації природних ресурсів (які аж ніяк не без-

¹ Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: науково-популярні есе. — К.:
Либідь, 2011. — С. 163.

межні) йде нова модель економічного розвитку. Вона базується на використанні новітніх технологій та тренді заощадження. Політична система суспільства не може стабільно функціонувати без належного економічного забезпечення, комфортних умов буття громадян, оптимального середовища для підприємницької діяльності, програми соціального захисту людей. Вирішити зазначені проблеми сьогодні на теренах України в умовах панування олігархії, рейдерських захоплень, наявності тіньової економіки та протидії кремлівській агресії дуже складно. Цивілізаційне оновлення країни треба починати з проведення політики деолігархізації й демонополізації. **Коли громадяни відчують, що їхня праця йде на користь суспільству і конвертується у сукупний національний капітал, а не використовується для збагачення одіозних шахраїв при владі, тоді з'являться підстави для політичної стабільності та економічного прогресу.** Далі спрацьовує марксистка ідеологема: базис (економіка) визначає надбудову (політику). На основі економічного добробуту значно легше досягти національного консенсусу. Попри імперський геноцид українців впродовж багатьох століть, у нашого народу на генетичному рівні збереглися автентичні архетипи свідомості, культури, релігії. Вони визначають національну ідентичність громадян, синергію державної мови, традицій, культури. Українська нація може посісти гідне місце в ієрархії Європейського спільного ринку в тому разі, якщо матиме розвинуту економіку, засновану не на сировинній стратегії, тіньових схемах чи рейдерстві, а на інтелекті, ринковій конкуренції та інноваціях.

Тарас Ткачук

кандидат юридичних наук,
доцент Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ, ЦІЛІ, ЦІННОСТІ ТА НАДБАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Інформація є специфічним явищем у житті людини й суспільства. Комунікація становить основу виховання, освіти, формування особистості, впливу на неї. Через комунікаційні канали людина пізнає зміст соціальних і технічних норм, водночас отримує попередження про можливі негативні наслідки нехтування ними. Тож, з одного боку, інформація — це засіб адаптації людини й суспільства до умов існування, засіб накопичення знань про навколишній світ, на основі яких людина і суспільство обирають лінію поведінки задля задоволення своїх потреб, реалізації інтересів. З другого боку, інформація є засобом управління людиною, її поведінкою, діяльністю громадських організацій, органів державної влади, функціонуванням технічних систем тощо. Слід виокремити й третій чинник: залежність економічного добробуту від рівня розвитку інформаційних технологій. Нині ми стоїмо на порозі оцифрування практично всіх речей, і це стане одним із визначальних чинників економічного розвитку в наступні десять років. За приблизними оцінками, до 2020 року кількість приладів із бездротовим зв'язком збільшиться до 40 мільйонів (з 16-ти мільйонів станом на початок 2015 року). Передбачається, що част-

ка «інтернет-речей» на світовому ринку збільшиться до 19 трильйонів доларів. **Довідково:** ВВП світової економіки на сьогодні ледь перевищує 100 трильйонів доларів.

У середньому, за даними Державної фіскальної служби, сума сплачених ІТ-компаніями податків у 2014–2017 рр. зростала щороку на 27% і наразі досягла 4,1 млрд гривень. У 2018 році ця тенденція збереглася. Якщо експорт зернових приносить нам \$15,3 млрд експортного виторгу на рік, металопродукції — \$8,1 млрд, то індустрія розробки ПЗ згенерувала торік \$3,2 млрд експортного доходу і стала третьою за обсягами експорту. Її частка у загальному обсязі експорту становить 7%. ІТ-сектор України протягом 2018 року зростав більшими темпами, ніж економіка країни в цілому.

Інтенсивне впровадження засобів інформатизації, телекомунікації та зв'язку в людське життя, іманентна та повсюдна глобалізація суттєво узалежнили суспільство, окремі сфери його життєдіяльності від процесів виробництва, розповсюдження та використання інформації. Унаслідок цього інформація стала об'єктом різноманітних суспільних правовідносин.

Національні інтереси в інформаційній сфері утворюються шляхом збалансування соціальних інтересів індивіда як особистості, інтересів суспільства й держави, що реалізуються в інформаційній сфері, включно з їхніми інтересами у використанні інформаційної сфери для збереження національної ідентичності.

Інтереси особистості, суспільства і держави полягають у збереженні етнічної ідентичності. Ці інтереси забезпечує підтримка певного правового статусу особистості, інституційних утворень суспільства й державних органів.

Доктрина інформаційної безпеки України визначає та змістовно наповнює тільки **національні інтереси** в інформаційній сфері. Не дублюватиме цей перелік, вважаючи його досить системним.

Відповідно до аналізу Доктрини інформаційної безпеки України можна виділити чотири основні складові національних інтересів України в інформаційній сфері.

Перша складова — дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина щодо отримання інформації та користування нею, забезпечення духовного оновлення України, збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму, гуманізму, культурного й наукового потенціалу країни.

Друга складова — інформаційне забезпечення державної політики України, доведення до власних громадян і міжнародної спільноти правдивої інформації про державну політику України, її офіційної позиції щодо соціально значущих подій внутрішньодержавного й міжнародного життя, забезпечення доступу громадян до відкритих державних інформаційних ресурсів.

Третя складова — розвиток сучасних інформаційних технологій, вітчизняної індустрії інформації, в тому числі засобів інформатизації, телекомунікації та зв'язку, забезпечення потреб внутрішнього ринку відповідною продукцією і вихід цієї продукції на світовий ринок, а також створення належних умов для накопичення, зберігання й використання вітчизняних інформаційних ресурсів. Сьогодні тільки на цьому ґрунті можна розв'язувати проблеми створення наукомістких технологій, технологічного переозброєння промисловості, збільшення досягнень вітчизняної науки й техніки. Наша країна може й повинна посісти гідне місце серед світових лідерів мікроелектронної та комп'ютерної галузі.

Четверта складова національних інтересів України в інформаційній сфері полягає в захисті інформаційних ресурсів від технічних розвідок, несанкціонованого доступу, у забезпеченні безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем.

Реалізація визначених в Доктрині інформаційної безпеки України національних інтересів в інформаційній сфері буде ефективною і дієвою за умови законодавчого визначення **національних цінностей**, які зумовлюють потребу в розробці національ-

них (державних) інтересів. Разом вони формують *національні цілі* (схематично це зображено на рис. 1).

Отже, першочергового законодавчого визначення потребують саме національні цінності в інформаційній сфері. Ця тріада має стати чітким орієнтиром формування та розвитку державної політики.

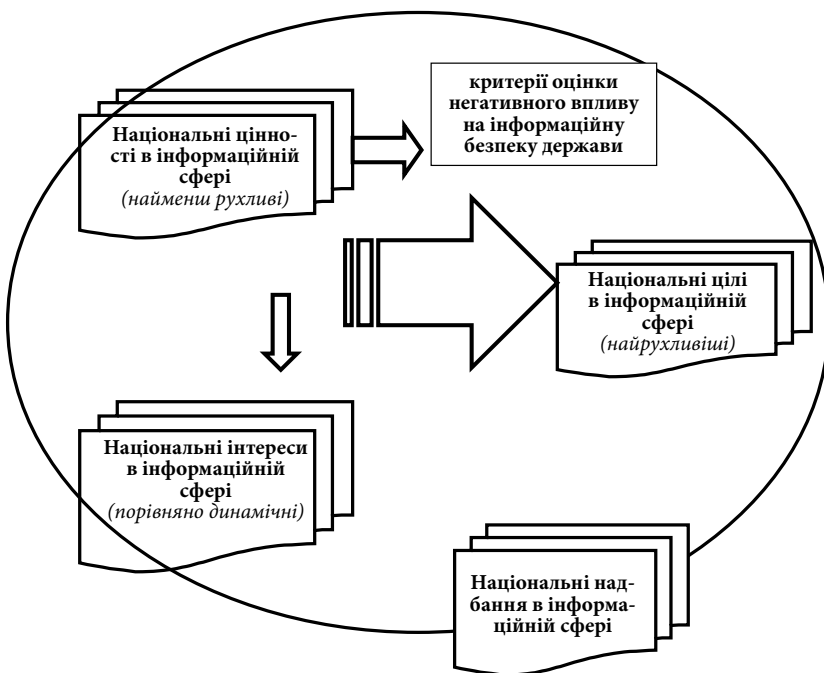

Рис. 1. Взаємодія національних цінностей, інтересів цілей та надбань в інформаційній сфері

Джерело: розроблено автором.

Національні цінності в інформаційній сфері — це сукупність духовних та матеріальних цінностей людини, суспільства і держави, яким властиві чітко окреслені світоглядні, соціокультур-

ні, соціально-економічні, географічні та демографічні ознаки. Вони формують правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування суспільства і держави, дають змогу усвідомити національну мету держави в інформаційній сфері. Національні цінності в інформаційній сфері, виходячи з сутнісного їх тлумачення, є найбільш специфічним сегментом, що потребує особливого захисту. *Національними цінностями в інформаційній сфері*, з огляду на сучасний стан державотворення в Україні, слід вважати:

1. Матеріальний добробут населення, зокрема й на основі розвитку ІКТ.

2. Інформаційну захищеність людини, суспільства, держави.

3. Духовність. Доступність віросповідання, запобігання релігійному фанатизму та екстремізму, неприпустимість використання релігії як психологічного чинника тероризму, розвиток традиційних українських релігійних напрямів.

4. Мову як основний ідентифікатор нації, як засіб передачі інформації та знань, як пам'ять поколінь.

5. Культуру інформаційних відносин.

6. Свободу інформації. Захищеність інформаційних прав людини, доступ до інформації, нейтралізація негативних інформаційних впливів.

Первинним у структурі національних цінностей в інформаційній сфері має стати соціально-економічна складова інформаційної безпеки. Відтак, на наше глибоке переконання, добробут населення як базова категорія економічної політики держави має стати субстанційним компонентом інформаційної безпеки держави, а особливо національної безпеки України.

Виходячи з розробленої нами схеми взаємодії національних цінностей, інтересів цілей та надбань в інформаційній сфері, вважаємо, що **основними критеріями оцінки негативного впливу на інформаційну безпеку держави** є національні цінності.

Адже їх порушення, недотримання, спотворення тощо призводять до суттєвого негативного впливу на інформаційну безпеку людини, суспільства, держави, нації. Таким чином, *критерії оцінки негативного впливу на інформаційну безпеку держави — це методологічна база, у рамках якої визначається такий стан розвитку національних цінностей в інформаційній сфері, за якого дія зовнішніх та внутрішніх факторів на них не призводить до утруднення чи унеможливлення її функціонування та розвитку*. На основі такої методологічної бази можливим є визначення найбільш вразливих сфер інформаційної безпеки держави, відповідна акумуляція сил і засобів їх нейтралізації, а також розробка напрямів їхнього розвитку та вдосконалення.

Національні цілі в інформаційній сфері:

1. *Покінчити з порушенням та спотворенням поглядів людей на навколишній світ і самих себе, що відбувається шляхом культивування уявних цінностей, насадження деструктивних пріоритетів, завдань і цілей суспільству й окремій особистості (духовна безпека).*

2. *Забезпечити впровадження інформаційних технологій у військову сферу та їхній захист (військова безпека).*

3. *Прискорити розробку та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ у суспільно-економічну сферу (економічна безпека).*

4. *Досягти належного рівня культури інформаційних відносин (соціальна безпека).*

5. *Створити загальнодержавні інформаційні системи для постійного моніторингу стану навколишнього середовища (екологічна безпека).*

6. *Сприяти інтеграції національної інформаційної інфраструктури зі світовою інфраструктурою.*

7. *Посилити захист інформаційних прав людини.*

8. *Вжити термінові заходи* для створення позитивного іміджу держави в умовах інформаційної глобалізації.

Категорія «національні надбання» більш характерна для сфери культури й мистецтва. Проте, з огляду на потужний розвиток інформаційних технологій, їх визначальний вплив як на військову сферу, так і на інші суспільні відносини, насамперед медицину, економіку, низку добутоків інформаційної сфери за правом можна віднести до національних надбань в інформаційній сфері. При цьому вони відграватимуть роль певного індикатора та критерію ефективності реалізації національних цілей в означеній сфері.

Вважаю, що *національні надбання в інформаційній сфері* — це сукупність унікальних інформаційних продуктів, що мають виняткове військове, суспільне, економічне та інше значення для реалізації національних цілей в інформаційній сфері.

Створити вичерпний перелік національних надбань в інформаційній сфері неможливо, адже з кожним днем такий список може поповнюватися відповідними розробками чи, навпаки, зазнавати вилучень через застарілість або втрату цінності. Визначальним критерієм включення до такого переліку є особливе, стратегічне значення інформаційного продукту як для забезпечення інформаційної безпеки держави безпосередньо, так і для розвитку інших сфер, а також його унікальність.

Поряд із розвитком національних надбань в інформаційній сфері, які безпосередньо слугують економічному прогресу, постає питання кібербезпеки. Адже усі ми прагнемо свободи, яку забезпечує насичене життя онлайн, але свобода без безпеки непевна, а безпека без свободи — гнітюча. Попереду на нас чекають роки, коли пошук балансу між цими двома станами буде актуальним як ніколи.

У наші дні кмітливий грабіжник може без проблем зламати мережу «розумної домівки» й моніторити, коли господарів немає вдома. Ба більше, він може скласти точний графік виходу з дому

й повернення для кожного члена родини. А якщо житло обладнане системою безпеки, він може відключити її.

Сучасні системи, що полегшують щоденне життя, можуть також завдати нам великих неприємностей, якщо доступ до них отримують зловмисники.

Закономірно виникає питання: де пролягає межа між національною безпекою й інформаційною приватністю?

Нескладно уявити, що прогрес «інтернет-речей» породить і нові побоювання щодо порушення приватності. Якщо ваші гаражні ворота знають, коли ви повертаєтеся додому з роботи, то це може бути відомо й злочинцям. Якщо ваш годинник не просто показує час, а й визначає місце перебування, показує робочий розклад і контакти, то він є чудовим об'єктом для хакерського зламу.

Проте шанси на те, що в короткій перспективі будуть напроцьовані норми міжнародного права, договори та інші елементи правової структури, яка визначатиме правила кібердіяльності, близькі до нуля. США не погодяться з жодними вимогами європейців, якщо йтиметься про обмеження розвідувальної діяльності. Китай заперечуватиме будь-які розмови про промислове шпигунство, а домовлятися про його заборону не захоче й погонів. Росіяни відчули смак кібератак і не захочуть відмовлятися від них. А недержавні гравці, що є джерелом значної кількості конфліктів у кіберсфері, ніколи не погодяться з правовими тонкощами, що будуть прописані в міждержавних угодах.

За таких не надто позитивних обставин одним із пріоритетних напрямів протидії та попередження кіберзагроз має стати взаємодія державних органів з приватним сектором, розвиток інформаційної культури, медіа культури, медіаграмотності населення, здатність до критичного мислення, особливо молоді, виховання молоді на принципах національної свідомості, історичної пам'яті тощо.

Євген Костюк

кандидат історичних наук,
політичний аналітик

ПОВЕРНЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ДЕРЖАВНУ ВЛАСНІСТЬ — ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Впродовж 90-х років Україна так і не змогла звільнитися від тягара советської командно-адміністративної системи. Розвиток капіталізму в незалежній Україні набув рис масштабного перерозподілу державної власності в інтересах окремих фінансово-промислових груп.

Приватизація державного майна відбувалася за непрозорими схемами, з численними порушеннями, відтак перетворилася в безконтрольний грабунок української економіки. Так звана сертифікатна приватизація, яка розгорнулася в середині 90-х років, насправді була лише прикриттям масової «прихвизації». Отримавши ваучери, понад 19 мільйонів українців насправді не мали жодного доступу до власності своїх підприємств, адже зазвичай право власності на акції не було оформлено документально. Переважна більшість із них не могла ні продати свої акції за хоча б мінімально прийнятною ціною, ні отримувати дохід від них, ні захистити свої права міноритарних акціонерів. Згодом підприємства ставали приватними через навмисне знецінення акцій, відбирання за допомогою погроз чи обману сертифікатів у дрібних акціонерів, купівлі акцій за безцінь, позбавлення власників ваучерів доходів від їхнього майна.

Фактично, ваучерна приватизація вилася у грандіозну аферу, наслідком якої стала поява мільйонів формальних власників

акцій, які насправді швидко позбулися їх, передавши або продавши за копійки спритним ділкам, які рекордно швидкими темпами отримували надприбутки, використовуючи юридичну необізнаність, наївність, заляканість, патерналістські стереотипи більшості громадян.

Приватизаційне законодавство було вкрай недосконалим, розмитим, нечітким, заплутаним і внутрішньо суперечливим. Понад те, в ньому навмисне закладалися «шпарини», які дозволяли створювати все нові й нові корупційні схеми. Та навіть те недолуге законодавство, яке було, фактично ніхто не виконував. Під час тіньової приватизації, яку журналісти влучно охрестили «великим хапком», діяло право сильного: той, хто мав доступ до влади, скуповував за безцінь вкрай вартісні державні активи.

Ваучерна приватизація, яка мала сформувати в Україні потужний прошарок дрібних і середніх підприємців, насправді відкрила колишнім «червоним директорам», вихідцям з компартійно-комсомольської номенклатури, а також «тим, хто вижив у 90-ті», — представникам кримінальних угруповань, шлях до незаконного привласнення великих підприємств. Багато великих підприємств було приватизовано в результаті штучного банкрутства, після якого їх продавали за безцінь.

Такі обгородки завдали величезної шкоди народному господарству, було знищено потужну матеріально-технічну базу більшості провідних українських підприємств. Держава втратила найбільш прибуткові підприємства, фактично цілі галузі економіки вийшли з-під її впливу. Ті кошти, які мали наповнювати державний бюджет, рікою потекли у кишені олігархів.

Наслідком незаконної приватизації великих підприємств стало недоотримання величезних коштів. Так, лише впродовж 1996–2004 років, коли було приватизовано більшість великих українських підприємств, до державного бюджету України надійшло всього-на-всього... 8 мільярдів гривень. Масова приватизація

насправді була небаченим досі розкраданням народного господарства, санкціонованим владою. Масова непрозора приватизація стала наслідком тотальної корумпованості органів державної влади, тісної спайки влади та великого капіталу.

Незаконна приватизація великих підприємств призвела до встановлення в Україні олігархічного режиму. Наслідком незаконної приватизації також була різка поляризація суспільства, розподіл на купку надбагатіїв і переважну більшість населення на межі та за межею бідності, яка поховала надії на формування в Україні потужного середнього класу.

Окремо варто згадати про продані за безцінь промислові гіганти України — «Запоріжсталь», Маріупольський металургійний комбінат, «Азовсталь», «Мотор-Січ», Нікопольський завод феросплавів, Дніпровський металургійний завод, Алчевський металургійний комбінат, Північний, Центральний, Інгулецький та Полтавський гірничо-збагачувальні комбінати, Нижньодніпровський трубопрокатний завод, Ясинівський коксохімічний завод, Новокраматорський машинобудівний завод, Харківський тракторний завод, Херсонський і Чорноморський суднобудівні заводи, цілу низку вугільних шахт, а також ще багато інших підприємств, які тяжкою працею створювали мільйони українців.

За часів правління Януковича найбільш резонансними були непрозорі схеми приватизації низки енергогенеруючих та енергорозподільчих підприємств, більшість із яких в результаті цього опинилася в руках одіозних олігархів Ріната Ахметова, Дмитра Фірташа, Костянтина Григоришина й Олександра Бабакова. Зокрема, з масовими порушеннями законодавства, без бодай формального дотримання конкурсних вимог наприкінці 2011 – на початку 2012 років здійснено масштабний розпродаж державних пакетів акцій провідних підприємств енергетичної галузі (50 % акцій «Закарпаттяобленерго», 50 % акцій «Дніпрообленерго», 45,1 % акцій «Західенерго», 50 % акцій «Вінницяобленерго»,

25 % акцій «Дніпроенерго»). При цьому Фонд державного майна України фактично виконував роль статиста, який лише формалізував рішення, прийняті Януковичем та наближеними до нього олігархами.

Також за часів Януковича незаконно було приватизовано цілу низку інших великих підприємств. Найбільш ласі шматки державної власності опинилися в руках самого диктатора, його старшого сина Олександра та його оточення — Арбузова, Курченка, Ставицького та ін., так званої Сім'ї.

Внаслідок незаконного відчуження стратегічних підприємств в Україні стрімко почав формуватися олігархічний лад. Олігархи мали визначальний вплив практично на всі сфери суспільного життя. Вони створювали та купували політичні проекти, які потім «проштовхували» потрібні рішення в парламенті, підкуповували та призначали на посади чиновників, в тому числі найвищих посадових осіб держави, формували суспільну думку за допомогою підконтрольних їм ЗМІ.

Фактично відбулося тотальне зрощення державної влади, великого капіталу та кримінальних структур. Склалася ситуація, коли доступ до державних посад і депутатських мандатів став джерелом доступу до державного майна, а відтак і джерелом швидкого й апріорі незаконного збагачення окремих осіб за одностороннього зuboжіння мільйонів звичайних громадян. При цьому олігархи не зацікавлені в реальному розвитку української економіки, зокрема у технічній модернізації підприємств, розвитку нових і високих технологій, приходу реальних (а не фіктивних, з офшорів) зарубіжних інвесторів. Зрозуміло, що набагато простіше викачувати кошти з підприємств, отриманих за безцінь завдяки доступу до адміністративного ресурсу, здійснювати різного роду махінації з державними дотаціями та кредитами, через парламент «вибивати» необґрунтовані податкові пільги, ніж за-

йматися технологічним переоснащенням промислових підприємств та впровадженням інновацій.

Значною мірою Помаранчева революція 2004 року, а згодом і Революція Гідності 2013–2014 років мали антиолігархічний характер. Серед їхніх ключових вимог були демонтаж олігархічної системи влади та олігархічної моделі економіки.

Утім і нинішня влада нічого не зробила для того, щоб повернути у державну власність вкрадені в українців стратегічні активи та притягнути до відповідальності осіб, винних у тотальному грабунку державної власності. Можна констатувати той факт, що високопосадовці, які грабували Україну за часів Януковича, і тепер цілком впевнено почуваються в політиці, мають колосальні статки, депутатські мандати і аніскільки не бояться правоохоронних органів. Напевно, вони добре знають, що теперішня влада не має політичної волі для покарання топ-корупціонерів.

Ба більше, прикриваючись патріотичною риторикою, нинішні можновладці впевнено продовжують курс на розграбування народного господарства, розпродуючи «своїм» рештки державної власності. Нині за допомогою різних відверто злочинних схем здійснюється подальше розкрадання державного майна.

Особливо цинічними є спроби «пустити з молотка» стратегічні державні підприємства в умовах нинішньої російсько-української війни, що триває вже п'ять років. З одного боку, є суттєві ризики встановлення контролю російських олігархів над цими підприємствами, що може мати катастрофічні наслідки для держави. З іншого боку, очевидним є те, що в умовах війни цінні державні активи можна продати за вкрай заниженою ціною. Отже, фактично йдеться про легітимізоване законом пограбування всієї української нації.

Особливу небезпеку становить те, що стратегічні українські активи можуть скупити російські олігархи. Крім того, слід пам'ятати, що російський олігархат вже володіє значною частиною ве-

ликих українських підприємств. Очевидно, що активи російських олігархів в Україні повинна арештувати держава, а законність їх придбання мають ретельно перевірити органи державної влади та правоохоронні органи.

Але наразі цього і близько немає, натомість адепти тотальної приватизації постійно повторюють мантри про те, що держава, буцімто, не є ефективним власником. При цьому відбувається цинічна підміна понять: численні факти корупції та неефективного менеджменту на державних підприємствах використовуються як доказ того, що ці підприємства мають бути приватизовані. Та в цій теорії свідомо порушено причинно-наслідкові зв'язки. Так, якщо адміністрація того чи іншого підприємства є неефективною і корумпованою, то логічно замінити таких людей на здібних і чесних керівників, а не продавати підприємства. Можна провести аналогію з людським організмом: якщо в людини нежить, то її треба лікувати, а не ампутувати носа.

У 2019 році є шанс змінити ситуацію й обрати якісно інший парламент, який буде ухвалювати закони в інтересах всієї країни, а не купки олігархів. Це, зокрема, стосується і законодавчих ініціатив щодо перегляду результатів грабіжницької та незаконної приватизації великих українських підприємств.

Зокрема, нагальною необхідністю є здійснення перевірки законності приватизації усіх великих підприємств. Мають бути повернені у державну власність незаконно приватизовані об'єкти. Також держава повинна зобов'язати власників сплатити різницю між вартістю, що надійшла від такої приватизації до держбюджету, та справедливою вартістю цих об'єктів, враховуючи втрачену для держави вигоду.

Слід також повернути підприємства, власники яких не виконують соціальних, інвестиційних та інших зобов'язань, у державну власність та власність трудових колективів. Крім того, вкрай важливими є встановлення реального державного конт-

ролю над природними монополіями, ліквідація приватних монополій, забезпечення реального, а не декларативного, як нині, захисту економічної конкуренції, збільшення кількості конкурентних суб'єктів господарювання на загальнодержавному ринку товарів, робіт, послуг, що своєю чергою надасть свободу споживачам у виборі товарів широкого асортименту, кращої якості за нижчими цінами.

При цьому обов'язково треба порушувати питання про відповідальність тих посадовців, олігархів та інших осіб, які винні у багатомільярдних розкраданнях державного майна, зокрема про незаконне відчуження стратегічних підприємств.

Анатолій Кравець

директор «АгроЕкоКонсалт»

СИСТЕМИ БІОЕНЕРГЕТИЧНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ УКРАЇНИ

З метою вдосконалення галузевої структури сільськогосподарського комплексу площею 20 тис. га здійснено аналіз перспективних сценаріїв його розвитку. Показано, що комплексне використання сучасних технологічних можливостей і створення ланцюгів безвідходних виробничих циклів дає змогу оптимально розподілити органічний вуглець рослинної біомаси між продовольством, енергоносіями й ґрунтом з супутнім переходом до біоорганічної системи землеробства. За формування аграрних виробничих систем на біоенергетичній основі реалізується агроресурсний потенціал сільськогосподарських територій, зміцнюється енергетична незалежність і продовольча безпека держави.

З результатів аналітичних досліджень останніх років випливає, що глобальна енергетична криза вкрай загостриться після проходження точки безповоротного зниження видобутку викопного пального. Єдиний шлях попередження всесвітнього голоду — сплановане і стрімке обмеження використання нафти й газу. Необхідна фундаментальна всеохопна перебудова світової системи сільськогосподарського виробництва, яка здатна забезпечувати незалежність від непоновлюваних джерел енергії. Перехід до такої системи вже нині потребує безпрецедентного творчого підйому на всіх рівнях соціуму.

Щодо України, то у загальному балансі первинної енергії нафта і газ займають більш ніж 60% усіх енергетичних ресурсів, що

споживаються. Забезпечення держави власним природним газом і нафтою в повному обсязі фактично неможливе. Видобуток газу становить 21 за потреби 30–35 млрд м³ на рік, нафти й газового конденсату — майже 2, за щорічного використання не менше як 10 млн т. Водночас АПК України має великий потенціал біомаси як сировини для виробництва біоенергетичних ресурсів. Однак населення України споживає м'яса у 3 рази, а молокопродуктів у 2,5 раза менше у порівнянні з розвинутими країнами світу.

Отже, важливим завданням є визначення можливостей трансформації системи сільського господарства в напрямку оптимального поєднання виробництва біоенергії та продовольства за умови збереження земельних ресурсів від деградації. Для його вирішення здійснено аналіз перспективних сценаріїв ведення аграрного виробництва на прикладі одного з сільськогосподарських комплексів площею 20 тис. га (табл. 1). Моделювання проводилося з урахуванням сучасних технологічних можливостей отримання біогазу, біогумусу, рідкого біопального, використання модульних технологій зберігання і переробки сировини та сучасних інформаційних технологій. З метою встановлення найбільш доцільного варіанта виробництва і перерозподілу рослинної біомаси між продовольством, біоенергією і ґрунтом продуктивність сівозмін у моделях без зрошення приймалася одного рівня:

- «Енергетична сировина» — найпоширеніша сучасна практика з вирощування і відчуження енергетичної сировини за межі агроєкосистем на прикладі ріпаку з врожайністю 2 т/га.

- «Енергоносії» — переробка в межах агроєкосистеми енергетичної сировини на рідке пальне на прикладі ріпаку і біодизелю з виходом олії 40% та з подальшим отриманням з відходів (соломи та шроту) **біогазу** і **біогумусу**. Кількість **біогазу** залежить від вихідної сировини й може коливатися у значних межах, що в кожному випадку вимагає проведення спеціальних досліджень. Тому при проведенні аналізу моделей його вихід усереднено до 70% від абсолютно сухої речовини біомаси. Маса 1 м³ біогазу становить 1,2 кг, а вміст

1. Моделі аграрного виробництва

біобізнес-технологія	Пріоритет	Продуктивність	Основний зміст
1. Енергетична сировина (ріпак)		2 т/га	сучасна практика з пріоритетом вирощування енергетичної сировини з її відчуженням за межі агроєкосистеми без відновлення родючості ґрунту
2. Енергоносії біодизель біогаз біоугуль*		0,8 т/га 1,9 тис. м³/га 6,4 т/га	вирощування і переробка енергетичної сировини на рідке біопальне на прикладі біодизелю, а шроту і соломи на біогаз і біоугуль*
3. Продовольство рослинництва		0,5 т/га 2,3 тис. м³/га 0,2 т/га 8,0 т/га	сівозміна з кращими попередниками, переробка зерна на продовольство рослинництва, енергетичної сировини на біодизель, а шроту, зерновідходів, зеленої маси кукурудзи і трав на біогаз та біоугуль*
4. Продовольство тваринництва		0,5 т/га 1,4 тис.м³/га 0,2 т/га 4,8 т/га	трансформація шроту, зерна і зеленої маси кукурудзи і трав в м'ясо-молочне продовольство, виробництво біодизелю, а з гною та інших відходів тваринництва — біогазу і біоугулю*
5. Біоенергетичне аграрне виробництво продовольство біоенергія біоугуль*		0,7 т/га 90 ГДж/га*** 7,2 т/га	збалансоване високопродуктивне виробництво продовольства і біоенергії у зрошуваних агроєкосистемах, що динамічно розвиваються*

* біоорганічне землеробство із замкненим циклом макро- і мікроелементів
 ** 25% сухої речовини
 *** 90 ГДж = 2,1 т дизельного пального = 2,5 тис. м³ метану

- «Продовольство рослинництва» — вирощування продовольчих зернових у сівоzmіні з енергетичними культурами, кукурудзою на силос і багаторічними травами. Отримання метану і біогумусу з зеленої маси та відходів виробництва біопального (шроту) та рослинного продовольства (висівів). Вихід пшеничного борошна — 60%, обсяги накопичення біологічного азоту брали з розрахунку 25 кг/т сухої речовини біомаси багаторічних бобових трав.

- «Продовольство тваринництва» — пріоритет трансформації шроту (після отримання олії), зерна і зеленої маси в готові до споживання продукти тваринництва на прикладі м'яса і вершків з витратою кормів 8,5 к. од. на 1 кг продукції. Щільність утримання тварин — 100 умовних голів (у.г.) на 100 га ріллі. Метан і біогумус передбачається отримувати з гною та інших відходів переробки (кров, жир, канига і т.і.). При цьому для спрощення кількість сировини для газогенерації приймалася лише як сума половини маси сухої речовини усіх кормів, що видаляється з ескрементами, та підстилки з розрахунку 4 кг соломи на 1 умовну голову.

- «Біоенергетичне аграрне виробництво» — збалансоване стабільне отримання максимальної кількості продовольства, біодизелю, біогазу і біогумусу в системі зрошуваного біоорганічного землеробства. Продуктивність сівоzmіні приймається за 70 ц к. од./га з відповідним збільшенням поголів'я тварин до 150 у.г. на 100 га, зростанням обсягів виробництва продукції й накопичення біоазоту.

Особливості моделі «Енергетична сировина» можна розглядати з двох точок зору. З позицій виробника це найпростіший технологічний цикл з отриманням продукції з мінімальними зусиллями; у сівоzmіні тільки енергетичні культури, значна частина прибутку формується за рахунок експлуатації ґрунтової родючості, система цілковито залежить від зовнішніх ресурсів і спрямована на задоволення негайних інтересів виробника (рис. 1).

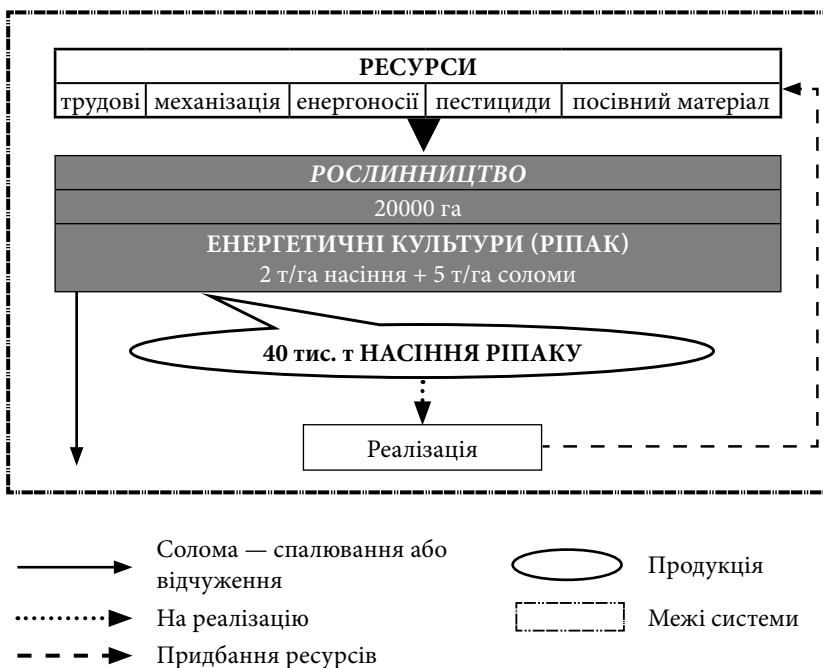

Рис. 1. Модель сучасної поширеної виробничої практики з вирощування та реалізації енергетичної сировини на прикладі сільськогосподарського комплексу площею 20 тис. га

З позицій імпортерів — вартість завезених з сировиною макро- і мікроелементів в перерахунку на добрива становитиме не менше ніж 20% вихідних витрат на придбання сировини, вартість рідкого біопального компенсує вихідні затрати, прибуток від продуктів тваринництва, що можна отримати зі шроту, значно перевищує вартість сировини, а сумарний дохід від переробленої продукції майже утричі більший від витрат на закупівлю зерна.

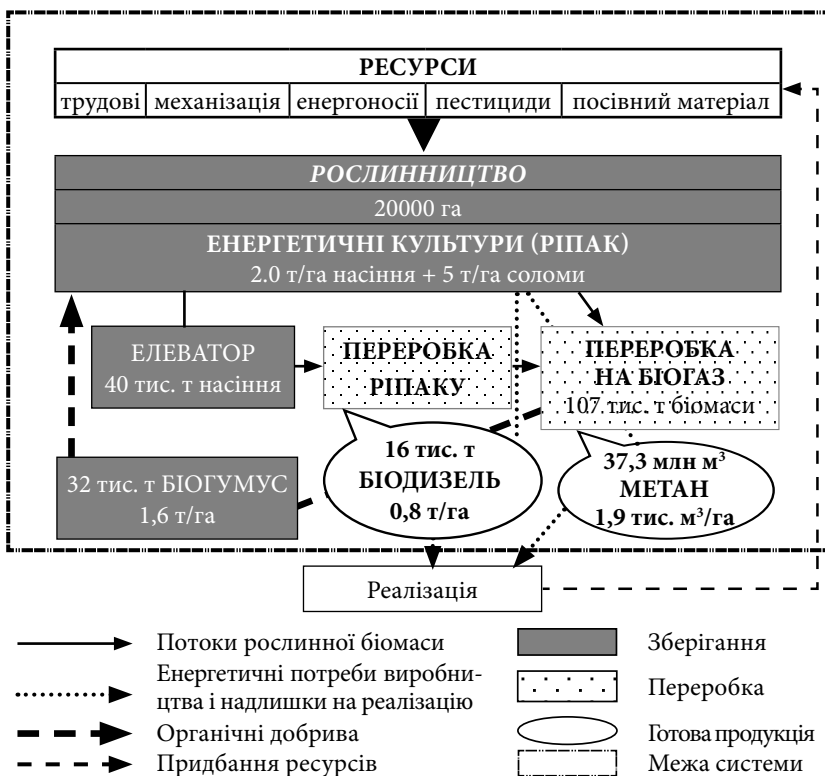

Рис. 2. Модель галузевої структури для сільськогосподарського комплексу площею 20 тис. га з пріоритетом виробництва енергоносіїв

За такої практики рівень використання агроресурсного потенціалу низький, втрачається родючість ґрунту, агроєкосистема розвивається деструктивно, а цей напрям можна вважати безперспективним.

До особливостей моделі «Енергоносії» також можна віднести пріоритет вирощування енергетичних культур, але зібрану сировину передбачається використовувати для отримання енергоно-

сїїв, зокрема рідкого біопального (рис. 2). Своєю чергою шрот і солому доцільно переробити на біогаз і біогумус, тому додатково необхідні елеватор для зберігання сировини, установки для виробництва олії, біодизелю і біогазу, інфраструктура для його використання та сховища для зберігання органічних добрив. Забезпечується замкнутий цикл макро- і мікроелементів, але кількість органічного вуглецю для відновлення гумусного стану ґрунту недостатня.

Досягається високий рівень енергогенерації, але без виробництва продовольства.

Сценарій «Продовольство рослинництва» відрізняється переходом до оптимального чергування культур у сівозміні (рис. 3). За відсутності тваринництва зелена маса переробляється на біогаз, що дозволяє забезпечити кращі попередники для продовольчих зернових і енергетичних культур з оптимальною періодичністю їх повернення на попереднє місце вирощування. Додатково необхідні сховища для силосу з соломи, зеленої маси кукурудзи і багаторічних бобових трав, а також обладнання для виробництва рослинного продовольства. За достатньої для досягнення бездефіцитного балансу гумусу кількості органічних добрив, майже повної рециркуляції біогенних елементів та наявності у сівозміні бобових багаторічних трав з додатковим накопиченням 50–60 кг/га сівозміни біологічного азоту, забезпечується розширене відтворення родючості ґрунту.

Досягається цілковита енергетична незалежність агроєкосистеми, але асортимент продовольства обмежений продукцією рослинництва.

Модель «Продовольство тваринництва» має аналогічну до попередньої структуру рослинництва, але вся отримана біомаса, за винятком біопального, використовується на корм і підстилку тваринам (рис. 4). Формується ще складніша агроєкосистема з тваринницькою галуззю і комплексною переробкою всієї сиро-

вини до кінцевої продукції. Необхідність оцінки доцільності формування такої галузевої структури пов'язана з тим, що сукупність шроту, зерна, біомаси кукурудзи і трав є оптимально збалансованою кормовою базою для утримання сільськогосподарських тварин з навантаженням 100 умовних голів (у.г.) на 100 га ріллі з трансформацією гною та інших відходів у біогаз і біогумус.

За такої виробничої структури одночасно вирішується низка завдань: відновлюється родючість ґрунту, агротехнологічні процеси в рослинництві забезпечуються власним дешевим паливом, завдяки біогазу задовольняються енергетичні потреби населення, тваринництва, переробки й зберігання з отриманням найбільш цінного м'ясо-молочного продовольства. При чому потенціал ґрунтової родючості зберігається на засадах біоорганічного землеробства з мінімальним застосуванням **агрохімікатів**. Обсяги застосування промислових **мінеральних добрив** зменшуються за рахунок біоазоту (25% багаторічних бобових трав у структурі посівних площ) та багаторазового використання макро- і мікроелементів у замкнутому циклі з біогумусом, а **пестицидів** — шляхом дотримання оптимального чергування культур у сівозміні та систематичного знезараження усіх відходів в процесі газогенерації. Створення різногалузевої інфраструктури виробництва спрощується завдяки сучасному модульному устаткуванню й обладнанню різної потужності зі зберігання і переробки сировини з можливістю поетапного нарощування обсягів виробництва продукції щодо специфіки конкретних умов. При цьому капітальні вкладення в основні фонди, навіть при залученні дорогих кредитних ресурсів, відносно швидко повертаються у результаті скорочення обсягів застосування обігових засобів, зокрема енергоносіїв і агрохімікатів.

В результаті досягається високий рівень ресурсної незалежності, виробляється велика кількість найбільш цінного тваринного продовольства з супутнім переходом до біоорганічних систем землеробства.

Рис. 3. Модель галузевої структури для сільськогосподарського комплексу площею 20 тис. га з пріоритетом виробництва продовольства рослинництва

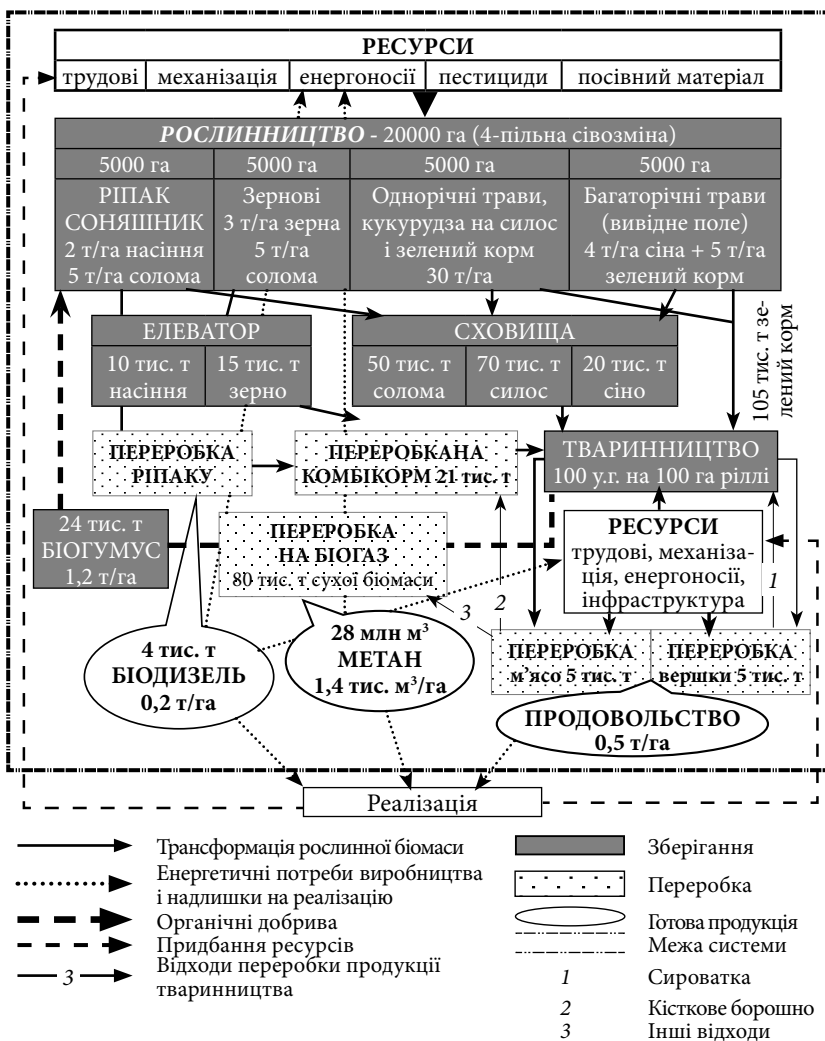

Рис. 4. Модель галузевої структури для сільськогосподарського комплексу площею 20 тис. га з пріоритетом виробництва продовольства тваринництва

Навіть за оптимальних параметрів родючості ґрунту врожайність культур залежить від особливостей агрометеорологічних умов року. Наприклад, у Північному Степу врожайність озимої пшениці дуже нестабільна і навіть після чорного пару по роках коливається у межах від 15 до 70 ц/га (рис. 5). Навіть на Поліссі до 10% років є несприятливими за недостатнього забезпечення посівів вологою. У Південному Степу кількість таких років сягає 60%. При чому за зрошення коефіцієнт варіації продуктивності типової зерно кормової сівозміни у порівнянні з богарою скорочується з 44 до 19%. Тому стабільно високий вихід продукції рослинництва досягається за оптимізації водного режиму на меліорованих землях, площа яких становить біля 6 млн га.

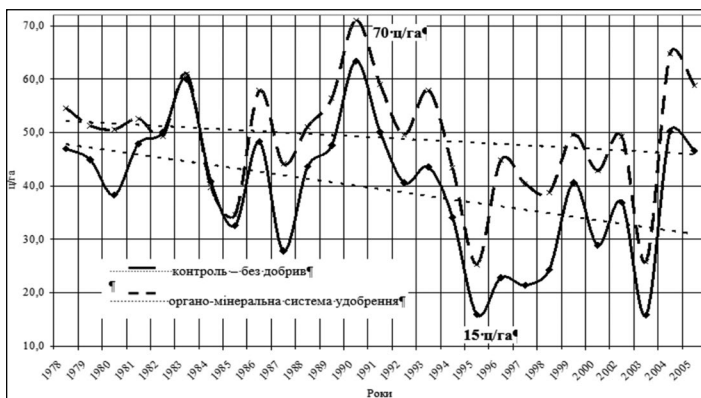

Рис. 5. Вплив особливостей агрометеорологічних умов року на врожайність озимої пшениці, Запорізька обл.

У зв'язку з цим розглядається сценарій «Біоенергетичне аграрне виробництво», що моделює найскладнішу виробничу систему з тваринництвом, комплексною переробкою і зрошенням (4-а стор. обкладинки). Досягається збалансоване виробництво великих обсягів енергоносіїв і найбільш цінних харчових продуктів. При цьому оптимізація водного режиму, надходження у ґрунт достатньої кількості органічної речовини, замкнуті цикли макро- й

мікроелементів за освоєння сівозмін із часткою бобових багаторічних трав до 25% та фіксацією 60–70 кг/га сівозмінної площі біологічного азоту дає змогу перейти до стабільно високопродуктивного біоорганічного зрошувального землеробства.

Агроресурсний потенціал використовується максимально, а агроєкосистему можна розглядати як таку, що динамічно розвивається з поетапним переходом на вищі енергетичні рівні.

Тобто чим більше накопичується органічних добрив і біоазоту, тим потужніші потоки рециркуляції макро- і мікроелементів, сприятливіший фітосанітарний стан, вище продуктивність сівозмін, тваринництва й агроєкосистеми в цілому з накопиченням ще більшої кількості органічних відходів і біологічного азоту.

За результатами досліджень конкретних умов виробництва можуть бути запропоновані різні варіанти оптимального розподілу рослинної біомаси між біоенергоносіями, продовольством, ґрунтом і емісією CO_2 . Наприклад, за розвитку галузі тваринництва (рис. 6) частина біомаси залишається на полі у вигляді кореневих і післязбиральних решток, частина переробляється на рідке біопальне для задоволення власних агротехнологічних потреб, частина йде на забезпечення поголів'я підстилкою і кормами. Половина кормів витрачається на ріст і розвиток тварин, половина видаляється з екскрементами, які разом з підстилкою переробляються на біогаз і біогумус. Останній разом з усіма винесеними з біомасою макро- і мікроелементами повертається у ґрунт, мінералізується і гуміфікується, забезпечуючи відтворення його гумусного стану. З системи відчужуються лише складові повітря: вуглець, кисень, водень і азот, з яких складаються жири, білки, вуглеводи й вуглеводні (рис. 6). Необхідно брати до уваги й екологічні аспекти: відсутні викиди від викопного пального, навпаки CO_2 зв'язують рослини, метан вловлюють на біогазових станціях, а усі відходи знезаражують і переробляють на добрива.

Сільськогосподарські угіддя у земельному фонді займають 42,3 млн га. З них близько половини можна вважати малопро-

дуктивними, деградованими або забрудненими. Тому економічна оцінка моделей в масштабі України проводилася на площу 20 млн га найбільш родючих земель.

За щорічної потреби АПК в нафтопродуктах 2,5 млн т потенціал виробництва рідкого біопального по моделях коливається від 4 до 16 млн т (табл. 2). Одночасно можна додатково отримати від 28 до 46 млрд м³ газу-метану. За розвитку тваринництва виробництво молока- і м'ясопродуктів може досягти 10 млн т, а за умови раціонального використання меліорованих територій цей показник зросте майже до 14 млн т. При цьому загальна вартість продукції збільшується за моделями з 15 до 92 млрд у.о. зі значною перевагою продовольства над біоенергоносіями. Витрати також суттєво зростають відповідно до ускладнення галузевої структури виробництва (табл. 2). Так, сума капітальних вкладень становить за моделями відповідно 15,3, 16,5, 20,1, 91,7 та 133,2 млрд у.о. Однак навіть у період виконання кредитних зобов'язань досягається досить висока економічна ефективність (табл. 2).

Зрозуміло, що йдеться про гіпотетичні моделі, але вони будуються на конкретних результатах довгострокових досліджень і розкривають потенціал сільськогосподарського виробництва у забезпеченні продовольчої безпеки й енергетичної незалежності держави, а отримані результати є підставою для обґрунтування відновлення і цільового використання усіх земель сільськогосподарського призначення.

Також очевидно, що розвиток АПК на біоенергетичній основі необхідно здійснювати через велику кількість окремих господарських формувань. Існує безліч сценаріїв їх функціонування, а процедура пошуку близької до оптимальної галузевої структури ґрунтується на багатоваріантному моделюванні щодо специфіки конкретних умов. Це складний процес, що прискорюється з використанням сучасних інформаційних технологій. Комп'ютерне моделювання дає змогу оперативно опрацьовувати велику кількість перспективних сценаріїв розвитку, прогнозувати наслідки управ-

лінських рішень ще до їх реалізації у виробничих системах, для яких натурний експеримент може привести до великих втрат або навіть до загибелі. Перевага полягає в тому, що користувач, змінюючи один з виробничих параметрів, може оцінювати коливання інших. У процесі такого моделювання встановлюється найбільш прийнятний і збалансований варіант розвитку аграрного підприємства.

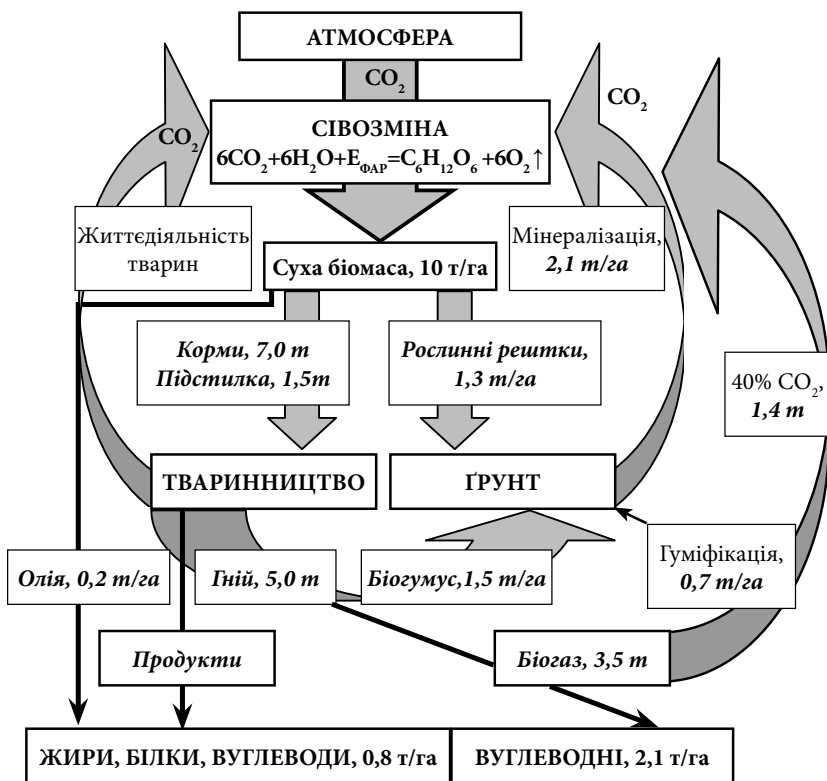

Рис. 6. Оптимізація розподілу рослинної біомаси між ґрунтом, біоенергією, продовольством і емісією CO_2

Зрозуміло також, що формування біоенергетичного, екологічно збалансованого аграрного виробництва не відбудеться самостійно. Масштабну та цілеспрямовану переорієнтацію АПК можливо здійснити через державну політику та шляхом створення експериментальних виробничих комплексів для визначення їхньої ефективності та перепідготовки кадрів.

Висновки

- Сучасні технологічні можливості дозволяють реалізувати біоенергетичний потенціал АПК: 0,5–0,7 т/га (10–14 млн т) продовольства тваринництва, 0,2–0,4 т/га (4–8 млн т) рідкого пального та 1,4–2,3 тис. м³/га (30–45 млрд м³) газу-метану. Оптимізація галузевої структури з комплексною переробкою сировини й відходів до готових продуктів дає змогу відчувувати за межі агро-екосистем тільки складові повітря: вуглець, азот, кисень і водень у складі вуглеводів, жирів, білків і вуглеводнів.

- Розширення замкнутого циклу біогенних елементів, активізація азотфіксації, позитивний баланс органічної речовини, її знезараження та освоєння сівозмін супроводжується переходом до біоорганічного землеробства з обмеженим застосуванням агрохімікатів та систематичним збільшенням виробництва енергії та продовольства без додаткових затрат непоновлюваних ресурсів.

- Перехід на біоенергетичне аграрне виробництво сприятиме покращенню стану довкілля та гармонізації життя сільського населення, зокрема за відтворення та цільового використання усіх земель сільськогосподарського призначення.

- Переорієнтація АПК досягається шляхом формування державної політики, через створення діяльних зональних експериментальних виробничих біоенергетичних комплексів, набуття і розповсюдження виробничого досвіду.

2. Економічна ефективність моделей в масштабі України (20 млн га), млрд у. о.

Моделі	Дохід від реалізації продукції						Витрати					Валовий прибуток	
	насінина ріп'яку	біодизель	борошно	м'ясо-мо- лочні продукти	метан	разом	виробничі	компенса- ція вносу з НРК	на кредит	разом	до після погашення кредиту**		
«Енергетична сирова»	15,0 (40,0)*	-	-	-	-	15,0	3,7	2,5	3,3	9,5	5,5	8,8	
«Енергоносії»	-	14,0 (16,0)	-	-	9,3 (37,3)	23,3	3,8	-	3,6	7,4	16,0	19,6	
«Продовольство рослинництва»	-	3,5 (4,0)	4,4 (10,0)	-	11,5 (46,0)	19,4	5,3	-	4,4	9,7	9,7	14,1	
«Продовольство тваринництва»	-	3,5 (4,0)	-	54,6 (10,0)	7,0 (28,0)	65,1	16,3	-	19,9	36,2	29,3	49,2	
«Біоенергетичне аграрне виробництво»	-	6,1 (7,0)	-	74,9 (13,6)	10,5 (42,0)	91,5	23,4	-	28,9	52,3	39,1	68,5	

* у дужках виробництво продукції, млн т (метан, млрд м³);

** кредит на створення інфраструктури на 10-річний період з 26% ставкою

**ЕКОНОМІЧНИЙ
НАЦІОНАЛІЗМ
ЯК ФОРМУЛА
УКРАЇНСЬКОГО
ПРОРИВУ**

Леонід Поляков

студент Запорізького державного
медичного університету

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ХХІ: ДЕ ШУКАТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНВЕСТОРА?

Отримання Україною Незалежності 24 серпня 1991 року обумовило необхідність пошуку власної моделі реформ і подальшого соціально-економічного розвитку після тривалої советської окупації. Окремо постало питання створення власної грошової одиниці, центрального банку та формування фінансової бази.

За рекомендаціями МВФ було розпочато масштабну приватизацію, скасовано суворе регулювання цін і лібералізовано зовнішньоекономічну діяльність. За задумом іноземних радників та їхніх місцевих однодумців, приватизація державного майна повинна була створити інститут приватної власності та залучити інвестиції для реформованих підприємств. В обмін на це МВФ надавав Україні валютні кредити для стабілізації економіки.

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності дозволила залучити приватні та державно-приватні іноземні інвестиції. В окремих випадках це дозволяло створювати та будувати абсолютно нові підприємства у різних секторах.

Та чи отримала від цього користь національна економіка? І чи створила вона дійсно національного інвестора, який дбає про сталий розвиток України, а не тільки про власні інтереси?

Іноземний інвестор цілком логічно виводить більшу частину (якщо не 100%) прибутку до власної країни або офшору. Ос-

танні активно використовують вітчизняні олігархи, які не тільки виводять в офшори прибутки, але й активно торгують через такі території. Типовий приклад: експорт електротехнічної продукції з України до Белізу, звідки її вже за ринковими цінами продають кінцевому споживачеві. Мета проста — оптимізація оподаткування прибутку, що потім повертається до України у вигляді прямих іноземних інвестицій. Тут цікаво те, що вони можуть надходити як акціонерний капітал або боргові інструменти (кредити, позики тощо). Сплата процентів за користування кредитами чи позиками — поширений механізм виводу додаткових капіталів з України.

Приклад¹. Якщо за підсумками 2017 року кредити та позики становили 18,74% усіх прямих іноземних інвестицій в Україні, то за I півріччя 2018 року досягли показника 20,4%. Їх виплата, разом з відсотками, входить до показника «імпорт фінансових послуг», що за 2017 рік становив 423,4 млн дол. США (7,9% усього імпорту послуг), а за 6 місяців 2018 року — 175,9 млн дол. США (6,9%). Зовнішня торгівля фінансовими послугами для України стабільно має від’ємний показник.

Ліберали всіляко вітають вільний рух капіталів, абсолютно не замислюючись про те, що це знекровлює економіку України та перетворює її на джерело викачування фінансових ресурсів. Іноземні інвестиції — важливе джерело фінансування економіки, свідченням чому були зокрема відповідні доповіді та дискусії під час Першого Великого Збору ООН у Відні 28 січня — 3 лютого 1929 року². Але стратегічно вони мають працювати в інтересах української нації, її сталого розвитку, а головне — повинні формувати заможного українця.

¹ Державна служба статистики України / Статистична інформація / Зовнішньоекономічна діяльність. URL: режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² Панченко В. Держава біля керма: теорія та практика українського економічного націоналізму (XX – початку ХХІ ст.): монографія. — Дніпро: Герда, 2017. — С. 84–85.

Заможний українець — власний національний інвестор, який дбатиме про примноження та розбудову добра своєї нації. Національним інвестором повинен стати також місцевий бізнес, який матиме відповідні ресурси та можливості для розвитку. Державі при цьому відводиться роль агента, який інтереси всіх сторін координуватиме для досягнення конкретної мети — сталого розвитку економіки та нації. Тобто буде забезпечувати баланс, а відтак розбудову Української Самостійної Соборної Держави.

На сьогодні відсутня стратегія розвитку національної економіки, а разом і роль держави як агента забезпечення балансу інтересів економічних суб'єктів. Держава забезпечує інтереси олігархату та силовиків; перші фінансують прихід певних груп до влади, другі охороняють ці групи від пересічних українців. Ми не бачимо актуальної програми діяльності уряду (остання датується весною 2016 року), передбаченої Законом процедури звіту Кабінету міністрів України перед парламентом, який його призначав. Визначений законодавством порядок замінюється яскравими презентаціями та пафосними виступами. Це — глобальне, що породжує секторальні проблеми.

*Для прикладу*¹, в економіці України тривалий час існує деформована структура джерел фінансування капітальних інвестицій. У 2010–2017 роках власними коштами підприємства та організації забезпечили 61,7–69,1% своїх інвестицій; частка банківських кредитів при цьому зменшилася удвічі від 12,7% до 6,6%. Про це говорить державна статистична служба. Джерелом власних інвестицій є чистий прибуток підприємств, що за 2010–2017 роки зріс у 12,1 раза. Але у 2013–2015 роках бізнес отримав сукупно 986,4 млрд грн чистого збитку — прямий вплив російської агресії.

¹ Державна служба статистики України / Статистична інформація / Капітальні інвестиції. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Альтернативою власним коштам є банківські кредити. Банківська система сама зазнала втрат через анексію Криму та війну на Донбасі, але все ж має відповідну ресурсну базу для фінансування потреб реального сектору економіки. Тут постає питання її структури та ефективності використання. Бізнес зацікавлений у «довгих» кредитах, відтак банки мають залучати «довгі» депозити, з чим є хронічна проблема. Статистика НБУ¹ за підсумками 2017 року показує: 79,3% депозитів в українських банках є короткостроковими (на вимогу або до 1 року); водночас 57,2% виданих нефінансовим корпораціям кредитів є середньо та довгостроковими. Нефінансовими корпораціями називають підприємства, зокрема реального сектору економіки.

Де банкам брати «довгі» гроші? Сподівання на залучення у довгострокове кредитування небанківських установ є марними з огляду на низький рівень розвитку фондового ринку. Небанківські фінансові установи (приватні пенсійні фонди, компанії з управління активами, страхові компанії тощо) не володіють сьогодні достатніми ресурсами для довгострокових інвестицій. Основні депозити традиційно надходять від населення² — на кінець 2017 року цей показник сягнув 55,1% від загальної суми вкладень. На вимогу або до 1 року українці розмістили 70,07% своїх коштів; депозити строком понад два роки — 1,26% від загального показника, або всього 6,2 млрд грн.

Розв'язати проблему залучення довгострокових депозитів від населення *пропонуємо* шляхом пільгового оподаткування. Стаття 167 Податкового кодексу³ передбачає оподаткування пасивних до-

¹ Національний банк України / Головна / Статистика / Грошово-кредитна та фінансова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/>

² Там само.

³ Податковий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

ходів за ставкою 18%, зокрема процентів на банківський депозит. *Вважаємо перспективним* запровадження пільгової (пониженої) ставки для процентів, що нараховуються на банківський депозит, розміщений строком від двох років і більше. Розмір пільги має визначатися відповідними змінами до Податкового кодексу. Пересічний власник депозиту вважає податок тою ціною, яку він платить державі. І тут слід застосувати економічний закон попиту «що нижча ціна — то вищий попит».

Припустимо, що українським банкам вдалося таким чином залучити собі додаткові 5–10 млрд грн. Це ще не гарантія того, що вони використають ці кошти для кредитування реального сектору економіки. Сьогодні банки охоче купують урядові боргові папери — облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), ставки доходу від яких сягають 18%. Крім того, українські банки активно кредитують торговельну сферу — на неї припадає 33,3% усіх виданих в економіці кредитів станом за 9 місяців 2018 року. Національний банк, у свою чергу, нерідко викуповує у комерційних банків ОВДП, забезпечуючи їх грошовими ресурсами. Станом на кінець вересня 2018 року НБУ «тримав» у себе 46,31% усіх ОВДП, що перебували в обігу. У 2015 році цей показник взагалі становив фантастичні 77,18%!

Національна держава має через центральний банк контролювати цільове використання довгострокових депозитів, визначивши пріоритетні сфери для їхнього інвестиційного спрямування. Такими пріоритетними сферами *вважаємо* високотехнологічні підгалузі машинобудування — «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції», «виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів», а також будівництво доступного житла. Вони (про машинобудування) є серед найбільш рентабельних у промисловості (12,6–13,3%), вищий за них рівень демонструють тільки до-

бувна промисловість та фармацевтика¹. Ступінь зносу основних засобів у цих підгалузях становить 60–65%², що є вищим за середні показники економіки загалом і промисловості зокрема. Попри високий рівень рентабельності, сукупні інвестиції в ці підгалузі коливаються на рівні 3–4% загальних капіталовкладень у промисловість.

Додатковим важелем впливу на залучення довгострокових депозитів *розглядаємо* запровадження особливого порядку державної гарантії на їхнє відшкодування. Сьогодні максимальна сума депозиту, що гарантується державою для відшкодування вкладнику у межах одного окремого банку, законодавчо визначена на рівні 200 000 грн³. Для довгострокових депозитів *пропонуємо* застосовувати підвищену норму гарантії — наприклад, 300 000 грн. У контексті гарантій на відшкодування вкладів *вважаємо за необхідне* активно пропагувати те, що депозити у державних «Ощадбанку» та «Приватбанку» гарантуються державою незалежно від їхньої суми. Державні банки мають стати найактивнішими гравцями на ринку залучення довгострокових депозитів із подальшим їх спрямуванням на кредитування бізнесу.

Націоналісти від часів заснування ОУН відводили державним банкам вагому роль у забезпеченні економічних перетворень, а в наші часи окремі праві партії⁴ виступають за те, щоб державні

¹ Державна служба статистики України / Статистична інформація / Діяльність підприємств. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² Державна служба статистики України / Статистична інформація / Основні засоби. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³ Про систему гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

⁴ Економічний націоналізм: деолігархізація, соціальна справедливість та самодостатність місцевих громад. URL: <https://svoboda.org.ua/party/program/iii/>

банки нарощували капітал до рівня 50% галузевого національного ринку. «Банки мають спричинитися до нагромадження ощадностей, цільового розподілу й обігу грошей для тих, що потребують, а не вести всякі торговельні, промислові чи біржові спекуляції. Банки мають виконувати суспільно-корисну функцію регулювання нагромадження, розподілу й обігу грошей та кредитів, а не бути знаряддям якнайбільших зисків для поодиноких капіталістів», — писав Дмитро Мирон-«Орлик» у своїй фундаментальній праці «Ідея і чин України».

Указані державні банки, а також «Укргазбанк», активно працюють на ринку кредитування енергозберігальних проєктів, альтернативної енергетики, мікробізнесу, оновлення техніки та інших основних засобів в АПК. Саме пільгове оподаткування процентів на довгострокові депозити, а також особливий порядок гарантії їхнього відшкодування мають сприяти нарощуванню ресурсної бази банків, зокрема державних. Для останніх це особливо важливо також і тому, що дасть можливість уряду зменшити обсяги випуску ОВДП для потреб державних банків, а відтак знизити боргове навантаження на бюджет.

Ми розглянули внутрішні джерела пошуку нових інвестицій — перейдемо до зовнішніх, точніше, гібридно-зовнішніх. Мова йде про капітали, що були виведені в офшори та можуть бути повернуті в Україну методом «податкової амністії». Існують думки¹, що з України до офшорних зон було виведено не менше ніж 154 млрд дол. США. Для порівняння: зовнішній державний та гарантований державою борг станом на 30.09.2018 року ста-

¹ \$154 млрд олігархи вивезли в офшори, а влада ставить українців за межу виживання, — КОШУЛИНСЬКИЙ. URL: https://www.youtube.com/watch?v=IhyHQnqLiNE&feature=youtu.be&fbclid=IwAR36O6dj1CloU15mgXIcghCHoLu7qJh81Lf_WdfqYVTVBBGs1jaY_NsfdTk

новив 47,5 млрд дол. США¹. Звісно, що повернути всі ці кошти нереально, але світова практика має приклади вдалої амністії капіталів. Індонезія² через подібну амністію у 2016 році повернула з інших країн 135 трлн рупій (в еквіваленті 10 млрд дол. США) або 14% вартості активів, що були задекларовані громадянами за межами країни. Але попередньо влада Індонезії провела відповідні розслідування та виявила виведені активи, попередивши їхніх власників про результати та можливі санкції за невиконання програми амністії.

Держава Україна, проводячи добровільно-примусову амністію офшорних капіталів, має, *на наше переконання*, визначити чіткі її параметри: яким чином капітали повертатимуться, на яких умовах і за якими ставками справлятимуться податки, інвестування в які сектори надасть право звільнити повернуті капітали від оподаткування. Щодо останнього параметру — цими секторами мають стати високотехнологічне виробництво, науково-технічна та науково-дослідна сфера, будівництво доступного житла, нано- та біотехнології, генна інженерія. Тут не слід забувати про концепцію ОУН (б) щодо податкової підтримки підприємств, які «робитимуть капіталовкладення на засоби виробництва чи в розбудову соціальної опіки»³.

Окремо *пропонуємо* вивчити можливість використання доходів від амністованих капіталів для погашення зовнішніх боргів, що дозволить перерозподілити бюджетні ресурси на цілі еконо-

¹ Державний та гарантований державою борг України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh>

² Податкова амністія забезпечила бюджету Індонезії \$7 млрд URL: <https://taxlink.ua/ua/news/podatкова-amnistija-zabezpechila-bjudzetu-indonezii-7-mlrd-.htm>

³ Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Т. 1 Постанови. — Б. м., 1969. — С. 159.

мічного розвитку як державні інвестиції. Це стане дієвою альтернативою тим неоколоніальним угодам, які свого часу підписала колишній ультраліберальний міністр фінансів Н. Яресько, у частині списання Україні зовнішніх боргів на умовах ВВП-облігацій¹ (коли обсяги виплат за борговими зобов'язаннями чітко прив'язались до темпів росту економіки). Боргове навантаження сьогодні — серед головних чинників, що обмежує та гальмує інвестиційні видатки державного бюджету.

*Приклад*². У 2016 році обслуговування державного та гарантованого державою боргу обійшлося у 215,8 млрд грн (31,5% усіх видатків); у 2017–262,6 млрд грн (31,3%); за 6 місяців 2018 року — 160,1 млрд грн (34,9%). Для порівняння: видатки на економічну діяльність були меншими відповідно у 6,9 раза (2016), 5,6 раза (2017) і 8,6 раза (I півріччя 2018 року). Попри вимоги Бюджетного кодексу, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець 2017 року сягнув 61,47% номінального ВВП (має бути не більше ніж 60%). І при цьому парламент щорічно надає дозвіл уряду збільшувати рівень боргу без погодження з народними депутатами. На цьому зокрема щорічно наголошують фахівці Головного науково-експертного управління Верховної ради України³.

Активізація реального сектору економіки дозволить вилікувати хронічну проблему — бідність працюючих українців та їхню низьку платоспроможність. Повертаємось до згаданого вище

¹ Как Украина договорилась о списании долгов: детали сделки с кредиторами. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/economy/2015-08-27/kak-ukraina-dogovorilas-o-spisanii-dolgov-detali-sdelki-s-kreditorami/2169>

² Діяльність Рахункової палати України. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/412>

³ Проект Закону про Державний бюджет України на 2019 рік. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598

заможного українця — національного інвестора, який купує вітчизняну продукцію, розміщує депозити у місцевих банках, купує доступне власне житло — до того, хто дбає про примноження власного добра та добра нації. До того, хто дбає про сталий розвиток України у ХХІ столітті, прагне її величі на світовій арені та геополітичного лідерства. Все це неможливе без потужної економіки. Потужна економіка неможлива без національних інвестицій в майбутнє.

Олександр Чупак

студент Селкірк Коледжу (Канада)

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ІМІГРАЦІЇ — ЗАГРОЗИ, МОЖЛИВОСТІ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Імміграційна політика в останні роки стала визначальним фактором політичного та соціально-економічного життя розвинених країн світу. Проблеми, яким довго не надавали належної уваги, значно загострилися через події минулих двадцяти років: акти міжнародного тероризму (зокрема трагедія 11 вересня 2001 року), Арабську весну, війну в Сирії, діяльність Ісламської Держави тощо. Поступово це почало призводити до значних зсувів політичної кон'юнктури (найяскравіший приклад — запланований на березень 2019 року вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу) та часткового відходу від влади традиційних ліберальних еліт.

Очевидно, для України сьогодні важливішою є проблема виїзду громадян за кордон, а не навпаки. Однак низка ознак вказує на те, що в межах декількох наступних років ми спостерігатимемо явище зростання кількості іммігрантів. До таких ознак належать:

- чинна політика України спрямована на інтеграцію до Європейської спільноти: відкритість кордонів є однією з головних передумов входження до союзу, до того ж керівництво ЄС займається розподілом мігрантів між країнами-членами;
- потенційний економічний розвиток та підвищення рівня життя України зроблять її привабливою для мешканців відсталих та перенаселених країн;

– посилення антиімміграційних тенденцій в ЄС може спричинити переорієнтацію мігрантів на інші європейські країни, що не є членами союзу, але достатньо розвинені економічно.

У цьому есе запропоновано розглянути загальні тенденції міграційних процесів у світі, можливості та небезпеки для України, а також досвід застосування міграційної політики трьох країн: Сполучених Штатів Америки, Швеції та Об'єднаних Арабських Еміратів. Названі держави застосовують особливі підходи до політики імміграції, аналіз яких допоможе сформулювати рекомендації для України.

Світові тенденції

Загалом осіб, що прибувають до певної країни на тривалий термін (не враховуючи явище нелегальної міграції), можна поділити на дві категорії¹:

1) економічних мігрантів, які мають намір працювати й перебувати на території іншої держави через визначену дозвільно-правову систему;

2) біженців, які змушені шукати притулку через війни, стихійні лиха, переслідування та інші негаразди на батьківщині.

Кількість мігрантів першої категорії самостійно визначають держави, або це прописано в умовах регіональних угод (наприклад, вільна мобільність робочої сили ЄС згідно з Маастрихтським договором 1992 року)². У цьому випадку уряди можуть визначати умови й терміни міграції, вимоги до рівня освіти, володіння мовою та знань про країну, порядок пролонгації перебування тощо. Наприклад, умовою для отримання дозволу

¹ Immigration: Crossing Continent. — The Economist, August 25, 2018.

² Treaty on European Union. — Council of the European Communities, Luxembourg, 1992.

на роботу в Канаді є підтвердження рівня володіння англійською чи французькою мовою через отримання відповідного сертифікату. Обраним кандидатам надається дозвіл на роботу на три роки. По закінченню цього терміну дозвіл може бути продовжений.

Міграція другої категорії регулюється Конвенцією ООН «Про статус біженців», що була ухвалена 1951 року (Україна є серед підписантів). Згідно з Конвенцією, особи, що набувають статусу біженців¹, не можуть бути депортовані, а також набувають прав, рівнозначних правам громадян держави, в якій вони шукають прихистку. Відповідно, це положення зобов'язує країн-підписантів витратити кошти для забезпечення певного рівня добробуту біженців.

У цьому полягає перша причина незадоволення громадян розвинених країн великою кількістю іммігрантів, зокрема біженців: зростання частки витрат державних бюджетів на їхнє утримання. За оцінкою Міністерства фінансів Німеччини, витрати уряду країни на заходи, пов'язані з прийняттям, адаптацією та подальшою інтеграцією біженців у суспільство сягнуть 78 мільярдів євро до 2022 року².

З іншого боку, виникають проблеми щодо культурної інтеграції мігрантів. Частина політичної еліти країн, що приймають значну кількість іммігрантів, наполягає на забезпеченні права останніх на ведення способу життя, що відповідає традиції їхніх

¹ Convention Relating to the Status of Refugees. — UNHCR, Communication and Public Information Service.

² Germany sees migration-related spending of 78 billion euros through 2022: report. — Reuters, May 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/us-germany-budget-migrants/germany-sees-migration-related-spending-of-78-billion-euros-through-2022-report-idUSKCN1IK0EG>

культур¹. Коли ж кількість неасимільованих новоприбулих досягає певного рівня, починається процес розмивання місцевої культури. Яскравим прикладом є невеликі населені пункти Швеції, що прийняли значну кількість мігрантів. Наслідком цього може стати домінація цієї іншої культури — через намагання частини місцевого населення створити зручні економіко-соціальні умови для іноземців (передусім через бажання заробітку). Наприклад, вже у 80–90 роках минулого століття, завдяки політиці заохочення імміграції, частка шлюбів шведів із представниками інших національностей сягала 10–20% від загальної кількості шлюбів². Як наслідок, сьогодні Швеція є однією з найбільш мультикультурних країн світу.

Однак попри вищезазначені проблеми, існують наукові теорії, що обґрунтовують необхідність імміграції для розвинених країн світу. Зокрема, дослідники Калагоррано та Лорц³ визначають, що за умов старіння нації та негативного приросту кількості населення потрібно стимулювати імміграційні процеси. Саме це, через заходи, спрямовані на асиміляцію іноземців, допоможе зберегти нації розвинених країн від вимирання в майбутньому. Як бачимо, уряди мають робити непростий вибір між скороченням кількості населення та втратою національної самобутності.

Іншим очевидним доказом на користь імміграції є збільшення обсягу робочої сили (різної кваліфікації). Оскільки праця (робо-

¹ Wouters R. Demonstrating Power: How Protest Persuades Political Representatives / R. Wouters, S. Walgrave. — *American Sociological Review*, 2017, 82 (2). P. 371.

² Cretser G. Cross-National Marriage in Sweden: Immigration and Assimilation 1971–1993. — *Journal of Comparative Family Studies*, 1999. 30(3).

³ Calahorrano L. Aging, Factor Returns, and Immigration Policy / L. Calahorrano, O. Lorz. — *Scottish Journal of Political Economy*, 2011. 58(5).

ча сила) поряд із землею, капіталом та підприємницькими здібностями є основним фактором виробництва, збільшення її обсягів позитивно відбивається на динаміці економічного зростання. Зокрема, залучення некваліфікованих працівників з-за кордону дозволяє розвиненим країнам розв'язувати проблему надмірної кваліфікації внутрішніх кадрів, що є наслідком зростання частки населення з вищою освітою.

Отже, процес імміграції має як позитивні, так і негативні сторони. Пропонуємо перейти до розгляду реальних прикладів застосування політики щодо імміграції.

Сполучені Штати Америки, Швеція та Об'єднані Арабські Емірати — проблеми та переваги підходів до імміграційної політики

Політика різних країн світу щодо мігрантів визначається багатьма чинниками: від усталених традицій до довгострокової економічної доцільності. Так, в Японії до сьогодні з недовірою ставляться до прибулих з-за кордону, а в Австралії постійний наплив робочої сили є одним із головних факторів підтримання стабільного зростання економіки.

Згадана Австралія, Нова Зеландія, Канада і Сполучені Штати Америки є найяскравішими прикладами держав, заснованих іммігрантами. Саме завдяки прибулим європейцям ці країни зуміли досягти соціально-економічного розквіту й набути ваги на геополітичній мапі світу. Здавалося, очевидним є висновок, що запорукою їхнього успіху стали відкриті кордони. Розглянемо приклад США.

У XVIII — на початку XX століття темпи імміграції до Північноамериканських Сполучених Штатів поступово зростали завдяки зниженню вартості перетину Атлантичного океану (більшість

іноземців прибувала з Європи). Кінець цього часового проміжку називають періодом масової імміграції до Сполучених Штатів. Однак у 1921 році уряд встановив імміграційні квоти, що обмежували кількість новоприбулих до 3% від загальної кількості осіб кожної національної групи¹. Причиною запровадження квотування стало побоювання керівників США, що представники певних етносів (передусім азійських та південноєвропейських) не здатні до повної асиміляції та прийняття американської культури. Обмеження тривало до 1965 року, а його скасування збіглося в часі з Актом про громадянські права, підписаним президентом Ліндоном Джонсоном у 1964 р. Комбінація цих подій, а також поява й активізація рухів за «права людини», поновили та значно прискорили темпи міграції до США, зокрема з Латинської Америки, Південної та Східної Азії.

Період жорсткої імміграційної політики Сполучених Штатів (1921–1965) збігається з розвитком і закінченням процесу набуття ними статусу країни-світового лідера. За цей час відбулися Велика депресія, завершилась Друга світова війна, а також були створені великі міжнародні організації (ООН, МВФ та інші). Варто зазначити, що послаблення режиму імміграції стало передусім наслідком рухів за громадянські права всередині країни, які, своєю чергою, виникли в результаті поліпшення побутово-економічного стану населення під час дії обмежень.

Інакшою є історія міграційних процесів Швеції. Загальні для Європи явища старіння нації та негативного природного приросту населення змушували уряди країни до стимулювання притоку робочої сили з-за кордону. Однак значні зміни відбулися з початком війни в Сирії в 2011 році.

¹ Abramitzky R. Immigration in American economic history / R. Abramitzky, L. Boustan. — *Journal of Economic Literature*, 2017. 55 (4).

Тоді уряд, сформований керівною Соціал-Демократичною партією, вирішив надати право на проживання рекордній кількості іммігрантів — переважно біженцям з Близького Сходу. Наприклад, у 2012 та 2013 роках країна дозволила в'їзд 110 000 та 163 000 особам відповідно (1,1% та 1,6% від загальної кількості населення)¹. Шведські та інші медіа переважно висвітлювали процес як той, що вартий наслідування, звинувачуючи опозицію в расизмі та нехтуванні правами біженців².

Проте найцікавішим є економічний аспект сучасної міграційної політики Швеції. Протягом багатьох десятиліть Швеція успішно розвивала модель соціально орієнтованої економіки, або ж держави загального добробуту (welfare state). Сутність моделі полягає в тому, що держава розподіляє значну частку ВВП через бюджет і надає громадянам велику кількість привілеїв через виплати, компенсації, послуги тощо. Сотні тисяч прибулих біженців отримали пакет державних виплат, ідентичний тому, який мали шведи.

Надавши мігрантам значних привілеїв, шведська влада не зуміла створити для них стимулу до праці. Як наслідок, наявність великої кількості біженців, що роками живуть за рахунок державного бюджету, спровокувала наростання антиімміграційних настроїв. На парламентських виборах у 2018 році партія Шведських демократів, що виступає проти масової імміграції, набрала 17,5% голосів виборців, що майже на 10 процентних пунктів вище, ніж на останніх виборах перед початком описуваних подій (2010).

Діаметрально протилежною до шведської є імміграційна політика Об'єднаних Арабських Еміратів. За даними ООН, частка мі-

¹ Immigration: Crossing Continent. — The Economist, August 25, 2018.

² Treaty on European Union. — Council of the European Communities, Luxembourg, 1992.

грантів становить 88% від загальної кількості населення країни¹. Однак модель ОАЕ має дві суттєві відмінності: по-перше, іноземці позбавлені доступу до соціальних програм та інших гарантованих державою привілеїв; по-друге, надзвичайно складним є процес набуття громадянства.

Перетворивши найбільші міста (Абу Дабі, Дубай) на великі ділові центри, Об'єднані Арабські Емірати стали привабливим місцем для інвесторів, підприємців та звичайних шукачів заробітку з-за кордону. Навіть за умови відсутності державної допомоги, можливість працевлаштування є значним стимулом для іммігрантів. Водночас це дуже вигідно для уряду, що збирає податки та платежі з однієї групи населення (іноземців) та розподіляє серед іншої (власного народу). Таким чином, населення ОАЕ отримує як значні прямі вигоди у вигляді бюджетного забезпечення, так і непрямі через загальне економічне зростання, що стимулюється припливом робочої сили.

Відповідно, моделі ОАЕ меншою мірою притаманні недоліки масової імміграції, характерні для сучасних США, Швеції та інших розвинутих країн (витрати бюджету на утримання мігрантів та загроза розмивання національної культури). Однак потрібно враховувати ряд чинників, що забезпечують реалізацію моделі ОАЕ. По-перше, географічне положення та забезпеченість природними ресурсами: країна є членом ОПЕК, має доступ до важливих морських транспортних шляхів (Перська затока — Індійський океан). По-друге, ОАЕ має порівняно незначну територію та кількість населення, що спрощує роботу державних інститутів. По-третє, стійкість культури, релігії й традицій (ОАЕ — одна з небагатьох арабських країн, яку оминули заворушення Арабської весни 2010–2011 років).

¹ International Migration Report: Highlights. — United Nations, New York, 2017.

Отже, аналіз історичного досвіду США, а також сучасних моделей імміграційної політики Швеції та Об'єднаних Арабських Еміратів, демонструє різноманітність підходів країн світу. Очевидно, що економіко-соціальний розвиток будь-якої країни на певному етапі спричиняє збільшення кількості охочих до тривалої міграції. Врахувавши переваги та недоліки різних підходів, Україна має можливість розробити власну модель імміграційної політики, збалансувавши її економічно та ціннісно.

Україна та питання імміграції: контекст, перспективи, рекомендації

Як зазначалося у вступі, явище імміграції сьогодні (на кінець 2018 року) нечасто є об'єктом політичних дискусій в Україні. Наразі ми повинні докладати якнайбільших зусиль для скорочення відпливу робочої сили за кордон, а не навпаки. Попри декларований владою прозахідний курс, перспективи економічного зростання та світові міграційні тенденції, планування імміграційної політики, очевидно, виявиться надзвичайно корисним у довгостроковій перспективі.

Відповідно до щорічного звіту ООН щодо міжнародної міграції, Україна посіла тринадцяте місце серед країн із найбільшою кількістю іноземних мігрантів у 2017 році — 5 мільйонів осіб¹. Структурно переважають іммігранти з Росії, Туреччини та Польщі, серед іммігрантів-студентів найбільше осіб з Азербайджану та Туркменістану². Таким чином, за даними ООН, понад 10% осіб, що проживали на території України у 2017 році, були міжнародними мігрантами.

¹ International Migration Report: Highlights. — United Nations, New York, 2017.

² Migration in Ukraine: Facts and figures. — IOM Ukraine, Kyiv, 2016.

Політика України щодо імміграції наразі не може будуватися у класичній парадигмі вибору між економічним інтересом та збереженням культури через чинний стан війни з Росією. Пріоритетним має бути безпековий контекст щодо контролю за потоками мігрантів. Однак поміж 63 країн, громадяни яких мають право безвізового в'їзду на територію України, наявні Росія, її відкритий сателіт Білорусь та інші країни СНД, що можуть перебувати під впливом Москви. Також дивною є ситуація, за якої діють односторонні безвізові режими для в'їзду мешканців певних країн на територію України, тоді як українці такого права на мають (ЄС у 2005–2017 роках, США, Канада). Таким чином, у контексті безпеки важливий загальний контроль за особами, що прибувають із Росії, її можливих країн-прибічників та з інших країн як завербовані агенти.

Економічно-культурний контекст імміграції в перспективі є не менш важливим від безпекового. Як демонструє досвід США та Європейського товариства останніх 20–30 років, послаблення контролю за потоками мігрантів може спричинити внутрішні економіко-соціальні та політичні зрушення. Незадоволення діяльністю ліберальних еліт та результати виборів у США та країнах ЄС останніх років на користь консервативних рухів були значною мірою спричинені нерішучими діями урядів щодо нелегальних мігрантів. Відповідно, задля усунення загрози міграції як визначального фактора внутрішньої політики, Україні слід чітко дотримуватися встановлених обмежень щодо термінів та умов перебування іноземних громадян на власній території. Інакше доведеться орієнтуватися не на власні інтереси, а на третіх осіб з-за кордону.

Та оскільки Україна є підписантом значної кількості міжнародних договорів (наприклад, згаданої Конвенції ООН «Про статус біженців»), гнучкість її законодавства обмежена. Тобто вжи-

ваючи радикальних заходів, ми, ймовірно, не зможемо уникнути застережень (а далі санкцій) з боку міжнародних інститутів, як наразі це відбувається з Польщею та Угорщиною. У цьому разі надважливою є побудова належної політики інтеграції іммігрантів. На відміну від Швеції, що надає іноземцям значні привілеї та прирівнює їхній статус до статусу власних громадян, Україні варто звернути увагу на досвід Об'єднаних Арабських Еміратів, що надають мінімальні можливості для повної інтеграції осіб з-за кордону.

Очевидно, така політика не сприятиме отриманню максимальних економічних вигод від імміграції в межах короткого часового проміжку. Але з іншого боку, це знизить ризик, пов'язаний з довгостроковим розмиванням національної культури українців. Модель обмеженої інтеграції іноземців характеризуватиметься наступними рисами:

- відсутність неконтрольованого потоку мігрантів з-за кордону: стимул до міграції в Україну зменшиться через неможливість отримання статусу, рівного з громадянами України;
- підвищення кваліфікації іммігрантів: з більшою ймовірністю, іноземці перебуватимуть до України на попередньо визначене робоче місце чи з метою навчання, будучи заздалегідь зарахованими до навчального закладу;
- усунення впливу імміграції як чинника внутрішньої політики України.

Таким чином, вивчивши досвід країн світу та сформувавши основні положення міграційної політики, українська нація зуміє уникнути потрясінь, що спіткали значну кількість розвинених країн світу протягом минулого десятиліття. За умови послідовного втілення такої політики, Україна зможе знайти оптимальну рівновагу між економічними вигодами та пріоритетами національно-культурного розвитку.

Висновки

Отже, як один із визначальних факторів чинної світової політики, проблема імміграції через певний час, імовірно, загостриться і в українському суспільстві. Зважаючи на наявні тенденції (пожвавлення міграційних процесів, посилення антиімміграційних настроїв у розвинених країнах світу, ймовірне підвищення рівня життя в Україні тощо), виникає очевидна потреба в розробці основних принципів довгострокової політики України щодо імміграції.

Світовий досвід демонструє, що характер підходу до цієї політики може на багато років визначити напрямок розвитку країни та її місце на геополітичній мапі світу. Розглянуті в цій роботі три приклади описують наступні стратегії:

- жорсткі обмеження на в'їзд для іноземців та зосередження на розвитку внутрішньої економіки, як у США першої половини XX століття;
- шведська модель відкритих кордонів з максимально швидкою інтеграцією іноземців;
- залучення мігрантів до робочої сили без можливості отримання ними статусу, рівного зі статусом громадян, відповідно до досвіду Об'єднаних Арабських Еміратів.

Вибір оптимальної моделі повинен ґрунтуватися на зрівноваженні двох пріоритетів: економічної вигоди та збереженні унікального для української нації національно-культурного середовища. Оскільки значні обмеження імміграції можуть суттєво уповільнити розвиток України, а відкриті кордони — знищити культурну самобутність, у роботі запропоновано прийняти за основу підхід з наданням мігрантам мінімальних можливостей інтеграції в українське суспільство. Така політика якнайкраще відповідатиме духові економічного націоналізму.

Еліза Асланова

студентка III курсу відділення міжнародні економічні відносини
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

«Ми захистимо свої кордони від грабіжницьких набігів інших країн, які виробляють наші продукти, крадуть наші компанії і знищують наші робочі місця. Цей захист принесе нам процвітання і силу. Я буду боротися за вас із кожним своїм подихом, і я ніколи не підведу вас.

Америка знову почне перемагати, причому так, як ніколи раніше. Ми повернемо робочі місця, повернемо наші кордони, повернемо наше багатство і наші мрії. Ми побудуємо нові дороги, шосе, мости, аеропорти, тунелі та залізничні колії через всю нашу прекрасну країну. Ми зніmemo наших людей з допомоги по безробіттю і дамо їм роботу. Ми заново побудуємо нашу країну руками американців і американською працею. У нас будуть два простих правила: купуй американське і наймай американців. Ми будемо шукати дружби з усіма народами світу, але ми визнаємо, що кожна нація має право ставити власні інтереси на перше місце».

Д. Трамп, інавгураційна промова

Істинний патріотизм — бути конкурентоспроможним, вміти виробляти та вдосконалюватись. Французька проблема — це проблема спеціалізації, проблема інновацій та інвестицій. Я пропоную розробити Акт «Купуй Європейське» на захист від США, КНР та Росії.

Е. Макрон, інавгураційна промова

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ VS ЕКОНОМІЧНИЙ ПАТРІОТИЗМ: ДВІ ПЛОЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ

Необхідність встановлення межі між «національним» і «глобальним» в епоху економічної взаємозалежності вимагає ревізії поняття «націоналізм», раціональне трактування якого, як справедливо акцентує на цьому увагу О.Сич, видається достатньо складним завданням, оскільки його світоглядна база передбачає значний чуттєво-ірраціональний компонент¹, а відтак сприйняття націоналізму відбувається в ірраціонально-світоглядному та раціонально-програмовому вимірах². Водночас концепція «раціонального націоналізму», яка була впроваджена автором у термінологічний обіг, передбачає розумово вивірене, практичне і доцільне використання суспільного потенціалу націоналізму, а отже, дає змогу осучаснити його, віднайшовши його прояви у міжнародній економічній політиці.

В економічній літературі існує два способи встановлення зв'язку між економічним лібералізмом та економічним націоналізмом. Перший, що базується на розгляді економічного націоналізму як винятково політичної доктрини, інтерпретує його як протилежність економічному лібералізму. При цьому лібералізм характеризується такими поняттями, як «вільний ринок» та «економічна відкритість», тоді як економічний націоналізм — обмеженнями, які встановлюються для домінування і захисту внутрішнього ринку від іноземної експансії. Втім такий підхід,

¹ Сич О. Концепція раціонального націоналізму та проблеми його становлення // Економічний націоналізм: Мат. VIII всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р.). — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. — С. 288.

² Там само. — С. 296–297

на нашу думку, не витримує перевірки часом, адже дедалі активніше заходи, спрямовані на підтримку внутрішнього ринку, вживають країни, що сприяли поширенню так званої ідеології п'яти свобод — руху товарів, капіталу, послуг, робочої сили та знань. Регуляція стає іманентною рисою сучасної міжнародної економічної політики, часом набуваючи альтернативних варіацій «ререгуляції» або навіть «дерегуляції».

Протилежна думка базується на переконанні, що економічний націоналізм не обов'язково протиставляється лібералізові, а тому розглядається як феномен, який може існувати на лібералізованому ринку. Е. Гелнер, наголошуючи, що до кінця XIX століття в економічному націоналізмі (який ліберальні економісти зазвичай використовували для опису політики, яка їм не подобалась) насправді не було ні краплі лібералізму, все ж таки визнає: сам факт втручання держави навіть у найбільш лібералізованих економіках доводить існування «ліберального економічного націоналізму»¹.

А. Д'Коста² визнає різницю між оборонним та агресивним економічним націоналізмом, посиляючись на досвід Китаю, де оборонний економічний націоналізм містить захист внутрішнього ринку та обмеження на рух капіталу. Агресивна форма економічного націоналізму за А. Д'Коста передбачає систему стимулів для зарубіжної експансії та інструментів викривлення ринку. Під викривленням ринку український дослідник В. Панченко розуміє викривлення міжнародних економічних відносин (міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталів, міжнародних валют-

¹ Gellner E. Nations and Nationalism. Cornell University Press, Second Edition. 2006. — 96 p.

² D'Costa A. Globalization and Economic Nationalism in Asia. Oxford: Oxford University Press, 2012. — 259 p.

но-кредитних відносин) шляхом імплементації відповідних інституційних норм, які прямо або опосередковано спростовують та/або модифікують домовленості, що існують на міжнародному/регіональному рівні¹.

Агресивний економічний націоналізм за А. Д'Коста — це політика, яку впроваджують «войовничі уряди, що можуть використовувати систему торгівлі на свою користь, при цьому різко зловживаючи іншими національними інтересами». Прикметно, що «торгівля» в цьому аспекті належить не лише до товарів, але й до капіталу. Ми стверджуємо, що теорія співіснування економічного націоналізму на лібералізованому ринку повністю може бути адаптована до Європейського Союзу, в якому кожна з 28-ми держав-членів, як і раніше, воліє не втрачати інструменти впливу на внутрішній ринок і політично впливати на рішення, що їх ухвалюють на наднаціональному рівні, відстоюючи у такий спосіб власний економічний суверенітет.

Б.Кліфт і К.Волл² інтерпретують цю можливість як «сприяння інсайдерам» та «протистояння аутсайдерам» в Європейському Союзі, що передбачає застосування і ліберальних, і протекціоністських форм у політиці. Прикметно, що ці автори апелюють до поняття «економічний патріотизм», не вдаючись до спроб ідентифікації змістовних ознак останнього. Відповідь знаходимо у працях українських вчених В. Панченка і Н. Резнікової³, які класифікують «націоналізм» і «патріотизм» за 33-ма критеріями, вка-

¹ Панченко В. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика. — К.: Аграр Медіа Груп, 2018. — 360 с.

² Clift B. Economic patriotism: reinventing control over open markets // Journal of European Public Policy. 2012. — Vol. — P. 307–323.

³ Панченко В. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика / В. Г. Панченко. — К.: Аграр Медіа Груп, 2018. — С. 19.

зуючи на спільні та відмінні характеристики останніх. На думку вчених, впровадження у термінологічний слововжиток поняття «економічний патріотизм» дає змогу синтезувати, а не зіштовхнути між собою фундаментальні інтенції націоналізму і лібералізму. Забезпечення держави інструментарієм задоволення нагальних потреб суспільства — виживання, безпеки, сталого розвитку, через статус цих потреб, характер необхідності, важливості та усвідомлення рангу їхньої «державності» дає підставу ідентифікувати В. Панченку та Н. Резніковій національні інтереси країни як генетичну основу економічного націоналізму і лібералізму. Відтак економічний націоналізм та економічний патріотизм, крім іншого, об'єднує ще й те, що попри часто вживаний прикметник «економічний», вони завжди виходили за межі регулювання економічних процесів, будучи відповіддю на «політичне замовлення» свого часу¹.

Б. Кліфт і К. Волл розмежовують дві форми економічного націоналізму. Перша — це класична форма протекціонізму, яка містить «політику, спрямовану на збереження статусу-кво», або таку, що підтримує традиційне регулювання продукції чи технології (сприяння інсайдерам) і використання класичних торговельних бар'єрів (протистояння аутсайдерам). Друга форма — ліберальний економічний націоналізм — базується на політиці, спрямованій на лібералізацію обраного сектору за умови, що його продукція володітиме стратегічною перевагою на зовнішніх ринках, а сам він матиме потенціал до домінування на інтегрованому ринку (сприяння інсайдерам). Відтак політика лібералізації стає способом реалізації політики експансії або «протекціонізмом сильного гравця».

¹ Панченко В. Г. Політика економічного націоналізму: від витоків до нових варіацій економічного патріотизму / В. Г. Панченко, Н. В. Резнікова // Економіка і держава. 2017. — № 8. — С. 8.

«Негативний націоналізм невпинно реалізує національні цілі навіть коштам інших; позитивний націоналізм готовий поставити під загрозу пріоритети національної політики, якщо вони шкодять інтересам інших. Ще одна відмінність цих двох типів полягає у готовності країни визначити власні національні інтереси з урахуванням вимог підтримки стабільності міжнародної системи. Позитивний націоналізм визнає зв'язок між власним інтересом та системним інтересом; негативний націоналізм ігнорує або заперечує це»¹. Базуючись на зазначеній цитаті Р.Гілпіна, можемо припустити, що ступінь використання протекціоністської політики, що суперечить досягнутим домовленостям на світовій арені, є індикатором належності адаптованої політики до негативного або позитивного економічного націоналізму. І якщо першому притаманний високий рівень протекціонізму та державного втручання, а також ігнорування угод, затверджених на наднаціональному рівні (для країн-членів ЄС або інших інтеграційних утворень), то другому — позитивному економічному націоналізму — властиве використання нових форм захисту внутрішнього ринку від експансії зовнішніх ринків, що не суперечать домовленостям між країнами. Якщо брати за основу подібні критерії розгалуження націоналізму на дві форми, на нашу думку, ліберальний економічний націоналізм є політикою, що вдало маневрує впровадженням політики дерегуляції, наслідки реалізації якої спричиняють поліпшення позицій національних виробників на зовнішніх ринках та зростання попиту на їхню продукцію на внутрішньому ринку.

Економічний націоналізм має тенденцію проявлятися у двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, оскільки національна

¹ Gilpin R. Political Economy of International Relations / R. Gilpin. Princeton: Princeton University Press, 1987. — 472 p.

держава переважно залежить від сил ринку у питаннях міжнародної торгівлі, інвестицій та фінансів, вона, природно, намагається або адаптувати, або формувати ці зовнішні ринкові сили на свою користь. Це вічна дискусія між вільними торговцями й меркантилістами. Водночас національна держава може здійснювати більший контроль саме на внутрішньому ринку, визначеному в межах національних кордонів, ніж на зовнішньому ринку. Це породжує інший аспект: національна держава, особливо якщо вона є слабким гравцем на міжнародній економічній арені, має тенденцію більше покладатися на внутрішній, а не на зовнішній ринок.

Відносне значення, надане внутрішньому та зовнішньому ринкам у політиці національної держави, є корисним індикатором того, в який спосіб формується економічний націоналізм за різних обставин. Оскільки відносна важливість внутрішнього і зовнішнього ринків залежить як від розміру країни, так і від стадії її розвитку, переважно покладатися на внутрішній ринок для багатьох країн неможливо. Але теорія ефективного попиту Дж. Кейнса базується на розгляді закритої економіки, зосереджуючись майже винятково на внутрішньому ринку.

Меркантилізм був переважно продуктом економічного націоналізму країн, що розвиваються. Один з найбільш ранніх його прихильників — Ф. Ліст (1841) — просував ідею промислового розвитку своєї країни, Німеччини, тоді як Німеччина все ще була політично фрагментована, і зіткнулася з Великобританією як з гегемоністичною економічною державою того часу. Розв'язання проблеми «меншовартості» полягало в адаптації політики тарифного захисту, принаймні тимчасового відхилення від вільної торгівлі, щоб розвинути і відстояти власний внутрішній ринок, забезпечуючи позитивний торговельний баланс. Вільна торгівля, за Ф. Лістом, могла бути адаптивною

стратегією та претендувати на роль довгострокової національної цілі, але винятково тоді, коли слабші країни наближаються до того ж рівня економічного та промислового розвитку, що й потужні гравці. Цей аргумент для захисту вітчизняної «нової галузі промисловості» забезпечив інтелектуальне виправдання у більш пізній час для політики імпортозаміщення — внутрішньо-прийнятної стратегії промислового розвитку економічно слабких держав. Цілком природно, що в умовах асиметричності економічного розвитку вільна торгівля сприймалась як зброя сильних народів, проти якої єдиним варіантом був захист вітчизняного ринку.

Дж. Фоллоус підкреслює, що всі президенти США, чиї зображення прикрашають сьгоднішні доларові банкноти, підтримували таку протекціоністську політику. Він цитує А. Лінкольна у контексті суперечливих поглядів північних та південних держав на тариф: «Я не знаю багато про тариф. Але я дуже добре знаю, що коли ви купуєте промислові товари за кордоном, ми отримуємо товар, а іноземець отримує гроші. Коли ми купуємо вироблені товари вдома, ми отримуємо як товари, так і гроші»¹.

Аргумент на захист внутрішнього ринку має дві серйозні небезпеки. По-перше, він логічно неповний, оскільки вказує на важливість постачання на внутрішній ринок з вітчизняних галузей, але не вивчає, що визначає розмір сукупного внутрішнього попиту. Існує друга небезпека протекціоністсько-орієнтованих підходів, що базується на перебільшенні небезпеки економічної відкритості. Але проблема полягає в тому, що кожна національна держава намагається використовувати механізм міжнародного ринку на свою користь, мінімізуючи при цьому те, в чому він її обмежує. У цьому контексті ринковий механізм схожий на де-

¹ Fallows J. How the World Works // The Atlantic Monthly. — 1993. — December. — P. 82.

мократичне «правило більшості», яке базується не лише на тому, чого бажає більшість, але передбачає й те, у чому більшості відмовлено. Покладання на ідеологію вільного ринку, а отже на ринковий механізм, обґрунтоване з погляду національних учасників лише тоді, коли обмеження, ним продукovanі, учасники приймають як неминучі. Саме на цьому більш фундаментальному рівні ринковий механізм критикують ті, хто економічно слабший і відчуває загрозу опинитися поза колом бенефіціарів глобалізації. Це стосується окремих осіб, груп і регіонів усередині національної держави або ж самої держави. Отже, економічний націоналізм може як сприяти, так і протидіяти вільній торгівлі залежно від користі, яку може отримати нація внаслідок адаптації тієї або іншої політики.

Сила нації, спрямована на врегулювання міжнародних суперечок, багато в чому залежить від її економічного становища. Здатність країн, що розвиваються, протистояти міжнародному тискові обмежується їхньою економічною слабкістю. Ба більше, часто розриваючись між традиціями і модернізацією, між соціальними, релігійними та культурними нормами з одного боку, і нормами, що їх продукують глобальне суспільство та міжнародні економічні організації, з іншого, держави стикаються з парадоксальною ситуацією. Не приймаючи норми глобалізованого світу та підриваючи згуртованість традиційного суспільства, вони не завжди можуть отримати мінімальну економічну владу, необхідну для відстоювання свого націоналізму. Саме цей парадоксальний вибір намагаються зробити багато країн, що розвиваються, шукаючи баланс у протистоянні з «невидимою рукою ринку».

Щоправда, і для промислово розвинених країн настає момент істини: вони дедалі більше потребують захисту в часи економічної рецесії, спровокованої глобальною фінансовою кризою, що по-

значається на зростанні бюджетного дефіциту, скороченні економічної активності, загостренні проблеми безробіття, скороченні ринків збуту для власної продукції. На церемонії вшанування солідарності міжнародного порядку, який почався з кінцем Першої світової війни 100 років тому, порядку, який перебуває під дедалі більшим тиском з обох боків Атлантики, Д. Трамп став в авангарді сил, які переглядають політичну парадигму Заходу в таких країнах, як Польща, Угорщина, Італія і Туреччина. У Британії та Німеччині, двох головних державах європейського континенту, націоналістичні рухи також поставили з ніг на голову офіційні інституції влади.

«Патріотизм — це повна протилежність націоналізму», — сказав французький президент Е. Макрон у промові біля Тріумфальної арки, вітаючи лідерів і вихваляючи стару систему, нині взятую в облогу. «Націоналізм під гаслом “Наші інтереси передусім. Кого хвилюють інші?” — це зрада патріотизму». Згадуючи ті сили, які спричинили Першу світову війну, Е. Макрон попередив, що «старі демони» повернулися знов, і оголосив, що «готовність захоплюватися відокремленням, ізоляціонізмом, насильством і домінуванням буде великою помилкою, яку наступні покоління дуже правильно поставлять нам у провину». Церемонія, керована Е. Макроном, уособила напруженість на міжнародній арені на тлі намагань Д. Трампа переписати правила, що управляли світом в останні десятиліття, адже той відмовився від міжнародних угод про торгівлю, розповсюдження ядерної зброї та зміну клімату, а також зневажливо поставився до НАТО і ЄС.

Восени 2018-го року у Х'юстоні Д. Трамп виступав проти «правління корумпованих, голодних до влади глобалістів». «Ви ж знаєте, хто такий глобаліст? Глобаліст — це особа, яка хоче, щоб усе було добре у світі, але при цьому не дуже турбу-

ється про нашу країну. І ви знаєте що? Ми не можемо допустити, щоб у нас так було»¹. Е. Макрон виставив контраргумент. Називаючи себе в інтерв'ю з Ф. Закарія² «патріотом», а не «націоналістом», Макрон сказав: «Я захищаю свою країну, я вважаю, що ми маємо сильну ідентичність. Але я глибоко вірю у співпрацю між різними народами, і я глибоко вірю в те, що ця співпраця є благом для кожного, де націоналісти іноді набагато більше використовують односторонній підхід та закон найсильнішого, чого немає у випадку зі мною».

Д. Трамп наголошує на тому, що впродовж останніх років США були учасником не вигідних для держави торговельних угод. Проте розв'язання цієї проблеми він вбачає не в односторонньому введенні нових торговельних бар'єрів, а в перегляді умов останніх, що спростовує висловлені закиди французького президента. Оскільки для розв'язання окресленої проблеми Д. Трамп звертається до формату регіональних домовленостей, такий крок цілком відповідає ідейним засадам політики економічного патріотизму. З іншого боку, якщо зауважити, що мета цих заходів — здебільшого відновлення позитивного сальдо торговельного балансу, висловлені меркантилістські наміри відповідають змісту політики економічного націоналізму в літвінській інтерпретації. Практичним прикладом реалізації цієї політики є модифікована НАФТА — USMCA, яка передбачає більш вигідні для США умови

¹ Essig T. How Trump's Use Of Nationalist And Anti-Globalist Speech Fueled The Pittsburgh Massacre. Forbes. 31.10.2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/toddesig/2018/10/31/how-trumps-use-of-nationalist-and-anti-globalist-speech-fueled-the-pittsburgh-massacre/#1470cce94aba>

² Watch again: CNN Interview with President Macron. France in the United States. Embassy of France in Washington, D.C. 13.11.2018. URL: <https://franceintheus.org/spip.php?article8912>

торгівлі, зокрема щодо експорту американських сільськогосподарських товарів до Канади¹. Окрім того, Д. Трамп закликає СОТ до того, аби організація звернула більше уваги на порушення принципів її діяльності з боку країн-членів. Такий запит цілком відповідає політиці економічного патріотизму, оскільки Д. Трамп намагається використати м'яку силу на наднаціональному рівні у межах економічної організації для захисту інтересів США, але не ціною руйнування принципів забезпечення вільної торгівлі. Водночас, викриваючи недієздатність СОТ, Д. Трамп легітимізує і виправдовує введення тарифних бар'єрів, що є класичним проявом економічного націоналізму.

Одна з головних обіцянок Д. Трампа — повернути можливості для зайнятості в США. Цієї мети він досягає завдяки двом інструментам: запровадженню високих тарифів, що знешкоджує стимул американських компаній до розміщення виробничих потужностей у країнах з низькими рівнями заробітних плат, і зниженню податку на корпоративний прибуток (з 35% до 21%)². Іншим кроком Д. Трамп намагається залучити іноземні компанії до США, щоб вони створили нові робочі місця для американців. Для Д. Трампа відновлення економічного зростання більш важливе, ніж те, в яких саме галузях або завдяки яким крокам це зростання відбуватиметься, що більше відповідає політиці економічного патріотизму, аніж націоналізму. Окреслене дає змогу встановити,

¹ Long H. Here's what's in it // The Washington Post. 01.10.2018. URL: https://www.washingtonpost.com/business/2018/10/01/us-canada-mexico-just-reached-sweeping-new-nafta-deal-heres-whats-it/?noredirect=on&utm_term=.0ab42b6c4a07

² Mitchell D. Trump's Corporate Income Tax Cuts Did More Than Just Help US Corporations. CNS News. 14.08.2018. URL: <https://www.cnsnews.com/commentary/daniel-mitchell/trumps-corporate-income-tax-cuts-did-more-just-help-us-corporations>

що у своїй гнучкій економічній політиці Д. Трамп звертається як до економічного націоналізму, так і до патріотизму — залежно від того, який доречніший для вирішення конкретного виклику. Варто наголосити, що у виступі в ООН¹ Д. Трамп більше спирався на загальні цілі світової спільноти для обґрунтування власної економічної політики (вдаючись до інструментарію політики економічного патріотизму), тоді як під час передвиборчої кампанії — до інтересів власне американців (позиціюючи себе як адепта економічного націоналізму).

Погляди Д. Трампа поділяють також інші західні лідери, дехто з яких, наприклад В. Орбан з Угорщини, зробив антиіммігрантську позицію наріжним каменем своєї політики. «Він такий не один», — сказав Б. Джентлесон, вчений з Дюкського університету, цитуючи політиків-націоналістів Європи. «Вони скористались ним як прецедентом»². Інші лідери навіть взяли на озброєння такі фрази Д. Трампа, як «фейкові новини» та «Америка передусім» (“America First”), пристосувавши їх для своїх країн. Однак навіть націоналістично налаштовані політики, виступаючи за повну зміну правил, не хочуть, щоб світовий порядок повністю розвалився, як-от керівник Китаю Си Дзіньпін або європейці, які бажають кращих механізмів у межах ЄС, а не виходу з нього.

Втім Е. Макрон багато чого приховав у своїй промові, маніпулюючи поняттями «націоналізм» і «патріотизм», намагаючись замаскувати справжній стан речей у ЄС, де різні уряди

¹ US President Trump rejects globalism in speech to UN General Assembly's annual debate. Official site of the United Nations. 25.09.2018. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/09/1020472>

² Jentleson B. W. The Liberal Order Isn't Coming Back: What Next? // Democracy: A Journal of Ideas. Spring 2018, No. 48. URL: <https://democracyjournal.org/magazine/48/the-liberal-order-isnt-coming-back-what-next/>

країн-членів свідомо впливають на ринкову кон'юнктуру і втручаються у конкуренцію, впливаючи на процес укладання угод про злиття та поглинання (M&A), при цьому підкреслюючи важливість збереження компаній як «національної власності». Європейські уряди також намагаються підкреслити роль національного суверенітету та звертаються до популістських, а також патріотичних ідей. Багато з цих спроб корисні для ЄС, але навіть більш вигідні для окремих держав-членів, що змусило Європейську Комісію (ЕК) ініціювати низку заходів проти участі національних урядів на ринку. Та все ж в цілому регулятори ЄС не мають великої сили, щоб підірвати індивідуальні рішення національних урядів. Комісія може лише втрутитися, якщо помічає, що держава-член порушує правила ЄС, які містять вільне переміщення капіталу і робочої сили та право створювати компанії в інших країнах-членах ЄС. Але на практиці ЕК має обмежений вплив і не має змоги протистояти економічному націоналізму в ЄС.

Відповідно до пояснення Р.Шенберга, який окреслив тенденцію поширення протекціонізму в ЄС у 2006 році, «державне втручання у національну енергетику, сталеливарну галузь та банківський сектор відображає бажання контролювати ефект ринків та глобалізації; багато європейців вважають це загрозою, відновлюючи віру в силу рішень, ухвалених на національному рівні»¹. Крім того, він стверджує, що «інтервенціоністський підхід підтримує більшість працівників та споживачів, адже в ньому вони вбачають спосіб ефективного запобігання скороченню соціальних стандартів, конкуренції з країнами з низькими витратами та боротьби з

¹ Schoenberg R. Measuring the Performance of Corporate Acquisitions: An Empirical Comparison of Alternative Metrics // *British Journal of Management*. 28.04.2006. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8551.2006.00488.x>

безробіттям. А тому європейські національні уряди втручаються в ринковий механізм, відповідаючи на сформований запит населення, що плекає надії на захист. А це означає, що дії національних урядів можуть підірвати процес європейської інтеграції, що базується на ліберальній парадигмі.

Член парламенту Франції Б.Карайон пояснює, чому уряд Франції визначив одинадцять стратегічних комерційних секторів, захищених від закордонного поглинання: «Ми повинні чесно визнавати, що є сфери економіки, які заслуговують на захист, адже визначаються нами як стратегічно важливі»¹. Отже, висловлюється аргумент про використання протекціонізму як стратегії довгострокового розвитку, натякаючи на важливість окремих галузей економіки для добробуту країни. Та варто підкреслити, що законодавство ЄС залишає за собою право виправдовувати блокування іноземного проникнення шляхом укладання угод поглинання, якщо такі становлять загрозу для засобів масової інформації, громадської безпеки або фінансової системи країни. Отже, за певних умов протекціонізм у межах ЄС може бути застосований на законних підставах.

З урахуванням вищезазначеного звернемося до практики України з точки зору відстоювання економічного суверенітету. Верховною Радою законодавчо визначено стратегію країни щодо інтеграції з Європейським Союзом. Цей вектор частково реалізовано у 2014 році підписанням Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом (офіційна назва «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським товариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,

¹ Clift B. Economic Patriotism, the Clash of Capitalisms, and State Aid in the European Union. // Department of Politics and International Studies, University of Warwick. 2013. — P. 1–39. URL: http://wrap.warwick.ac.uk/43616/1/WRAP_Clift_0370082-pais-270312-economic_patriotism__state_aid_final.pdf

з іншої сторони»). У документі, зокрема, йдеться про те, що «Сторони визнають, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу для їхніх відносин».

Проте вже у жовтні 2015 року професор Норвезького інституту стратегічних досліджень Е. Райнерт заявив, що в угоді про асоціацію «відсутня рівноправність» партнерів, вона «містить положення, згідно з якими в разі, якщо українська промисловість заважатиме європейській, будуть запроваджені обмеження на експорт»¹. А власник національного бренду «Наша Ряба» Ю. Косюк 17 січня 2016 року в інтерв'ю «Голосу Америки» відверто заявляє: «Я думаю, що нас обманули. Для експорту продовольчих товарів з України встановлені катастрофічно великі обмеження або квотування. Щоб ви розуміли: Україна виробляє 1 мільйон 200 тисяч тонн курячого м'яса на рік. При цьому Європа дала Україні безмитну квоту — 16 тисяч тонн. Ну, плюс до того ще можна ввезти без мита 20 тисяч тонн цілої замороженої курки (яка абсолютно нікому не потрібна). На все, що понад цю квоту, — мито понад 1000 євро за тонну»².

Процитовані думки, на наш погляд, ілюструють, по-перше, всю складність процесу входження у сформовані ринки розвинених країн навіть за наявності правової бази співробітництва; по-друге, незбалансованість державної політики, спрямованої на поєднання стратегічних і тактичних рішень щодо гарантування національних інтересів. Практика провідних світових держав упродовж останнього часу, аргументована вище у цитатах їхніх лідерів, свідчить про однозначний ухил на користь рішень, ухва-

¹ Ерік Райнерт озвучив секрет економічного успіху для України // Obozrevatel.ua. 28.02.2017. URL: <https://www.obozrevatel.com/finance/business-and-finance/06849-erik-rajnert-ovuchiv-sekret-ekonomichnogo-uspihu-dlya-ukraini.htm>

² Косюк Ю. Зона вільної торгівлі з Європою це обман України // Voice of America. 17.01.2016. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/yuriy-kosyuk-eu/3149549.html>

лених на національному рівні. Ба більше, розвинені країни опосередковано використовують власні економічні переваги, змушуючи партнерів погоджуватися на дискримінаційні заходи. Зокрема, в угоді про вільну торгівлю між Україною і ЄС передбачено низку квот на експорт продуктів. Квоти для України зростають щороку, але у 2018 році ліміти на деякі товари були вичерпані за дванадцять днів.

Зазначене вкотре переконує в необхідності чіткого визначення пріоритетів економічної політики, яка навряд чи в реаліях українського господарювання зможе набути ознак агресивного експансіоністського характеру, але, орієнтуючись на доступний до використання інструментарій державного оборонного протекціонізму, може набути рис українського економічного патріотизму, що генетично відповідає принципам раціонального націоналізму.

Олексій Бешуля

аспірант юридичного факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

**ВETERАНСЬКИЙ БІЗНЕС ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ
СОЦІАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

Особливість економічної платформи українського націоналізму полягає у тому, що магістральною думкою є створення не тільки належного економічного ефекту, а й вирішення соціальних та національних завдань. З огляду на це маємо говорити про економічний націоналізм, як про один із важелів комплексного підходу до побудови сильної Української Держави. Саме такого інструментального підходу до розуміння економічної складової дотримувався Степан Бандера, який у своїй праці «Перспективи української революції» зазначає: «Деякі люди втратили розуміння того, що насправді діється у світі. Вони не розуміють, що головними рушіями всіх міжнародних взаємин є в першу чергу змагання кожного народу за свої власні інтереси, за здобуття та забезпечення собі життєвого простору, землі, всяких дібр, потрібних для всебічного розвитку й добробуту, за досягнення, можливо великої, політичної, економічної та мілітарної безпеки та могутності». Таким самим підтвердженням інструментального підходу до економічної системи у теорії українського націоналізму є слова Миколи Сціборського у його праці «Націократія»: «Націократія як режим панування нації у власній державі, здійснюваний владою всіх її соціально-корисних верств, лишилася б

утопією, коли б націоналізм не спромігся оперти її на здорових соціально-економічних підставах».

Такий підхід до розуміння економічної складової українського націоналізму свідчить про дві провідні ідеологічні тези:

- економічне зростання, економічна могутність є не головною, а факультативною метою, оскільки досягнення процвітання власної державності може мати максимально широкий інструментарій;
- націоналізм як ідеалістичний світогляд, протиставлений матеріалістичному, заперечує економічний детермінізм і схиляється до бачення економіки як інструменту.

Водночас ідеологія українського націоналізму базується на надкласовому підході, який найлаконічніше був сформульований не націоналістом, проте людиною дотичною до націоналізму — Симоном Петлюрою: «Держава — понад партії, нація — понад класи». Відкидати надкласовий підхід у сучасних умовах ми не можемо через відмирання та розмитість класів у сучасному українському суспільстві. Проте неможливо заперечувати схильність тих чи інших соціальних груп до ідеології українського націоналізму. Максимально вульгаризуючи та узагальнюючи, прихильну до націоналізму та державного будівництва соціальну верству можна назвати буржуазією, проте використання цього терміна недоцільне через низку причин. У класичному визначенні буржуазія як клас характеризується як така, що володіє засобами виробництва, тому поділяється на дрібну, середню та велику, що унеможливорює виокремлення її в сучасних умовах. Розподіл підприємств на малі, середні та великі відповідно до кількості зайнятих осіб та обсягу валового доходу не корелюється з виокремленням дрібної, середньої та великої буржуазії. Власність на засоби виробництва чи відсутність таких в інформаційну добу також не свідчить про певну класову належність. Водночас формування в Україні відповідно до світових тенденцій класу «прекаріату», що

характеризується через єдиний критерій — наявність соціальної прив'язаності, та до якого можуть входити і забезпечені фрілансери, і звичайні студенти, також є чинником, що унеможливорює визначення державницької соціальної верстви через поняття «буржуазія» в сучасних умовах.

Проте якщо вдатися до елементарного аналізу соціологічних опитувань, предметом яких є питання про «патріотизм», наприклад, «Як Ви ставитесь до визнання на державному рівні ОУН — УПА?», «Чи готові Ви зі зброєю в руках захищати Україну?», «Як Ви ставитесь до декомунізації та перейменувань?», то з певністю можемо говорити про наявність соціологічної групи, яка з найбільшою прихильністю ставиться до ідеології українського націоналізму. Зокрема, більшість таких опитувань серед тих, хто дав позитивні відповіді, виділяють наступні групи: чоловіки, люди з високим рівнем освіти, забезпечені люди. Також на підтвердження тези про наявність таких акцентованих соціальних груп можна навести соціологічний аналіз парламентських виборів 2012 року, коли основу електорату, що віддали голоси за Всеукраїнське об'єднання «Свобода», становили молоді люди, люди з високим рівнем освіти та забезпечені люди. Репрезентативні соціологічні дослідження структури теперішньої соціальної групи «учасники бойових дій» якісно корелюються з наведеними вище: найбільшу частку серед учасників бойових дій займають такі категорії, як чоловіки, молоді люди та люди з високим рівнем освіти.

На основі цих соціологічних даних та їхнього аналізу можемо стверджувати про існування в українському суспільстві соціальної верстви, прихильної до ідеології українського націоналізму, що має державницькі риси. Не заперечуючи надкласовий підхід в українському націоналізмі, можемо говорити про те, що певні соціальні групи і категорії населення можуть об'єднуватися та формувати окрему державницьку верству, найбільш

придатну до розбудови національної державності. Отже, можна говорити про наявність підстав та доцільності для розбудови цієї верстви як через активні, так і через пасивні засоби державної підтримки.

Класично в економічній теорії під поняттям протекціонізму розуміють державну економічну політику, спрямовану на обмеження міжнародної торгівлі. Також в економічній теорії одним із головних аргументів протекціонізму є критика теорії зовнішньої торгівлі з позицій захисту національного добробуту, що впливає безпосередньо з аналізу вига­шів і втрат. Вигода від застосування експортного й імпор­тного мита може бути протиставлена виробничим і споживчим втратам, які виникають від викривлення мотивів поведінки виробників і споживачів. Однак, з огляду на предмет розгляду цієї роботи, доцільним є вживання терміну протекціонізм із запозиченням та переосмисленням його визначення з культурного протекціонізму, що означає державну політику, спрямовану на захист і підтримку національних традицій, мови, культурно-історичного надбання. Тобто у контексті націоналістичного дискурсу під протекціонізмом найкраще розуміти не підтримку національного виробника через маніпуляції з міжнародною торгівлею, введенням та скасуванням мит, а державну економічну політику підтримки національного виробника заради вирішення національних та соціальних проблем, досягнення пріоритетних цілей національного державного будівництва.

Тобто державні протекціоністські заходи у першу чергу мають бути спрямовані на підтримку державницької соціальної верстви як опори націоналістичного шляху розвитку. Безперечно, одним із напрямків такого протекціонізму має бути підтримка ветеранського бізнесу, оскільки ветерани чи то учасники бойових дій, за даними соціологічних досліджень, наведених вище, є однією з

базових складових для державотворчого процесу. Крім того, цю соціальну категорію вирізняє суттєва якість — вони довели свою вірність державі та українській нації, при тому за віковою та освітньою структурою є цілком придатними для виконання економічних завдань.

Одним із найяскравіших прикладів у загальній світовій історії та, безперечно, найяскравішим прикладом в історії двадцятого століття з впровадження заходів державного протегування ветеранського бізнесу можна назвати «осадництво» — практику польської держави щодо наділення колишніх вояків на землях Західної України та Західної Білорусі. Попри абсолютно негативний вплив для українців та подальшу ескалацію міжнаціонального насильства, ці заходи польської влади можна вважати цілком зрозумілими для самої польської державності, вони можуть бути одним із прикладів для економічної розбудови української держави, а також виконання стратегічного завдання з реколонізації наших східних теренів представниками державницької соціальної верстви.

17 грудня 1920 року польський Сейм ухвалив закон «Про надання землі солдатам Війська Польського». Таким чином офіційна влада реалізувала свою обіцянку, яку дала кілька місяців тому, коли Варшава була під загрозою захоплення більшовиками. У цей закон було закладено не тільки турботу про ветеранів, а й закріплення на нещодавно захоплених українських та білоруських землях. А для цього потрібно було збільшити частку польського населення в регіоні. Саме тому на українських землях і розпочалося так зване осадництво — створення польських поселень з селян і колишніх військових.

Питання з землею польська влада вирішила дуже просто. По-перше, у власність держави перейшли земельні угіддя, що після кількох років війни лишилися без господарів, наприклад,

на Волині це були землі, що належали членам династії Романових і перебували у державній власності за часів Російської імперії. По-друге, у липні 1920 року було ухвалено закон про аграрну реформу. Згідно з ним встановлювалася гранична норма для землеволодінь, що у східних, тобто західноукраїнських і західнобілоруських, воєводствах становила чотириста гектарів. Угіддя, що перевищували норму, підлягали викупу та парцеляції.

Держава всіляко сприяла осадникам. Право на безоплатне отримання землі мали солдати, які відзначилися в боях, і добровольці. Решта колишніх вояків отримували землю на виплату і мали розплатитися за неї впродовж 30 років. Виплачувати мали не відразу, а за п'ять років після набуття права власності. Крім того, Міністерство сільського господарства і державного майна отримало два мільярди марок для надання кредитів осадникам — як готівкою, так і у вигляді сільсько-господарчого інвентарю та посівного матеріалу. Також поселенці могли отримувати кредити на пільгових умовах — у Державному сільськогосподарському банку, кооперативних касах і приватних банках. Особи, які отримали землю безоплатно, мали право на отримання будівельних матеріалів та інвентарю з військового майна. Максимальний розмір земельних ділянок осадників міг становити сорок п'ять гектарів.

Державна опіка осадництва тривала до кінця 1930-х років. 20 серпня 1925 року було ухвалено новий закон про аграрну реформу, згідно з яким Друга Річ Посполита мала протягом найближчих десяти років щорічно виділяти двісті тисяч гектарів державних і приватних земель на потреби реалізації земельної реформи. У східних воєводствах цю землю давали насамперед польським переселенцям, які або отримували її безоплатно (окремі категорії військових), або ж купували на пільгових умовах. Оскільки далеко не всі осадники мали достатній досвід у сільсько-

му господарстві, новостворене Міністерство земельної реформи сформувало Інститут сільськогосподарських інструкторів, які мали надавати колоністам кваліфіковану підтримку та консультації щодо ведення господарства.

Проте відчутного удару по осадницьких господарствах завдала економічна криза 1929–1933 років. Прибуваючи до Західної України, колоністи намагалися скупити якомога більше землі й масово влізали в борги, сподіваючись, що «розкрутяться» і швидко повернуть кошти. Проте не всі могли досягнути поставленого перед собою економічного завдання, зокрема, у травні 1932 року на з'їзді старост у Тернополі представник окружного земельного управління повідомляв, що 4% осадників мали борги, які перевищували вартість їхніх господарств, 6% заборгували на рівні повної вартості господарства, 30% — половину вартості господарств, 35% — від 30 до 50% вартості, і лише 5% мали незначні борги. Обплутані боргами колоністи розпочинали займатися іншими сферами — здавали землю в оренду, займалися домашніми промислами, шукали роботу в промисловості. Якщо ж і це не допомагало, то просто продавали свої ділянки й виїздили. Ця обставина не могла не турбувати польський уряд, і він усіляко намагався допомогти осадникам. Наприклад, у Тернопільському воєводстві діяли християнські каси безвідсоткового кредиту і Фонд допомоги при відділенні Державного сільськогосподарського банку, в якому акумулювалися кошти для викупу господарств, що опинилися під загрозою продажу, і фінансової підтримки зубожілих осадників. Малопольське аграрне товариство розробило програму опіки над осадниками, що передбачала будівництво мережі крамниць, складських приміщень, молочарень для збуту сільськогосподарської продукції, а також пошук коштів для будівництва шкіл, костелів та народних будинків, більш як половина осадників не мала можливості відвідувати такі за-

клади, бо за місцем проживання їх просто не було. Що ж до самих боргів, то до 1936 року Державний сільськогосподарський банк списав з осадників половину їхньої заборгованості. Виплату решти суми відтермінували на 55 років, а відсоткову ставку знизили з 8 до 4,5% річних.

На прикладі осадництва можна стверджувати про виконання завдання з колонізації приєднаних силою земель, що етнічно не були частиною Польщі. Водночас можна говорити про значний соціальний та інфраструктурний результат, тобто відкриття мережі шкіл, будинків культури, бібліотек, костелів, крамниць, складських приміщень, а також розвиток шляхів сполучення, що сприяло зайнятості населення і розвитку цих регіонів загалом. Невиконання економічних цілей можна пов'язати зі світовою економічною кризою кінця 20-х — початку 30-х років двадцятого століття.

Ще одним слушним прикладом державного протекціонізму щодо ветеранського бізнесу та виконання не тільки економічних, а й соціальних та національних завдань, можна вважати надання земельних наділів колишнім воякам Римської імперії.

Основною одиницею господарства у Римській імперії була вілла — маєток з земельним наділом у 25–100 гектарів та кількома десятками рабів. У багатьох місцевостях утворювалися колонії, де землі отримували ветерани римських легіонів. На межі II–I ст. до н. е. боротьбу за земельну реформу продовжив Анулей Сатурній. Вона передбачала наділення землею не всіх селян, а тільки воїнів-ветеранів.

Категорія ветеранів з'явилася в римській армії при її переході на професійну основу. Прагнучи збільшити престиж військової служби, імператори наділяли відставних солдатів додатковими привілеями, наприклад, звільняли самих ветеранів та членів їхніх сімей від сплати всіх податків і виконання муніципальних обов'язків. Ветерани, що служили в допоміжних

загонах, отримували римське громадянство для себе і членів своєї сім'ї. У провінціях, де вони оселялися, ветерани ставали верхівкою місцевої громади і були основою для політики романізації. Діти ветеранів становили значну частину новобранців в римській армії.

Зі збільшенням розмірів Римської імперії зростала кількість військовозобов'язаних. Якщо на початку II ст. до н.е. військова служба охоплювала приблизно чверть дорослого населення Риму та Італії, то в середині I ст. до н.е. від третини до половини римлян мали за плечима досвід військової служби. В епоху громадянських воєн сталася пролетаризація римської армії, в якій серед солдатів сильно зріс відсоток незаможних будинків. У свою чергу, амбітні воєначальники, домігшись відданості армії обіцянками земельних роздач, могли тепер вести її проти будь-якого супротивника, навіть проти Республіки.

Найбільш бажаними нагородами для солдатів були гроші і земля. Кожний успішний воєначальник прагнув розселити своїх воїнів-ветеранів як у самій Італії, так і за її межами. У 81–79 роках до н.е. Луцій Корнелій Сулла наділив землею від п'ятдесяти до вісімдесяти тисяч своїх солдатів. Гай Юлій Цезар у 45–44 роках до н.е. розселив вісімдесят тисяч своїх ветеранів частково в Італії, частково у провінціях, де він почав активно формувати колонії. Октавіан Август в 42–36 роках до н.е. розселив в Італії ветеранів тридцяти чотирьох легіонів. Також у 30–28 роках до н.е. понад вісімдесят п'ять тисяч чоловіків, що вийшли у відставку після закінчення громадянських воєн, були розселені на землях, частково конфіскованих для цього у колишніх власників, а частково викуплених. Після перемоги над Антонієм і закінчення громадянських воєн Октавіан Август мав армією з 50–70 легіонів, у яких налічувалося біля чверті мільйона бійців. Протягом наступних семи років імператор скоротив число легіонів до ві-

сімнадцяти. Вони утворили кістяк римської армії. На відміну від легіонів республіканської епохи, ці формування існували на постійній основі, а воїни демобілізувались тільки після відбуття повного терміну служби. Сукупно, за оцінками сучасних істориків, за час від правління Сулли до Августа земельні наділи в Італії отримали приблизно півмільйона ветеранів. Це стало найбільшим перерозподілом земельної власності з моменту римського завоювання.

Права ветеранів гарантувалися виданим Августом едиктом. Ветерани, а також члени їхніх сімей — батьки, дружини та діти, отримували звільнення від усіх прямих податків, а після 83 року н. е. вони також були звільнені від непрямих податків, включаючи портові та дорожні збори, виконання всіх муніципальних повинностей, за винятком тих, які вони були згодні взяти на себе добровільно.

Вихід у відставку після повної вислуги років супроводжувався отриманням земельного наділу для ведення сільського господарства або виплатою великого грошового подарунка, еквівалентного сумі платні за десять років служби.

Після практики розселення ветеранів римських громадянських війн у 42–36 роках до н. е. і 30–28 роках до н. е., коли колишні солдати у колоніях розселялися цілими підрозділами на чолі з колишніми командирами, Август і його наступники воліли не повертатися більше до цієї практики. У 14 році до н. е. у відставку водночас вийшло велике число ветеранів, і оскільки вільної землі в Італії вже не було, Август, за словами історика Касія Діона, «запропонував їм грошові нагороди замість землі, якої вони завжди домагалися». На отримані від нього гроші ветерани повинні були купувати землю в тих місцевостях, звідки вони походили чи куди поверталися після відставки.

Згодом ветерани відігравали важливу роль у культурному та соціальному планах, сприяли романізації провінцій. Проникаю-

чи в соціальне середовище, заводячи необхідні зв'язки з місцевою аристократією, укладаючи змішані шлюби і виховуючи спільних дітей, ветерани тим самим створювали основу романізованої верстви на території будь-якої провінцій. Завдяки їм у провінціях утверджувалися римські порядки, характерний спосіб життя, ведення господарства за римським зразком. Також відбувалося поширення латинської мови, оскільки латина у військовому середовищі була основним засобом спілкування, також нею велося судочинство, укладалися торговельні угоди і вона була мовою державних службовців.

Отже, на прикладі системи винагородження ветеранів, що практикувалась у Римській імперії, можемо говорити також про інтегральний підхід до розв'язання актуальних питань державотворення. Зокрема, наділення земельними ділянками вояків, що виходили у відставку, мала на меті як розвиток та збільшення кількості основної одиниці господарювання того часу — вілл, так і інфраструктурний розвиток, розв'язання соціальних питань та підвищення лояльності до римської влади шляхом формування окремої вірної соціальної верстви. Тобто цю соціально-економічну концепцію можна вважати цілком придатною для модифікації та впровадження в умовах сучасного українського державотворення.

Микола Сціборський як один з чільних ідеологів українського націоналізму у своїй роботі «Націократія» зазначав: «Найбільше відповідною інтересам нації й завданням сучасного сільськогосподарського виробництва формою націократія визнає приватновласницько-трудове середнє селянське господарство. Розбудовуючи цю аграрну систему й регулюючи мобільність землі в цілях унеможливлення її нової нетрудової концентрації, держава допускати й колективні форми землеволодіння та землекористування (трудові спілки, продукційні коопера-

тиви і т.д.) там, де це виправдуватиметься умовами продукції і виробничими звичками селянства». Тобто можна вважати, що український націоналізм у своїх програмових засадах апелював і до досвіду державного будівництва Римської імперії з наданням земельних наділів легіонерам-ветеранам, і до досвіду Другої Речі Посполитої з практикою осадництва, попри її негативний вплив для української нації.

Однак в сучасних умовах державна соціальна верства не може повністю використати принцип розвитку суто аграрного сектору, оскільки наразі основним засобом виробництва є не земельний наділ, а технологічний розвиток, що уможливив цілковите вирішення забезпечення потреб, пов'язаних з продукцією агропромислового сектору, через залучення до нього від п'яти до п'ятнадцяти відсотків працездатного населення.

Тому постає потреба у державному протегуванні підприємницької діяльності державницької соціальної верстви, зокрема ветеранів, у різноманітних сферах. Також актуальним є протекціонізм з акцентуацією на українські регіони з найменш розвинутою державницькою соціальною верствою, у конкретному випадку — великі промислові міста Півдня та Сходу України. За аналогією з Римською імперією та Польщею у такому разі ми також можемо говорити про створення можливостей для розвитку культурної та освітньої інфраструктури цих регіонів, формування нової регіональної еліти, українізацію в першу чергу бізнесової сфери діяльності. Таким чином можна вирішувати як економічні, так і соціальні, національні, культурні завдання, що важливо для практичної реалізації ідеології українського націоналізму, якій не властивий економічний детермінізм, а комплексний ідеалістичний підхід до державотворчих процесів.

Найдоцільнішим способом розвитку таких ініціатив можна вважати окрему систему державного кредитування підприєм-

ницьких ініціатив ветеранів, особливо у Південних та Східних регіонах України. Класично в економічній теорії кредит розглядається як кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на визначений термін та під відсоток, також кредит має низку ознак — поверненість, строковість, платність, цільове призначення, забезпеченість. У контексті предмету цієї роботи нас у першу чергу мають цікавити такі ознаки кредитування, як поверненість (мається на увазі повернення позичальником кредитору всього обсягу позиченої вартості) та платність (коли позичальник платить кредитору за користування взятою в борг вартістю у формі відсотків). Однак в межах такої програми поверненість та платність корелюється не з поверненням грошових коштів, а зі створенням необхідного соціального, економічного, культурного ефектів для окремо взятої місцевості й для окремої категорії населення. Під строковістю розуміємо також не буквальный строк повернення коштів у фонд кредитування, а строк досягнення необхідного ефекту, а цільове призначення — як використання коштів у доцільних та пріоритетних для державного будівництва сферах. Така ознака як забезпеченість у першу чергу має бути пов'язана з відповідальністю за недосягнення необхідного ефекту у контексті загального державотворення, а не з поверненістю коштів (навіть через відчуження іншого майна).

Отже, у контексті економічного націоналізму можемо говорити у першу чергу про його розуміння не як економіки заради економіки, а як економіки заради державного будівництва. Водночас першим завданням для економічного націоналізму є підтримка соціальної верстви, що має найбільші симпатії до націоналістичної ідеології та може бути якісним підмурком для націоналістичного шляху розбудови державності. Найпріоритетнішою категорією громадян у цьому випадку є вете-

рани російсько-української війни, а найбільш пріоритетними регіонами для такої підтримки є Південь та Схід України, що однозначно потребують українізації та реколонізації громадянами, які сповідують ідеологію українського націоналізму чи принаймні є максимально прихильними для нього. Через такі протекційні заходи можливим є не тільки економічний розвиток, а й вирішення актуальних національних та соціальних завдань сучасності.

**ЕКОНОМІЧНИЙ
НАЦІОНАЛІЗМ В ДІЇ:
ДОСВІД МІСЬКИХ
ГОЛІВ — НАЦІОНАЛІСТІВ**

Сергій Надал

міський голова Тернополя,
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ДОСВІД ТА ІННОВАЦІЇ ТЕРНОПОЛЯ

Про створення громади

У рамках децентралізації Тернопіль став першим обласним центром в Україні, який завершив процедуру приєднання навколишніх сіл у територіальну громаду. Адже саме 21 листопада Кабінет Міністрів України вніс зміни до перспективних планів формування територій громад. Таким чином вже з 22 листопада Тернопіль отримав статус Тернопільської міської територіальної громади.

До міста приєдналися 4 сільські ради, або 8 населених пунктів

Створення єдиної міської територіальної громади дає нові перспективи для розвитку восьми сіл та міста Тернополя, а також для громади в цілому, що дасть можливість залучити більше бюджетних коштів та коштів міжнародної фінансової допомоги.

Капітальні інвестиції

Протягом 2014–2018 рр. обсяг освоєних капітальних інвестицій збільшився в 3,8 раза — до 3,7 млрд грн. У розрахунку на одного мешканця у 2017 році обсяг капітальних інвестицій становив

13,8 тис. грн та є в 1,4 раза більшим за середній показник по Україні. У житлове будівництво — 2,1 млрд грн, що становить 58,4% від усіх інвестицій по місту.

Місто залишається лідером з будівельних робіт — 84,2%. Слід зазначити, що показники обсягів введення в експлуатацію житла з розрахунку на одного мешканця є стабільно вищими за середні дані по країні. Підприємства міста з початку року виконали будівельних робіт на суму 2,1 млрд грн, що на 338,6 млн грн більше, ніж в 2017 році. Очікується ввести в експлуатацію 150,0 тис. м. кв. житла.

Відбувається нарощення обсягу освоєних інвестицій у сферу нерухомості, інженерну та транспортну інфраструктуру, освіту та охорону здоров'я, які демонструють високі темпи зростання.

Поліпшення інженерної та соціальної інфраструктури є одним з головних стратегічних пріоритетів Тернополя.

Про підприємців

Кількість осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, збільшилась до 23,2 тис., що дало змогу забезпечили робочими місцями 41,8 тис. мешканців.

Дії міської ради щодо зменшення регуляторних бар'єрів, а саме автоматичне поновлення 431 договору оренди землі, термін яких закінчується в період з 01.01.2018 по 31.12.2019 року (відповідно до рішення сесії міської ради від 24.10.2017 року № 7/19/67), та договорів оренди індивідуально визначеного майна комунальної власності з 348 орендарями — дали свої результати.

Як і в попередні роки, у 2018 збільшувався **вплив** на економіку міста **малого та середнього бізнесу**, на який припадає **40% (538,3 млн гривень)** усіх надходжень до бюджету міста (без урахування трансфертів), та четверта частина всього випуску продукції.

Співпраця з міжнародними інституціями

– **Проект «Розвиток міської інфраструктури-2»** з модернізації систем водопостачання та водовідведення реалізовує КП «Тернопільводоканал» за кредитні кошти Світового банку та Фонду чистих технологій. **Вартість проекту 36,7 млн дол. США.** Світовий банк профінансував 1 406,321 тис. дол. США, а Фонд чистих технологій — 337,491 тис. дол. США. Залишок суми кредиту становить 34,945 млн дол. США.

– **Проект «Реконструкція системи теплопостачання»** реалізовує КП «Тернопільміськтеплокомуненерго». Його фінансує Європейський банк реконструкції та розвитку та Фонд Східноєвропейського партнерства з енергоефективності (фонд E5 P) (кредит у розмірі 10 млн євро, грант — 5 млн євро). Станом на 01.01.2019 р. за кредитні кошти ЄБРР на суму 2 384 017,23 євро встановлено 7 насосів, проведено пусконаладжувальні роботи, готуються документи для введення в експлуатацію. На підприємство було поставлено 205 ІТП. Проводяться пусконаладжувальні роботи і підключення до систем холодного водопостачання обладнання 120 ІТП. **На сьогодні використано 1 063 936 євро грантових коштів.**

– **Проект «Підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання України»** з модернізації систем теплопостачання шляхом придбання ІТП та зменшення викидів CO₂. Реалізовує КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за кредитні кошти Світового банку (16,53 млн дол. США) та Фонду чистих технологій (8,14 млн дол. США). На сьогодні Світовий банк **профінансував 689,0 тис. дол. США, а Фонд чистих технологій — 1351,0 тис. дол. США; освоєно 908,474 тис. дол. США** усіх коштів. Залишок отриманих коштів на спеціальному рахунку — 1 131,5 тис. дол. США.

– **Проект «DemoUkraineDH – Тернопіль»** — реалізовує КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за підтримки міжнародної

організації Північна екологічна фінансова корпорація (НЕФКО). Обсяг кредиту НЕФКО — 355,0 тис. євро та грант Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності (E5 P) — 300,0 тис. євро. На сьогодні надійшло 227,906 тис. євро грантових коштів та 175,0 тис. євро кредитних коштів, доставлено та встановлено 25 ІТП (житлові будинки, лікарня).

– **Проект «Реконструкція системи зовнішнього освітлення м. Тернополя «Світло без ртуті».** Вартість проекту 17,5 млн грн, в тому числі грант — 5,0 млн грн (НЕФКО).

– Програма «Розвиток муніципальної інфраструктури України» щодо реалізації **проекту «Глибока термомодернізація будівель закладів освіти м. Тернополя» вартістю 30,5 млн євро** (кредитні кошти ЄІВ).

На реалізацію заходів витрачаються кошти з міського бюджету, тому робота спрямовується на отримання коштів з інших джерел. Місто працює в напрямку залучення коштів як з державного бюджету, так і з міжнародних грантів.

Електронний квиток

Тернопіль став одним з перших міст в Україні, де запроваджено електронний квиток (у нашому випадку «Соціальну картку тернополянина») — безготівкову оплату за проїзд у всьому громадському транспорті. Завдяки картці тернополянина мешканці міста можуть економити на проїзді, а всі пільговики без обмежень користуватися пільговим проїздом у всіх видах громадського транспорту.

Мета запровадження електронної системи розрахунків у громадському транспорті — максимально вивести цю сферу з тіні. Попри опір приватних перевізників, які звикли «жити в тіні» та не платити податки, електронна система була ефективно впроваджена.

У перспективі «Соціальна картка тернополянина» забезпечить додаткові переваги для її власників: окрім безпосередньої економії

на оплаті за проїзд, передбачаються знижки на товари та послуги. А громада зможе більше впливати на маршрути, графік руху та культуру обслуговування.

Вперше в Україні — оплата за проїзд за допомогою VISA/MasterCard і NFC-пристроїв у комунальному та приватному транспорті

Ми вперше в Україні запровадили систему оплати проїзду в міському наземному транспорті за допомогою безконтактних банківських карток і NFC-пристроїв не тільки в міському комунальному транспорті, але і в маршрутних таксі приватного перевізника. Цей проєкт вдалося втілити завдяки співпраці з компанією VISA та Ощадбанком.

Єдина муніципальна транспортна компанія Тернополя

Ведеться активна робота щодо придбання нових великих автобусів та створення єдиної муніципальної транспортної компанії, яка буде працювати виключно на інтереси громади, а не приватних перевізників.

Для Тернополя придбали перший комунальний низькопідлоговий автобус (автобус приїхав з Угорщини). Автобуси розраховані на 80–100 пасажирських місць, розраховані для маломобільних людей, не тільки з інвалідністю, а й для мам з візочками та літніх людей. Також ці комфортні сучасні автобуси, розроблені провідним міжнародним виробником, забезпечують рівень викидів відпрацьованих газів на рівні вимог Євро-5, тобто вони є екологічно безпечним видом транспорту.

Спостереження за рухом громадського транспорту в режимі реального часу

Онлайн-система спостереження за рухом громадського транспорту Тернополя. Користувачі веб-порталу мають можливість

дізнатися, як за допомогою громадського транспорту дістатися з однієї точки міста в іншу, бачити карту маршрутів транспорту в Тернополі та спостерігати, де саме перебуває потрібний тролейбус чи автобус. Також працює зручний мобільний додаток «DeTransport» (Транспорт Тернополя), завдяки якому можна оперативно дізнатись, коли приїде потрібний транспорт.

Відкрите місто

Комунікаційна платформа «Відкрите місто» дає можливість тернополянам свої скарги та пропозиції щодо роботи комунальних служб чи інших підрозділів міськради залишати на спеціальному Інтернет-порталі <http://opencity.in.ua>.

Ця заявка автоматично потрапляє до міськради. Відповідна служба реагує на звернення і приймає його до виконання. Увесь процес відображено на сайті, все можна перевірити онлайн, а про розв'язання проблеми буде повідомлено під відповідним зверненням.

Уже кілька років поспіль Тернопіль успішно працює з системою публічних закупівель ProZorro, а у 2017 р. ми почали працювати з системою «Prozorro.Продажі», через яку можна швидко та ефективно реалізовувати майно, права на проведення різних заходів чи послуги. Максимальне переведення функцій міської влади в електронну площину нівелює саму можливість виникнення корупційних дій.

Відкритий бюджет

Онлайн інструмент для візуалізації доходів та витрат місцевого бюджету. Більшість сайтів місцевих рад розміщує інформацію у вигляді текстових файлів з бюджетними класифікаціями та кодами, які є незрозумілими для пересічних українців. Через це люди вважають, що ця інформація не дуже відкрита.

Ми ж у Тернополі зробили бюджет більш відкритим та зрозумілим для городян, саме тому створили інфографіку бюджету.

Громадський бюджет

«Громадський бюджет» — це в першу чергу один з інструментів прямого народовладдя, коли представники громади не лише контролюють владу, але й беруть пряму участь в управлінні містом. Люди самі вирішують як витратити певну частину коштів з міського бюджету.

У 2016 році Тернопіль увійшов до одного з семи міст, який виграв конкурс за підтримки USAID та «Інституту бюджету та соціально-економічного розвитку». Ми отримали безкоштовне програмне забезпечення для реалізації проекту «Громадський бюджет», а працівники мерії пройшли відповідні навчання.

У рамках Громадського бюджету в м. Тернополі у 2018 році реалізовується 18 проектів — 7 великих і 11 малих, на які виділено з міського бюджету 9,4 млн грн.

Станом на 1 січня 2019 року у місті успішно реалізовано усі 11 малих проектів-переможців, на які використано 2,3 млн грн з бюджету міста, та шість великих проектів на суму 5, 9 млн грн.

Великі проекти:

- Допоможи малюку народитися здоровим — придбано медичне обладнання для пологового будинку;
- Пам'ятник вчителів;
- Кіномайстерня;
- Центр молодіжного дозвілля;
- Оновлення глядацького залу УД «Перемога»;
- Мультиспортивний майданчик для дітей та молоді «Чемпіон»;
- Розвиток та популяризація автоспорту, його виду — картинг.

Малі проекти:

- Осередок Олімпійської боротьби UWW (United World Wrestling);
- Реконструкція прибудинкової території «Панський дворик» (від старовинної назви бульвару Т. Шевченка);

- Міжнародний «Мистецький фестиваль «І»» – 2018;
- Інтерактивні навчальні карти: Історія становлення території України, Історія Тернопілля, м.Тернополя;
- Придбання спецобладнання для Ресурсного центру підтримки ОСББ з питань чистої енергії;
- «Контейнери для благодійності»;
- Автоматизована система оплати за відвідування атракціонів в парках Тернополя;
- Локація здорових людей;
- Ремонт та реконструкція комунального приміщення громадських організацій (вул. 15 квітня, 3);
- «Ветерани — патріотам»;
- Встановлення вуличних спортивних тренажерів.

Веб-портал Системи централізованого відеоспостереження міста Тернополя надає можливість вільного цілодобового онлайн-перегляду з камер, кількість яких у місті постійно збільшується. Наразі у Тернополі доступні для перегляду понад 500 веб-камер, 10 з яких облаштовані додатковими функціями розпізнавання номерних знаків транспортних засобів. Часто саме ця система дозволяє оперативно реагувати на безпекові відгуки.

Найдовший аераційний фонтан відкрили у Тернополі до Дня міста у 2017 році. Струмін води з кожної форсунки приблизно 9 метрів довжиною та майже 4 метри висотою. Впродовж двох черг робіт з облаштування аераційного фонтану було побудовано дві лінії фонтану, кожна з яких складалася з 202 форсунок. Фонтан симетричний, кожна його сторона має довжину по 122 метри.

Під час будівництва системи аерації використані насоси німецького виробництва Wila, обладнанні частотними перетворювачами. Кожну форсунку, а їх є 404, по 202 на кожній лінії фонтану, облаштували прожектором. У 2018 році збудовано тре-

тю чергу аераційного фонтану (від причалу до Надставної церкви Воздвиження Чесного Хреста). Довжина цієї лінії становить 180 метрів.

Окрім естетичного вигляду, водограй виконує й екологічну функцію, оскільки він насичує воду киснем.

Загальний обсяг фінансування: 9128,18 тис. грн (кошти міського бюджету).

Реконструкція набережної Тернопільського ставу по вул. Білецькій («Циганка») — впорядкування території під відпочинково-прогулянкову зону в м. Тернополі

Концепцію реконструкції «Циганки» розробили молоді архітектори громадської ініціативи «URBAN.te». Ремонтні роботи проведені у 2016 р. Облаштовано прогулянкову алею, збудовано скейт-парк, спортивну зону, дитячий майданчик, пішохідний фонтан.

На «Циганці» засипали піском зону пляжу, поблизу облаштували роздягалки, душові, на усій території облаштували нові лавки для відпочинку, провели зовнішнє освітлення. Прогулянкова зона складається з пішохідних та велосипедних доріжок, які розмежовані зеленими насадженнями.

НОВІ ГРОМАДСЬКІ ПРОСТОРИ

1. Сквер «Волонтерів», площа Героїв Євромайдану.
2. Дамба тернопільського ставу.
3. Вул. Чорновола — «ворота в місто».
4. Нові сквери у різних мікрорайонах міста — Вишневецького, Д. Галицького, Миру, Лепкого, Руська і т. д.

РЕЙТИНГИ та НАГОРОДИ

ДИПЛОМ РАДИ ЄВРОПИ

ПОЧЕСНИЙ ПРАПОР
ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ
АСАМБЛЕЇ РАДИ
ЄВРОПИ

ПОЧЕСНА ТАБЛИЦЯ
РАДИ ЄВРОПИ

НАЙКРАЩА
ТРАНСПОРТНА МОДЕЛЬ
МІСТА

за найвищі
стандарти у
розвитку
транспортної
інфраструктури

(Kyiv Smart City
Forum'18)

ТЕРНОПІЛЬ У ТОП-5
(МУНІЦИПАЛЬНЕ
ОПИТУВАННЯ)

Тернопіль посів 4-те
місце за рівнем
задоволеності якістю
22 сфер та послуг.
Дослідження
проводила
соціологічна група
«Рейтинг».
Оцінювалися
комунальна,
гуманітарна сфери,
медицина, освіта,
інфраструктура та інші
чинники.

Підрозділ впливової британської
газети міжнародних фінансових
кід, яка виходить у Лондоні
"The Financial Times" - журнал
"fDi Intelligence" визнав

Тернопіль одним із кращих в
рейтингу малих європейських
міст за показниками економічної
ефективності. Тернопіль отримав
друге місце після столиці
Македонії - міста Скоп'є.

ТОП-10 невеликих європейських міст
майбутнього 2018/19 - ефективність витрат»

(оцінювання **fDi Magazine** - англomовне видання,
що містить щомісячні новини та огляд глобальної
інвестиційної діяльності. **fDi Magazine** є
інформаційним продуктом **Financial Times**)

TOP 10 SMALL EUROPEAN CITIES OF THE FUTURE 2018/19 - COST EFFECTIVENESS

RANK	CITY	COUNTRY
1	Skopje	Macedonia
2	Bijeljina	Bosnia-Herzegovina
3	Pleven	Bulgaria
4	Ruse	Bulgaria
5	Burgas	Bulgaria
6	Melitopol	Ukraine
7	Ternopil	Ukraine
8	Kremenchuk	Ukraine
9	Berdiansk	Ukraine
10	Plovdiv	Bulgaria

Рейтинг інвестиційної привабливості міста Тернополя підвищено з рівня invBBB до рівня invA — «Висока інвестиційна привабливість».

Також підвищено кредитний рейтинг міста Тернополя з рівня uaBBB до рівня uaBBB+ зі збереженням прогнозу **«Стабільний»**.

Туризм

1. З 2012 року відновлено проведення чемпіонатів світу та Європи з водномоторних видів спорту. На Набережній тернопільського ставу зробили спеціальну інфраструктуру.

2. «Файне місто» — найкращий музичний фестиваль України за версією видання Karabas.Live.

3. Гастрономічні фестивалі.

4. Мистецький фестиваль «І».

Руслан Марцінків

міський голова Івано-Франківська,
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК — МІСТО ДЛЯ ЖИТТЯ

Розвиток та розбудова успішного, економічно розвиненого міста — це мета, яку повинен сповідувати кожен очільник міста. В умовах соціально-економічного становища України, однією з найуспішніших стратегій розвитку країни є впровадження практики економічного націоналізму. Саме ця практика врятувала низку країн у часи економічного занепаду, в тому числі й після воєнних криз. Практика економічного націоналізму доцільна й для ведення діяльності на місцях. Саме тому її активно впроваджують на місцевому рівні. Не виняток й Івано-Франківськ.

Яскравим прикладом втілення принципів економічного націоналізму у м. Івано-Франківську є купівля громадою **Локомотиворемонтного заводу**. Купівля заводу далася нелегко. Це, можна сказати, прецедентний випадок для країни, коли на відкритих торгах у Фонді державного майна громада міста викупує завод, що має понад 160 років історії.

4 травня 2018 року громада стала повноправним власником заводу. Передусім треба було стабілізувати ситуацію, щоб люди побачили, що тут є перспективи і можна заробляти кошти. Завод завантажений роботою, є замовлення, приходять нові молоді люди.

Хорошим показником того, що громада не помилилась, придбавши завод, є податкові надходження до міського бюджету.

За 2018 рік завод сплатив таких понад 15 млн грн. Якщо врахувати той факт, що місто його придбало за 32 мільйони, то вже через два роки такої діяльності місто зможе активно заробляти. Важливо бачити тенденції росту та розвитку. Зараз тут працюють 220 працівників, проте кадрові питання ще до кінця не вирішені. У планах — розширення штату до 1000 осіб.

Лише за рік виробництво на заводі збільшили вдвічі. Позаминулого року тут ще не ремонтували дрезини, а обсяг ремонту колісних пар і двигунів був значно менший. Відділ маркетингу спрацював швидко та якісно і забезпечив завод новими замовленнями. Серед найбільших партнерів зараз — Донецька залізниця, Львівська залізниця, Одеська залізниця, також мають чимало замовлень із Білорусі. Найпоширеніші замовлення — ремонт колісних пар.

Для того, щоб залучати працівників та розвивати підприємство, вже в перший рік діяльності облаштували спеціальні приміщення під кімнати для працівників з інших міст. Уклали договори про співпрацю з училищами, аби молоді спеціалісти проходили оплачувану практику на підприємстві з можливістю подальшого працевлаштування. А для працівників, які доїжджають, завод гарантує безкоштовний проїзд.

Показник розвитку підприємства такий: якщо раніше деякі працівники йшли працювати до головного конкурента — залізниці, то зараз дехто повертається. Це завдяки тому, що на ЛРЗ збільшилась зарплата, яку виплачують вчасно.

Це маленький приклад того, що комунальне підприємство може бути успішним та прибутковим.

Другий приклад — ДП ВО «Карпати». На сьогодні там працюють майже 4 тисячі осіб. Але підприємство постійно розвивається і нарощує потужності. Завдяки залученню цікавих проєктів, наприклад, Scoda, Volkswagen, Audi завод зараз у списку

лідерів щодо сплачених податків не лише у місті, але й області. І такі показники позитивно впливають на наповненість місцевих бюджетів. Адже левова частка наповнень міської казни — це саме надходження від ПДФО.

Окрім того, Івано-Франківськ демонструє приклад **економічного націоналізму та протекціонізму** у виробництві.

Як приклад можна навести нульову ставку пайового внеску. Якщо інвестор чи підприємство ініціює будівництво заводу та показує свої виробничі потужності, то не сплачуватиме жодної копійки пайової участі за землю. Окрім того, на місцевому рівні суттєво знижено податок на орендну плату за користування землею для виробників. Такі умови зменшення орендної плати застосовуються для тих підприємств, які впродовж року нарощують потужність та збільшують штат на 50 одиниць. Місту вигідні підприємства, що розвиваються як в економічному, так і в соціальному аспекті, адже люди забезпеченні роботою.

Будь-який економічно-інвестиційний розвиток міста неможливий без залучення та підготовки якісних спеціалістів. Але надскладним завданням залишається збереження фахівців. Брак кадрів зараз актуальний практично у кожній галузі.

Місто Івано-Франківськ на сесії міської ради затвердило програму співпраці з ПТУ та промисловими підприємствами. В її межах підприємства залучатимуть до навчального процесу, студенти проходитимуть практику на виробництві, а випускники отримуватимуть роботу. Не менш важливо, щоб спеціальності, які готують заклади освіти, відповідали сучасним потребам. Проблема в тому, що зараз ті спеціальності, які готують місцеві ПТУ, часто не відповідають реальним вимогам ринку. Але попри те, що місто фінансує цю галузь профосвіти, впливати на адміністративні рішення не має повноважень. Адже всі нові спеціальності можна вводити виключно через київські мі-

ністерські кабінети. Ті своєю чергою не надто прихильні та оперативні щодо франківського ринку професій, і відкривати нові спеціальності не поспішають. Відтак Івано-Франківськ звернувся до уряду з категоричною готовністю прийняти цю галузь на особистий баланс.

Говорити про економічний розвиток будь-якої галузі можна лише тоді, коли стратегічні підприємства не будуть зосереджені у руках олігархічних кланів. Приватні монополії — шлях в нікуди. Адже заручниками ситуацій та почасти міжособистісних воєн між представниками олігархів стають звичайні жителі. Одним із конкретних прикладів у Івано-Франківську є діяльність СТЕК. Жителі міста, яким «пощастило» бути абонентами цього підприємства, нерідко відчують на собі всі ці недоліки: затримки початку опалювального сезону, завищені тарифи, жалюгідний стан мереж, що перебувають на балансі підприємства. Як пояснювали представники компанії, це відбувається через відсутність лімітів на газ та заборгованість перед НАК «Нафтогаз України». Вплинути хоч якось на ситуацію місто не могло. Давати фінансові дотації чи ще якось допомагати бізнес-структурі міська влада не має права. Тому єдиним варіантом врятувати мешканців від неякісного теплопостачання стала ініціатива міста поступово переключити всіх абонентів. Реалізація цих амбітних планів — справа непроста. Проте місто активно працює у цьому напрямку та вже має результати. Першим кроком став запуск нової котельні. «Теплокомуненерго» запустило нову котельню на території 63-го заводу. Місто встановило два газові котли загальною потужністю 4 МВт, усе допоміжне обладнання, проклало 400 м теплової мережі з підключенням до споживачів. Абонентами у цьому секторі стали 8 житлових будинків, ЗШ № 15, управління Національної поліції, що на вул. Незалежності, 152, ДНЗ № 15 «Гуцулочка». Кінцевим досягненням має стати аб-

солютна ліквідація цього підприємства та звільнення від нього місцевого ринку.

Успіхи міста Івано-Франківська підтверджуються лідерськими позиціями в різноманітних рейтингах за результатами аналізу прозорості та відкритості.

До прикладу, за результатами щорічного моніторингу міст України за **індексом публічності міської влади Івано-Франківськ став лідером**. Із загальним результатом 78% наше місто вийшло на першу сходинку.

За підсумками дослідження проекту **«Розбудова прозорості в містах України»**, що втілюється за підтримки Фонду демократії ООН, реалізований організацією «Transparency International Україна» разом з Інститутом Політичної Освіти, Івано-Франківськ увійшов у трійку лідерів-міст України з найпрозорішим місцевим управлінням. Івано-Франківськ з рейтингом прозорості 54,5 випередив такі міста, як Миколаїв (50,1), Львів (48,1), Луцьк (44,7).

На основі інформації рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» розроблено **Інвестиційний паспорт міста Івано-Франківська**, а 31 серпня 2018 року ухвалено рішення щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості міста до найвищого «uaINV5».

Також Івано-Франківськ здобув перше місце у **рейтингу прозорості інвестиційного сектору 100 найбільших міст України**, який проводило Українське представництво міжнародної антикорупційної мережі Transparency International в рамках програми Transparent cities.

Наявність позитивної кредитної історії міста є важливим показником для потенційних інвесторів.

Надано інформацію для Офісу ефективного регулювання (BRDO) з метою підготовки до рейтингу Regional Doing Business-2018.

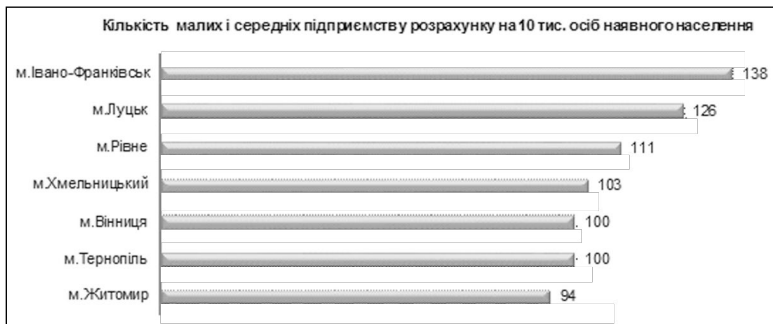
У місті Івано-Франківську діє **Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року**, розроблена у спів-

праці з Проектом «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС), який впроваджується Федерацією канадських муніципалітетів за фінансової підтримки уряду Канади та з урахуванням думки громадськості. З метою проведення моніторингу підготовлено інформацію про виконання Плану реалізації у 2018–2020 роках Стратегії розвитку міста Івано-Франківська, який містить 140 проєктів.

На основі аналізу результатів економічного і соціального розвитку території міської ради та невирішених проблем у 2017 році розроблено та затверджено на сесії міської ради **Програму економічного і соціального розвитку м. Івано-Франківська на 2018 рік**, в якій визначено основні завдання, цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку, запропоновано низку заходів, що сприятимуть зміцненню економічного та інвестиційного потенціалу міста, підвищенню рівня і якості життя населення. Розпочато роботу над розробкою проєкту Програми економічного і соціального розвитку міста Івано-Франківська на 2019–2020 роки.

В Івано-Франківську створено сприятливі умови для розвитку бізнесу. Зокрема, на території міста працює 3559 економічно активних підприємств — суб'єктів господарської діяльності (на 350 підприємств більше, ніж у попередньому році). Частка у загальній кількості підприємств: великих підприємств — 0,1%, середніх — 3,5%, малих — 96,4%.

Варто зазначити, що Івано-Франківськ за кількістю малих підприємств на 10 тис. наявного населення займає 5 місце серед обласних центрів України. А також перше місце за кількістю малих і середніх підприємств на 10 тисяч населення серед обласних центрів з аналогічною чисельністю населення.

Крім того, кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб на 300 одиниць перевищила кількість тих, що припинили свою діяльність.

Важливо, що суб'єкти підприємницької діяльності, особливо ФО-підприємці, зареєстрували свою діяльність в різних сферах, а не тільки в торгівлі, як було раніше ($\approx 90\%$).

Зокрема, з 1300 новозареєстрованих ФО-підприємців здійснюють діяльність в: ІТ-сфері, інформації та телекомунікації — 15%; туризмі та організації харчування — 10%; професійній, науковій та технічній діяльності — 8%; переробній галузі — 5%.

Станом на 01.08.2018 р. зареєстровано 24,8 тис. СПД, що на 148 більше, ніж на початку 2018 року.

З метою підтримки бізнесу та надання допомоги підприємцям-початківцям забезпечено функціонування Центру розвитку підприємництва «Бізнес-інкубатор» при ІФНТУНГ, на базі якого потенційні та чинні суб'єкти підприємництва мають можливість отримати комплекс бізнес-послуг на безкоштовній основі.

На виконання договору про співпрацю з Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу управління економічного та інтеграційного розвитку спільно з управлінням праці у квітні – травні 2018 року організувало двомісячний курс

навчань з основ комп'ютерної грамоти та основ програмування для учасників АТО, членів їх сімей та для пенсіонерів-власників картки іванофранківця. Навчання проводилися у ЦРП «Бізнес-Ін-кубатор». Курс пройшли 42 учасники. Після закінчення навчань 05.06.2018 р. міський голова вручив учасникам відповідні сертифікати. Окрім цього, існує також можливість залучення учасників АТО до вивчення іноземних мов на курсах в українсько-канадському СП «МБЕРІФ Бізнес-Центр».

У співпраці з експертами українсько-канадського проекту «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС) розроблено **проект Програми посилення конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва в м. Івано-Франківську**, що узгоджена з пріоритетними напрямками, завданнями Стратегії розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року. У Програмі визначено 5 основних цілей: 1) покращення умов розвитку бізнес-клімату міста; 2) розвиток жіночого підприємництва; 3) співпраця влади та малого й середнього підприємництва; 4) залучення інвестицій у малий та середній бізнес; 5) підвищення конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва. Проект Програми внесено на розгляд сесії міської ради.

У рамках реалізації заходів **Програми підтримки малого підприємництва на 2017–2018 рр.** опрацьовано запровадження механізму відшкодування частини відсоткових ставок по кредитуванню для малого та середнього підприємництва. З метою надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання міста ухвалено рішення міської ради від 30.08.2017 р. № 218–15 «Про затвердження Порядку надання фінансово-кредитної підтримки суб'єктам господарювання в місті Івано-Франківську». Опрацьовано умови кредитування в кількох державних банківських установах міста, здійснюється підготовка форми тристороннього договору. Ведуться переговори щодо впровадження пілотного проекту у формі відшкодування до 50% кредитної ставки суб'єктам господарювання.

За найбільш активну популяризацію європейського ідеалу за результатами 2017 року Парламентська Асамблея Ради Європи у 2018 році присудила щорічну премію **Приз Європи (Europe prize) місту Івано-Франківську**.

Представники ПАРЕ вручили премію на урочистості 28 вересня 2018 року в рамках IV Міжнародного інвестиційно-економічного форуму «Партнерство і перспектива». Ця нагорода є доказом визнання досягнень міста в поширенні інтеграційних ідей європейської єдності. На базі вищих навчальних закладів, шкіл та бібліотек проводились тематичні пізнавальні й культурні заходи, спрямовані на інформування громадськості міста про Євросоюз та євроінтеграцію.

Олександр Симчишин

міський голова Хмельницького,
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ — ЩОДНЯ НОВИЙ

Хмельницький — місто малого та середнього бізнесу. Кожен п'ятий дорослий мешканець дотичний до сфери підприємництва. Здебільшого це самодостатнє успішне населення. Завдяки такому статусу місто посідає друге місце в країні з обсягу сплати єдиного податку. Своєю роботою ми показуємо приклад, як місто може бути успішним, підтримуючи й лобіюючи своє.

Іноземні інвестиції та великі компанії

Місто активно працює над залученням іноземних інвесторів та компаній загальноукраїнського масштабу. Так, у Хмельницькому створена комунальна установа «Агенція розвитку міста», яка безпосередньо займається пошуком і повним супроводом потенційних інвесторів, участю в міжнародних та всеукраїнських грантах. Тільки за 2018 рік у Хмельницькому розпочали роботу дві великі компанії — «Sebn.ua», що виготовляє електросистеми для автомобілів (інвестиція 6 млн євро, 500 робочих місць з прогнозованим розширенням до 2000), та «Нова пошта» (будівництво найбільшого в Україні терміналу, інвестиція — 9,5 млн євро). Розширила робочі потужності й німецька компанія «Duvelsdorf», котра працює в місті не перший рік.

Підтримка місцевого бізнесу

Головна мета нашої роботи — не стільки залучити іноземні інвестиції, скільки підтримати українські та власне хмельницькі підприємства. Для цього розробили цілу низку заходів, які впроваджуємо з року в рік.

Щороку відбуваються Форуми економічного розвитку (у 2018 році — 600 учасників, 30 спікерів). Це масштабні заходи, що дозволяють комунікувати представникам бізнесу і влади. Під час форумів учасники отримують корисну інформацію про можливості розвитку бізнесу, вивчають успішні практики й надихаються новими ідеями.

Діє Школа молодого підприємця. Маємо вже 60 випускників цього курсу — молодих людей, що хочуть займатися бізнесом. Де-то з них вже відкрив власну невелику справу.

З міського бюджету відшкодовуються відсоткові ставки за кредитами, залученими для реалізації інвестпроектів. У 2018 році ми підписали відповідну угоду з 8 банками. Підприємство, що бере кредит у гривнях на розширення виробництва, отримує відшкодування у розмірі облікової ставки НБУ (у 2018 році — 17,5%). Тобто підприємство, що бере кредит під 22–23% фактично сплачує лише близько 5%, решта компенсовуємо з міської казни.

Реалізується проект «Купуй Хмельницьке!». Весь товар місцевого виробника ідентифікується (спеціальні наклейки) і максимально популяризується для продажу, особливо в великих торгових мережах. Це також є форматом економічного протекціонізму.

Проведено Fashion-показ брендів місцевих виробників у рамках проекту «МоДні». Хмельницький має розвинуту легку промисловість. Наразі вже розробляємо проект програми, яка дозволить представникам швейних підприємств міста отримувати кошти з бюджету на участь у міжнародних виставках.

Створено індустріальний парк. Маємо ділянку розміром 90 гектарів, концепцію розвитку. Хмельницький індустріальний парк офіційно зареєстрований, на черзі — побудова комунікацій та пошук інвесторів.

Розпочався процес створення IT-кластеру Хмельницького.

План місцевого економічного розвитку Хмельницького затверджений Світовим Банком.

Працює «Бюджет участі» та «Громадські ініціативи» — можливості для мешканців реалізувати власні ідеї. У 2018 році виділено 3 млн 105 тис. грн, реалізовано за три роки 59 проектів.

Започатковано зустрічі для підприємців «Кава з мером».

Завдяки цим крокам та легалізації тіньової зайнятості лише у 2018 році в Хмельницькому було створено понад 5200 нових робочих місць. Ці новостворені робочі місця дали додатково 55 мільйонів гривень податку на доходи фізичних осіб.

Власні доходи міста зростають у геометричній прогресії:

2016 р. — 962,9 млн грн

2017 р. — 1 305 млн грн

2018 р. — 1 715 млн грн.

Це дозволяє реалізовувати соціальні ініціативи та розвивати місто. За три роки нам вдалося зробити зрушення в кількох важливих сферах:

Комунікація

- Для сповіщення про комунальні проблеми працює портал «Відкрите місто».
- Система «Відкритий бюджет» дозволяє ознайомитися з витратами та доходами міської казни.
- Веб-портал використання публічних коштів робить прозорим рух грошей казни міста.
- Діє електронна карта ремонтів.
- Працює інвестиційний портал міста.

- У рамках реалізації проекту My city вперше оприлюднено 9 відкритих реєстрів.
- Виходить в ефір телепередача «15 хвилин з міським головою» на МТРК «Місто», прямі ефіри за участі міського голови та інших посадовців міської ради.
- Хмельницький посів **3 місце у рейтингу демократичності** у рамках проекту USAID «Громадяни в дії». У 2016 році місто було на 25 сходинці.

Енергоефективність

- Подано до розгляду Європейської комісії проекту «**Угоди мерів**» моніторинговий звіт про виконання «**Плану дій зі сталого енергетичного розвитку Хмельницького на 2016–2025 роки**» за 2016–2018 роки.
- Реалізовано понад **59 проектів** на суму понад 288,7 млн грн.
- Скорочено викиди CO₂ на **126,3 тис. тонн** проміжний результат на 2018 р., що вже становить 51% скорочення викидів від запланованих на 2025 р.
- Реалізується Проект НЕФКО «Підвищення енергоефективності закладів бюджетної сфери міста Хмельницького». Вартість проекту: 21,3 мл грн, в т. ч. грантові кошти 200 тис. євро.

 ПЛАН ДІЙ зі сталого енергетичного розвитку м. Хмельницького на 2016-2025 роки Стигла версія Хмельницький — 2018	ЗРОБИ МІСТО ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИМ СПІВФІНАНСУВАННЯ УТЕПЛЕННЯ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ (0382) 65 12 59 Детальна інформація за телефоном ЦЕНТР енергоефективності Скануй тут
--	--

Освіта

– Вперше з часів незалежності збудовано два дитсадки, ще два та одну школу добудовано, один дитсадок і один навчально-виховний комплекс будуємо.

– Виплачуємо кошти на фонди шкіл і садочків з розрахунку на кожного учня і вихованця (боротьба з батьківськими внесками).

– Замінено led-лампи в молодшій школі.

– Замінено вікна на металопластикові в ДНЗ і школах.

– Реконструємо і добудовуємо чотири школи.

– Збудовано 10 спортмайданчиків і футбольних полів.

– Реалізовуємо програму патріотичного виховання.

Медицина

– Працює програма «Ліки на тумбочку» (безкоштовні медикаменти хворим стаціонару приблизно на 300 грн).

– Безкоштовна допомога в травмпунктах, три дні перебування в реанімації, обстеження МРТ, обстеження дітей, хворих на цукровий діабет.

– Діють програми матеріальної допомоги на ліки онкохворим, дітям, хворим на діабет, людям, що потребують гемодіалізу.

– Безкоштовні медикаменти для пологів у перинатальному центрі.

– Облаштовано відділення гемодіалізу в міській лікарні.

– Відкрито відділ репродуктивних технологій, народилася перша дитина.

– Ремонтуємо міські медичні заклади.

Спорт

– Будуємо Палац Спорту, в планах — Льодовий палац і Зала боксу.

- Реконструйовано два стадіони (центральный стадіон «Поділля» та стадіон «Локомотив»).
- Збудовано 16 багатофункціональних спортивних майданчиків.
- Запрацював перший комунальний басейн.
- Збудували понад 20 вуличних спортивних майданчиків, встановили вуличні тенісні столи.

Культура і туризм

- Щороку проводимо понад 200 заходів, 11 масштабних фестивалів.
- Розроблено бренд міста, промоційні матеріали, туристичні карти, аудіоекскурсії.
- Родзинкою Хмельницького є мурали на будівлях, створені в рамках проекту «**Мальоване місто**».
- Розроблено та видано оригінальну туристичну карту «Хмельницький цікавий».

Квартири

- Житло отримали 90 учасників АТО, а також 114 родин комунальників та службовців.
- Капітально відремонтовано 131 вулицю і 76 прибудинкових територій.
- Поточно — 292 дороги й 229 прибудинкових.
- 19 доріг відремонтовано суцільним методом.

Тариф на тепло є найнижчим серед обласних центрів!

Запущено процес будівництва сміттєпереробного заводу.

Транспорт

- Придбано 19 тролейбусів і 3 капітально відремонтовано.

Соціальний захист. Підтримка учасників війни

- Працює «Програма соціальної підтримки учасників АТО, учасників Революції Гідності, бійців-добровольців АТО у м. Хмельницькому та членів їх сімей на 2018–2020 рр.».

- 50% оплати навчання у вищих навчальних закладах м. Хмельницького учасникам АТО та дітям учасників АТО компенсується з казни міста.

- Встановлено додаткові пільги (понад розмір пільги, встановлений чинним законодавством України) на оплату житлово-комунальних послуг.

- Родини учасників АТО безкоштовно проходять реабілітацію у центрі «Берег надії».

- Виплачено 43 мільйони гривень матеріальної допомоги для майже 53 тисяч хмельничан.

- Діє соціальне таксі, університет третього віку.

Відновлення історичної справедливості:

- У місті поряд з державним вивішується червоно-чорний стяг національної боротьби у дні історичних свят.

- Відкрито меморіальні дошки Євгену Коновальцю, Симону Петлюрі, Роману Шухевичу, загиблим Героям російсько-української війни.

- Облаштовуємо сквер і пам'ятник Степану Бандері.

Науково-громадське видання

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Шості Бандерівські читання. Збірник матеріалів

Упорядники — Юрій Сиротюк, Тетяна Бойко, Богдан Галайко
Науковий редактор — Костянтин Денисов
Літературний редактор — Олександр Салій

Дизайн обкладинки та верстка — Єлизавета Григор'єва

Підписано до друку 06.03.2019 р.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$
Папір офсетний. Гарнітура «Minion Pro».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 18,6.
Тираж 1000 прим.

Видавець Олег Філюк.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4506 від 18.03.2013 р